ThDr. VOJTECH BUCKO

MIKULÁŠ OLÁH A JEHO DOBA

1493–1568

BRATISLAVA 1940

VYDALY VEDECKÉ ÚSTAVY MESTA BRATISLAVY

MIKULÁŠ OLÁH A JEHO DOBA

V znamení priateľstva
venuje
[illegible]

ThDr. VOJTECH BUCKO

MIKULÁŠ OLÁH A JEHO DOBA

1493 — 1568

Nikolaus Oláh und seine Zeit

(Štúdia zo slovenských dejín 16. storočia)

BRATISLAVA 1940

Vydaly Vedecké ústavy mesta Bratislavy

Tlačilo „Universum“, účastinárska tlačiareň, Bratislava

Præſulis effigiem quiſquis depinxit OLAHI,
Vicit Apellæam ſedulus arte manum.

Oláhov obraz z r. 1560.

Štyristoročnému požehnanému účinkovaniu jezuitského rádu v službe cirkvi Kristovej a celého ľudstva

venuje

autor

S povolením cirkevnej vrchnosti v Trnave, č. 6937/1940 zo dňa 12. augusta 1940.

Úvodom

Dejiny katolíckej cirkvi v 16. storočí patria medzi najdramatickejšie obdobia tejto božsko-ľudskej, samým Ježišom Kristom založenej spoločnosti, určenej za jediný riadny prostriedok spásy pre všetkých ľudí. Aj prv musela cirkev bojovať proti bludom a bludárom, ale nikdy nedosiahol tento boj takých rozmerov a takého spádu ako práve v 16. storočí. Prv išlo vždy o jednotlivcov alebo len o menšie celky, ale teraz musela cirkev bojovať proti bludom, ktoré zachvátily celé národy a štáty.

Boj proti týmto bludom a bludárom, ktorí strhli so sebou široké masy ľudu, ako aj kniežatá náukami im lichotiacimi, bol tým ťažší, že vedenie cirkvi bolo veľmi otrasené babylonským zajatím pápežov avignonských (1309—1377) a ešte viac po tomto nasledujúcou veľkou schizmou, ktorú odstránil až kostnický koncil r. 1417 zvolením pápeža Martina V. (1417—1431). Otrasenie pápežskej autority malo za následok vznik myšlienky konciliárnej o superiorite všeobecných snemov cirkevných nad pápežstvom, čo sa prejavilo najmä na snemoch v Kostnici a Bazileji. Tieto boje nepriaznivo vplývaly na celú cirkevnú organizáciu.[1]

Ďalej bola to vlna humanizmu a renesancie, ktorá azda najmocnejšie zapôsobila na pápežov a pápežskú kúriu. Renesanční pápeži štedro podporovali vedy a umenia, lebo dúfali, že si takto získajú priazeň a úctu v kruhoch učencov a umelcov a že tým zachránia a obnovia svoju porúchanú autoritu. Zmýlili sa však, lebo nové hnutie sa im vytrhlo z rúk a postavilo sa nakoniec proti nim a proti cirkvi.[2]

S rastúcimi neporiadkami a nedostatkami rástlo stále viac aj volanie po náprave, po reforme v cirkvi a celej spoločnosti, v hlave i v údoch, „in capite et in membris“. Celé smýšľanie doby malo byť zmenené. Toho si boli vedomí všetci horlitelia túženej reformy, ale v spôsobe, ako táto obroda má byť dosiahnutá, sa veľmi líšili. Jedni chceli ísť v stopách stredovekej

---

[1]) Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1939. Str. 20 a nasl.

[2]) Tamže, str. 24 a nasl.

scholastiky, iní ukazovali na Platona ako nového vodcu. Nechýbali ani takí, ktorí sa prihovárali za násilné odstránenie bludov pomocou inkvizície, zatiaľ čo niektorí usilovali sa dosiahnuť obrodu skrze mystiku. No, nechýbali ani takí, ktorí zúfali nad stavom v cirkvi a chceli vytvoriť nové náboženstvo, novú cirkev Kristovu, lebo vraj stará cirkev sa odvrátila od Kristovho učenia. Na čelo tohoto smeru sa postavili radikálni vodcovia, ktorí strhli za sebou celé národy. Medzi intelektuálmi vplyvom humanizmu a renesancie horlivosť a záujem o náboženské otázky ustupoval do pozadia. Mnohí z nich už len naoko zostávali v službách cirkvi, lebo im to prinášalo osoh.

Krajina, kde katolícka cirkev zostala najmenej porušená novými myšliekovými prúdmi, kde si cirkev zachovala svoju autoritu a úctu, bolo Španielsko, ktoré práve preto vzalo v 16. st. do svojich rúk vedenie obrody v cirkvi. Sobášom Ferdinanda Aragonského (1479—1516) a Izabely Kastilskej (1474—1504) došlo k vonkajšiemu a vnútornému vyrovnaniu krajiny.[3] *O obrodu nábožensko-cirkevného života a teologického štúdia zaslúžili sa hlavne vynikajúci prímas španielskej cirkvi, arcibiskup toledský, Francisco Ximenes*[4]*, a vynikajúci učenec, profesor teologie v Salamanke, Francisco Vitoria, zakladateľ moderného medzinárodného práva.*[5]

V Nemecku sa odohral tuhý zápas o smer reformy medzi učeným, ale utiahnutým, jemným a nerozhodným Erazmom Rotterdamským a náruživo bojovným, až bezohľadne fanatickým Martinom Lutherom, ktorý v dobe varu svojím radikalizmom strhol masy národa za sebou a dal tak revolučný smer nemeckej reformácii, ktorá sa potom preniesla za hranice Nemecka a rozbúrila skoro celú Europu. Túto náboženskú a politickú rozháranosť v Europe obratne využili Turci, aby si na dlhý čas podmanili veľkú časť východnej Europy.

Tí, ktorí si boli vedomí slov Kristových: „Brány pekelné ju nepremôžu", vedeli, že nie náboženstvo, nie cirkev v jej božskom prvku treba opravovať, ale že treba zvýšiť mravnú úroveň všetkých ľudí v cirkvi, lebo chyby a preto aj nápravy schopným živlom je len ľudský prvok v cirkvi. Toto mal pred očami aj chýrny kazateľ Aegidius z Viterba, keď vo svojej reči na lateránskom koncile r. 1512, teda už pred revolučným vystúpením Lutherovým, vyriekol vetu: „Náboženstvo musí zmeniť ľudí, nie ľudia ná-

---

[3]) Mariéjol, H.: L'Espagne sous Ferdinand et Isabelle. Paris, 1892. – Walsh, W.-Carré, H.: Isabelle la catholique. Paris, 1932.

[4]) Hefele, C. J.: Der Kardinal Ximenes und die kirchlichen Zustände am Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts. 2. vyd. Tübingen, 1851. – Kissling, J. B.: Kardinal Francisco Ximenez de Cisneros. Münster, 1917. – Cedillo Conde: El cardenal Cisneros. I–III. Madrid, 1921–1928.

[5]) Getino: El maestro Fr. Francisco Vitoria. Madrid, 1930.

boženstvo."[6]) Tejto pravdy boli si vedomí všetci tí horlivci za reformu, ktorí nezatvárali oči pred smutnými pomerami v cirkvi a celej spoločnosti, ale boli si vedomí aj toho, že nie v náuke cirkvi, ale v ľuďoch samotných je chyba. Preto títo, hlásajúc potrebu obrody, zostávali pevne na pôde cirkevnej náuky a ňou usilovali sa naprávať chybujúcich, keď prv napravili seba, aby mohli byť príkladom aj iným. Takto bola dosiahnutá skutočná a pravá obroda v cirkvi, nie revolúciou a násilím, ale zmenou smýšľania na podklade cirkevnej náuky a prirodzenou evolúciou.

Za prevedenie takejto reformy treba vďačiť predovšetkým španielskym teologom, ďalej horlivým jednotlivcom a krúžkom tých horlivcov, ktorí zi získali zásluhy na uskutočnení a dokončení jedného z najväčších a najdôležitejších všeobecných cirkevných snemov, koncilu tridentského, ktorý dal zákonný podklad pre prevádzanie túžobne očakávanej nápravy. Z rádov to bol predovšetkým nový jezuitský rád, ktorý sa postavil bez výhrady do služieb nábožensko-mravnej obrody v cirkvi, čím sa nezabudnuteľne zapísal na svetlé stránky cirkevných dejín.

Prirodzene ani naša krajina nemohla zostať mimo tohoto všeobecného varu a triedenia duchov v 16. storočí. Naopak, Slovensko viac ako mnohé iné krajiny, bolo v tomto období dejiskom politických, sociálnych i náboženských bojov, zvlášte po nešťastnej a tragickej porážke pri Moháči r. 1526. Priebeh reformného hnutia u nás bol však iný, ako v kolíske tohoto hnutia, v Nemecku, lebo u nás boly celkom iné predpoklady pre toto hnutie. Preto aj prevedenie cirkevnej obrody uberalo sa ináč a malo iné výsledky, ako v Nemecku. Zatiaľ čo Nemecko zostalo prevažne protestantské, Slovensko v prevažnej väčšine sa vrátilo ku katolíckemu náboženstvu, do katolíckej cirkvi.

Zásluhy o prevedenie nábožensko-mravnej obrody v duchu usnesení tridentského koncilu získal si u nás v 16. st. predovšetkým ostrihomský arcibiskup, prímas Mikuláš Oláh. Tento položil pevné základy pre úspešnú reštauračnú činnosť svojho neskoršieho nástupcu kardinála Petra Pázmana, ktorého zdarom korunovaná obrodná činnosť bez prípravnej práce Oláhovej by bola nemysliteľná.

Tento významný arcipastier Mikuláš Oláh bol vynikajúcim zjavom svojej doby. Bol všestranne činný. Jeho životná dráha bola veľmi pestrá a poskytla mu všetky predpoklady, aby zastával tie najzodpovednejšie úrady svetské i cirkevné. Bol učený humanista, priateľ a mecenáš humanistov, politik a diplomat a zároveň veľké knieža cirkevné, muž, ktorý si právom zaslúžil titul záchrancu katolíckej cirkvi v Uhrách v 16. st. Jedi-

---

[6]) Mansi, J. D.: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Sv. XXXII., 669: homines per sacra immutari fas est, non sacra per homines.

nečným spôsobom vedel v sebe spájať staré s novým, vieru s vedou, pričom vždy vedel všetko správne hodnotiť, dávať prednosť duchovným hodnotám pred hmotnými, večným pred časnými. Využil všetkého, čo považoval za dobré a vhodné, aby posilnil katolícku cirkev v Uhrách. A čo treba najviac zdôrazniť, je to, že si zachoval pevnú a neochvejnú vieru katolícku v dobe, keď tak mnohí od tejto viery odpadli, vo viere sa klátili alebo sa stali ľahostajnými. Z celého jeho života dýcha pravá zbožnosť, neotrasiteľná dôvera v Prozreteľnosť Božiu a odovzdanosť do vôle Božej Bol pevným charakterom v dobe a okolnostiach, ktoré boly tak málo priaznivé tejto vlastnosti.

Vo svojej práci usilujem sa uviesť do súvislosti celé životné dielo tohoto záchrancu katolíckej cirkvi v Uhrách, ktorého činnosť ako arcibiskupa sa rozprestierala hlavne na naše Slovensko, všímajúc si pritom všeobecných pomerov jeho doby, aby tým viac vynikla táto jedinečná postava. Preštudoval som jeho literárne dielo, ako aj archívny materiál dosiaľ nevyužitý a nepublikovaný, týkajúci sa jeho činnosti, uložený najmä v arcibiskupskom archíve v Ostrihome, ďalej v biskupskom archíve v Trnave, v Národnom múzeu a v univerzitnej knižnici v Budapešti, v archíve bratislavskej kapituly a v archíve mesta Bratislavy, aby som čím lepšie vnikol do doby a životného diela muža, ktorého meno nesie titul tejto knihy.

Nakoniec úprimne ďakujem všetkým, ktorí mi v spomenutých archívoch a pri práci išli ochotne a radi v ústrety svojou pomocou a radou. Menovite srdečne ďakujem slovutnému pánovi univerzitnému profesorovi Th. Dr. Štefanovi Zlatošovi za jeho vzácne rady a záujem, s ktorým sledoval vznik tejto knihy, ako aj slovutnému pánovi Dr. Belovi Kováčovi, vládnemu komisárovi mesta Bratislavy, za láskavé prijatie knihy medzi publikácie Vedeckých ústavov mesta Bratislavy.

V Bratislave dňa 16. júna 1940.

Dr. V. B.

1. Oláhova mladosť (1493—1531).

Veľké náboženské, sociálne a politické vrenie v 16. storočí našlo Uhorsko úplne nepripravené. Doba Mateja Korvína (1458—1490) znamenala vrchol kultúrnej a politickej moci uhorských panovníkov na konci 15. storočia. Po jeho náhlej smrti došlo k rýchlemu obratu v neprospech uhorského štátu. Kultúrne výdobytky Mateja Korvína veľmi rýchlo zanikly. Po stránke náboženskej jeho vláda už nebola ideálna, lebo bol vychovaný už viac podľa zásad a duchom Macchiavelliho spisu Il Principe,[1]) než duchom kresťanskej náuky. Podporoval síce cirkev a jej predstaviteľov, ale nie tak pre vec samu, ale skôr preto, lebo videl v náboženstve a cirkvi dobrých pomocníkov pre dosiahnutie svojich politických cieľov.

Katastrófa moháčskej porážky v roku 1526 doľahla na cirkev azda ešte ťažšie ako na uhorský štát. Biskupské stolce boly obsadzované mužmi nie celkom bezúhonnými, svetsky smýšľajúcimi, ktorí väčšinou v bitke pri Moháči zahynuli spolu so svojimi vojskami. Nižší klérus, nakoľko zostal nažive, nemal patričného vzdelania a potrebnej mravnej úrovne, z čoho plynulo, že mal zrak viac obrátený k zemi ako k nebesám. Ľud šiel za kňazmi a nebol preto o nič lepší. Reformátorom stačilo teda získať si kňazov alebo zameniť kňazov starej viery s kňazmi novej viery, aby si tým získali aj ľud, ktorý bez rozmýšľania šiel za svojimi kňazmi. Preto pôda pre reformátorov bola veľmi priaznivá, takže si lepšej ani nemohli priať. Klérus, vo väčšine mravne dosť nízko stojací, dal sa ľahko zvábiť novými ideami. Kňazi formálne neodpadli od cirkvi, ale reformačnými myšlienkami — zostávajúc ešte stále aspoň navonok katolíckymi kňazmi — postupne napĺňovali svojich veriacich, takže títo nepozorovane prešli k protestantizmu.

Pomery boly natoľko smutné, že cirkevní vizitátori niekedy nevedeli u mnohých kňazov zistiť, či sú ešte pravoverní alebo už nie.[2]) František

---

[1]) Csánki Desider: Matthias, König der Ungarn. V Ungarische Rundschau, 2. roč. (1913). — Macchiavelli: Opere. 8 sv. 1813. — Villari, P.: Il Macchiavelli e i suoi tempi. 3. vyd. Milano, 1912—1914.

[2]) Bucko, V.: Reformné hnutie, str. 123 a nasl. — Všetky mnou vydané a v práci citované dokumenty z archívov, citujem z originálov.

Kollányi navrhuje, aby muž, ktorý urobil prietrž protestantizmu v Uhrách, bol nazývaný záchrancom katolíckej cirkvi v Uhrách.[3]) Týmto mužom bol nesporne Mikuláš Oláh, ktorý svojou činnosťou pripravil pôdu veľkému reorganizátorovi katolíckej cirkvi v Uhrách, ostrihomskému arcibiskupovi a kardinálovi Petrovi Pázmanovi.[4]) Oláh bol vynikajúci muž, ktorý svoje talenty vedel tak vznešene postaviť do služieb katolíckej cirkvi v jednom z jej najťažších bojov.

Jeho súčasníci, ktorí ho poznali, si ho vysoko vážili. Len gróf František Forgách a Fessler, tlmočník Forgáchovej mienky, tvoria výnimku v hodnotení Mikuláša Oláha, keď popisujú tohoto ako nenadaného a ziskuchtivého, po moci a sláve túžiaceho.[5]) Forgách píše, že Oláh bol nenávidený, lebo nehodne nosil vysoké cirkevné a svetské hodnosti, ktoré by si boli iní viac zaslúžili, pri čom iste Forgách myslel v prvom rade na seba. František Forgách bol biskupom vo Veľkom Varadíne (1556–1567). Poznal Oláha osobne a bol spriatelený s priateľmi i odporcami Oláhovými. Preto mohol počuť o jeho ctnostiach i chybách. Ale Forgách už na prvý pohľad ukazuje sa ako nedbalý dejepisec. Zároveň dokazuje jeho dielo dobre, že súčasník, ani keby to ako chcel, nemôže byť objektívny. O udalostiach, ktoré sa dotýkaly bezprostredne jeho samého, ani pri najlepšej vôli nemôže byť pre dejiny rozhodným sudcom. Tým menej môže byť objektívny pri popisovaní osôb svojej doby, ktoré skrižovaly i jeho osobné plány. Hodnovernosť Forgáchova je ešte viac sporná, keď uvážime, že bol vyloženým súperom a odporcom Oláhovým. František Kollányi píše, že pyšný magnát nemohol mu nikdy odpustiť, že napriek svojmu nemaďarskému pôvodu mal prednosť, a že Oláh musel odsudzovať jeho nedbalosti.[6]) Keď sa nedá aj ospravedlniť, dá sa predsa aspoň vysvetliť, prečo Forgách bol tak veľmi predpojatý proti Oláhovi, že ho zahrňuje neopodstatnenými a smiešnymi ohovárkami.[7])

Kolíska veľkého biskupa Oláha stála v spokojnom dome. Jeho otec, člen vysokej valašskej šľachty, ktorý však musel utiecť z Valašska, bol so svojím údelom veľmi spokojný. Brat jeho otca prišiel o život v straníckych bojoch a Stojan čiže Štefan volil radšej spokojnejší občiansky život, ako byť v stálom nebezpečenstve života vo vysokom postavení. Chcel sa rad-

---

[3]) Katholikus Szemle. Budapest, r. 1888. Str. 16.

[4]) Frankl V.: Pázmány Péter és kora. Budapest, 1868. – Fraknói V.: Pázmány Péter 1570–1636. Budapest, 1886. – Sík S.: Pázmány. Budapest 1939.

[5]) Forgach, Fr.: Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii. Edidit Alexius Horányi. Posonii, 1788. Str. 69. – Fessler, I. A.: Geschichte der Ungern. VI. Str. 938.

[6]) Kollányi, Fr.: Oláh Miklós. Str. 17. – V „Katholikus Szemle", II. r. (1888).

[7]) Majláth, I.: Geschichte der Magyaren. Viedeň, 1828–1831. Sv. V., str. 110, a Bél, M.: Adparatus ad historiam Hungariae, str. 24, zdôrazňujú, že Forgáchovo dielo ako prameň treba opatrne prijímať.

šej ako občan dožiť vysokého veku, ako nosiť hodnosť vojvodu a byť od svojich odporcov prv alebo neskôr pripravený o život. Preto radšej opustil Valašsko a nasťahoval sa do Uhier.

Tu si v krátkom čase nadobudol pekný majetok.[8]) Roku 1490 sa oženil so zbožnou a milou Barborou Hunzárovou čiže Husárovou. Z tohoto manželstva narodily sa štyri deti. Od svojich rodičov učily sa deti úprimnej zbožnosti a láske k bližnému. V takomto prostredí vyrástol neskorší záchranca katolíckej cirkvi v Uhrách.

Mikuláš Oláh narodil sa dňa 10. januára 1493 ako prvý syn šťastnej rodiny. Obraz rodiny a milého domova v Cibiniu[9]) zanechal určitý trvalý vplyv na jeho charakter. Zamiloval si tichý život, ba aj v mužnom veku vďačne často spomínal na pokoj a šťastie svojho domova. Nič lepšieho si neprial ako nerušený pokoj, v ktorom by vo voľnom čase mohol sa tešiť v spoločnosti svojich milých kníh.[10])

V Cibiniu nezostal dlho. Prvé svoje vzdelanie nadobudol však tam, kde podľa všetkého bol spolužiakom Mikuláša Gerendyho, neskoršieho sedmohradského biskupa (1528—1536).[11]) Roku 1505 presídlila sa rodina do Szaszvárosa,[12]) kde sa stal jeho otec kráľovským richtárom.[13]) V tomto roku stretáme sa s Mikulášom Oláhom na kapitulnej škole vo Veľkom Varadíne. V ktorom roku tam prišiel, nedá sa presne zistiť. Túto školu navštevoval asi v r. 1505—1512.[14])

Výchova mládeže v tej dobe mala dvojaký ráz. Kto sa chcel venovať občianskemu alebo vojenskému životu, nestaral sa okrem nepatrných výnimok veľmi o vedy. Len zriedka sa takíto popri cvičeniach mečom zaoberali aj štúdiom. Mužovia od meča často nevedeli ani písať. Ale tí, ktorí sa chceli venovať duchovnej dráhe, zdržovali sa na dvore niektorého biskupa, kde na kapitulnej škole dosiahli vyššieho vzdelania. Škola, v ktorej študoval mladý Mikuláš Oláh, bola vedená v renesančnom duchu.[15]) V škole slávneho Jána Vitéza bol humanizmus ešte viac udomác-

---

[8]) Podľa Hunfalvyho: Az Oláhok története, sv. 2. str. 188, mohol už v r. 1506 poslať 16 jazdcov proti Sekelom.

[9]) Mesto Sibiň v Sedmohradsku.

[10]) Ipolyi Arnold: Oláh Miklós Levelezése. Vyšlo ako 25. sv. I. tr. Monumenta Hungariae historica. Budapest, 1875. Str. 85. — Ďalej bude citované pod názvom Oláhov Listár.

[11]) Oláhov Listár, str. 369 v liste zo dňa 28. mája 1533: ... quia antiqua mihi cum eo intercesserat familiaritas a puero et fere a primis elementis in Transsylvania inita. — Porovnaj aj str. 273.

[12]) Latinsky Saxopolis alebo Villa s. Ambrosii.

[13]) Kollányi, cit. m.

[14]) Sörös P.: Ötven év Oláh Miklós életéből. V „Kath. Szemle", 1903. Str. 329.

[15]) Ipolyi A.: A nagyszombati iskola a XVI. században. V „Katholikus Szemle, r. 1887. — Fraknói V.: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. V „Katholikus Szemle", r. 1907.

nený ako na iných školách vtedajších Uhier. Kládli tam veľký dôraz na to, aby sa žiaci naučili dobre latinsky a grécky, lebo znakom vyššieho vzdelania bolo, keď niekto rozumel klasikom a vedel ich citovať. V tejto škole vzbudila sa v Mikulášovi Oláhovi túžba po vede a sklon ku krásnym umeniam. Najkrajšími chvíľami jeho života boly tie, ktoré strávil na štúdiách.

Oláh mal asi 17 rokov, keď dokončil svoje štúdiá a na prianie svojho otca prišiel ako páža na kráľovský dvor kráľa Vladislava. Za viac rokov, ktoré strávil na kráľovskom dvore ako páža, mal mnoho príležitosti naučiť sa dvorským zvyklostiam a osvojiť si jemné chovanie, takže nikdy neprišiel v izbách kniežat do rozpakov.[16])

Vplyvom statočného Jána Bornemissa, jedného z vychovávateľov Ludvika II. a z vládcov za nedospelosti tohoto, zatúžil po cirkevnej dráhe. Rušný život pážaťa nezodpovedal jeho vážnemu charakteru. Pri zmene na kráľovskom tróne opustil dvor. V r. 1516 stal sa sekretárom biskupa Juraja Szakmáryho z Pätikostolia (1505–1523).[17]) Za dva roky dokončil potrebné štúdiá a r. 1518 bol vysvätený za kňaza. Jeho biskup poznal šľachetné smýšľanie svojho mladého kňaza a ešte v tom istom roku menoval ho za pätikostolského kanonika. Keď sa potom Szakmáry stal 19. mája 1523 ostrihomským arcibiskupom, menoval Oláha kanonikom ostrihomskej kapituly a zároveň komárňanským archidiakonom. [18]) V tomto roku stretávame sa s ním často na kráľovskom dvore, kde mal mnoho priateľov. Svojím jemným chovaním a svojimi vedomosťami upozornil tu na seba kráľovských manželov. V marci 1526 stal sa sekretárom kráľa a kráľovnej.[19]) Mladý sekretár rýchlo si získal dôveru kráľa a kráľovnej, takže mu bola sverená spojovacia služba medzi kráľom a kráľovnou pred moháčskou bitkou. Keď sa v Budíne dozvedeli o moháčskej pohrome, odišli z Budína pod zámienkou, že idú na poľovku, a ušli do Bratislavy. Od tohoto času bol osud Oláhov spojený na dlhý čas s osudom kráľovnej Márie.[20])

Po moháčskej bitke rozdelily sa Uhry pri voľbe nového kráľa na dve skupiny. Kráľovná Mária vedela získať iba časť šľachty pre voľbu svojho brata Ferdinanda, kniežaťa rakúskeho, zatiaľ čo druhá časť šľachty vyvolila za kráľa Jána Zápoľského, župana spišského a vojvodcu sedmo-

---

[16]) Kollányi, cit. m., str. 22.

[17]) „Századok", roč. 1898, str. 459.

[18]) Kollányi, cit. m.

[19]) Kollányi, cit. m., str. 23.

[20]) Oláhov Listár. Str. 209 v liste zo dňa 10. marca 1532 Ursinovi Veliovi, historikovi a učiteľovi Ferdinandových synov: ... Sic quarto post meum reditum die supervenit nuncius, quem ad id ordinaramus, qui retulit pugnam amissam, hostesque esse superiores, quo accepto regina ex Buda non tam praebens fugae, quam venationis speciem, lento itinere Posonium venit...

hradského. Nitriansky biskup Štefan Podmanický z donútenosti korunoval obidvoch kandidátov kráľovského trónu v Stolnom Belehrade, Jána Zápoľského už 11. novembra 1526 a Ferdinanda I. až 3. novembra 1527. Doterajší život Oláhov a pomery, v ktorých žil, určovaly Oláha, aby sa pridal k Ferdinandovi I.

Po korunovácii, na ktorej bola prítomná aj ovdovelá kráľovná Mária, odobral sa Ferdinand I. do Ostrihomu. Mária odišla do Altenburgu,[21]) aby už potom navždy opustila Uhry. Oláh doprevádzal ju len do Altenburgu, potom sa vrátil zpäť do Ostrihomu a usiloval sa zriecť sa úradu sekretára u kráľovnej. Oláh prijal úrad sekretára v povedomí, že je to stupeň k dosiahnutiu vyššej hodnosti. Nemožno zaprieť, že v tom čase aj túha po vyššej cti a väčšom vplyve hrala u Oláha svoju úlohu. Jeho prianím bolo dostať sa čím vyššie. Poznal svoje schopnosti a chcel ich čo najviac uplatniť. Chcel byť biskupom. Dosiaľ chcel to dosiahnuť pomocou kráľovnej Márie, ale keď táto po korunovácii Ferdinanda I. stratila bezprostredný vplyv na vývoj v Uhorsku, nechcel sa viazať k jej neistému osudu. Ešte aj iný dôvod ho nútil opustiť dvor. Oláh bol muž, ktorý chcel vládnuť a nie poslúchať, byť vedený. Už mal dosť dovtedajšej závislosti. Kráľovský dvor sa mu stal väzením a preto túžil po slobode. Ferdinand sľúbil výslovne, že ho povýši.[22]) Biskupstvo sedmohradské bolo práve voľné. Oláh odišiel do Ostrihoma, kde sa práve zdržoval aj kráľ Ferdinand I. Ale keď nadišiel deň menovania sedmohradského biskupa, nádeje Oláhove sa rozplynuly. Buď kráľ zmenil svoj plán alebo sľub o menovaní Oláhovom bol iba sľubom, ktorý kráľ nehodlal splniť. Za sedmohradského biskupa bol menovaný Mikuláš Gerendy, a ako náhradu za sklamané nádeje dostal Oláh jeho benefícium.[23])

Je nesporné, že Oláh túžil po cti a moci, ale táto túžba nebola nikdy jedinou hybnou silou jeho činov. Jasným dôkazom toho je jeho postoj pri menovaní Gerendyho za biskupa sedmohradského. Jagerskému biskupovi píše o tom: „Non dubito te scire, quas maiestas regia promissiones non vulgares, sed in verbo regio quaternis, ni fallor, litteris fecit de mei promotione, cum ageretur de episcopatu Transylvaniensi, optimum licet ius habuerim, et meae litterae in dato praecedebant uno die litteras D. Gherendi, rexque promiserat se contra ius meum nihil acturum, tamen partim, quod putavi eum in officio suo quaestorio, quod tunc rex ei dederat, plus servire posse in corradenda pecunia episcopatu consecuto, partim etiam quia antiqua mihi cum eo intercesserat familiaritas a puero et fere a primis elementis in Transylvania inita, non urgendo meam cau-

---

[21]) Óvár.
[22]) *Egyháztörténelmi emlékek a magyar hitujitás korából.* Sv. I., *str.* 291.
[23]) Kustodiu v Stolnom Belehrade. Viď Sörös, cit. m., str. 337, pozn. 3.

sam, neque ut ius reiudicetur utriusque nostrum, sicuti rex erat pollicitus, sollicitando illi, sponte cessi, cuius rei me non poenitet, postquam vidi et amico illi et tibi rem gratam facere..."[24]) Tieto slová nepotrebujú výkladu. I najväčší odporcovia musia uznať, že sa zachoval šľachetne a mužne.

Tomáš Szalaházy, biskup jágerský (1527–1537) a kancelár Ferdinanda I., hľadal muža, ktorý by ako sekretár kráľovnej vdovy Márie bol súci za obrancu kráľových plánov a silným obhajcom uhorských záujmov. Veril, že v Oláhovi najde takéhoto muža. Vo svojom liste zo dňa 25. marca 1528 povzbudzoval Oláha, aby prijal miesto kráľovninho sekretára a pripomínal mu hneď, že prijatie tohoto úradu bude aj jemu samému na osoh a ku cti.[25]) Oláh po mnohých uvažovaniach a po poradách s priateľmi, rozhodol sa prijať toto miesto, ale nemal potrebných peňazí na cestu. Preto kancelár Szalaházy radí mu, aby si potrebný obnos požičal, že on sa postará, aby všetky jeho s cestou spojené výdavky boly uhradené.[26]) Sekretárstvo u kráľovnej Márie viedlo ho za hranice. Prvé tri roky, ktoré Oláh strávil v cudzine, urobily ho úplne nespokojným. Nepokojný život, stále putovanie neodpovedalo jeho povahe. Túžil po spokojnom, čítaním a písaním vyplnenom živote: „Nostrum est, mi frater, temporibus hiis periculosis vitam agere in tranquillo aliquo loco honestam, et lectioni et scriptioni continue dare operam, proculque abesse ab hiis tumultibus."[27]) Oláh miloval otvorenosť, pokrytectvo sa mu protivilo. Veľmi priliehave charakterizuje Fr. Kollányi tento jeho duševný stav, keď píše, že Oláh nemohol sa spriateliť s myšlienkou, aby chválil skutky magnátov, keď by si tieto boly zaslúžily skôr pokarhania; nemohol konať proti svojmu presvedčeniu len za to, aby si ich neodpudil, nestratil obľubu alebo výhľad na miesto, keďže jedno neuvážené slovo mohlo znamenať stratu zásluh mnohých rokov.[28]) Ako ho jeho položenie naplňovalo trpkosťou, poznáme z jeho listu, ktorý napísal prepoštovi v Kaloči: „Quanta cura, quam magna sit aulicorum molestia et animi perturbatio, neminem

---

[24]) Oláhov Listár, str. 369. V liste jágerskému biskupovi a kancelárovi Tomášovi Szalaházymu, dat. dňa 28. mája 1533.

[25]) Oláhov Listár. Str. 2 v liste zo dňa 25. marca 1528: ... sunt enim rationes non leves, pro quibus vel ipsa maiestas reginalis sua sponte vos mittere ad hoc officiii deberet. Rogo, ne quid deficultatis aut morae interponatis. Experiemini magno id vobis et commodo, et honori futurum, dabo operam, ut thesaurarius aliquid viatici aut mittat, aut deputat.

[26]) Tamže. Str. 3: Non pigeat tamen vos interim ab amicis mutuum capere. Ego me vobis et sponsorem et fideiussorem facio, quod debitum hoc, quantumcunque in hos usus contraxeritis, solvetur.

[27]) Tamže. Str. 85.

[28]) Cit. d., str. 26.

esse puto, qui possit explicare. Nunc una, nunc altera re ita commoventur aulici, maxime hii, qui ambitione distrahuntur, ut nullum temporis momentum videatur eis delectabile. Id expertus tibi scribo."[29]) Oláh ťažko niesol, že ľudia, ktorí časom i „in allis ingenii dotibus" stáli za ním, ho predbehli.[30]) Prečo písal takto, pochopíme ľahko z udalostí doby.

Aby urovnal náboženské protivy v Nemecku, svolal cisár Karol V. r. 1530 ríšsky snem do Augsburgu. Kráľ Ferdinand I. i Mária prišli tiež na snem. Oláh, ktorý doprevádzal kráľovnú Máriu, chcel teraz upozorniť kráľa Ferdinanda na jeho sľub, ktorým sa mu opätovne zaviazal, že ho urobí biskupom. Dúfal, že v Augsburgu bude mať viac šťastia, ako mal pred časom v Ostrihome. Oláh veril každému sľubu ako hotovej veci. Keď sa však potom jeho vzdušné zámky rozpadly, bol celý nešťastný. Tak tomu bolo aj v Augsburgu.

Po jednej sv. omši pridal sa k Ferdinandovmu sprievodu. Cestou mal príležitosť hovoriť s kráľom a pripomenúť kráľovi jeho prísľub. Prosil kráľa, aby milosť, ktorú mu odoprel v Ostrihome, teraz mu udelil. Odpoveď kráľova bola priateľská, ale pre Oláha nie uspokojivá. Povedal mu, že ešte sa nerozhodol o beneficiách, ktoré boly voľné, ale že bude na neho pamätať.[31]) Takéto slová Oláh už aj prv počul a preto ich novšie opakovanie ani nečakal. Slová kráľove ho celkom zarazily. Dosiaľ mal nádej, že čoskoro dosiahne svoj cieľ a že už uderí hodina jeho vyslobodenia zo zlatých pút kráľovského dvora. Teraz stratil aj túto nádej. Preto sa nesmieme diviť, že Oláhove listy z tohoto obdobia sú plné sťažností. Nevedel pochopiť, že kráľ nesplní, čo sľúbi.[32]) Chcel preto nájsť uspokojenie pre seba v knihách, ale nadarmo sa o to pokúšal. Len hlboké náboženské presvedčenie mohlo Oláha zachrániť pred úplným znechutením. S hlbokou vierou prijíma tieto protivenstvá ako trest Boží za svoje hriechy.[33])

---

[29]) Oláhov Listár. Str. 93 v liste zo dňa 17. októbra 1530.

[30]) Tamže: A pueritia ferme sum in aula educatus, multas et prosperas et adversas pertuli fortunas, sed nihil in iis tam grave unquam fuit, quam videre praeferri quempiam talem in honoribus consequendis, qui et tempore et aliis, absit arrogantia, ingenii dotibus videatur tibi esse inferior.

[31]) Tamže. Str. 92 v liste Imrichovi Kalnaymu zo dňa 16. októbra 1530: Hodie dum peracta sollenniter missa templo egrederemur, inter veniendum allocutus sum regem, assecurationes ipsius quamplurimas reduxi in eius memoriam, firmissimis verbis suis ante omnes alios quicunque sunt nostrae conditionis, et literis et verbis mihi factas, exhortatusque sum eum, ut mei memor esset, dixit se nondum in beneficiis illis, quae vacant, resolutum esse, fore tamen mei memorem, ita ut bene essem contentus.

[32]) Tamže: ... principes veridici esse debent. Quorum verba integra, immobilia et constantia esse oportet. Alioquin quid princeps est aliud vacillans, quam quivis alius popularis.

[33]) Tamže. Str. 94 v liste prepoštovi Imrichovi Bebekovi zo dňa 20. októbra 1530: Credo Deum optimum, mihi esse pro meis maximis delictis iratum. Id si est causa mearum adversarum, fateor me multa contra Redemptorem nostrum admi-

Mikuláš Oláh dostal sa neraz do podobnej kritickej situácie, jeho nádeje sa ukázaly tak často snom a jeho často až priveľká citlivosť spôsobovala mu veľké duševné utrpenia. Len silná viera uchránila ho pred zúfalstvom. Sám bojoval proti sebe, aby našiel pokoj duše. Usiloval sa vždy objasniť si svoju skúšku života. Keď však opadly vlny bolestného pohnutia a pokojná rozvaha nadobudla svoju vládu, videl vo všetkých udalostiach ruku Božiu. Viera ho uspokojila a dodala znova nádeje na krajšiu budúcnosť.

---

sisse et in dies admittere crimina, et gratias ei ago, qui hiis adversitatibus merito me visitet, et errantem tam benigne, clementer, paterne corrigat. Omnia quaecunque igitur contingunt adversa, aequo fero animo, sperans Deum ipsum optimum maximum indignationem suam a me aversurum, et clementia sua meas res, dum fuerit voluntas, amplexurum.

2. Oláh v Belgicku (1531—1542).

Podľa plánov cisára Karola V. mala kráľovná Mária prevziať vládu v Nizozemsku. Kráľovná sa zpočiatku tomu bránila. Ale r. 1531 prijala ponúknuté miesto. Toto rozhodnutie kráľovnej postavilo jej sekretára Mikuláša Oláha pred ťažkú otázku. Oláh už do Nemecka nerád sprevádzal kráľovnú. Teraz mal ísť ešte ďalej. Nevedel sa rozhodnúť, čo má urobiť. Kancelár Tomáš Szalaházy mu odporúčal zostať v službách kráľovnej.[1]) Ale ani teraz nebola ešte otázka pre Oláha rozhodnutá. Bál sa ísť do cudzej zeme a medzi neznámy ľud. Jeho benefíciá v Uhrách boly už obsadené nepriateľmi. Iných príjmov nemal. Preto nechal svojho kaplána Jána Cegledinìho doma ako správcu svojich majetkov a odišiel s kráľovnou.[2]) Kráľ, aby jeho rozhodnutie uľahčil, dal mu opátstvo Tapolcu. Bývalo vtedy zvykom, že jeden muž mal viac benefícií. Napr. Oláh bol custos v Stolnom Belehrade, kanonikom v Ostrihome a zároveň opátom v Tapolce. K tomu ešte prišlo to, čo mal ako sekretár na kráľovskom dvore. Valentín Török a Imrich Bebek, dvaja mocní páni, obsadili jeho obročia.[3]) V skutočnosti teda jeho príjmy z obročí boly nepatrné.

---

[1]) Oláhov Listár. Str. 123 v liste zo dňa 23. januára 1531: Si maiestas reginalis, patrona communis, regnum hoc deseret, quicunque tandem noster sit status, lachrimas (modo non perpetuas) nobis relinquet. Nam etsi regem habeamus optimum, laborabit tamen huius infelicis patriae nostrae libertas, si hac regina et parente carebimus, cur ita mihi videatur, litteris non committam. Consilii mei rationem paucis accipe. Noli reginam relinquere, si abs te contenderit, ut in Belgas secum proficiscaris, imo etiam si magnopere non contendat, comitare eius maiestatem, labor non erit magnus, ubi eo ventum fuerit uno aut altero mense, quid facto sit opus, ipse statues facillime.

[2]) Tamže. Str. 124 v liste Imrichovi Kalnaymu zo dňa 5. februára 1531: Magna iactabatur animus meus, ceu navis in tempestatibus maris, perturbatione, an eundum mihi in Flandriam cum regina sit, vel in patria cum meis manendum. Res, quid ex utraque parte contingere posset, diligenter mecum versabam. Tandem putavi necessitati esse parendum, et relictis rebus meis omnibus Hungaricis sacellani mei curae et industriae, reginam sum secutus, quamcumque in partem fortuna me detruserit. — Srov. aj str. 404.

[3]) Tamže. Str. 274. Oláh v liste Kornelovi Scepperovi z Bruselu dňa 14. januára 1533: Est praeterea quaedam abbatia mea Thapoltza nomine, unum miliare ad arcem reginae Dyósgyewr non longe a Cassovia, quam aestate praeterita

Dňa 10. februára 1531 nastúpili cestu do Nizozemska. V Linci si pripravili potrebné veci na cestu a po dlhej ceste prišli do Bruselu. Nová zem a nové pomery Oláha nijako nenadchly, a preto písal hneď veľmi smutné zprávy z novej krajiny.[4])

Na počesť novej regentky boly usporiadané mnohé oslavy. Ale všetky tieto slávnosti pripadaly sekretárovi Oláhovi ako ťažké a nepríjemné bremeno. Z každého riadku, ktoré v tomto čase písal, vyznieva ľútosť, že šiel do Belgie. Kráľovná sa usilovala všetkými prostriedkami urobiť pobyt svojmu sekretárovi príjemným.[5]) Oláh sa však predsa ešte stále cítil cudzincom, ba priamo opusteným. Kráľovná rozkazovala, on musel poslúchať.

Až zaráža nepriaznivá mienka Oláhova z prvých dňov pobytu v Belgii o tejto krajine a jej obyvateľoch. Tak bystrý muž, ako bol Oláh, nachádza mnohé, v skutočnosti neexistujúce chyby u obyvateľov tejto krajiny, že by sme sa museli až diviť nad jeho omylom, keby sme nepoznali dôvody, ktoré ho viedly k takému omylu. Stačí si prečítať len list, ktorý poslal Mikuláš Oláh pápežskému legátovi, aby sme ho pochopili.[6]) Ale už po roku vidí, že jeho úsudok bol prenáhlený a nespravodlivý. Jeho spravodlivosť však a jeho kritičnosť nútia ho napraviť spáchanú chybu. Čoskoro si získa známych a priateľov, s ktorými si veľmi intímne písal. Jeho túha mať spoločnosť duchovne vysoko stojacích mužov, sa splnila.

Novší humanizmus bol vtedy v rozkvete. Mladší nemecký humanizmus bol úplne odlišný od staršieho humanizmu a stal sa príčinou veľkej, na následky nedohľadnej revolúcie na duchovnom, sociálnom a politickom poli. Starší humanisti chápali klasický stredovek s hľadiska absolútnej pravdivosti kresťanstva a postavili ho do služieb viery.[7]) Mladší hu-

---

Emericus Bebek perfidus invasit, occupavit, monachos expulit, ex qua, quia est in loco munito, omnem illam regionem depraedatum esse et spoliasse dicitur.

[4]) Tamže. Str. 165 v Oláhovom liste z Bruselu dňa 30. októbra 1531: Nescio quis κακοδαίμων me in hanc detruserat provinciam. Satius mihi erat me meis reliquiis bonorum domi esse contentum, quam nescio ob quam spem preciosaque principis verba huc venisse. — Porovnaj aj str. 149, 160, 173.

[5]) Tamže. Str. 160 v liste pápežskému legátovi Jánovi Antonovi Burgimu z Bruselu dňa 26. októbra 1531: Sum itaque hic non tam abunde, ut liceret et mea ferret conditio, provisus. In regina nihil mihi deesse videtur, pollicetur omnia. Fortunam futuram, provisionem honestam, honori et statui meo convenientem, et ea, quae homini permansionem suadere possent.

[6]) Tamže: Sed mores hominum non novi, alieni illorum sunt a meis moribus. Videntur omnia et simulare et dissimulare, multa verbis polliceri, re parum praestare. Salutare quemvis libenter, corde longe diversa meditari. Omnes eorum cogitatus in lucro commodoque sibi parando versari. Utilitatis privatae potius, quam verae amicitiae et charitatis in proximum rationem habere.

[7]) Janssen, J.: Geschichte des deutschen Volkes. Sv. II., str. 3.

manisti smýšľali však už úplne ináč. Bez hlbšieho ponorenia sa do ducha staroveku všímali si len formy, odhliadajúc od podstaty a obsahu. Za hlavný cieľ všetkého vzdelania pokladali jemnosť reči. Prisvojovali si len pekný vonkajší odev klasikov.[8]) Podceňovanie stredoveku a spolu i cirkvi najlepšie charakterizuje mladších humanistov.

Je prirodzené, že čulý písomný styk so spisovateľmi mladšieho humanizmu silne pôsobil na Oláha. Čo sa týka latiny, nestál za belgickými učencami. Ale o jeho gréčtine sa to nedá povedať. Čo vedel grécky, naučil sa ešte v škole vo Veľkom Varadíne. Mnoho rokov, čo odvtedy sa minulo, stačilo nato, aby z toho mnoho zabudol a stratil cvik v gréckej reči. Preto si kúpil grécku gramatiku a aby sa rýchlejšie naučil, hľadal muža, ktorý by ho znova zaučil do gréckej mluvnice a reči. Belgická akadémia mu doporučila súceho muža Jakuba Danusa, ktorý ho tri roky učil grécky.[9]) Ale za tieto tri roky naučil sa Oláh málo, lebo jeho preklady z tohoto času ukazujú na začiatočníka. Táto slabá znalosť dá sa vysvetliť spôsobom Oláhovho života. Mnohé cesty, ktoré konal ako sprievodca kráľovnej, neblaho vplývaly na jeho štúdium a hatily jeho učenie.

Každý humanista pokúšal sa o písanie básní. Aj Oláh to urobil, lebo nechcel zaostať pozadu za ostatnými humanistami. „Jeho poetické pokusy sú dielami renesanciou ovplyvnenej chuti a pokojného chápania života."[10]) Jeho „Elegia ad sepulchrum Erasmi Rotterdami"[11]) je slovná hra. Vlastnú poéziu v básňach Oláhových nemožno hľadať. Jeho báseň, venovaná jeho priateľovi Kornelovi Grapheovi, patrí medzi jeho najlepšie verše.[12]) Oláh sám necení si veľmi svoje verše. Nazýva ich „Carmina vere Transylvana, vel potius silvana".[13]) Na prianie svojich priateľov dal Oláh vytlačiť v Bruseli niektoré svoje básne.[14]) Jeho verše i pri ich slabosti získaly mu v radoch známych humanistov veľkú úctu.

---

[8]) Tamže, str. 27.

[9]) Oláhov Listár. Str. 178 Arnoldus Oridrius Oláhovi v liste zo dňa 25. decembra 1531: Quamobrem etsi non fuissem id dominationi tuae pollicitus, ut scilicet eam subinde literis meis liceret interpellare, tamen ultro etiam id tentassem, praesertim huc toties instigatus, optimi eiusdemque non sane illiterati clientis tui Jacobi Jaspari Dani amicissimis colloquiis, et iam communis iste nobiscum literarum amor plane persuasit, ut aliquando literatissimo principi meo aut gratularer feliciter graecisanti, aut gratificarer de omnibus bene mereri parato. Utere rudimentis nostris illis graecanicis, ac praescriptas ob oculos coniugationum, formationum, contractionum tabulas introspice per otium. – Porovnaj aj str. 203, 224, 225, 228, 396, atď.

[10]) Uj Magyar Sion. Roč. XVI., str. 257.

[11]) Oláhov Listár. Str. 582.

[12]) Tamže, str. 589.

[13]) Katholikus Szemle. R. 1903, str. 423.

[14]) Oláhov Listár. Str. 596 v liste P. Nannia Oláhovi z r. 1537: Exspectabis igitur brevi libellum tuum, iis typis excussum, quibus volebas, addidi praeterea

Ale verejnosti ukázal sa Oláh až neskôr svojimi vskutku prvými významnými dielami. R. 1536 dokončil svoje dielo „Hungaria" a jeho „Atila" bol tiež hotový. Diela neboly vytlačené, ale ich rukopisy putovaly od jedného humanistu k druhému. V „Hungarii" podáva Oláh zemepisný obraz Uhier pred moháčskou katastrófou. Jeho údaje o pomeroch krajiny sú dosiaľ nedocenené.[15]) V „Atilovi" oceňuje život a skutky tohoto panovníka. Tieto diela ukazujú nám Oláha ako bystrého pozorovateľa. Krásny štýl a dobrý výber látky získal Oláhovi veľkú úctu, ktorá stále vzrástala viac a viac. „Pre svoju zbehlosť vo vedách, pre majstrovské pero, ale zvlášte pre podporovanie humanistov a ich diel stal sa významným mužom, ktorého humanisti oslavujú ako svojho majstra a mecenáša."[16])

Ale ani jeho literárne zamestnanie, ani spoločnosť učených mužov nevedely utíšiť jeho túhu po domove. Svojho kaplána a správcu beneficií Jána Ceglediniho utešuje a píše mu, že sa necíti šťastným a že túži veľmi po domove.[17]) Najviac starosti mu robilo, že cudzí násilníci zaujali jeho beneficiá a tak aj rušili Oláha, aby ich mohol užívať. Dokiaľ tieto neboly uvoľnené, musel stále odkladať svoj návrat domov. Že by od kráľa Ferdinanda dostal niektoré biskupstvo, nemohol po toľkých smutných skúsenostiach dúfať.

Oláh chcel znova do svojej držby dostať svoje beneficiá. Nepremeškal nijakú príležitosť, aby sa o to nepokúsil. Písal kancelárovi Szalaházymu, Nádasdymu, Brodaričovi a mnohým iným, aby podporovali jeho veci u kráľa Ferdinanda. Získal pre to aj kráľovnú Máriu, ale predsa nemohol dosiahnuť svoj cieľ. Keď sa však dozvedel od svojich priateľov o mierových rokovaniach Ferdinandových s Jánom Zápoľským, začal znova dúfať. Keď sa dopočul o uvoľnení svojich majetkov, nikto a nič ho už nemohlo udržať na dvore kráľovnej Márie. Mrzelo ho však, že sa má rozlúčiť so svojimi milými priateľmi, s kruhom učených humanistov. Pokúša sa však uspokojiť seba samého tým, že aj doma nájde, keď aj nie tak mnohých, učených mužov a kníh viac ako v Belgii.[18])

---

quasi id in mandatis haberem, ut in parva forma imprimeret, ita enim te velle arbitror. – Tamže, str. 597: Carmina tua recens impressa ad te cras redibunt, umida quodam modo adhuc a prelo, quasi a partu.

[15]) O jeho dielach viac v kapitole: Literárna a vedecká činnosť Oláhova.

[16]) Paedagogiai Plutarch. Budapest, 1887. Sošit 3., str. 2.

[17]) Oláhov Listár. Str. 403 v liste zo dňa 3. septembra 1533: An putas me in hortum Hesperidum decidisse, dum hic sum, an mihi nihil deesse? Erras certe, si hoc putas. Esto nihil desit, deest tamen multum, cum absum a meis, cum patriam in horas, et ex tuis litteris, et ex aliorum audiam, non modo perviam esse latronibus spurcissimis, sed etiam expositam illorum direptioni.

[18]) Tamže. Str. 313 v odpovedi na list Kornelovi Scepperovi zo dňa 7. marca 1533: Si pacata Hungaria, rebusque meis salvis fieri poterit, non me hic detinebunt campanularum vestrarum artificiosi sonus, non caminorum etsi sanae, tamen fuliginosae deliciae, non muliercularum blandiciae, libertas sola

Veľmi zaujímavý a charakteristický je Oláhov list jeho provizorovi Jánovi Cegledinimu, ktorý mu oznámil, že Ferdinand obsadí dve voľné biskupstvá, rábske a nitrianske, a že nie je vylúčené, že Oláh môže byť medzi menovanými. Oláh píše o ťažkých povinnostiach a zodpovednosti biskupa v plnom uvážení tohoto zodpovedného úradu v cirkvi.[19]) Keď uvažujeme o týchto slovách, nemôžeme veriť, že Oláh túžil len po väčšom benefíciu, keď sa chcel stať biskupom. Oláh si bol plne vedomý povinností a zodpovedností, plynúcich z úradu biskupského. Keď videl, že dorástol pre úlohy a mohol si za daných okolností získať zásluhy o cirkev a krajinu, len vtedy sa odvážil dôrazne sa domáhať povýšenia, aby mohol dosiahnuť biskupskú palicu. Táto vôľa k práci za cirkev a vlasť, a nielen túha po sláve a moci, usmerňovala jeho počínanie.

---

et doctorum virorum conversatio me quodammodo irritat, at libertas magna erit mihi in patria homini non admodum ambitioso, sed paucis contento, non deerunt isthic etiam si non tam multi, quam hic, ac non pauci viri, et plures his docti codices, quorum conversatio et tractatio me perinde delectabit, acsi in media essem Italia.

[19]) Tamže. Str. 366 Oláh v liste zo dňa 18. mája 1533: Episcoporum officia, si quis exacte perpendat, non sunt otiosa, non voluptaria, non somnolenta, non indocta, de quibus lege Paulum, lege Chrysostomum, cuius titulus est: De dignitate episcopali, quae nisi velimus ab aeterna secludi vita, observare non necesse est. Quare Deus scit, qua vocatione nos vocet.

3. Oláh a Erazmus Rotterdamský.

Veľmi zaujímavá je otázka, ako vzniklo priateľstvo medzi Oláhom a kniežaťom humanistov Erazmom Rotterdamským, ktoré priateľstvo roztrhla iba smrť. Oláhov Listár ukazuje, ako intímne a živé bolo priateľstvo dvoch mužov, ktorých koniec bol tak odlišný. Oláh stal sa v istom smysle záchrancom katolíckej cirkvi v Uhrách, zatiaľ čo Erazmus svojou kritikou cirkvi viacej škodil, ako osožil, takže mnohí, hoci nie právom, v ňom chcú vidieť predchodcu Lutherovej reformácie.

Prvé počiatky tohoto priateľstva Oláhovho s Erazmom vedú do Augsburgu. Počas ríšskeho snemu v Augsburgu r. 1530 poslal Erazmus kráľovnej Márii dielko o kresťanskej vdove „Vidua Christiana". Túto jemnú pozornosť odmenila kráľovná Mária zlatým kalichom a v sprievodnom liste uistila ho o svojej priazni voči nemu a ďakovala mu za jeho útechu. Kráľovnin dvor bol nadšený géniom Erazmovým. Oláhovi pripadla úloha napísať obdivovanému Erazmovi list. Je prirodzené, že Oláh, stále vyššie túžiaci, nezameškal túto príležitosť využiť aj pre seba, lebo tešiť sa priateľstvu Erazmovmu a s ním si písať pokladalo sa vtedy za vysoké vyznamenanie. Oláh vo svojom liste popísal, akou útechou bola Erazmova knižička pre kráľovnú vdovu, pričom nezabudol zdôrazniť, akej veľkej priazni teší sa Erazmus u kráľovnej. Hoci Oláh pozná Erazma iba z jeho diel, dáva na javo svoj obdiv nad jeho géniom a prosí ho, aby prišiel na dvor kráľovnej. Veď práve on je mužom, ktorý svojimi schopnosťami by mohol preukázať veľké služby náboženstvu a všeobecnému dobru.[1])

---

[1]) Oláhov Listár. Str. 69–70 v Oláhovom liste Erazmovi Rotterdamskému zo dňa 1. júla 1530: Licet non dubitem, quin et antea ex tuorum amicorum litteris plane cognoveras, quantum voluptatis et delectationis serenissimae reginae meae Mariae, et nobis omnibus attulerit tuus de Vidua Christiana editus, et nomini suo dicatus libellus. Tamen ex me quoque licet ignoto amico velim intelligas opus illud tuum tam gratum illi fuisse, ut gratius accidere nihil potuerit... Magno tenemur videndi tui desiderio. Qui hoc praesertim tempore, dum multorum cum pernicie in rebus fidei disceptatur, maxime hic esses necessarius, ut tuum, quod in rebus esset his dubiis praesens, proferres iudicium. Speramus igitur te huc venturum, si non amicorum tuorum hortatibus, at publicae tran-

Erazmus, ktorý si vždy vedel opatrne vybrať svojich priateľov, počul už prv o Oláhovom vplyve na kráľovnú Máriu. Preto ho hneď počíta medzi svojich najpoprednejších priateľov.[2]) Na dvore kráľovnej Márie boli mnohí oduševnenými ctiteľmi Erazmovými, a keď smieme veriť slovám Henkelovým, musíme aj samotnú kráľovnú počítať medzi tých, ktorí boli Erazmovi priateľsky naklonení. Erazmove parafrázy k Písmu sv. musely jej byť denne čítané, najprv nemecky a potom latinsky.[3])

Netreba široko vykladať, že Oláh zatúžil mať za priateľa tak vysoko váženého muža, akým bol Erazmus. Prvý krok bol urobený a priateľská odpoveď učencova znamenala prvé víťazstvo pre Oláha. V druhom svojom liste usiluje sa Oláh pripútať si nového priateľa, keď píše, že sa bude usilovať udržať mu stálu priazeň u kráľovnej Márie.[4]) Odpoveď Erazmova naplnila Oláha nevšednou radosťou. Erazmus zasypáva svojho nového priateľa Oláha bohatou chválou. Medzi výrokmi chvály sú také výrazy, z ktorých poznávame dôvod, prečo sa Erazmus usiloval získať si priazeň sekretárovu a túto si zachovať.[5])

---

quillitatis causa... Ego licet ex facie sum tibi ignotus, tamen tam tu es mihi charus et cognitus ex tuorum librorum, quos in horas manibus meis tracto, frequenti lectione, ut etiam his, qui tecum cottidie versentur, tuaque fruantur suavi consuetudine, hac una re nequaquam sim cessurus... Si Deus optimus maximus incolumen te, ut spero, huc advexerit vel aliqua alia mihi dabitur occasio te videndi, tu ipse id experieris, et meam in te observantiam, qua jam pridem propter divinum tuum ingenium et virtutes excellentes tibi sum deditus, coram cognosces, quam ut admittas, meque in tuorum numerum adscribere velis, te vehementer rogo.

[2]) Tamže. Str. 70 v liste Erazmovom Oláhovi zo dňa 7. júla 1530: Animum istum tuum, humanissime Nicolae, lubens exosculor, tuum nomen inter praecipuos amicos asscripturus.

[3]) Történelmi Tár. Roč. 1888, str. 354.

[4]) Oláhov Listár. Str. 89 v liste Erazmovom Oláhovi zo dňa 9. októbra, ktorý predpokladá ešte jeden list, ktorý však vo vydaní Maďarskej akadémie nie je.

[5]) Tamže. Str. 89: Non mediocri mihi solatio est, mi Nicolae, quod hoc saeculo, quod nobis undique tot gignit hominum portenta, fides, charitas et humanitas non modo friget, verum etiam prorsus exstincta sepultaque videtur, reperiuntur adhuc aliqua ingenia sincera candidaque, unde spes est aliquando fore, ut aureum illud genus mortalium ϛωπνϱείδω. Aliquot amicos habui sic addictos iuratosque, ut vel vitae suae dispendio meis commodis consulturi viderentur, si res ita tulisset, quos nunc patior hostes, plusquam capitales, adeoque desierunt esse amici, ut homines etiam esse desierint. Nullae pristinae consuetudinis, nulla meritorum memoria, nulla fidei religio, nullus humanitatis sensus revocat illos a maleficiis. Quae res ut mihi veteres amicos, qui in fide perstiterunt, reddit chariores, ita novos, si qui obtingunt, maiorem in modum commendat. Ipse simplici natus ingenio, delector candidis amicis, qualem te esse tum ex litteris tuis, tum ex Quirini mei narratione mihi videor liquido deprehendisse, ut tuis munusculis

Je nepochybné, že vplyv Oláhov na kráľovnú bol príčinou priateľstva Erazmovho s Oláhom. Sám píše, že mu je známy vplyv kráľovnej na cisára Karola a kráľa Ferdinanda. A priatelia Erazmovi iste ho informovali o vplyve Oláhovom na kráľovnú. Z toho plynulo, že priateľstvo s Oláhom bolo pre Erazma veľmi cenné a dôležité, nakoľko pomocou Oláhovou si mohol získať a udržať priazeň kráľovnej Márie a zase pomocou tejto u jej bratov, cisára Karola a kráľa Ferdinanda. Tón Erazmových listov a neustále zdôrazňovanie Oláhovho vplyvu na kráľovnú najlepšie dokazujú, že Erazmus očakával od Oláha veľmi mnoho.

Oláh sám sa priznáva, že denne čítal diela Erazmove.[6]) Často volal Erazma na kráľovský dvor.[7]) Nech len príde, píše v jednom liste, a nech sa nebojí nehanebných dominikánov a františkánov, lebo svojou prítomnosťou ich všetkých umlčí.[8]) Ale Erazmus bol v tom čase už tak slávny,

---

alioqui lepidissimis mihique gratissimis nihil fuerit opus... Libet autem utriusque felicitati gratulari: tuae, cui contingerit apud eam, qua inter principes foeminas nulla est neque humanior, neqe moribus sanctioribus honorificum tenere locum, meae, qui tam candidum habeam amicum apud prepotentem dominam, cui magnopere velim esse commendatus cuiusque in me favorem optarim esse perpetuum... Nec me fugit, quantum illa valeat apud germanos suos, Carolum caesarem et regem Ferdinandum, quorum favor si me destituat, non video, quid possim adversus tot portenta subsistere. Hactenus certe praestiterunt quidquid ab amantissimis principibus exspectare debui.

[6]) Tamže. Str. 70: Ego licet ex facie sum tibi ignotus, tamen tam tu es mihi charus et cognitus ex tuorum librorum, quos in horas manibus meis tracto, frequenti lectione, ut etiam his, qui tecum cottidie versentur, tuaque fruantur suavi consuetudine, hac una re nequaquam sim cessurus.

[7]) Tamže. Str. 227–228 v liste zo dňa 26. júla 1532: Si redieris, a nemine cogeris, nisi tua sponte id facere velis, ad subeundam aulicam servitutem. Sive hic, ubi regina est, sive alibi malis, licebit tibi deligere locum ad habitandum, meo tamen iudicio hic apud reginam locus est tibi futurus multas ob causas commodior, et dare operam, ut nunc isthic facis, litteris remque Christianam tuis curare augereque vigiliis, interea tuam habiturus esses in patria pensionem sub nomine reginali in quiete, in otio, dumque tibi placeret, aut reginae esset voluntas, eam inviseres a nemine alio, quam ab ea penderes. Verum times monachos, ne tibi maledicant et obloquantur? Id nunquam ubicunque sis, dum spiritum trahes, vitare potes, maxime multis a te iure editis scriptis in falsos monachos. Quis enim aliorum maledicentiam mortalis effugere potest, Christo etiam talia in carne ad mortem usque passo? – Srovn. aj str. 197, 276.

[8]) Tamže. Str. 197 v liste zo dňa 12. februára 1532: Nisi forte Franciscanos et Dominicanos metuas. Nemo est ex his, qui tibi faventibus superis sua loquacitate obesse possit, quorum impudentem impudentiam tum aliis multis hic tibi obsecundantibus rebus tum tua praesentia facile reprimes. Zvingliana et Oecolampadiana peste vos istic liberatos esse, non ego solum, sed omnes boni laetantur.

že k jeho ceste bolo treba súhlasu cisárovho.[9]) Oláh obstaral aj toto povolenie a zabezpečil mu slušný ročný príjem.[10])

Prečo Oláh, neskorší prísny biskup, tak veľmi miloval a zbožňoval Erazma? Chválil sa jeho priateľstvom, zdôrazňujúc, že „Erazmus má k nemu veľkú dôveru".[11]) Poznal Oláh dobre Erazma alebo bol tak presiaknutý duchom humanizmu, že videl v Erazmovi len humanistu, oslavovaného učenca a viac nič? Obidvoje je pravdivé. Osobne Erazma nepoznal a iste mnoho vysvetľuje tá skutočnosť, že Oláh stále žil v kruhu humanistov, od ktorých mohol sa dozvedieť iba samé chvály o Erazmovi. Je nesporné, že poznal Erazmove spisy. Iste čítal jeho dva spisy: „De praeparatione ad mortem" a „Apologia adversus epistolam Lutheri."[12]) Poznal a čítal aj ostatné diela Erazmove, lebo každý muž, ktorý sa chcel počítať medzi vzdelancov, musel ich čítať. Iste čítal aj útoky Erazmove proti cirkvi a jej predstaviteľom, ale neposudzoval ich tak, ako skutočne maly byť posudzované. Erazmus nikdy nepostavil sa do tábora nepriateľov cirkvi, naopak odsudzoval čo najprísnejšie každé násilné zasahovanie pri náprave chýb, ale predsa svojím neustálym kritizovaním nedostatkov cirkevného života cirkvi škodil a jej nepriateľom pomáhal. Oláh bol humanistom v pravom slova smysle. Cenil si Erazma, hlavu humanistov, tak vysoko, že jeho slová bral za hotovú mincu. Nemal odvahy skúmať svojho majstra a priateľa. Keď Erazma napádali pre jeho spisy, píše tento Oláhovi dlhé

---

[9]) Tamže. Str. 329 v liste Oláhovom Erazmovi zo dňa 29. marca 1533: Sed quia et antea facta fuerat apud imperatorem hic tunc praesentem nonnulla de te mentio, non putavit esse consultum, ut te revocaret antequam insinuari curaret illi te posse fortasse induci, ut revertereris, si ipsius esset voluntas.

[10]) Tamže. Str. 378–379 kráľovná Mária v liste Erazmovi zo dňa 13. júna 1533: Quare hortamur et rogamus te velis ad nos venire. Pensio annua, quae a maiestate caesarea domino et fratre nostro amantissimo tibi iam olim designata fuit, in singulos annos in usum tuum hic integre solvetur. Quod ut sine defectu semper fiat, nos rem ipsam manutenebimus et curabimus. In allis etiam tuis necessitatibus tibi clementer subveniemus, ne tibi aliquid hic deesse videatur. Defensionis quoque personae tuae habebimus patrocinium, et eam curam non vulgarem, ut experiaris nostrum favorem ac benevolentiam tuis meritis et virtutibus responsuram. Rogamus igitur te revertere, et non tardes; tuus reditus, quo celerior, eo gratior nobis erit, caesareae quoque imprimis maiestati non ingratus futurus.

[11]) Tamže. Str. 378: v liste Oláhovom jagerskému biskupovi a kancelárovi zo dňa 12. júna 1533: Erasmi Rotterdami sum studiosissimus; ago, ut eum huc ad reginam pertraham, quod etiam iam fere perfeci; licet antea fuerit difficilior, fidit mihi; faciam ne illius fiducia fallatur; percuperem tales esse plures apud reginam. Curabo igitur eum reducere, nisi quis malus genius, vel eius valetudo rem turbabit.

[12]) Tamže. Str. 508 Oláh v liste kartuziánskemu mníchovi Levinovi Ammoniovi zo dňa 6. júna 1534: Mitto ad te Erasmum de praeparatione ad mortem, et eiusdem την ἀπολογίαν adversus epistolam Lutheri; ut cum adhuc praesens alloqui Desiderium non possis, eius legendo opera cum illo confabulari videare.

nariekajúce listy, že bol nespravodlivo napadnutý. Keď mu Erazmus napísal o svojej nevine, že nenapáda cirkev, potom už márne Oláh čítal jeho spisy. Veril Erazmovi na slovo, takže bol ochotný radšej hovoriť o „nehanebných tých mníchoch", ktorí si trúfajú na Erazma, lebo si nevedel vo svojej priamosti myslieť, že by Erazmus mohol luhať a prísť tak do sporu so sebou samým. Nesmieme zabúdať, že Erazmus bol majster pera. Svojím krásnym štýlom, svojím bohatstvom vedomostí a svojou humanistickou podliezačnosťou vedel zaslepiť nielen Oláha, ale aj iných ľudí, že títo nevideli v ňom škodcu cirkvi. V cirkvi bolo vtedy mnoho neporiadkov, preto si mysleli, že tieto Erazmove spisy sú namierené len proti týmto chybám v cirkvi a že cirkvi nemôžu škodiť. Erazmove útoky posudzovali ako osobnú pomstu. Tým skôr chceli vidieť v Erazmovi dobrého kresťana, že bol na bojovnej nohe s protestantizmom, s jeho hlavným predstaviteľom, s Lutherom.

Je iste pozoruhodné aj to, že mnohí priatelia Erazmovi, ktorí si písavali s Oláhom, často karhali vo svojich listoch klérus. Isteže aj to pôsobilo na Oláha.

Tak Camillus Gilinus, sekretár milánskeho kniežaťa Františka Sforzu, píše Oláhovi, že Erazmus dobre robí, keď zostáva vo Freiburgu, leboináč tamojší zlí kňazi, ktorí len jesť a piť vedia, by sa nezdržali nijakých ohovárok.[13]) Gilinus hovorí často veľmi neslušne a neúctivo o pápežovi. Nazýva ho „nebulo senex"[14]), „pontifex edentulus"[15]), „loquax"[16]) atď. Oláh iste čítal tieto listy a nesporne pôsobily do istej miery aj na neho. Vynikajúci historik František Kollányi hovorí, že Oláh iste nečítal tie Erazmove

---

[13]) Tamže. Str. 532: Rotterdamus noster, quem summe observo, propter illam ingenii vim et singularem doctrinam, et famae et vitae suae consuluit, dum Friburgi, quod reliquum est consummere in animo habet. Mihi crede nunquam nebulones isti vestri censores pulpitarii, qui in patinarum contemplatione non Christi vitae, in ventrem et nates creverunt ut cucurbitae, a maledictis abstinuissent, adipi et ventri suo nati.

[14]) Tamže. Str. 546 Kamil Gilinus v liste Olahovi zo dňa 8. februára 1535: Pontifex noster, si diis placet, regi Gallo duas decimas concessit, per causam instruent XXX triremes, quas eius auspiciis navigaturas pollicentur. Si caesar voluerit, et si iste nebulo senex deliquerit, debitas poenas luet.

[15]) Tamže. Str. 551 ten istý Oláhovi zo dňa 2. apríla 1535: Pontifex edentulus in Gallionis partes propensior est, sed tamen hiscere non audebit.

[16]) Tamže. Str. 552: Ex urbe audivimus pontificem cognita Turcarum regis exercitus profligatione meliora de domino nostro caesare et loqui et statuere, tanquam in illo edentulo sene et loquaci aliquid sit, quod ab eo pendeat. Coegit nuperrime cardinalium senatum, apud quem orationem dicunt habuisse satis luculentam de expeditione Turcica, pollicitusque est, si ita e republica esse iudicatum erit, se iturum adversus Turcam, multaque puerilia addidit, quae ne tibi stomachum faciant, omitto.

spisy, ktoré boly cirkvi nepriateľské a preto sa mohlo stať, že ho držal za lepšieho, ako vskutku bol.[17]) Keď aj celkom neobstoja tieto Kollányiho slová úplne, ale je v nich iste mnoho pravdy. Musíme totiž pamätať na to, že rozpory vtedy ešte neboly tak veľké, ako neskôr. Humanista Oláh hľadel na knieža humanistov Erazma inými okuliarmi, ako hľadíme my dnes.[18])

Okrem Erazma Rotterdamského mal Oláh priateľské styky aj s inými nizozemskými humanistami. Okolo Oláha soskupil sa kruh učencov a priateľov vedy. Vedecká práca a záujem o túto bolo prvotným spojivom, ktoré ich sdružovalo. Bolo veľkou cťou každého učenca, aby bol prijatý do tohoto vybraného kruhu. Vzájomne si vymeňovali knihy. Keď jeden dostal knihu, poslal ju aj druhým, ktorí ju ešte nečítali. Oláh bol stredom a dušou tejto spoločnosti.[19]) K nemu ako patrónovi[20]) a mecenášovi[21]) krúžku posielali všetci svoje diela, ktoré napísali alebo preložili a od Oláha očakávali knihy, ktoré potrebovali pre svoje práce.

Zvláštne priateľstvo pútalo Mikuláša Oláha s profesormi „trium linguarum academiae" v Lovani.[22]) S vynikajúcim členom profesorského sboru Petrom Nanniusom[23]) bol Oláh v čulom písomnom styku. Z listov Nanniusových sa dozvedáme, že bol veľkým ctiteľom Oláhovým. Nesmieme však pri tom zabúdať, že tieto listy humanistov bývali plné prepiateho lichotenia.[24])

---

[17]) Kollányi, cit. m., str. 45–46.

[18]) Századok. Roč. 1885, str. 764.

[19]) Podľa listu Oláhovho zo dňa 6. júna 1534 poslal tento Levinusovi Ammoniusovi dve diela Erazmove. (Oláhov Listár, str. 508.) – Tamže, str. 472 Oláh v liste tomu istému zo dňa 7. marca 1534: Mitto ad te, Leuine doctissime mihique charissime, promissa nuper a me tibi opuscula: Meditationes Clenardi graecanicas *καὶ ὁμιλίαν "Ιοαννου τοῦ Χρυσοστομου περὶ τοῦ οἴνῳ ὀλίγῳ χρῷ.* Misissem antea, si quempiam fidum ad te profecturum tabellarium consequi potuissem. – Tamže, str. 513, 758, 612 atď.

[20]) Tamže, str. 235 Erazmus Rotterdamský v liste Oláhovi zo dňa 29. augusta 1532: Ornatissime vir, scripsi pridem ad te et ad Leuinum nostrum, quem tibi charum et curae esse gaudeo. Audio maritum esse factum, utinam feliciter. Rogo, ut et illi tuis auxiliiss pariter et consiliis adesse pergas. – Srovn. aj str. 604, 617.

[21]) Tamže, str. 611 Petrus Nannius v liste zo dňa 4. decembra 1537: Etsi nihil est, quod scribam, vir non minus eruditione et humanitate, quam regiis natalibus ornate Nicolae, patrone unice, tamen ut saltem elicerem responsum de binis litteris, quas ad te misi... Ku koncu listu: Totus sum in Demosthene, ubi, ut in superioribus litteris scripsi, tuas auxiliares manus imploro. Opus, nisi tu aliter iubeas, tuis auspiciis in lucem, prodibit, cui quid est meorum studiorum libenter consecratum velim. Vale unicum meis litteris praesidium. – Cf. str. 277, 381.

[22]) Oláhov Listár, str. 205. – Na tejto akadémii pestovali zvlášte tri reči: latinu, gréčtinu a hebrejčinu.

[23]) Nannius alebo tiež Nanninck.

[24]) Oláhov Listár. Str. 614–615 celý list Nanniov zo dňa 6. januára 1538,

Iný profesor akadémie, Rescius, obrátil sa tiež niekoľkými listami na sekretára kráľovnej Márie. V týchto listoch Oláh nie je nazývaný len oporou vied, ale Rescius ho nazýva mužom, ktorý je sám vedecky činný.[25])

Goclenius stal sa tiež priateľom Oláhovým. Tento soznámil Oláha s Dilfusom, členom antverpského magistrátu.[26]) Aj dekan z Brügge bol Oláhovým známym.[27])

Kráľovná Mária podnikala mnohé cesty po krajine a Oláh ju stále doprevádzal. Pri jednej takejto ceste došlo k intímnemu priateľstvu medzi Oláhom a kartuziánskym mníchom Levinusom Ammoniusom. Písali si často a nikdy nezabudli vzájomne sa informovať o svojich prácach. Obidvaja boli nadšení za Erazma Rotterdamského a práve toto nadšenie ich urobilo priateľmi. Erazmus už bol veľmi slávny a jeho meno bolo s úctou vyslovované všetkými, keď jeho sláva prenikla aj do kláštorov. Keď sa niečo dozvedeli o Erazmovi, vzájomne si to oznamovali.[28]) Ammonius vymykal sa zo všeobecného poňatia kláštora tej doby a hlásil sa k priateľom Erazmovým. Pokladal Erazma za zneuznaného génia, ktorý je neprávom napádaný. Z jedného listu poznáme, aké smutné boly pomery v kláštoroch

---

v ktorom popisuje veľkosť a ušľachtilosť ducha Oláhovho a jeho nevšedné nadanie. Podobne aj v liste zo dňa 6. mája 1538. (Tamže, str. 616–617.) – Porovn. aj pozn. 21.

[25]) Tamže, str. 167 Rescius Oláhovi v liste zo dňa 20. novembra 1531: Gaudeo igitur mirum in modum, non tantum mei sed et omnium studiosorum caussa, nobis talem apud principem harum regionum obvenisse patronum, qui non tantum fautor sit literarum ac literatorum patronum, sed ipse etiam literatissimus.

[26]) Tamže, str. 438–439 Goclenius v liste Oláhovi zo dňa 2. januára 1534: Cum autem saepenumero, quantum tenuitas orationis nostrae patiatur, tuas eximias virtutes et raras ingenii dotes, incredibilem modestiam et erga omnes eruditione eminentes animum benevolentissimum depraedicarem, huiusmodi facem animo D. Dilfi subieci, ut nisi se quocunque modo in ius necessitudinis tuae insinuet, vitam sibi omnino iniucundam sit putaturus. Proinde apud me egit omni genere contentionis obtestationisque, ut illi apud te amicitiae iter patefacerem. – Srovnaj aj list na str. 484.

[27]) Tamže, str. 322 a 510.

[28]) Tamže, str. 414–415 predstavuje sa Levinus Ammonius Oláhovi v liste zo dňa 18. septembra 1533 takto: Ut Ammonium propius penitiusque cognosceres, asciresque me, tametsi corpore claustro cerimoniisque contentum, animo tamen esse minime servili. – Str. 472 Mikuláš Oláh Levinusovi Ammoniovi: Cum sciam te cupere aliquid de Erasmo nostro intelligere, scito eum binas his diebus ad me dedisse litteras. Quarum alteris prius datis scribit, se animum redeundi minime abiecisse, alteris posterius, hoc est 23-a ianuarii scriptis, haec verba inserit: „Toties, Olahe mi, me repetit cruciatus ille membrorum, ut nesciam, quid sperandum sit de hoc plusquam vitreo corpusculo. A natali Christi gravissime laboravi, ac misere mihi metuo simul atque resolverit se hoc gelu. Itaque condidi testamentum et excuditur liber meus de praeparatione ad mortem, caetera sunt in manu Domini. Qui si dederit mediocrem valetudinem, statui vos sub finem aprilis revisere." (List zo dňa 7. marca 1534.)

v otázke vedeckej práce. Píše napr., že grécky vie iba on sám a preto prirodzene nekupovaly sa v kláštore grécke knihy. Aj latinské diela dostáva iba od svojich priateľov.[29])

Medzi priateľmi Oláhovými stretáme sa aj s dvomi historikmi. Boli to Ursinus Velius a Paulus Jovius. Ursinus zaoberal sa aj uhorskými dejinami. Oláh ho častejšie povzbudzoval k práci a dodával mu aj niektoré údaje o uhorských veciach.[30]) Z ich listov vidíme, že si navzájom opravovali svoje diela.[31])

Oláh pomáhal mnohým aj finančne, keď chceli niečo dať do tlače a nemali potrebných finančných prostriedkov.[32]) Oláh stal sa iste známym ako mecenáš, lebo aj neskôr, keď už Oláh bol ostrihomským arcibiskupom, boly mu venované mnohé diela.

Keď čítame Oláhov Listár, vidíme, že Oláh bol stredom humanistických učencov a priateľov. Ale keď Oláh mal byť „majstrom", musel vynikať nad ostatných a predchádzať dobrým príkladom aj rečovými znalosťami. Latinu ovládal dokonale, ona bola jeho druhou materčinou. Osvojil si humanistický štýl, ale superlatívy humanistov nachádzame u Oláha zriedka.[33]) Oláhov štýl líšil sa od všeobecného štýlu humanistov. Oláh chcel pôsobiť viac obsahom, ako štýlom a slovnou hrou. Okrem latiny hovoril Oláh dokonale aj nemecky. Majthényi vo svojej genealogickej sbierke uvádza, že Oláh už v mladom veku „hovoril niekoľko rečí".[34]) Či hovoril aj francúzsky, nedá sa s istotou tvrdiť. Iste však vedel valašsky, svoju materčinu, a azda aj turecky. Je nesporné, že aj rečovými znalosťami vynikal Oláh medzi svojimi humanistickými priateľmi.

Tento pomer Oláha k Erazmovi Rotterdamskému a iným humanistom je zachytený len na základe ich listov, uverejnených vo vydaní Maďarskej akadémie. Ale okrem týchto uverejnených listov medzi Erazmom

---

[29]) Tamže, str. 513 Ammonius v liste Oláhovi zo dňa 7. júla 1534: Quum autem solus hic sim graecae, non dicam peritus sed studiosus, non est ulla spes, ut ii, qui rem communem administrant, vel teruncium velint mea causa comparandis graecis libris expendere, quum ne latinos quidem illos, nisi amicorum beneficio nactus non sim.

[30]) Tamže, str. 207–209 Oláh v liste zo dňa 10. marca 1532 dáva historikovi Gašparovi Ursinovi Veliovi zprávy o bitke pri Moháči r. 1526 a vypočítava, kto všetko v tejto bitke z popredných mužov duchovných i svetských zahynul.

[31]) Tamže, str. 599, 609, 617 atď.

[32]) Tamže, str. 200, 511, 518, 524, 565 atď.

[33]) Tamže, str. 69 Oláhov list zo dňa 13. júna 1530 kardinálovi tridentinskému je vzorom takého striedmeho a vecného písania, bez akýchkoľvek humanistických nadsádzok.

[34]) Történelmi Tár, z r. 1894, str. 142.

a Oláhom existovaly aj tajné listy. Vyplýva to jasne z obsahu uverejnených listov.[35])

Pre Oláhov život v mladších rokoch, pre jeho priateľstvo s humanistami, zvlášte s Erazmom Rotterdamským, často maďarská historiografia prehliadala a podceňovala význam Oláhov.[36]) Pravda, neprávom a nespravodlivo. Pre prvú polovicu jeho života znehodnocovali aj druhú, ktorú môžeme právom porovnávať — mutatis mutandis — s činnosťou a významom veľkého Španiela Ximenesa a ešte väčšieho sv. Karola Boromejského.

---

[35]) Oláhov L. Str. 277 Erazmus v liste Oláhovi zo dňa 7. februára 1533: Oro, ut hanc epistolam legas solus, nec huic tabellioni quicquam arcani committas, praeterquam obsignatis litteris, Danus ne quid scit harum rerum. — Porovn. aj listy na str. 235 a 381.

[36]) Hóman-Szekfü: Magyar történet. Sv. IV., kap. 5.

4. Literárna a vedecká činnosť Oláhova.

Mikuláš Oláh zanechal po sebe trvalú pamiatku aj na poli literárnom a vedeckom. Každý, kto sa zaoberá dejinami náboženskými, politickými a kultúrnymi u nás v 16. storočí, musí sa zastaviť pri osobe Mikuláša Oláha. Oláh nepatril medzi mužov, ktorí sa z povolania venujú spisovateľskej činnosti. Patril medzi tých, ktorí sa venovali literárnej a vedeckej činnosti len vo svojich voľných chvíľach, nakoľko ich postavenie, úrad im bránily venovať sa úplne spisovateľskej činnosti. Životné postavenie neprialo Oláhovi, aby sa mohol celý venovať peru a knihám, čo by bol najradšej urobil, ako to môžeme vyčítať z jeho listov.[1]) Literárna činnosť by mu bola najviac vyhovovala, keby sa jej mohol úplne venovať. Od svojej mladosti žil na kráľovských dvoroch, ktoré prostredie bolo málo prajné pre literárnu, tým menej vedeckú činnosť. Neskôr zase starosti biskupské a politické odvádzaly ho od pera. Ale ani všetky tieto starosti nezahlušily jeho záľubu pre písanie a čítanie. Jeho celá povaha, jeho všestranné vzdelanie a jemný vkus napomáhaly ho v jeho literárnej činnosti. V knihách a v písaní zabúdal na trpkosti a príkoria, ktoré mu každodenný život prinášal.[2]) Život na kráľovských dvoroch nebol Oláhovi po chuti, nevyhovoval jeho priamemu charakteru a túhe po tichom, spokojnom a slobodnom živote.[3])

Lásku pre krásnu spisbu a umenia čerpal Mikuláš Oláh už v kapitulskej škole vo Veľkom Varadíne, ktorá škola patrila v jeho dobe medzi popredné uhorské školy, kde humanistické vzdelanie malo svoj domov.[4]) Zásluhy o prenesenie humanistického vzdelania z Talianska do Uhier si získal veľký a mocný panovník, kráľ Matej Korvín, ktorý vedel v sebe dobre slúčiť kultúru ducha s kultúrou tela a spojiť vojnovú slávu s láskou k umeniu a vedám.[5]) Na tejto varadínskej škole mal Mikuláš Oláh už vo

[1]) Oláhov Listár, str. 85.

[2]) Tamže, str. 92.

[3]) Tamže, str. 94.

[4]) Fraknói, V.: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. – Bunyitay V.: A váradi püspökség története. I–III. Nagy-Várad, 1883–1884.

[5]) Bucko, V.: Reformné hnutie, str. 39 a nasl.

svojej mladosti príležitosť soznámiť sa s výdobytkami renesancie, naučiť sa latinsky a grécky, čítať diela starovekej literatúry. Už tu jeho jemná duša sa rozpaľovala pre literatúru starých klasických básnikov a historikov, ako to dokazuje jeho neskoršia literárna činnosť.

Pobyt v Belgii rozdúchal v mladom Oláhovi akoby pod popolom tlejúce iskry nadšenia pre literatúru a vedu k novému plameňu. Ako ťažko si zvykal na nové prostredie v Belgicku,[6]) tak ťažko sa potom lúčil so svojimi priateľmi, s humanistickými básnikmi, spisovateľmi a učencami.[7]) Oláh soznámil sa za svojho pobytu v Belgicku s poprednými mužmi pera, ba stal sa čoskoro ich stredom; k nemu chodili na radu a jeho prosili o pomoc.[8]) Všetci si stali do jeho služieb. Tlačiari a nakladatelia posielali mu svoje knihy.[9]) Básnici a spisovatelia venovali mu svoje diela, takže Oláh mal čoskoro menšiu knižnicu pestrého, ale cenného obsahu.[10]) Oláh sám iste tiež venoval veľké sumy na kupovanie kníh.

Literárnu činnosť Oláhovu možno chronologicky rozdeliť na dve obdobia: jeho činnosť v Belgii a činnosť po návrate do vlasti. V prvom období jeho literárna činnosť mala prevažne ráz profánny, v druhom prevážne ráz cirkevno-náboženský.

Svoje literárne prvotiny podnikol Oláh na poli básnictva, a to v reči latinskej, ako to žiadala vtedajšia móda. S básňami začal azda už na veľkovaradínskej škole alebo na dvore kráľa Vladislava, iste však už pred odchodom do Belgie, ako to ukazuje jeho list zo dňa 16. septembra 1536.[11]) Jeho básnická činnosť bola však nepatrná; obmedzovala sa na niekoľko príležitostných básní, z ktorých niektoré vyšly aj tlačou v tlačiarni Roscia Ruthgera v Lovani.[12])

Oláh nebol rodený básnik a bol si toho aj vedomý, hoci jeho citlivá

---

[6]) Oláhov Listár, str. 160.

[7]) Tamže, str. 313.

[8]) Viď kapitolu: Mikuláš Oláh a Erazmus Rotterdamský.

[9]) Oláhov Listár. Str. 167—168 Rescius v liste Oláhovi zo dňa 21. decembra 1531: Ego vicissim obseqium meum offero et addico tibi, quo uteris in quavis re, quae per me fieri potest, semper paratissimo. Ex literis tuis plane intelligo esse verissima, quae dominus Erasmus de te literis editis testatus est, quaeque Magnus Jacobus et quidam alii de te praedicarunt. Perge sedulo in studio literarum graecarum, ego quicquid mea officinola suppeditaverit librorum, tibi donabo. Jacobus tuus novit, quicquid a me excusum est, iniunge ei, ut mihi significet, quid tibi ex ipsis arrideat, illico ad te transmittetur.

[10]) Magyar könyvszemle, r. 1885 str. 66.

[11]) Oláhov Listár. Str. 582 Oláh v liste Frant. Cranveldovi: Subdubius fui aliquandiu, ornatissime Craneveldi, an soluta oratione vel numeris, quorum iam a multis annis in desuetudinem veni, ad tua carmina, ut meum est iudicium, non inconcinna responderem.

[12]) Tamže, str. 596—597.

a jemná duša dávala mu predpoklady pre básnickú tvorbu. Preto jeho básnické pokusy vynikajú skôr teplotou citu a čistotou štýlu než skvelými myšlienkami a obrazmi.[13]) Oláh si necenil vysoko svoje básne a nijako nechcel vyniknúť na básnickom poli.[14])

Omnoho viac šťastia mal Oláh na poli prózy, vo svojich prozaických prácach, ktoré viac zodpovedaly jeho celkovému duchovnému založeniu a záujmu. Styk s členmi profesorského sboru slávnej „akadémie troch jazykov" a s inými vedeckými pracovníkmi nabádal ho k tejto činnosti na poli vedeckej tvorby.[15]) Môžeme právom predpokladať, že jeho vedecké práce vznikly práve na popud týchto jeho priateľov, ktorí sa chceli dozvedieť viac o krajine, z ktorej pochádzal ich veľký priateľ a mecenáš. A môžeme predpokladať aj to, že Oláh chcel ukázať svojimi vedeckými prácami kruhu svojich učených priateľov slávnu minulosť svojej vlasti, teraz tak ťažko navštívenej, ničenej tureckým pustošením, aby tak získal sympatie pre túto kedysi tak prekvitajúcu krajinu.

Za svojho pobytu v Belgii napísal Oláh dve vedecké práce z uhorských dejín: „Hungaria" a „Atila". V prvej práci zaoberá sa pomerami vo svojej vlasti tak znamenitým spôsobom, že jeho práca prispieva neoceniteľnými dátami k dejinám Uhorska pred moháčskou katastrófou. V druhej práci píše Oláh o veľkom hunskom kráľovi a dobyvateľovi Atilovi. Obidve diela sú častejšie spomínané uhorskými spisovateľmi, ale bez toho, že by sa títo boli bližšie zaoberali ich obsahom.[16])

Treba hneď zdôrazniť, že úloha, na ktorú sa podujal Oláh napísaním týchto diel, nebola ľahká. Oláh písal väčšinou z pamäti, lebo nemal poruke potrebných kníh. Oláh tak dokázal napísaním spomenutých dvoch diel, že má výbornú pamäť. Jeho popisovanie je živé a pútavé.

Prvá práca „Hungaria" je dielo prevážne topografické. Siahajúc hlboko do minulosti, soznamuje Oláh svojich čitateľov so svojou vzdialenou vlasťou, s jej povrchom, s jej riekami a horstvami. Prevádza ich po hlavných mestách Uhorska a popisuje podrobne zvláštnosti a pamätihodnosti jednotlivých krajov a miest s takou presnosťou, že sa musíme obdivovať jeho výbornej pamäti a bystrému pozorovaniu, lebo si všíma takých

---

[13]) Pray, G.: Specimen hierarchiae Hungaricae. I–II. Posonii, 1779. Sv. I., str. 181: „Exstant praeter Synodalia et alia typis edita, illius Poetica in M. S., quae a veterum elegantia non longe recedunt." – Majláth: Geschichte der Magyaren. Sv. V., str. 111: „Er ist der Verfasser mehrerer eleganten Verse."

[14]) Viď str. 21 pozn. 13.

[15]) Viac o tom v kapitole: Mikuláš Oláh a Erazmus Rotterdamský.

[16]) Katona St.: Historia critica regum Hungariae. 1–42. Buda 1778–1817. Sv. 25, str. 632. – Horányi A.: Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum. Bécs, 1775–1777. II., str. 700. – Lányi: Egyháztörténelem, II., 405. – Czvittinger, D.: Specimen Hungariae literatae. Frankfurt, 1711. Str. 286.

vecí, ktorých by si iný tak ľahko nebol povšimol. K tomu treba ešte dodať, že svoju vlasť nevidel dlhé roky. Pri čítaní knihy defilujú pred našimi očami hlavné a významné mestá Uhier: Budín, Stolný Belehrad, Ostrihom, Vyšehrad, Bratislava, Trnava, Nitra, Košice, Sibiň atď. vo svojom lesku, bohatstve palácov, majestátnosti hradov, obrazární, knižníc, v celej výške vzdelanosti Uhier, ako ich vytvorila doba slávneho kráľa Mateja Korvína. Pri popisovaní krajiny všíma si Oláh jej prírodného bohatstva, úrodnosti pôdy, baní, klimatických pomerov, liečivých prameňov, rybného bohatstva riek, zveriny a vtáctva, ako aj národnostného složenia krajiny, takže vzdialený čitateľ mohol si celkom dobre vyvolať vo svojich predstavách plastický obraz uhorskej ríše so všetkými jej zvláštnosťami. Túto svoju prácu dokončil Oláh 16. mája 1536, ako o tom svedčí úvodná báseň k čitateľovi. „Atila" bol hotový o niečo neskôr.

Druhá práca Oláhova „Atila" je o niečo obsiahlejšia. Je to vlastne druhá časť diela „Hungaria", ale úplne samostatná. Zatiaľ, čo v prvej knihe venoval sa Oláh topografii Uhier do r. 1526, v druhej knihe popisuje život, boje a smrť slávneho hunského kráľa Atilu. Keď aj mnohé údaje tejto práce nezodpovedajú skutočnosti, predsa i tak je cenným prínosom do historickej literatúry uhorskej, lebo nám ukazuje spôsob písania dejín v Oláhovej dobe a výšku, na ktorej bola historická metóda v tom čase.

Keď bol Oláh hotový so svojimi prácami, pokladal za dobré a užitočné dať ich prečítať svojim priateľom, aby títo podali o nich svoju mienku. Oláh mohol byť spokojný s kritikou svojich prác. Jeho priatelia sa vyjadrovali o nich s nadšením. Obidve práce išly z ruky do ruky, všetci ich čítali s nesmiernym záujmom a obdivom.[17]) Spomeniem aspoň

---

[17]) Oláhov listár. Str. 594 Conradus Goclenius v liste Oláhovi zo dňa 10. novembra 1536: Clarissime domine Olahe! Nescio quis genius, aut pocius reverentia tui me deterret a provincia, quam mihi castigandam tradidisti, nam quoties sumo in manus tuam Hungariam, quam mihi castigandam tradidisti, tocies animus ad illud munus velut obtorpescit, praesertim cum stilus ille tuus inaffectatus rem ipsam clarissime non exponat modo, verum etiam oculis subiiciat, quem aliquorum locorum mutatione sibi inaequalem reddere non visum est e dignitate operis. — Tamže. Str. Petrus Nannius Oláhovi v liste zo dňa 10. marca 1537: In Topographia Hungariae vellem te pergere, cuius mihi dulcissimum gustum praebuisti, ut quod in ditione non habemus, per te in litteris retineamus. — Tamže. Str. 599 Craneveldius v liste Oláhovi zo dňa 29. mája 1537: Cupio iam pridem occasionem mihi dari isthuc proficiscendi, ut Hungariam tuam videre liceat. — Tamže. Conradus Goclenius Oláhovi v liste zo dňa 1. júna 1537: Athilam tuum cum chorographia Hungariae legi magno fructu, nam multa didici, quae iucundum erit meminisse, adnotavi quaedam, sed pauca, non tam quod mihi magnopere videantur esse mutanda, sed ut facerem fidem perlecti libri. — Tamže. Str. 603 Petrus Nannius Oláhovi v liste zo dňa 13. júla 1537: Habemus Hungariam, modo liber in publicum exeat, in perpetuum ab oblivionis iniuria vindicatam. — Tamže.

pozoruhodnejšie kritiky čitateľov jeho prác, ako ich podali vo svojich listoch Oláhovi. Franciscus Cranveldius píše vo svojom liste Oláhovi, že prečítal veľmi rýchle jeho „Hungariu" a obdivuje jeho pamäť a jeho jasný popis krajiny.[18]) Petrus Nannius podal obšírne svoju mienku o „Atilovi" vo svojom liste. Obdivuje dielo a veľmi si ho pochvaľuje. Nechce lichotiť Oláhovi, ale musí povedať, že v ňom našiel sústredené vlastnosti viacerých vynikajúcich spisovateľov. Nannius končí svoju kritiku slovami: „Turci zabrali veľkú časť Uhier, ale ty si pre nás všetko vydobyl zpät."[19])

Str. 604. Tenže v liste zo dňa 29. októbra 1537: Multa praeconia depraedicavit de tuo Athila homo alioquin parcissimae laudis, Conradus Goclenius, quae res, quam mihi iucunda sit, vix ullis verbis consequi potero, certe aliquot honesti et eximii iuvenes tuum Athilam quantumcunque torvum conspicere desiderant. — Tamže. Str. 606 Franciscus Cranveldius Oláhovi v liste zo dňa 4. októbra 1537: Nunc quum adornari peregrinationem hanc novam intelligam, non fuit consilium tuum Athilam diutius invitum retinere, ne vir tantus inter chartas tuas diutius delitescat, sed in publicum prodeat, mirifica voluptate studiosos omnes affecturus. — Tamže. Str. 611 Petrus Nannius Oláhovi v liste zo dňa 4. decembra 1537: Si posses carere tuo Atthila, vellem quod tandem desideriis meis succurreres, facultatemque dones uni aut alteri communicandi, qui miro ardore eum librum expetunt, horum vota si per te liceat, non libenter frustrarer, digni enim sunt, quibus foetus tui ingenii committantur. — Viď aj pozn. 19.

[18]) Tamže. Str. 605 v liste zo dňa 4. októbra 1537: Perlegi quanta potui celeritate Hungariam tuam, vir ornatissime, in qua et naturae benignitatem et vivacissimum ingenium tuum sum magnopere demiratus, quo tot insignium locorum dotes, tot fluminum cursus, tot hominum praeclara facinora complecti tam exacte tanta sermonis luce potuisti.

[19]) Tamže. Str. 600—601 v liste zo dňa 30. júna 1537: De Athila tuo vere erudito opere habeo, quod doleam, habeo etiam, quod conquerar, ultra enim unam hebdomadam, et vix eam plenam mihi eius usus permissus non est, hactenus enim eum detinuit Goclenius, credo nondum satur eius lectionis, nam mirificas de eo mihi decantavit laudes, dedit autem eo tempore, quo nihil mihi unquam vel tumultuosius, vel occupatius. Sed quid ad te mea negocia, legi avidissime libros illos, helluatus sum in eis, usque ad summas aures miris voluptatibus me implevi. Usuram mihi non longiorem concessam fuisse etiam nunc doleo, non omittam, non intermittam ullum laborem donec vel ex prelo, vel a te eam recuperavero... Cupis meam censuram, audi, breviter dico, quod Conradus dixit: me non minus id opus amare, quam admirari. Quies enim fidelior in rebus gestis tradendis, quis certior in topographiis, quis distinctior omni genere varietatis... Absit adulatio a nostra amicitia, quam et tu odisti, et ego non fero, videris mihi plurimorum authorum virtutes coniunxisse... In orationibus vehemens es, vel ut mollius aiunt Graeci, δειόςν, et quod ego maxime amo, sermonem personis attemperas, et ipsorum indoli et praesenti fortunae congruum. Abstulit Turca magna ex parte Hungariam, tu nobis totam reddidisti, et ut Josephus Antiquitatibus suis memoria suorum consuluit, qui iam maximis cladibus ciciderant: ita tu res gestas maiorum tuorum, cum iam periisse quo-

Oláh dosiahol to, čo predovšetkým svojimi prácami zamýšľal, vzbudiť medzi cudzími učencami záujem o svoju ťažko navštívenú vlasť. Ale s jedným neboli jeho kritici spokojní. S tým, že Oláh nechcel svoje práce odovzdať do tlače, aby sa tak staly majetkom všetkých a obohatily vedeckú literatúru. Spomenutý Nannius vyhrážal sa Oláhovi, že ho donúti vydať tlačou obidve diela tým, že v úvode svojej knihy, ktorá čoskoro vyjde tlačou, napíše, že Oláh uschováva vo svojom písacom stole úplne hotový rukopis a tak bude potom Oláh donútený vydať svoje práce tlačou.[20])

Prečo sa asi Oláh zdráhal vydať tlačou svoje tak veľmi vychvaľované práce? Veď si mohol tým získať ešte väčšiu slávu a úctu vo vedeckom svete. A Oláh nebol z tých, ktorí by neboli túžili po sláve. Vysvetlenie tohoto faktu zostáva nám zatiaľ ešte vždy tajomstvom. Nemáme autentického priameho odôvodnenia Oláhovho pre toto jeho počínanie. Ale právom môžeme tvrdiť, že príčinou Oláhovej zdržanlivosti bola už zdôraznená jeho svedomitosť a vedomie zodpovednosti, akú vydaním práce autor preberá u svojich čitateľov. Oláh, ako už bolo povedané, písal väčšinou z pamäti, bez potrebných prameňov, aby mohol udávať presné dáta. Preto sa bál vo svojej kritičnosti, aby jeho údaje neboly nesprávne a tak aby neuvádzal v omyl svojich čitateľov. Toto naznačujú aj slová básne, ktorú Oláh napísal ako úvod k svojej „Hungarii".[21]) Jedine toto vysvetlenie nám zostáva ako uspokojujúce pre Oláhovo počínanie. Takto si Oláhov postup vysvetľuje aj Matej Bél vo svojom úvode k vydaniu Oláhovej „Hungarie".[22])

Z citovaného verša vyplýva, že Oláh mal v úmysle vydať svoje práce tlačou po svojom návrate do vlasti, keď si bude môcť svoje údaje overiť a doložiť prameňami. Ale aj po Oláhovom návrate do vlasti jeho práce zostaly v rukopise. Príčinou toho nemohlo byť nič iné ako to, že Oláh po svojom návrate do vlasti bol tak zaťažený politickými a cirkevnými povinnosťami, že sa nedostal k preskúmaniu svojich rukopisov

---

dammodo viderentur, aeternitati consecravisti, ac nescio an eodem zelo, quo ipse, inductus fueris, certe idem praestitisti.

[20]) Tamže. Str. 610 v liste Oláhovi zo dňa 23. decembra 1537: Nos aliena lacessimus, non nostra condimus, habemus enim in manibus Demosthenem adversum Leptinem, qui tui nominis auspiciis brevi prodibit, ubi in praefatione statui dicere Hungariam totam apud te latere ita, ut tibi integrum non sit id opus diu supprimere.

[21]) Si quid inest mendae topicis, ignosce precamur,
Nam procul a Gethico littore cymba mea est.
Quum dulces repetam portus patriosque Penates,
Singula tunc referam candidiore fide.

[22]) Bél, M.: Adparatus ad historiam Hungariae. Posonii, 1735. Str. úvodu 2.

a k ich príprave do tlače. Tak sa stalo, že jeho rukopisy čakaly veľmi dlho, kým vyšly tlačou. „Hungariu" prvýkrát vydal Matej Bél vo svojom diele „Adparatus" r. 1735.[23]) Oláhov „Atila" bol šťastnejší. Ten vyšiel viackrát spolu s Bonfiniho „Decadami".[24]) Obidve práce spolu vydal Adam Kollár r. 1763.[25]) „Atilu" podľa vydania Sambucovho[26]) v Bonfiniho „Decadách",[27]) dajúc obom prácam rovnakú úpravu a opatriac ich niekoľkými poznámkami, čím obidve diela spolu vydané a vzájomne sa doplňujúce staly sa záujemcom ľahšie prístupné.

Veľmi cenné služby urobil Oláh histórii svojou korešpondenciou, ktorá zaberá veľkú položku v jeho literárnej činnosti a obsahuje mnoho cenného pre poznanie Oláha a jeho doby.[28])

Je to vyše 600stranový sväzok osmorkového formátu, obsahujúci vyše 600 listov Oláhových alebo Oláhovi poslaných z doby od 13. novembra 1527 do r. 1538, teda z prvej časti Oláhovho života pred jeho návratom z Belgie.

Niektoré z týchto listov majú ráz súkromný, ale veľká väčšina je veľmi dôležitá pre poznanie nielen osobnosti Oláhovej, jeho povahy a charakteru, ale aj pre poznanie kultúrnych, politických a náboženských pomerov jeho doby, lebo Oláh ako bystrý pozorovateľ zaujal k všetkým udalostiam svoje stanovisko. Poznávame z nich citlivú dušu Oláhovu, jeho prudkú a otvorenú povahu, jeho smysel pre pravdu a spravodlivosť, nadšenie za všetko pekné a dobré, čo všetko preklenuje jeho hlboká zbožnosť a odovzdanosť veriaceho človeka do vôle Božej. Nijaká dôležitejšia udalosť neunikla Oláhovej pozornosti, na všetko reagoval vo svojich listoch. Mnoho z jeho korešpondencie sa stratilo a ani nebolo všetko dosiaľ ešte publikované. Ale aj to, čo je už publikované, je dôležitou časťou literárnej činnosti Oláhovej a veľmi cenným prameňom historickým.

Po trvalom návrate Oláhovom z Belgicka r. 1542 jeho činnosť dostáva nový smer. Oláh sa už nemôže venovať literárnym prácam. Všetky svoje sily musel venovať politickým otázkam a neskôr aj cirkev-

---

[23]) Viď pozn. 22.

[24]) Bonfinii Antonii: Rerum ungaricarum decades... Joannis Sambuci opera et studio. Basel, 1568 a potom častejšie.

[25]) Nicolai Oláhi Hungaria et Atila sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gestis libri duo. Nunc primum ex codice caesareo Oláhi manu emendato coniunctim editi. Vindobonae, 1763. – Hungaria má 95 strán v 19 kapitolách, Atila 102 strany v 18 kapitolách.

[26]) Tamže, v úvode na str. 3.

[27]) Tamže.

[28]) Oláh Miklós Levelezése. Közli Ipolyi Arnold. Budapest, 1875. Vyšlo v sbierke: Monumenta Hungariae Historica, series I., tom. 25.

ným a náboženským. Táto jeho nová činnosť odzrkadľuje sa v zákonodarstve a v štátnej správe, ako aj na poli cirkevno-náboženskom. Na poli cirkevnej spisby vynikol ako prvotriedny apologéta a cirkevný organizátor. Obstaral potrebné cirkevné liturgické knihy pre svojich kňazov, aby títo mohli riadne plniť svoje kňazské povinnosti. Na diecéznych synodách poučoval svojich kňazov o katolíckej náuke a vyvracal bludy novotárov. Svojou literárnou činnosťou na poli cirkevno-náboženskom zaradil sa Oláh medzi popredných náboženských spisovateľov 16. storočia u nás.[29]) Ešte treba aspoň spomenúť Oláhov „Chronicon", stručné historické poznámky z jeho doby[30]) a rodinnú kroniku kráľa Ferdinanda a jeho manželky Anny.[31])

Keď hodnotíme úhrnne literárnu a vedeckú činnosť Oláhovu, musíme právom vyzdvihnúť zásluhy Oláhove aj na tomto poli. Zanechal aj tu po sebe pamiatky nehynúcej ceny, a to tým viac, že nebol spisovateľom ani vedcom z povolania, čomu by sa bol Oláh najradšej venoval. To, že sa mohol literárnej činnosti venovať len úchvatkom vo svojich voľných chvíľach a predsa vytvoril cenné dielo, iba zväčšuje jeho zásluhy a ukazuje na jeho nezlomnú a neúnavnú činnosť a pracovnú energiu.

---

[29]) O tejto jeho činnosti viac a podrobnejšie v kapitole: Oláh ako arcibiskup ostrihomský a prímas uhorský.

[30]) Uverejnil Péterffy, C.: Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae. I–II. Viennae, 1742. II. str. 187–190. – Bél, cit. d., str. 38–41.

[31]) „Genesis filiorum et filiarum maiestatis regiae, domini mei clementissimi, scripta per me Pragae 14. octobris 1549." – Vydal Kovachich, M.: Scriptores rerum Hungaricarum minores. Budae, 1798. Tom. I., pag. 41–42.

5. Oláh o Uhorsku.

Keď listujeme Oláhov Listár, najdeme medzi Oláhovými známymi najvynikajúcejšie postavy vtedajšieho politického života. Písomný styk Oláhov s nimi je veľmi zaujímavý, lebo mnoho nám hovorí o vtedajšej politickej situácii. Oláh a jeho priatelia píšu celkom otvorene a pod bezprostredným vplyvom udalostí. Nesmieme zabúdať, že Oláh žil na kráľovskom dvore a nakoľko na dvor dochádzaly dostatočne spoľahlivé a úplné zprávy z Uhier, bol aj Oláh, ako sekretár kráľovnej, dobre informovaný. Udalosti sa často odohrávaly pred jeho očami; na dvore mal dosť príležitosti nasbierať potrebné vedomosti. Preto jeho poznámky o politických pomeroch sú veľmi dôležité. Píše síce, ako to zodpovedalo jeho prudkej povahe, niekedy prenáhlene a preto nie všetky jeho údaje v jeho listoch majú rovnako vysokú cenu. Vidíme však z nich predsa, ako sa udalosti vyvinovaly a aký dojem urobily na vzdelaného súčasníka. Z jeho listov vidíme, ako chápal situáciu a podľa toho zase môžeme chápať jeho počínanie a toto posudzovať. Keď čítame tieto Oláhove listy, rozvinujú sa nám dejiny jeho doby pred naším zrakom.

Oláh bol verným a presvedčeným prívržencom kráľa Ferdinanda, hoci tento, ako sme videli, stále zdŕžal jeho plány. V jednom liste Brodaričovi Oláh píše per longum et latum, že Uhry sú odkázané na Habsburgov. Uhry môžu byť ubránené len s cudzou pomocou a Habsburgovia môžu najskôr poskytnúť túto pomoc, lebo sú k tomu najsúcejší.[1]) Je pozo-

---

[1]) Oláhov Listár. Str. 571 Oláh v liste Brodaričovi zo dňa 30. marca 1536: Vertetur Hungaria in praedam... Olim in toto orbe nominatissima et Christianis etiam omnibus principibus formidolosa, nedum Turcis. Nunc ergo, dum adhuc tempus est, et periculum anteverti potest, adhibendus est modus et via, quibus et regnum afflictum, miserum et perditum, si non in pristinum florem, quod iam aetate nostra vix fiet, saltem in aliquam permansionis et quietis futurae speciem reducatur; nosque omnes quandoquidem meliorem annorum nostrorum partem iam transegimus, in pace in hac extrema aetate nostra Deo et nobis servire possimus. Cuius rei fundamentum si nunc apud caesarem non statueritis, nescio an postea unquam talem boni aliquid faciendi nanciscemini occasionem. Quodsi concordaveritis, quid obstabit utraeque factioni in mutuam amicitiam reductae,

ruhodné, že Oláh nepozerá na trónne právo Habsburgov ako na čosi samozrejmého, vyplývajúceho z predošlých smlúv, ale ako na čosi chvíľkového, plynúceho z položenia zeme. Aj samotnému cisárovi Karolovi píše, že Ferdinand má byť kráľom uhorským.[2])

Vo svojich listoch hovorí Oláh aj o príčinách nešťastia zeme. Prvým a najväčším nešťastím zeme je rozbitosť krajiny na niekoľko strán, ako to vysvitá z jeho listu Mikulášovi Gerendymu.[3]) Druhým prameňom nešťastia krajiny je, že cudzie kniežatá neprišli Uhrám na pomoc, hoci tým aj oni dostali sa do blízkeho nebezpečenstva.[4])

Cisár Karol V. bol korunovaný dňa 23. februára 1530 v Bologni. Zastavil sa v Augsburgu, odkiaľ odišiel do Španielska. Jeho zástupcom v Nemecku bol jeho brat Ferdinand I., kráľ uhorský. Ale Ferdinand netešil sa veľkej úcte a poslušnosti pre nenávisť a zlomyseľnosť[5]) a preto nemohol

---

quin et arces finitimas regni, in quibus status pendet Hungariae, Turca in Persia occupato, et forsan nunquam reversuro, non magno labore recuperare possint, et fines suos ita extendere, proferre et munire, ut et praeteritam ab aliquot iam annis acceptam ignominiam nova virtute sint recuperaturi, et Hungariae pacem perpetuam acquisituri.

[2]) Tamže. Str. 77 v reči Oláhovej k cisárovi Karolovi V. v Augsburgu dňa 1. októbra 1530: Nam etsi non deerant nostris multae et insignes occasiones, amisso rege Ludovico foelicis memoriae, regem suo more eligendi quemcumque placuisset alium, tua tamen sacratissime caesar potentia, tuae virtutes, tua clementia, quibus omnibus huius temporis principibus facile praestas, nos et nostros incitarunt, ut fratrem tuum germanum serenissimum in regem suum deligerent, crearent et coronarent, sperantes ut tuis et ipsius viribus, potentia et virtutibus, se in pristinam libertatem facilius vendicare possent, totusque orbis christianus depulsa Turcarum a cervicibus suis tyrannide, veram libertatem, religionem et tranquillitatem sit consequuturus.

[3]) Tamže. Str. 545 v liste zo dňa 30. januára 1535: „Periculi nostrae Hungariae caput fuit discordia et dissensio, hoc nonnisi concordia et unanimitate exstingui reformarique potest. — Turca apud regem Galliae nunc habet oratorem, qui illi amicus est, nobis inimicus, nisi maius aut aprilis futurus aliquid boni ferat, Hungariae res postea erit durior.

[4]) Tamže. Str. 82 v reči ku kniežatám: Quod si cessaveritis et subito more expeditionem ipsam ab hoc tempore commodo prolongaveritis, sentietis procul dubio hostem ipsum brevi multo maiore et potentia et viribus, quam antea brevi venturum, et vestra imperia, dominia et terras in ditionem suam redacturum. Si vero expeditionem facere curaveritis, accedent ad vos ultro Hungaricae et Sclavonicae vires, quae pro salute tum vestra tum ipsorum omne subire periculum non formidabunt, sartiusque ducent se hostibus acriter resistendo, foris praeclarissime mori, quam domi hostium tyrannidi servitutem servire perpetuam. — Srovn. str. 40.

[5]) Tamže. Str. 432 v liste Oláhovom zo dňa 7. decembra 1533: Sed circumspice, oro, quibus nunc simus terminis et quae sint hic animorum dissensiones. Caesar est in Hispania. Serenissimo regi nostro nulla, aut admodum parva in Germania praestatur propter invidiam et malevolentiam obedientia. Rex Galiae

tam pre seba mnoho očakávať. Príčinou zla v Nemecku bolo, že cisár nebol v zemi trvale osobne prítomný. V Uhrách tomu bolo podobne, kde tiež zazlievať treba, že kráľ nesídlil v krajine. Prostredníctvom cudzích komisárov je ťažko krajinu z cudziny spravovať. Uhry boly zvyklé, že kráľ viedol obranu krajiny osobne, keď táto bola v nebezpečenstve. Kráľ viedol vojsko osobne do boja. Preto nebolo správne, že kráľ Ferdinand neprišiel do Uhorska so svojím vojskom. Ním vysielaní kapitáni nemali potrebnej úcty. Uhry chcú skôr zahynúť, než aby im niekto iný mimo kráľa dával rozkazy.[6])

Bolo by treba, aby kráľ urobil poriadok v zemi a svojou prítomnosťou dokázal svoju autoritu, tým viac, že Ján Zápoľský križoval stále jeho plány. Preto si Ferdinand mal tým viac získať veľmožov krajiny pre seba tak, že by svoju moc postavil do služieb a na obranu krajiny. Tak by urobil potrebný poriadok. Mal ukázať, že chráni krajinu proti vonkajším i vnútorným nepriateľom a neporiadkom.[7])

Turci znepokojovali krajinu a pri svojich výpravách zabíjali, mordovali bezvládnych starcov a brali do zajatia mužov, ženy, ba aj deti.[8])

---

nescio quid semper molitur novi. Anglorum res post excommunicationem regis tendunt aut ad seditionem, aut ad bellum.

[6]) Tamže. Str. 311–312 Oláh v liste zo dňa 7. marca 1533: Mallem igitur hunc eundem regem nostrum, si quomodo fieri posset, permanere regem Hungariae, sed is quoque quam bene illam absens, cum tam latam habeat administrationem, gubernare et defendere possit, nescio. Externorum consilio et magistratibus nunquam certe quiete gubernabit, si ego bene mores et naturas nostratium cognovi. Si is esse non potest, vellem virum strenuum, qui in Hungaria praesens semper esset. Nam absentiam regis vix Hungaria pati potest.

[7]) Tamže. Str. 258 Oláh v liste zo dňa 25. októbra 1532: Nulla res magis homines cruciare posse videtur, quam si spes, quam de re aliqua certam conceperis, te fallere videbitur. Hac spe certissima fovebamur, quod reverso Turcarum caesare ad regnum suum rex noster Ferdinandus cum exercitibus undequaque contra illum collectis solus ad recuperandam Hungariam proficisceretur, et illam iam redderet pacatam, nobisque omnibus diuturno malo afflictis quietem pararet. Ecce autem nunc venerunt litterae, quae declarant regem comitatum esse imperatorem nostrum Carolum ad Italiam proficiscentem, et ad Hungariam missise Joannem Kachyaner cum exercitu, ut ille ea ageret, quae rex noster facere deberet, Hungariamque in potestatem regis subigeret. Is licet profectus sit, et ut opinor, nihil praetermittat rerum sibi a rege demandatarum, tamen eam scio esse Hungarorum naturam, ut dificulter se regi a capitaneo quopiam paciantur, malintque omnia perpeti extrema, quam alicuius praeter regem perferant imperium. Potest quidem Joannes Kachyaner aliquas arces amissas recuperare, sed Hungaros sibi absente rege obedientes reddere: videtur esse et difficillimum et impossibile.

[8]) Tamže. Str. 40 Oláh v liste pápežovi Klementovi VII. zo dňa 15. februára 1530: Qui nisi adventum Turcarum praeripuissent, actum iam omnium iudicio erat de Wienna. Quam cum frustra diu oppugnassent viginti vel circiter dierum

Pálili obilie a iné životné potreby.[9]) Oláha vždy veľmi bolelo, keď sa dozvedel o tureckých ukrutnostiach.[10]) Niet už šľachtickej rodiny v Uhrách a Slavónii, ktorá by niekoho neoplakávala. Mnoho kňazov a biskupov bolo zmárnené. Všetko to majú sa svedomí Turci. Oláh nesúhlasil s priateľstvom a pomocou Valachov v boji proti Turkom, lebo ich priateľstvo nebýva trvalé.[11]) Valasi sú blízo Turkov, a to by mohlo ľahko uviesť aj Uhry do nebezpečenstva. Valasi nie sú jednotní, chcú loviť v mútnom. Ich vojvodovia skoro vždy museli utiecť alebo padnúť za obeť zákerníckej dýke. Tento osud stihol aj brata jeho otca. Utiekol síce do Cibinia v Sedmohradsku, ale vrah ho aj tam dostihol.[12])

---

curriculo, caesar magna ignominia ab illius obsidione discessit, praeteritarumque rerum a se praeclare gestarum gloriam, hoc suo conatu frustra tentato, non parum imminuit. Interea autem dum ipse in Wiennensi obsidione magno conatu occuparetur, praecursores sui aliquot millia Turcarum, maiorem fere partem inferioris et superioris Austriae partim igne, partim gladio vastarunt, homines senes trucidarunt, quidquid virorum, puerorum, puellarum et mulierum aetate florentium capere potuerunt non solum ex Austriis, sed ex Hungaria reversi domum miserabiliter abduxerunt, latamque omnium rerum fecerunt stragem, ut memoriam eius calamitatis et ruinae acceptae multa secula meminerint. — Srovn. aj str. 16, 91 a 98.

9) Tamže. Str. 98 Oláh v liste Imrichovi Kalnaymu zo dňa 28. októbra 1530: Turcus eam Hungariae partem, ubi tu et tui habitant proxime devastavit, igne omnia fere loca, quae inter Nitriam, Wagum et Danubium fluvios a Tricinio usque Strigonium erant, exussit, ferro eorum accolas, qui provectioris erant aetatis trucidavit, qui vero adolescentiores erant cum virginibus in servitutem perpetuam abduxit. — Srovnaj aj na str. 91 list Oláhov Erazmovi Rotterdamskému zo dňa 13. októbra 1530.

10) Tamže. Str. 84 Oláh k cisárovi a ku kniežatám dňa 1. októbra 1530: Qui licet pro pacanda aliqua in regnis suis pace, tranquillitate et libertate omnia extrema a multis iam annis tentare non formidarint. Tamen externo praesidio frustrati, non possunt iam ulterius spectaculum tam triste et lamentabile toti orbi praestare, ut mutua caede sese contaminent, et patrem filius, frater fratrem, affinis cognatum intra domos et parietes proprios trucident et reliquias suas, quae a praeteritis caedibus paucae supersunt, soli internecioni dedant.

11) Tamže. Str. 310 Oláh v liste zo dňa 7. marca 1533: In Valachis et Moldavis in amicitiam, nostrorum et Polonorum adhibendis non magnum iacio fundamentum. Nescis enim tu Valachorum Vayvodarum quam incerta sit conditio... Str. 311: Quare Valachorum vires nocere quidem Transsilvaniae, dum illa propugnatore vacua est, possunt, sed Hungariae defensioni non valde prodesse.

12) Tamže. Str. 311: quod si Turci non faciunt, faciunt soli plerumque Valachi, subditi etiam levibus affecti contumeliis, quemadmodum id fuerat expertus Myhne Vayvoda Transalpinus, patris mei, si bene memini, patruus, non multo ante mortem regis Vladislai patris Ludovici. Qui post multa praelia cum Turcis et subditis suis in defensionem capitis sui commissa transfugerat Cibinium, civitatem Transsilvaniae, ubi quoque practicas Valachorum evitare non potuit. Nam quidam Jaxisth eum comitatum a patre meo, et aliis nobilibus a sacro ad

Podľa mienky Oláhovej vlasť možno zachrániť iba tak, ak si celá krajina stane pod vládu Ferdinandovu a keď kráľ silnou rukou zasiahne do usporiadania pomerov. Oláh túži po pokoji, ktorý by kráľovi Ferdinandovi zaistil vedenie. Od popredného Zápoľovho muža Grittiho, ktorého Oláh menuje „nothus" dožov,[13]) nemohol mnoho čakať. Odsudzuje jeho činy.[14])

U kráľovskej dynastie bol Oláh vytrvalým hlásateľom myšlienky, že Turci musia byť zo zeme vyhnaní, i keď majú v Uhrách niekoľko priateľov. Keď títo prívrženci Turkov uvidia, že dynastia vážne chce krajinu oslobodiť, pripoja sa aj títo ku kráľovskému vojsku.[15]) Roztŕžka priniesla už krajine a národu mnoho nešťastia. Prívrženci jedného nešetria potom majetkov druhého. Každý sa obohacuje majetkami protivnej strany.[16]) Aj majetky koruny sú čiastočne v nehodných rukách.[17]) Zatrpkle píše baró-

---

hospitium ex insidiis adortus, inter magnam ipsius Myhne multitudinem transfodit.

[13]) Tamže. Str. 105 Oláh v liste zo dňa 11. novembra 1530: Joannem Scepusiensem cum Ludovico Griti, notho ducis Venetiarum in arcem inclusum...

[14]) Tamže. Str. 459 Oláh v liste zo dňa 17. februára 1534: De Gritti non parum et ego timeo, non frustra semper scripsi infidum esse commercium impiorum. — Srovn. aj str. 410.

[15]) Tamže. Str. 78—79 Oláh v reči k cisárovi Karolovi V. dňa 1. októbra 1530: Faciat igitur tua maiestas caesarea, ut sentiamus eam calamitatum et aerumnarum nostrarum misertam esse. Qui si patrocinio et defensione tuae maiestatis adiuti et protecti fuerimus, nihil erit dubitandum, quin plus adhuc tuae maiestati et christianitati contra hostes fidei inservire possimus, quam quaevis alia natio, nec quempiam movere debet Hungarorum nonnullos sentire cum Turcarum praefectis, hii enim nec admodum multi sunt, nec ita animati, ut cum videant rem hinc per maiestatem tuam et serenissimum regem nostrum serio agi, non ultro ad obedientiam veniant, et cum regiis copiis hostibus sese opponant, una et contra illos viriliter arma capiant. Nam etsi Hungarorum aliquis sit numerus Turcorum praefectis faventium, partim tamen metu ad id insaniae delapsi sunt, partim desperatione rerum, quod tuam maiestatem caesaream iam christianitatis defendendae immemorem, serenissimum vero regem nostrum, fratrem tuum, ad tam memorabile facinus obeundum insufficientem esse, arbitrati fuere.

[16]) Tamže. Str. 382 Oláh v liste zo dňa 23. júna 1533: Nunc huc, nunc illuc fiunt partium defectiones. Et interim non a spoliis, rapinis, caedibus abstinetur, omnes aequa conditione et boni et mali patiuntur, dum quisque, ut in regno fit principe vacuo, latrociniis ditari concupiscit. Mihi quoque mea pars satis acerbe est his praeteritis diebus reddita. Nam amissis aliis meis bonis, in abbatia Tapolcza, quae sola sub meo adhuc erat nomine, aliquot mei per Bebek nunc sunt trucidati, monasterium vi expugnatum occupatumque. — Srovn. aj str. 410.

[17]) Tamže. Str. 280 Cornelius Scepperus v liste Oláhovi zo dňa 8. februára 1533: Quod illi quidem sive regii sint, sive adversarii, nonnihil semper intendent ad privatas res suas, neque eo animo publicas principum suorum sollicitabant, quo ego faciam, qui vacuus sum a spe et metu, quae duo solent plerumque optima consilia intervertere. Nolo enim dicere, quod tamen frequenter meo cum

novi Burgimu, že aj to, čo ešte z krajiny po mnohých porážkach zostalo, ničia stranícke boje. Hosť nie je istý pred hostiteľom, brat pred bratom.[18]) Je iste charakteristické pre vtedajšiu právnu neistotu, že Oláh poslal ozbrojených sluhov, keď preberal od Valentína Töröka svoje majetky, aby aspoň menším rušiteľom mohli klásť odpor.[19])

Cesty sú plné zbojníkov a život cestujúcich ako aj ich majetok nie sú isté.[20]) Oláh je nadmieru roztrpčený, že kedysi kvitnúca krajina tak strašne upadla.[21]) Vidí v tom však zaslúžený trest Boží, aby obyvatelia povstali zo svojich hriechov.[22]) Ani ostatky svätých nie sú náležite uctievané. Ostatky sv. Svorada v Nitre boly zneuctené tým, že truhla, v ktorej boly uložené, bola rozpustená vo Viedni a boly z nej razené mince.[23])

---

gravi dolore audio, maximam partem bonorum eorum, quae regiae maiestati ex Hungaria provenire deberent, ipsius maiestatis liberalitate in alios homines collatam esse, per quos tamen certissimum habemus res tractatas iri ipsius maiestatis ex parte.

[18]) Tamže. Str. 162 Oláh v liste zo dňa 25. októbra 1531: Quod vero a tot cladibus in Hungaria superesse potuit, id nunc factiones diripiunt ac vastant. Non hospes ab hospite, non frater a fratre est tutus.

[19]) Tamže. Str. 365 Oláh v liste zo dňa 18. mája 1533: Si videris instare necessitatem, adscribe tibi servitores, deliones et tales, quorum viribus et opera, non dico Valentino Thewrek aut Pekry, sed aliis minoribus volentibus te impedire, resistere possis.

[20]) Tamže. Str. 241–242 Oláh v liste Imrichovi Kalnaymu zo dňa 10. septembra 1532: Sed eas ne venirent in manus alterius, non audeo litteris committere, tum propter tabellariorum perfidiam, tum propter grassatores viarum obsessores, qui multi nunc in via esse omniaque mala perpetrare dicuntur.

[21]) Tamže. Str. 13 Oláh v liste kráľovi Ferdinandovi I. zo dňa 11. júla 1529: veni igitur rex serenissime et tuo regno Hungariae olim florenti, nunc vero penitus desolato ocyus succurre, et quod iam pridem es pollicitus, nunc dum tempus est, praesta viriliter et strenue: atque hostibus, qui iam in limitibus sunt Hungariae, resiste, non deerunt hic tuorum tibi subsidia et praesidia, imprimis autem divinum auxilium praesto tibi erit.

[22]) Tamže. Str. 17–18 Oláh v liste zo dňa 4. sept. 1529: Deus, qui habenas omnium habet regnorum, scit, quid sit rebus christianorum concessurus, benignus est, bonus est, pius est, permittit ad tempus propter scelera populum suum affligi. Non patietur tamen ad exremum periclitari, dum viderit preces piorum ad se continue advolare... Si boni erimus, Deus dexteram suam porriget, si mali, avertet a nobis suam faciem.

[23]) Tamže. Str. 104 Oláh v liste zo dňa 10. novembra 1530: Scis nominatissimum illud beati Sorardi sepulchrum, in quo ossa huius beatique Viti [sic! loco Benedicti] erant recondita, fuisse Nitriae... non videbis posthac neque ibi, neque alibi monumentum hoc praeclarissimum... Si videtur tibi impressibile, ...Viennenses incudes monetariae testimonium huius rei tibi praebebunt non vulgare, nihil iam obstabit hoc sepulchro in monetes conflato, quin Nitria episcopum suum habeat.

Oláh sa bojí, že príde ešte väčší trest od Boha.[24]) Na prímeria medzi Ferdinandom a Jánom Zápoľským hľadí Oláh bolestným srdcom. Vidí v nich iba príležitosť k rabovačkám.[25]) Odsudzuje ústupčivosť. Keď Ferdinand je kráľom, vážne má vystúpiť a má si aj podľa svojej dôstojnosti počínať. Oláh odsudzuje okolie kráľovo, ktoré hľadá len vlastný osoh a nie osoh kráľa a krajiny.[26]) Kráľ Ferdinand je ešte mladý a „curiales" nestoja za mnoho, preto nemožno od nich čakať nič, čo by bolo hodné chvály.[27]) Oláh bol presvedčený, že len osoba Ferdinandova by bola súca ratovať krajinu. Keď v Uhrách uvidia, že záchrana zeme leží Ferdinandovi na srdci, tak sa všetci pridajú k nemu.[28])

Z Oláhových listov poznávame jeho veľkú lásku a starostlivosť o vlasť,[29]) ktorú nerád opúšťal.[30]) Keď nemoholináč pomáhať pod tureckým

---

[24]) Tamže: Utinam bonis res nostra procedat avibus, vereor ne Deus irascatur nobis saevius quam hactenus. Nollem esse vates adversus, sed formidandum procul dubio est, ni Deus ex singulari sua clementia nos a malis custodierit, ne propter sacrilegium aliquid nobis adversi contingat.

[25]) Tamže. Str. 618 Oláh v liste zo dňa 20. mája 1538: Nam, per Deum immortalem, quid sibi volunt tam frequentes induciae? Quid aliud praestant boni, quam quod occasionem praebeant direptioni, praedae et ruinae regni et omnium bonorum? Quid etiam in hoc tempus induciae istae fecerunt, quam mala omnia, et virium nostrarum domesticarum iacturam?

[26]) Tamže. Str. 60 Oláh v liste zo dňa 24. marca 1530: Non est mihi integrum multis me rationibus dissere de praesentium temporum acerbitate. Ea enim apertior clariorque est, quam ut multae indigeret declarationis: Turcas adventare, et ob oculos subditorum regiorum versari, omnia quaecumque penetrare possint loca, igne et ferro vastare in dies aperte intelligimus. Et tamen nihil fieri videmus apparatus, qui eos ab hac crudelitate arceant.

[27]) Tamže. Str. 255 Oláh v liste zo dňa 10. októbra 1532: Non sine causa magnum semper timorem habui, amicorum optime, res nostras in perniciem venturas. Nam posteaquam ab initio viderem regis nostri adolescentiam, consiliariorum imperitiam, curialium lenocinium et ad omnem scurrilitatem facilitatem: nihil fieri posse arbitrabar quod dignum laude esse posset, ita omnes et regis et procerum res turbatas esse videbam, ob quas rerum turbationes futurum procul dubio videbam, ut nisi Deus aliquis nobis subvenisset, negotia nostra de die in diem in periculum essent prolapsura.

[28]) Viď pozn. 15. a pozn. 21. – Oláh verí, že strana Zápoľského by sa hneď rozpadla, keby národ videl vojenské úspechy Ferdinandove proti Turkom. Zriedka hovorí priamo proti Zápoľskému, lebo sa obáva stálych občianskych vojen.

[29]) Tamže. Str. 117 Oláh v liste Františkovi Révaymu dňa 10. decembra 1530: Scis vetus esse, fumum patrium igne alieno esse luculentiorem. Amor patriae, etsi iam aerumnis plenae, me monuit, ut domum fere reverterer, tum amicorum magna et arctissima familiaritas. – Tamže. Str. 203 Oláh v liste zo dňa 2. marca 1532: Hoc tamen magno mihi est dolori, me tum per aulica negotia, tum per varias patriae meae calamitates, quae in dies ad me afferuntur, ab hoc ocio honesto literario plerumque avocari.

[30]) Tamže. Sttr. 123–124 Oláh v liste Imrichovi Kalnaymu dňa 2. februára

panstvom trpiacej vlasti, usiloval sa aspoň soznamovať svojich priateľov v cudzine so slávnou minulosťou Uhier a s ich súčasným biednym postavením, aby tak získával priateľov a priaznivcov svojej vlasti. Pápežskému legátovi v Anglii píše, že aj Anglia a Francia by maly prísť Uhrám na pomoc proti Turkom.[31])

Znova a znova vracal sa Oláh vo svojich listoch k smutným pomerom v Uhrách a ich príčinám.[32]) Len jednotný postup všetkých a pomoc

---

1531: Miraris fortasse et cupis scire, quid causae fuerit, quod per totum januarium praeteritum nullas neque ad te, neque ad alios meos amicos dederim literas. Nunquam, mi Kalnay, fui perturbatior, quam his ipsis diebus, quibus tacui. Omnia mea negocia, quocumque me vertam, video in praecipicio esse. Regina itura est ad Belgas, vocatione Caroli caesaris, cum qua iturus ne sim, an mansurus, nihil est quod magis dubitem. Si proficiscor, timeo nationes non mihi bene notas, regionem nescio quam mihi incognitam. Si manebo, quo me divertam, nescio. Bona mea omnia direpta sunt et occupata in Hungarie, res in praedam versae. Omnia, ut tu melius scis, qui propinquior es hostibus quam ego, sunt periculis plena. Nec video tutum esse aliquem locum in patria commorandi. Quid igitur melius sit facto, nescio. Inter duo mala minus est eligendum. Inops nunc sum consilii, quid statuendum sit aut quid fugiendum. Quare si quid mihi dare consilii poteris, rogo subvenias amico. — Tamže. Str. 124 v liste tomu istému dňa 5. februára 1531: Sapientis esse scio, consilium tempori accomodare. Magna iactabatur animus meus, ceu navis in tempestatibus maris, perturbatione, an eundum mihi in Flandriam cum regina sit, vel in patria cum meis manendum. Res, quid ex utraque parte contingere posset, diligenter mecum versabam. Tandem putavi necessitati esse parendum, et relictis rebus meis omnibus Hungaricis sacellani mei curae et industriae, reginam sum secutus, quamcumque in partem fortuna me detruserit.

[31]) Tamže. Str. 383 v liste z r. 1533: Utinam etiam hi christanissimi principes vicini Angliae et Galliae hanc divinitus datam ocassionem non negligerent, habituri essent a Deo optimo maximo, cuius negotium agitur, mercedem, a toto vero orbe christiano laudem, gloriam et honorem sempiternum.

[32]) Tamže. Str. 6—7 Oláh v liste Imrichovi Kalnaymu dňa 25. mája 1529: Proh dolor, quantis Hungaria nunc premitur calamitatibus! Maior et potior illius pars Turcarum irruptione, quam antea triennium magna christianorum clade fecerant, exusta est et in nihilum redacta, nunc ea quoque, quae supererat pars, diripitur, vastatur et spoliatur a nostris militibus, a quibus defensionem potius quam ruinam expectare debebat. Joannis regis factio viscera regni occupat et omnia agit pro sua libidine praedaturque, omnes colonos miris cruciatibus ad stipem solvendam cogit, neminem a gravissima et crudelissima exactione relinquit immunem. In aliis locis tanta est animorum varietas, tantus tumultus, ita quisque suam et sequitur et mordicus tuetur factionem ambitionis et modici lucri gratia: ut minime mirum videri debeat, si omnis (quod omen Deus longe avertat) Hungaria in extremam redigatur perniciem. Solius Dei optimi maximi clementiae tribuendum est, non humano aliquo consilio aut prudentiae, si ea Hungariae pars, quae utcumque superest, hactenus non fuerit periclitata, dum illam in tot partes distractam quisque pro sua libidine dilacerat et quod sibi videtur, impune agit, ac rex Ferdinandus tandiu abest ab Hungaria, et hi, qui nostras sequuntur

cudzích kniežat môže oslobodiť Uhry od tureckej tyranie,[33]) k čomu musí pristúpiť pomoc Božia.[34]) Prosí Boha, aby ukrátil utrpenie svojej vlasti,[35]) ktorá má význam pre celé kresťanstvo.[36]) Bolí ho, že tí, ktorí by sa mali o vlasť starať, starajú sa o seba a okrádajú krajinu.[37]) Preto Oláh varuje Ferdinanda pred zlými radcami.[38]) Ferdinand mu bol jedinou nádejou pre zlepšenie pomerov v Uhrách.[39]) Len pevný panovník môže odstrániť

---

partes, sint omnium pauperrimi. Quid mirum si ad hanc, quam nunc patimur redacti sumus miseriam? – Porovn. str. 12, 16–18, 161–180 atď.

33) Tamže. Str. 190–191 Oláh v liste zo dňa 13. januára 1532: Nostra iusitia coargui ex hoc potuit, quod in initio rerum nostrarum non satis cosulte rebus nostris providimus; sacius erat nos unum regem delegisse et illius paruisse voluntati, quam divisos fuisse, ut in hanc deveniremus calamitatem, verificataque est in malis ea sententia, qua scivimus rempublicam discordia dilabi magnam, concordia vero parvam augeri et locupletari.

34) Tamže. Str. 62, 65, 102–103, 108, 116 atď. – Str. 162 Oláh v liste zo dňa 25. októbra 1531: Si hoc modo res agitur et vel Deus vel christiani principes rebus Hungaricis non subvenerint in tempore, actum de reliqua quoque eius parte erit.

35) Tamže. Str. 105 Oláh v liste zo dňa 11. novembra 1530: Utinam Deus optimus maximus iam calamitatis et tam diuturnae internecionis miserae nostrae nationis Hungaricae misereatur. – Porovnaj aj str. 107 atď.

36) Tamže. Str. 169 Oláh v liste zo dňa 23. novembra 1531: Eum si animum in Hungariam omnes alii quoque haberent et si intelligerent, quantum in Hungaria aut conservanda aut amittenda positum esset reliquae christianitati ponderis aut momenti, profecto conari aut omnibus suadere non desisterent et pedibus et manibus, ut ad illius defensionem conservaionemque quisque accurreret; sed surdis videmur fabulam narrare, cum Hungariae calamitatem depraedicamus.

37) Tamže. Str. 15–16 Oláh v liste zo dňa 4. septembra 1529: Torqueor mirum in modum praesentium tempprum perturbatione. Video undequaque nobis mala imminere, quae vitari certe poterant, nisi principes nostri belli quam pacis, et privati magis quam publici commodi, sine ullo futurorum malorum respectu cupidi, se sua sponte in haec mala coniicere voluissent. – Tamže. Str. 516 Oláh v liste zo dňa 30. júla 1534: Si respectus esset servitiorum et fidelitatis aliter ubique ageretur cum bonis servitoribus, quibus curae et solicitudines indies accrescunt, sed commoda minuuntur. – Porovnaj aj pozn. 26.

38) Tamže. Str. 138 Oláh v liste kráľovi Ferdinandovi dňa 11. júla 1531: Hoc unum saltem me ex ea, quam tibi debeo integritate ac fide monente, admitte rogo, ne tantum tuis tribuas nonnullis domesticis, quantum hactenus tribuisti; hi enim occasionem, mihi crede, praestitere, ut subditi tui, quibus paees, et Bohemi et Hungari, tuae voluntati tam saepe non accederent et facerent, quod ab eis contenderes.

39) Tamže. Str. 32 Oláh v liste Ferdinandovi dňa 4. februára 1530: Quorsum res nostrae tendant et quem habiturae sunt finem, nemo est omnium qui non modo sciat, sed ne cogitare quidem possit. A multo iam tempore, rex serenissime, magna alimur spe, magnam habemus in te uno fiduciam, omnium regum vicinorum maximo, ut ab his, quas iamdiu et a Turcis christiani nominis hostibus et

smutné pomery, a preto je treba, aby sa Ferdinand a Ján Zápoľský dohodli na trvalom mieri,[40]) lebo prímeria krajine viacej škodia, ako osožia.[41]) Z Oláhovej korešpondencie sa dozvedáme, že v Uhrách bola nálada zvoliť tretieho kráľa, keď sa nedohodnú Ferdinand a Ján Zápoľský.[42]) Oláh by sa rád vrátil do vlasti, keby jeho benefíciá neboly v nepriateľských rukách. Akonáhle nastanú pokojné časy, hneď sa vráti domov do vlasti,[43]) kam by najradšej letel, aby bol čím skôr medzi svojimi a aby mohol pomáhať krajine.[44]) Oláh horlil za trvalý mier, ktorý by však krajinu zachoval nerozdelenú.[45]) Je proti nezletilému kráľovi.[46]) Oláha pre jeho statočnosť a priamosť ctili aj jeho odporcovia, ba aj sám Ján Zápoľský, hoci dobre vedel, že je oddaným prívržencom Ferdinandovým.[47])

---

a Joanne rege severessimas perpessi sumus calamitates et miserias, te protectore, te propugnatore liberemur et ab exilio tam diuturno in patriam, ad amicos, fratres et propinquos nostros reducamur.

[40]) Tamže. Str. 277 Oláh v liste zo dňa 2. februára 1533: Non possum non laetari audita nuper fama concordiae inter regem nostrum et Joannem Vaivodam propediem fiendae. Quae utinam felix fortunataque sit et diuturna ac ambabus partibus proficua regnoque Hungariae diuturnis malis iam penitus attrito saluberrima! Deus miserebitur, ut spero iam illi opresso regno malisque omnibus a septenio fere funditus contrito. Utinam tu laeta nobis huc nova scribere in eisdem rebus Hungariae posses! Gratius nihil nobis hoc tempore continget. – Viď aj str. 181–182.

[41]) Viď pozn. 25.

[42]) Tamže. Str. 198 Oláh v liste zo dňa 18. februára 1532: Miram omnino rem audio, nostros Hungaros fractos tam diuturnis malis ac calamitatibus velleque tertium regem deligere, et nec Ferdinando nostro, nec Joanni parere. – Tamže. Str. 287: Neque enim non vigent in regno vestro practicae de tertio assumendo. Cumque ego diligentissime investigarim, quis ille tertius esse posset, deprehendi nonnullos vestrum ad Poloniam respicere; hoc modo iuvenem regem assumendum, illi dandos consiliarios ex corpore regni viros peritos rerum Hungaricarum. – Tamže. Str. 341: Neque deerant, qui tertium illum, cui se crederent, Turcam esse dicerent potiusque illi tributum pensuros, quam duobus dominis insevituros; et profecto nefanda a latronibus utriusque partis in eo regno sunt patrata.

[43]) Tamže. Str. 325 Oláh v liste zo dňa 17. marca 1533: Modo pax in Hungaria fiat firma resque meae sint salvae non cogitavi, neque cogito hic manere. – Tamže, str. 516.

[44]) Tamže. Str. 157 Oláh v liste zo dňa 15. októbra 1531: Iamdudum non exivissem modo ad vos, sed advolassem. – Tamže. Str. 516 Oláh v liste zo dňa 27. júla 1534: Vellem tamen isthic potius me tibi gratificari et inservire in Hungaria, quam in solo alieno.

[45]) Tamže. Str. 591 Oláh v liste zo dňa 6. augusta 1533: Si ita est pax confecta, ut rex voluit et publicum fert bonum, id est, ut Hungaria indivisa maneat penes regem, gaudeo. Si regnum dividetur, quae maior fenestra possit aperiri hac ad regnum desolandum et destruendum?

[46]) Tamže, str. 310.

[47]) Tamže, str. 281 a 335.

Tieto a podobné myšlienky Oláh znova a znova opakuje vo svojich listoch k svojim priateľom a známym, ktorých vždy prosí, aby mu podávali zprávy o pomeroch doma. Všetkých utešuje, že Boh sa smiluje nad ich vlasťou a nastanú zasa pokojné časy.[48]) Oláhovi sa nepodarilo vzburcovať domácich a zahraničných činiteľov s spoločnému križiackemu ťaženiu proti Turkom a k ich vyhnatiu z Uhier a Europy, ale tým jeho úsilie nemožno znehodnotiť, lebo on vykonal všetko, čo bolo v jeho silách, aby tento cieľ bol dosiahnutý.

Z uvedeného vidno, ako Oláhovi veľmi ležalo na srdci blaho krajiny. Bol síce na dvore, ale neprijímal všetko, čo bolo na dvore, bez kritiky. Mal svoj vlastný posudok, keď to bolo treba. Píše síce zdvorile, ale zreteľne aj cisárovi, že nesúhlasí s pomerami a nie je spokojný. Jeho charakter neznesie, aby lichotením nechával upadať vlasť. Táto otvorenosť, táto odvážnosť býva u dvoranov veľmi zriedkavá. Oláh tvoril aj v tomto ohľade čestnú výnimku. Za všetkých okolností vedel zostať samostatným a pevným mužom.

---

[48]) Tamže. Str. 57–58 Oláh v liste Mikulášovi Gerendymu zo dňa 15. marca 1530: Magnis tuis permotus sum anxietatibus, quibus te mirum in modum iam a multo tempore affectum esse intellexi. Quae etsi mihi molestae sint, non parum tamen contra me res ea consolatur, quod neque te, neque nos, qui partes regis nostri fuimus secuti, diu in his malis spero futuros. Nam ea propediem, ut video secutura sunt tempora, is est rerum omnium et principum nostrorum animus et voluntas: ut, ni Deus optimus maximus nos pro nostris reatibus diutius castigare velit, propediem salutem, pacem et quietem post mala haec diuturna simus consecuturi. Licet autem untelligam omne temporis momentum esse tibi difficile, horam quamlibet brevem gravem toleratu: tamen, si tamdiu ea, quae contigerunt, forti pertulimus animo, haec quoque residua, que preteritorum respectu exigua esse videntur, fortiter sunt ferenda. Eadem et me, quae te premit calamitas, si dolor conficit, qui te et alios nostrae sortis homines. Tamen, dum liberationem nostram non diuturnam fore intelligo, acerbitas doloris et calamitatis nostrae mirifice mitigatur.

6. Oláh a reformačné hnutie.

Je nesporné, že najhlbšiu príčinu novodobého reformačného hnutia v 16. storočí treba hľadať v nábožensko-mravnom úpadku, ktorý je pozorovateľný v celom vtedajšom svete europskom. Tridentský snem poukazuje na to jasne. Keby sa všeobecný snem bol uskutočnil prv, ako o to usilovali mnohí horlivci, sotva by bolo došlo ku krvavému bratovražednému boju v 16. storočí. Tieto neporiadky v cirkvi, keď sa to aj nesmie preháňať, sú nepopierateľné, lebo sa zjavily tak v klére vyššom i nižšom, ako i v najširších vrstvách veriacich.

Po dobe veľkých a hlbokých reforiem cirkevných v 11. st. za veľkého pápeža Gregora VII. (1073—1085) a jeho nástupcov nasledovala doba akejsi nábožensko-mravnej únavy, malátnosti a vyčerpanosti. Najmä od Bonifáca VIII. nastáva viditeľný úpadok pápežskej moci. Neblahé pomery na pápežskom stolci za doby renesančných pápežov len zhoršily situáciu, čo viedlo k vzniku konciliárnej teórie, ktorá stavala autoritu všeobecného koncilu nad autoritu pápeža.

Jedným neblahým zjavom bola kumulácia benefícií, keď niekedy sa stalo, že istý hodnostár mal až vyše desať úradov, čo prirodzene prekážalo riadnemu plneniu vyplývajúcich z nich povinností. Takíto mnohoobročníci museli si najímať za určitý poplatok zástupcov, ktorí boli často nútení iba živoriť, alebo získavať si príjmy nezákonným spôsobom. Tým vznikal v radoch duchovenstva akýsi kňazský proletariát oproti bohatým beneficiátom. Na vysoké cirkevné miesta dostávajú sa osoby bez potrebných schopností a zásluh, ktorým cirkevné úrady sú iba prostriedkom k blahobytu, k bezstarostnému životu. Túha po moci a po bohatstve je charakteristická pre celú túto dobu. Odzrkadľuje sa to aj v tuhom boji medzi pápežstvom a cisárstvom.

Pápežská kúria stále viac a viac potrebovala finančných prostriedkov, lebo jej agenda stávala sa so dňa na deň väčšou. Odtiaľ majú svoj pôvod tie mnohé poplatky za udeľovanie cirkevných úradov, taxy, annáty, servíciá, expektancie, pravidelné dane a poplatky, spojené so získavaním odpustkov, ktoré sa staly kameňom úrazu. Príjmy z daní a z odpustkov slúžily k všeužitočným cieľom cirkevným, neskôr však používaly

sa k iným cieľom, než boly pôvodne určené. To narazilo na odpor, najmä keď sa ich používalo k politickým cieľom alebo k obohacovaniu pápežských nepotov.

Celý systém privilégií stredovekej cirkvi narážal na všeobecný odpor. Výsady v súdnictve a financiách boly príčinou útokov nielen na pápežstvo, ale aj na celý klérus. Cirkev neplatila dane zo svojich majetkov a výrobných podnikov. Od doby, kedy na nemeckom teritóriu boly zavádzané pravidelné dane, asi od 12. storočia, stretávame sa so stálymi spormi zemepánov s cirkevnými inštitúciami pre oslobodenie od povinnosti daňovej.[1]) V mestách dochádzalo neskôr k novým sporom medzi remeselníkmi a cirkevnými ústavmi vo veci daňových výsad. Kláštor napr. postavil si niekoľko tkáčovieň, oslobodených od daní, čím boli poškodení mestskí tkáči, platiaci dane a tak pracujúci za horších podmienok, neschopní konkurovať s cirkevnými podnikmi.

Podobne aj cirkevné súdnictvo bolo v neláske, nielen pre svoju širokú veľkú kompetenciu, ale aj pre neprístojnosti, ktoré sa pri nich vyskytovaly. Od 13. storočia prejavuje sa nechuť k výsadám cirkvi medzi laikmi i klerikmi, hlavne v mestách. V nemeckom národe rástla stále viac nechuť k Rímu od cisára a od svetských i duchovných kniežať počnúc až po roľníka a robotníka.

Takýto stav vecí našiel Martin Luther pri svojom vystúpení. Tak pripravené prostredie bolo veľmi vhodné pre jeho revolučný program. Snadno využil sociálnej nespokojnosti vo svojom okolí a nábožensko-mravného úpadku v cirkvi, aby prerazil so svojím novým učením, o ktorom však pri svojom vystúpení sám nevedel vopred povedať, kam povedie.

Nemalou pomôckou pre rýchle rozšírenie reformného hnutia bola aj túha zemepánov po obohatení sa cirkevnými majetkami, k čomu im Luther dával plné právo. I medzi prísne katolíckymi svetskými kniežatmi bola nespokojnosť pre moc a bohatstvo cirkevných hodnostárov. Ešte r. 1521 Juraj Saský, neskorší veľký odporca Lutherov, sťažoval sa na sneme vo Wormse na tieto bremená.[2])

Podobne nespokojní boli aj malí sedliaci. Zpočiatku Luther s nimi sympatizoval, keď však zbadal, kam až sedliacka vzbura smeruje, ohradil sa ostro proti nim a nazval ich lúpežníkmi.

Nemalým pomocníkom v šírení nových myšlienok bolo Lutherovi nedávno vynajdené kníhtlačiarstvo, ktoré umožnilo rýchle šírenie novôt medzi najširšie vrstvy a do najvzdialenejších krajov, ba i za hranice krajiny.

---

[1]) Below, Georg: Die Ursachen der Reformation. V Historische Zeitschrift, München 1916, 116. sv., str. 401.

[2]) Deutsche Reichstagsakten, jüngere Reihe, 2. sv., str. 662 a nasl.

Národným zafarbením dodal Luther svojmu hnutiu priamo magnetičnosti. Kruh humanistických priateľov a oddaných žiakov postavil svoje sily do jeho služieb.

Avšak Luther nebol prvý, ktorý sa pokúsil o nápravu celého spoločenského života v Nemecku. Pri všetkých nedostatkoch na sklonku 15. storočia môžeme pozorovať reformné snahy, ktoré nemajú revolučný ráz, ale zostávajú pevne na pôde cirkevného učenia. Zvlášte Bratia spoločného života vybrali si na tomto poli svoj čestný podiel.[3] Kazateľská literatúra z tejto doby je obsahom i rozsahom primerane zastúpená. Prísni kazatelia bičujú nemilosrdne neprístojnosti, úpadok mravov, bojujú proti nádhere, ani prelátom neboja sa povedať nepríjemnú pravdu.[4] Ale všetci títo reformátori zostávali na cirkevnej pôde, dogmy cirkvi zostávaly im nedotknuteľné, a tak postavili sa úplne do služieb cirkevného ideálu.[5]

Ako sa stalo Nemecko na začiatku 16. st. kolískou reformného hnutia, ktoré zachvátilo celú Europu, je všeobecne známe. Ale menej je známe to, že odohral sa tu tuhý zápas medzi dvomi smermi, usilujúcimi o nápravu. Predstaviteľmi týchto smerov stali sa mužovia, ktorí sa kladú vedľa seba akoby ideoví spolupracovníci. No v skutočnosti patria skôr proti sebe. Týmito mužmi sú Erazmus Rotterdamský a Martin Luther. Obidvom ležala reforma na srdci, ale v metóde získania nápravy dostali sa ostro proti sebe. Erazmus a Luther sú postavy úplne protismerné, ktoré viedly medzi sebou ideový boj na život a na smrť, boj, od ktorého závisel charakter nemeckej reformácie. Pri popisovaní pováh a snáh týchto dvoch mužov, ktorí v 16. st. hrali tak dôležitú úlohu, pridržiavam sa hlavne knihy Štefana Zweiga. Prvým je Erazmus, kedysi žiarivý klenot svojho storočia.[6]

---

[3]) Zibermayr, J.: Nikolaus Cusanus und die Ordensreform in Salzburg. Str. 100. a nasl.

[4]) Lenz: Kleine hist. Schriften, str. 124. — Meyer, A. O.: Studien zur Vorgeschichte der Reformation, str. 25. — Müller, Karl: Kirchengeschichte, II. 1., str. 159 a 199.

[5]) Below, cit. m., str. 433.

[6]) Allen, P. S.: Erasmi Opus epistularum. 8 sv. Oxford, 1904—1934. — Bibliotheca Erasmiana. I—X. Gent, 1897—1915. — Clericus: Erasmi opera. 10 sv. Leyden, 1703—1706. — Huizinga-Kaegi: Erasmus. Basel, 1928. — Mestwerdt, P.: Die Anfänge des Erasmus Humanismus und devotio moderna. Leipzig, 1917. — Kuckhoff, J.: Thomas Morus und Desiderius Erasmus. V Stimmen der Zeit, 1935. — Pineau, J. B.: Erasmus, sa pensée religieuse. Paris, 1923. — Ten istý: Erasmus et la papauté. Paris, 1923. — Kalkoff, P.: Adrian VI. und Erasmus von Rotterdam. V Archiv für Reformationsgeschichte, V. (1908). — Hartfelder, K.: Erasmus und die Päpste seiner Zeit. V Hist. Taschenbuch, XI. (1892). — Zweig, Stefan: Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam. Wien, 1935. — Český preklad: Triumf a tragika Erasma Rotterdamského. Preložili Josef Hrdlička a Klement Králik. Praha, 1937. Str. 9. — V ďalšom citované podľa nemeckej pôvodiny.

Erazmova mladosť je temná. Meno Erazmus Rotterdamský je prijaté, nie zdedené po predkoch. Vieme len, že sa narodil r. 1466 alebo r. 1469. Latina zavčasu nahradila jeho materčinu, holandskú reč. Zavčasu stráca svojich rodičov a ujíma sa ho cirkev. Posiela ho do kapitulskej školy v Deventru, neskôr v Herzogenbusche. R. 1487 vstupuje do augustiniánskeho kláštora v Steyne, kde asi r. 1488 skladá rehoľné sľuby. R. 1492 bol vysvätený za kňaza.

Čoskoro možno na Erazmovi badať dva základné rysy jeho povahy: túhu po osobnej slobode a aby nebol viazaný na nikom a na ničom. Nechce na seba brať nijaký trvalý záväzok. Je fanatikom osobnej slobody. Ale pritom javí sa u neho aj iný ťah povahy: tichosť, utiahnutosť. Nechce byť revolucionárom, odbojníkom. Svoju osobnú slobodu nevydobýja si vystúpením z rehole alebo odpadom od cirkvi, ako to urobil Luther, ale cestou zákonitou, opatriac si k tomu dovolenie cirkevnej vrchnosti. Chce si zachovať osobnú slobodu, ale pritom hrozí sa akejkoľvek srážky, konfliktu. Nachádza si spôsob a čas, aby sa mohol úplne venovať štúdiu svetských a cirkevných klasikov.

Vie si získať priaznivcov, ktorí mu svojimi darmi umožnia ďalšie a hlbšie štúdium. Avšak k nikomu sa nedá trvale pripútať, od nikoho nechce byť závislý. Až do 50 rokov, kedy je už vyhľadávaný od mocných tohto sveta, žije z darov svojich mecenášov. Bol večným kočovníkom. Nikde nebol doma. Nikto z jeho súčasníkov učencov toľko necestoval ako on. Hostily ho Holandsko, Anglia, Taliansko, Nemecko, Švajciarsko. Chránil sa, aby dosiahnul vonkajšej moci alebo kariéry. Jeho ideálom bolo čítať dobré knihy a písať vlastné, nemať pána ani poddaného. Je kozmopolitom a preto nikde nie je doma, všade je iba hosťom.

Pracovať na knihách a pre knihy bolo jeho najmilším zamestnaním. Preto najšťastnejšími chvíľami jeho života boly tie, keď u Aldusa v Benátkach alebo u Frobenia v Bazileji pracoval v tlačiarni medzi sadzačmi, aby mal podiel na vzniku niektorej knihy.

Erazmus bol slabého zdravia. Vlastne nikdy necítil sa úplne zdravým. Stále ho niečo bolelo. A preto bol vždy až úzkostlive starostlivým o svoje slabé, chatrné zdravie. Mal strach pred každou chorobou alebo i vzdialenou možnosťou onemocnenia a nákazy. Len takto možno si vysvetliť, že človek tak chatrného zdravia dožil sa požehnaného veku, sedemdesiatky.

Keď mu raz vytýkali nedostatok bojovnej statočnosti, odpovedal s jemným úsmevom, sebavedomými slovami: „Bolo by to ťažkou výčitkou, keby som bol švajciarskym žoldnierom, ale ja som učencom a potrebujem iba kľud ku svojej práci."[7])

---

[7]) Zweig, cit. d., str. 67–68.

V Erazmovi bol konglomerát najrôznejších schopností. Bol smelý, ale aj úzkostlivý, priebojný a predsa nerozhodný pred posledným náporom, bojovný v duchu, ale mierumilovný v srdci, pyšný ako literát a pokorný ako človek, idealista a skeptik, slučoval v sebe všetky protivy v nesúdržnej miešanine.[8])

Erazmus dával iba popudy, uvádzal problémy do pohybu a iní ich mali uskutočňovať. Erazmus bol duchom iniciátorským, ale nie organizátorským. Erazmus bol teoretik, ale nie praktik.

Keď Erazmus dosiahol slávneho mena, prekročil už svoju štyridsiatku. Mnoho prečítal, preštudoval, precestoval a skúsil. Napísal už mnoho, ale ani jeden z jeho spisov nezískal Erazmovi toľko slávy ako rozsahove menší, za sedem dní napísaný spis, satira napísaná v útulnom vonkovskom domku Tomáša Mora, s nadpisom „Encomium Moriae", latinsky „Laus stultitiae", „Chvála bláznovstva". Tento malý žartovný spisok je ostrou satirou na súčasné ľudstvo, ktoré ani najmenej nezodpovedalo predstavám Erazmovým o sporiadanej spoločnosti. Vážnosť a žart, vedenie a veselé dobieranie, pravda i nadsádzka sa v tejto satire zamotávajú a vystriedajú.

Pod satirickou maskou „Bláznovstva" zakrýva Erazmus svoju vnútornú túhu po náprave ľudskej spoločnosti, nie však cestou revolúcie, lebo tá bola jemnému duchu Erazmovmu cudzia a vzdialená, ale cestou renesancie náboženského života. Nič nebolo jeho tolerantnému temperamentu cudzejšie, ako hrubý, obrazoborecký útok proti katolíckej cirkvi. Jeho humanizmus nie je revolucionársky. Erazmus pri svojom mierumilovnom smýšľaní sa hrozí každej schizmy. Nikdy sa neodvážil ako prudký a každý odpor drtiaci Luther, Zwingli alebo Calvin stanoviť, čo je v katolíckej cirkvi správne alebo nesprávne, ktoré sviatosti treba prijať a ktoré zavrhnúť. Erazmus nikdy neodpadol od katolíckej cirkvi. Jeho životné krédo charakterizujú slová: „Kdekoľvek sa stretneš s pravdou, považuj ju za kresťanskú."[9])

Erazmus mal na začiatku 16. storočia neobyčajnú slávu a silu. Keby bol býval odvážnym, mohol toho diktátorsky využiť k veľkému svetovému reformačnému dielu. Ale Erazmus nebol mužom činu. Vie iba objasňovať, nie však formovať, len pripravovať, nie uskutočňovať.

Medzi 40. a 50. rokom svojho života stál Erazmus na vrchole svojej slávy. Jeho meno bolo vyslovované s úctou, bol zbožňovaný. Začalo závodenie o jeho priazeň, o priazeň toho, ktorý sa ešte do nedávna potĺkal svetom a vyhľadával živobytie dedikáciami, súkromným vyučovaním, prosebnými listami a pochlebovaním voči svojim podporovate-

---

[8]) Tamže, str. 70.

[9]) Tamže, str. 86.

ľom. Teraz mocní tohto sveta uchádzajú sa o jeho priazeň. Cisári a královia, kniežatá a vojvodcovia, ministri a učenci, pápeži a preláti, usilujú si ho získať. Cisár Karol ponúka mu miesto vo svojej rade, Henrich VIII. volá ho do Anglicka, Ferdinand Rakúsky do Viedne, František I. do Paríža. Je zahrnovaný darmi. Už nemusí cestovať za nikým. Všetci cestujú za ním. Bazilej stáva sa jeho rezidenciou. Pozemská moc a peniaze sú nútené slúžiť duchu. Erazmus dostáva opraty Europy do svojich rúk. Žiaľ, nevedel toho využiť, aby zachránil Europu pred hroznou nábožensko-sociálnou revolúciou.

Erazmus stal sa práporečníkom pacifizmu, priekopníkom dorozumenia všetkých so všetkými, odstraňovateľom vojny, „záhuby všetkého dobrého".[10]) Napísal päť spisov proti vojne, práve v dobách ustavičných vojen. Tak stáva sa v rozvlnenej Europe prvým literárnym teoretikom pacifizmu. On i jeho priatelia, ktorí sa už tešili zo svojho víťazstva, zabudli hľadieť na život medzi drobným ľuďom, nevšímali si sily, ktoré v ňom hýbaly. A tak zostali iba papierovými idealistami. Miesto červánkov krásneho rána objavil sa silný, dravý požiar, ktorý zničil ich ideálny svet. Ako kedysi Germáni vrazili do klasického Ríma, tak teraz vrazí Luther, fanatický muž činu, nezadržateľnou útočnou presilou nacionálneho ľudového hnutia do ich nadnárodného, idealistického snenia. Prv ako humanizmus začal pracovať na sjednotení sveta, rozrazila Lutherova reformácia železným kladivom poslednú duchovnú jednotu Europy — ecclesiam universalem, všeobecnú cirkev.

Nikdy v živote nestretli sa Erazmus a Luther osobne. Akosi inštinktívne sa vyhýbali. Často bývajú spoločne menovaní a zobrazovaní, oslavovaní ako „osloboditelia z rímskeho jarma". V skutočnosti však boli to dvaja najväčší povahoví a ideoví odporci, osobnosti úplne kontrastujúce duchom i telom. U Erazma nachádzame konciliantnosť, u Luthera fanatizmus, u Erazma rozum, u Luthera vášeň, u Erazma kultúru, u Luthera silu pudu, u Erazma svetoobčanstvo, u Luthera nacionalizmus, u Erazma evolúciu, u Luthera revolúciu.[11])

Luther, syn baníkov, potomok sedliackeho rodu, prekypuje zdravím, „sila a divokosť celého národa je sústredená v tom príliš štedro prírodou obdarenom jednotlivcovi".[12])

Luther je tribúnom ľudových más, ktoré strháva viac svojou vášnivou prudkosťou, než intelektuálnosťou. „Jeho osoba je zároveň aj výbuchom všetkého nemectva, všetkých protestujúcich aj buričských inštinktov

---

[10]) Tamže, str. 102.
[11]) Tamže, str. 124.
[12]) Tamže.

do vedomia celého sveta, a pretože jeho národ sa stotožňuje s jeho ideami, vstupuje tým Luther do dejín svojho národa."[13])

„Ak srovnáme tohto muža krvi s Erazmom, mužom ducha, človekom pergamentovej, jemnej pleti, útlym krehkým a opatrným, ak srovnáme len ich zovňajšok, uvidíme prv, ako usúdime, že medzi týmito dvomi antagonistami nenastane nikdy trvalé priateľstvo, ani dorozumenie."[14])

Erazmus bol človek chorľavý, haliaci sa stále do svojich kožuchov, majúci strach pred každým vetríkom, večný neduživec. Erazmus mal zdravia príliš málo. Luther príliš mnoho. Keď Luther káže, kostol sa chveje a všetci sa trasú, jeho reč plynie ako strhujúci prívaL. Naproti tomu Erazmus hovorí ticho a jemne, umelkuje svoje slová, uhladzuje svoje vety a jemne ich zahroťuje podľa predpisov humanistického vzdelania.

„Z osobnosti Lutherovej vyžiaruje sila na všetky strany: každého, kto je v jeho blízkosti, Melanchtona, Spalatina, ba aj kniežatá, udržuje svojou panovačne mužnou bytosťou v akejsi ochotnej poslušnosti. Erazmova sila sa prejavuje najviac len tam, kde sám je skrytý, v knihách, v listoch, vôbec v tom, čo píše. U neho nie je nič dielom malého, úbohého, zanedbaného tela, ale vznešeného, obsiahleho a svetového ducha."[15])

Duševný obzor obidvoch mužov bol rozdielny. Erazmus mal nepochybne širší rozhľad, rozsiahlejšie vedomosti. Lutherov rozhľad bol nepomerne užší ako Erazmov, ale zato jeho presvedčenie nabýva tým väčšej, dynamickej sily. Jeho presvedčenie srástlo tak úzko s ním, že ho šíri fanaticky a neúprosne.

Na málo koho platia slová: Si duo faciunt idem, non est idem — tak ako na Erazma a Luthera. „Veľmi často vyslovili Luther i Erazmus tú istú myšlienku, avšak to, čo u Erazma pôsobilo na vzdelancov ako jemné, duševné vnadidlo, to sa práve zmenilo u Luthera jeho sugestívnou silou hneď v heslo, vo vojnový pokrik, v plastický požiadavok. Erazmovstvo má za konečný cieľ kľud a uspokojenie ducha, lutherstvo však vypätie a rozochvenie citov, preto je skeptický Erazmus najsilnejší vtedy, keď hovorí najjasnejšie, najtriezlivejšie, najsrozumiteľnejšie, Luther však — pater exstaticus — vtedy, keď jeho hnev a nenávisť strieka mu najdivšie s rtov."[16])

Tieto rozdielne vlastnosti musely nutne urobiť z oboch mužov ideových protivníkov. Zpočiatku chceli obidvaja to isté — odstrániť neporiadky — ale podľa svojich temperamentov usilujú sa obidvaja uskutočniť svoje požiadavky odlišným spôsobom, takže nakoniec sa museli otvorene rozísť. „Zo všetkých geniálnych ľudí, ktorí kedy žili, bol Luther azda naj-

---

[13]) Tamže, str. 125.
[14]) Tamže.
[15]) Tamže, str. 126.
[16]) Tamže, str. 127—128.

fanatickejší, najmenej prístupný poučeniu, najmenej poddajný a najnespokojnejší. Strpel u seba len tých, ktorí mu prisvedčovali, aby využil ich služieb, odporcov však preto, aby na nich rozpaľoval svoj hnev a ich drtil."[17])

Víťazom v tomto boji – aspoň chvíľkovým víťazom – musel byť Luther. Boj je charakteristickým rysom celého života Lutherovho. Jeho priateľ Bucer o zúrivej bojovnosti Lutherovej, ktorá nezná hranice, ani spôsobu, napísal: „Mám skoro smrteľnú hrôzu, ak si pomyslím na zúrivosť, ktorá vrie v tomto mužovi, len čo má do činenia s protivníkom."[18])

Naproti tomu kresťanovi a humanistovi Erazmovi protiví sa každý fyzický boj, každé násilie. Ako sa svedčí na intelektuála, Erazmus miluje diskusiu so seberovnými, tu ukazuje svoju pohotovosť a svoje schopnosti.

Luther vypovedal boj celému vtedajšiemu poriadku náboženskému a spoločenskému. A tu by bol potreboval dostať do svojej služby aj Erazma. Vyzval ho preto k účasti v boji za svoje myšlienky dňa 28. marca 1519.[19]) Ale Erazmus, ako sa nikdy nedával nikomu do služieb, ako sa nikomu nezaväzoval a nezapisoval, tak tým menej chcel to urobiť k vôli Lutherovi, v ktorého agresívnosti a bezvýhradnosti videl znamenie zmätku, miesto skutočnej reformy musel poznávať len revolúciu. Preto odoprel dať sa s ním do spoločného boja, chcel zostať stranou, pozorovateľom, nie hercom celej drámy, ktorá sa začínala rozvíjať a odohrávať. S rozhodnosťou odmietol Erazmus každú výzvu k násiliu a prehlásil, že radšej chce znášať terajšie neprístojnosti, akoby vykupoval zmenu zmätkom a prelievaním krvi. Nepridáva sa do radu Lutherových obdivovateľov, naopak odsudzuje jeho výbojnosť, lebo vidí, že vystúpením Lutherovým rozbije sa jednotná dosiaľ cirkev svetová, ecclesia universalis, v národné cirkvi a tým bude Nemecko vyradené z jednoty Západu. Tušil, že toto odtrhnutie od sväzku Petrových kľúčov nedá sa previesť bez prelievania krvi. Vojna je však Erazmovi krokom zpät, úpadkom, a preto usiluje sa zabrániť tejto najhroznejšej katastrófe kresťanstva. Preto zaprisahával skrze svojich priateľov ináč neprístupného Luthera, aby nepísal tak „buričsky" a neučil evanjeliumu tak „neevanjelicky".[20]) Erazmus chcel reformu v cirkvi, ale nie pretriasaním nedostatkov pred vášnivými davmi ľudu, ale vážnym diskutovaním medzi povolanými.

Všetko napomínanie Erazmovo nepôsobilo na Luthera; jeho uši už boly hluché, hlas Erazmov bol umlčaný hlučným jasotom ľudu, ktorý obdivoval v Lutherovi muža odvahy a činu. Ale Erazmus nenapomínal

---

[17]) Tamže, str. 128.
[18]) Tamže, str. 130.
[19]) Tamže, str. 140.
[20]) Tamže, str. 148.

len Luthera k pokojnému riešeniu sporu. Varoval aj jeho odporcov a to predne pápeža a biskupov, kniežatá a vládcov pred unáhlenou tvrdosťou voči Lutherovi. Nabádal k svolaniu koncilu, kde by všetky veci boly dôverne prediskutované v učenom sbore duchovenstva, čo by iste viedlo k dorozumeniu, ktorý postup by bol dôstojný kresťanského ducha. Ale Erazmus nebol povšimnutý ani na jednej, ani na druhej strane.

A predsa v najkritickejších chvíľach ocitnul sa osud nemeckej reformácie v Erazmových rukách. Cisár Karol svolal do Wormsu snem, na ktorom mal byť Luther odsúdený, ak sa nepodrobí. Aj Lutherov zemepán Fridrich Saský, ktorý vtedy ešte nebol rozhodným prívržencom Lutherovým, mal byť tak odbavený. Fridrich, v podstate zbožný a spravodlivý muž, tonul v neistote, či jeho kňaz a profesor Luther nie je jedným z mnohých blúznivcov a sektárov. Nebol si istý, či by mohol pred Bohom a ľudským rozumom odpovedať za to, čo by spôsobil, keby svojou ochranou ujal sa Luthera.

Prechádzajúc Kolínom n. R., dozvedel sa Fridrich, že v meste sa zdržuje Erazmus. Prostredníctvom svojho tajomníka Spalatina pozval ho k sebe, lebo v tejto dobe stále ešte je Erazmus najvyššou mravnou autoritou v náboženských i svetských otázkach. Od neho čakal schválenie alebo odsúdenie Lutherovho kroku. Ale Erazmus nikdy nezaujal stanovisko ani výhradne schvalujúce, ani výhradne odsudzujúce. Nedal ani teraz jasnej a jednoznačnej odpovede, od ktorej záležal ďalší vývoj reformácie v Nemecku. Erazmus je pre reformu, ale chce ju dosiahnuť inou metódou. Žiada povoľnosť na obidvoch stranách a riešenie sporu na koncile od vážených a nezaujatých sudcov. Takto sa deň 5. november 1520 stal rozhodujúcim pre vec Lutherovu. Na základe rady Erazmovej žiada Fridrich na druhý deň pápežského legáta, aby nezaujatí a spravodliví sudcovia vypočuli Luthera a aby jeho spisy neboly prv pálené.[21]) Tým protestoval proti príkremu stanovisku pápežskému a cisárskemu. Bol to prvý prejav nemeckého protestantizmu. Touto svojou nerozhodnou radou, ktorú dal Erazmus Fridrichovi Saskému, poskytnul podporu nemeckej reformácii v rozhodnej chvíli.

Na sneme vo Wormse Luther neodvolal svoje učenie, nepoddal sa. Tým bol svet roztrhnutý na dve strany. Jedna časť postavila sa za Luthera, druhá zase proti Lutherovi. Keby bol býval na sneme prítomný Erazmus, azda nebolo by bývalo na sneme padlo posledné slovo v záležitosti Lutherovej. Veď on bol osobným priateľom pápežského legáta Aleandra, s ktorým v Benátkach býval a jedával, a jeho si vážil aj cisár. Sám Erazmus, večný váhavec, doznáva svoju chybu, že sa nedal pohnúť k účasti na sneme vo Wormse: „Keby som bol býval prítomný osobne, bol by som

[21]) Tamže, str. 157.

učinil podľa svojich síl, aby tragédia bola rozriešená smiernym ujednaním."[22]) V tom, že sa Erazmus v týchto najkritickejších chvíľach uzavrel do svojej študovne, spočíva jeho tragická vina, ktorú má aj on na nešťastlivom vývine veci okolo reformácie.

Erazmus a kruh jeho priateľov obávali sa, že Lutherova vec bude násilne zlikvidovaná. Radi by tomu boli predišli. Cítili potrebu reformy – a tá bola pociťovaná všeobecne –, ale neschvaľovali metódu Lutherovu, ktorému by boli radi pomáhali, keby nebol volil násilnú metódu reformy. „Ak Luther zostane v katolíckej cirkvi, chcem sa mu rád postaviť po bok", sľúbil Erazmus verejne.[23]) Erazmus bol za reformu, ale za reformu, ktorá by zostala na pôde cirkevnej, nie za odpútanú od tejto pôdy a namierenú proti cirkvi. Odsudzoval každé násilie, každý krvavý boj.

Je už päťdesiatnikom a preto sa radšej uťahuje do svojej študovne, aby sa venoval vede. Necítil sa byť povolaným liečiť neduhy v cirkvi: „Keď skazené mravy rímskeho duchovenstva vyžadujú mimoriadneho lieku, neprislúcha ani mne, ani mne podobným, aby sa odvážili byť lekármi. Radšej sa smierujem so stavom vecí, než aby som pôsobil nový nepokoj, ktorý vedie často k opačnému cieľu. Vedome som nebol a nebudem nikdy osnovateľom ani účastníkom žiadnej vzbury."[24])

Nerozhodný Erazmus je nepriaznivo posudzovaný prívržencami aj odporcami Lutherovými. Prívrženci Lutherovi ho považujú za vlažného priateľa Lutherovho, prísne katolícka fakulta v Lovani, kde sa Erazmus práve zdržoval, nazvala ho zase osnovateľom „lutherského moru".[25])

Erazmus je stále znepokojovaný. Obidve strany, Lutherova i katolícka, usilujú sa ho pohnúť, aby sa pridal k nim. Erazmus sa zdráhal. Ale jeho sláva bola už tak veľká, že musel s farbou von. Všetci netrpezlive čakajú jeho rozhodnutie. Pápež Hadrian VI. (1522–1523) dvakrát vyzval svojho bývalého učiteľa, aby svoj spisovateľský talent postavil do služieb cirkvi proti novotárom a aby prišiel do Ríma. Pápež píše Erazmovi: „Vystúp, vystúp k podpore veci Božej. Užívaj svojich nádherných schopností ku cti Božej. Pamätaj na to, že s pomocou Božou na tebe záleží, či väčšina tých, ktorých Luther sviedol, opäť sa vráti na pravú cestu, ktorí dosiaľ neodpadli, zostanú verní, a tí, ktorí sú blízki pádu, budú pred ním zachránení."[26])

Erazmovi sa však nechce do otvoreného boja, lebo vidí, že na obidvoch stranách je mnoho žlči. Preto taktizuje, všetkých drží v šachu,

---

[22]) Tamže, str. 159.
[23]) Tamže, str. 160.
[24]) Tamže, str. 161.
[25]) Tamže, str. 162.
[26]) Tamže, str. 169.

aby nikoho nepopudil proti sebe. Svoje stanovisko k celej pohnutej dráme vyslovil slovami: „Ak si niekto nemôže vážiť Erazma, pretože sa mu zdá slabošským kresťanom, nech si myslí o mne, čo chce. Nemôžem byť inakším, ako som. Ak niekto dostal od Krista väčších schopností ducha a ak je so sebou viac istý ako ja, nech užije svojich schopností k sláve Kristovej. Povahe môjho ducha svedčí skôr ísť kľudnejšou a istejšou cestou. Nemôžem si ináč počínať, ako nenávidieť rozkol a milovať mier a dorozumenie, lebo som poznal, aké nejasné sú všetky ľudské veci. Viem, o čo snadnejšie je vyvolať zmätok, ako ho možno urovnať. A keďže nespolieham vo všetkom na vlastný rozum, upúšťam radšej od toho, aby som sa vyjadroval s plnou istotou o smýšľaní iného. Prial by som si, aby všetci spoločne bojovali za víťazstvo kresťanskej veci a pokojného evanjelia a to bez násilia, len so zreteľom na pravdu a rozum, aby sme sa dorozumeli, pokiaľ ide o dôstojnosť kňazov, aj o slobodu ľudu, ktorý by náš Kristus Pán chcel mať slobodným. Všetkým tým, ktorí podľa svojich najlepších síl budú pracovať k tomuto cieľu, postaví sa Erazmus rád po bok, ale tomu, kto by ma chcel zapliesť do zmätkov, nebudem ani vodcom, ani druhom."[27])

Akokoľvek sa však Erazmus bránil, aby nebol strhnutý do rozbúrených vĺn svojho okolia, nepodarilo sa mu to. Neubránil sa vo svojej nedobytnej skrýši. Čo sa nepodarilo iným – vylákať ho na životné kolbište – to sa podarilo jeho bývalému žiakovi a obdivovateľovi Ulrichovi von Huttenovi. Tento mladý rytier, syn rytiera, vášnive oddaný humanizmu, vložil úplne svoj život do Erazmových rúk, ktorý si nadaného mladíka opravdu aj zamiloval a ho podporoval. Dúfal, že z neho vyrastie muž vedy, ale sklamal sa, lebo Ulrich dal sa v horúčkovej dobe varu strhnúť politikou. Humanizmus mu nestačil. Vstúpil úplne do služieb Lutherových. Stal sa z neho tulák bez domova, ohyzdná choroba zničila jeho zdravie. Tridsaťpäťročný vydedenec, úplne vyčerpaný, všetkými opustený, odchádza do Bazileje s nádejou, že sa ho ujme jeho bývalý učiteľ a priaznivec – Erazmus. Tento ho však pre svoju chorobnú ustrachovanosť, ktorú prejavoval voči chorobe, nepripustil ani do svojho domu a to tým viac, že stál v službách Lutherových. Bál sa, aby tým neutrpela jeho nestrannosť.

Ulrich von Hutten odchádza z Bazileje sklamaný, s hnevom proti Erazmovi, s túhou pomstiť sa mu. Odišiel do Zurychu k Zwinglimu, ktorý ho prijal bez bázne. Napáda Erazma, svojho bývalého učiteľa, priateľa a vodcu takým spôsobom, že Erazmus už nemôže ďalej mlčať. Musí sa dať do odvetného boja. Jeho odpoveď, v ktorej humanisticky ľahkým spôsobom vyvrátil každé tvrdenie Ulrichovo, už nezastihla tohto nažive.

---

[27]) Tamže, str. 171–172.

Ten zatiaľ už dokončil svoju biednu pozemskú púť. Ale predsa podarilo sa mu to, čo dotiaľ nikomu inému, ani cisárovi, ani pápežovi, dostať Erazma z jeho úkrytu, aby sa priznal k farbe, zaujal stanovisko k Lutherovi. Erazmus robí to nerád, ale urobiť to musí, aby obhájil svoju napadnutú česť, obvinenia z nestálosti a kolísavosti. A tak r. 1524 so slovami „Alea iacta est – kocka je vrhnutá" odovzdal do tlače svoj spis proti Lutherovi,[28]) pojednávajúci o centrálnom bode jeho náuky, či ľudská vôľa je slobodná alebo nie.

Tento spis znamená úplný a verejný rozchod Erazma s Lutherom. Odpor neznajúci Luther vrhne sa na Erazma s celou silou svojej prudkej povahy, aby zdlávil svojho odporcu najťažšej váhy. Nikdy mu nevedel odpustiť, že sa odvážil verejne proti nemu sa postaviť, a to práve v Achilovej päte celého jeho systému. Preto si Luther nedá ujsť žiadnej príležitosti, aby zdeptal Erazma a nešetrí potupnými slovami proti nemu.

„Kto rozdrtí Erazma, rozmačkne plošticu, ktorá páchne mrtvá ešte viac ako živá."[29]) Ba odvažuje sa Luther až k blasfemickým slovám. „Keď sa modlím: posväť sa meno tvoje, vtedy preklínam znova Erazma a všekých kacírov, ktorí sa rúhajú a hanobia Boha."[30])

Týmito bojmi medzi Erazmom a Lutherom „bola spečatená rozluka medzi humanizmom a nemeckou reformáciou. Erazmovstvo a lutherstvo, rozum a vášeň, náboženstvo ľudskosti a fanatizmus viery, svetoobčianstvo a nacionalizmus, mnohostrannosť, povoľnosť a nepoddajnosť nemôžu sa spojiť, veď sú ako voda a oheň."[31])

Luther iste na radu svojich priateľov rok po svojom drsnom boji proti Erazmovi posiela mu ospravedlňujúci list, aby si ho získal. Ospravedlňuje sa, že ho tak drsne napadnul. Ale Erazmus teraz už príkro odmieta dorozumenie s Lutherom. Nechce mať nič spoločného s človekom, ktorý premenil v sutiny celý jeho duchovný svet, ktorý porušil mier cirkvi a spôsobil najhroznejší zmätok ducha po Nemecku a po celom svete.[32])

Šesťdesiatročný Erazmus opúšťa Bazilej, lebo stala sa už reformovanou, teda pre Erazma stranníckym mestom, a uchyľuje sa do Freiburgu, kde mu občianstvo i úrady vyšly v ústrety v slávnostnom sprievode a ponukly mu za príbytok cisársky palác. On však to odmietnul a vyvolil si malý domček, aby tam mohol ešte ticho pracovať a spokojne zomrieť. Bol veľmi sklamaný. Zdálo sa, že už dohral svoju úlohu.

---

[28]) Tamže, str. 181.
[29]) Tamže, str. 201.
[30]) Tamže.
[31]) Tamže, str. 200.
[32]) Tamže, str. 203.

No ešte raz predsa ožije erazmovská myšlienka po smierení a vyrovnaní, prv akoby Erazmus zavrel svoje oči, akoby sa odobral na večnosť. Cisár Karol V. po skvelom víťazstve nad Franciou rozhodnul sa urobiť doma poriadok v náboženských otázkach a pokúsil sa obnoviť jednotu cirkvi, Lutherom porušenú. Preto svolal snem do Augsburgu na r. 1530. Tento snem patrí k najhistorickejším chvíľam v Nemecku. Bol poslednou príležitosťou obnoviť duchovnú a rozumovú jednotu celého Západu.[33])

Zpočiatku šlo rokovanie snemu v duchu erazmovskej umiernenosti na oboch stranách, cirkevnej i luterovskej. Luthera zastupoval diplomatický a umiernenejší Melanchton, úprimný ctiteľ a verný žiak Erazmov. Zdálo sa, že už dôjde k dohode, k urovnaniu ťažkého sporu. Všetci účastníci boli už naplnení tichou nádejou dobrého výsledku. Chýbal však na sneme muž s hlbokou túhou po mieri, ktorý by svojou sprostredkovateľskou výmluvnosťou bol mohol v poslednej chvíli sjednotiť katolíkov a protestantov. Takýmto mužom mohol byť Erazmus, ktorý bol katolíkom blízky svojou vernosťou a protestantom svojimi sympatiami. Cisár Karol V. to vedel dobre. Preto výslovne pozval Erazma do Augsburgu. Ale Erazmus ukázal sa znova Erazmom. Neprišiel. Bál sa každého hlučnejšieho rokovania. So snemom bol spojený iba čulým písomným stykom. Usiloval sa obidve strany pohnúť k povoľnosti. To však vtedy už nestačilo. Bolo treba jeho osobnej prítomnosti, aby mohol lámať hroty hneď, ako sa ukazovaly. Tak sa stalo, že miesto dohody došlo na augsburskom sneme medzi katolíkmi a protestantmi k žalostnému rozchodu; priepasť medzi obidvomi tábormi od toho času sa stále zväčšovala.

Erazmus utrpel týmto vlastne svoju poslednú porážku. Pre obe sporné stránky stal sa už zbytočným, neužitočným. Už sa nikto k nemu viac neobracal o radu. Bojovná vrava zahlušila úplne jeho tichý hlas po dorozumení a smierení.

Staručký Erazmus ešte raz mení svoje bydlisko, ale už naposledy. Opúšťa Freiburg a odchádza na pozvanie kniežaťa do rodného Brabantu.[33a]) Chytila sa ho nostalgia, túha po domove ženie ho zpäť, odkiaľ vyšiel tento kosmopolita. Ustaté telo vracia sa zpäť do vlasti, tuší, že jeho pozemská púť sa už dokonávala. Ale už sa nedostal k cieľu. Zastavil sa v Bazileji, kde kedysi strávil mnoho radostných chvíľ. Jeho priatelia postarali sa o jeho príjemný pobyt. Ale duševne cíti sa už Erazmus opusteným. Je zabudnutý, už ho nikto nepotrebuje. Naraz prichádza list z Ríma. Sedemdesiatročný Erazmus otvorí ho s nedočkavosťou. Nový pápež Pavol III. (1534–1549) ponúka mu kardinálsky klobúk. Ale Erazmus už neprijíma

---

[33]) Tamže, str. 208.

[33a]) Oláhov Listár, str. 379–381.

žiadnych vyznamenaní. Na jeho dvere zaklope 12. júla 1536 neúprosná smrť, ktorej sa tak veľmi bál cez celý život, ale teraz ju prijíma skoro vďačne v svojej opustenosti.

Pri jeho posteli stáli jeho verní priatelia Frobenius a Auerbach. Do poslednej chvíle hovorili humanistickou latinou. Prichádza však posledná chvíľa a tu zabúda knieža humanistov Erazmus na latinu a z jeho úst derú sa posledné slová „Lieve God", ako sa im naučil kedysi dávno – v detstve.[34])

Oláhov Listár poučuje nás o Erazmovom stanovisku k náboženským novotám jeho doby. Jeho listy svedčia o jeho zápornom postoji k novotám a novotárom. Erazmus dáva najavo radosť nad smrťou Zwingliho a Oecolampada. Ostro kritizuje zwingliánov a porovná ich k tým, ktorí bežia k ohňu, nie aby hasili, ale aby využili požiar ku krádeži.[34a]) Oláhovi písal, že vo Freiburgu boli zwingliáni tichší, ale mal obavy, že táto nákaza zosilnie.[34b]) Z iného listu Oláhovi sa dozvedáme, že luteráni robili si posmech z manželskej nevery.[34c])

Pri mnohých krásnych vlastnostiach tohto vynikajúceho muža celkový vplyv Erazmov prejavil sa na náboženskom poli ako škodlivý, lebo Erazmus viac kritizoval, ako by bol pozitívne ukazoval cestu nápravy. Nepraví reformátori vychytili z jeho diel práve len to, čo mohli použiť v boji proti cirkvi, jeho volanie po jednote cirkvi a po pokojnom riešení sporných otázok už nedbali. Len v tomto smysle možno ho počítať medzi duševných pripravovateľov a predchodcov reformácie.

Gustav Schnürer shrňuje svoj posudok o Erazmovi týmito slovami: „Erazmus zostal typickým izbovým učencom ... Pre bolesti svojej doby

---

[34]) Zweig, cit. d., str. 222.

[34a]) Oláhov Listár. Str. 176 Erazmus v liste kráľovnej Márii dňa 12. decembra 1531: Hic mors Zwinglii, qui in acie periit, et Öcolampadii, qui paulo post apostemate et febri existinctus est, incredibilem in plerisque mutationem animorum invexit, si Deus dignabiur admovere manum suam, spero finem huius mali. Dominus autem sic temperabit animum invictissimi caesaris, ut sic evellantur zizaniae, ne simul eradicetur et triticum. Itaque compescetur impietas, ut victoria cedat in Christi gloriam, potiusquam excitet quorundam tyrannidem. Accurrunt enim complures ad hoc ecclesiae incendium sedandum, qui privatis affectibus corrupti suum agunt negotium, quemadmodum plerumque fit, ut in conflagratione domus accurrant quidam non ut opitulentur, sed ut praedentur. Multi curant pilos et ungues intactis ulceribus, unde nascitur totus hic mundi tumultus, sed Dominus aliquando dignabitur finem his malis imponere.

[34b]) Tamže. Str. 202 v liste zo dňa 27. februára 1532: Zwinglianos habemus paulo mitiores, sed vereor, ne recrudescat malum.

[34c]) Tamže. Str. 237: Exemplum, quamvis impium, non inutile fuerit ad deterrendum ab adulterio, quod iam inter evangelicos quoque coeperat esse iocus. Tamže. Str. 352 Erazmus Oláhovi v liste dňa 19. apríla 1533: Nihil his evangelicis loquacius aut vanius.

nepriniesol lieku... Chýbala mu kultúra srdca, aby bol mohol skutočne liečivo zakročiť... Vnútornému náboženskému životu svojej doby zostal Erazmus cudzí. Erazmus nestal sa vodcom cirkevnej obnovy, ani sa nemohol ním stať. Jeho vplyv na cirkevnom poli rovná sa nule..."[35])

Bojovný a svojím vnútorným založením ako aj vonkajším vystupovaním brutálny Luther zvíťazil nad pokojamilovným a jemným Erazmom. Tým bol daný smer nemeckému reformačnému hnutiu, ktoré potom ako lavína zachvátilo skoro celú Europu, niekde s menším, inde s väčším úspechom. Dotiaľ bojovalo jednotné kresťanstvo proti nevere vôbec, proti pohanstvu. Teraz nastal boj v jeho vlastných radoch. Jednotná a univerzálna kresťanská cirkev bola hlboko porušená, skoro na pokraj hrobu privedená, no nie úplne zničená.

Oláh za svojho dlhoročného pobytu v Nemecku a v Belgicku mal dosť príležitosti pozorovať reformačný boj, ktorý sa odohrával v Nemecku i inde a do ktorého bol vtiahnutý proti svojej vôli aj Erazmus Rotterdamský, ktorému bol Oláh celou dušou oddaný. O pomere Oláhovom k Erazmovi bola reč už prv. Oláh bol presvedčený o úplnej nevine Erazmovej a všetkých, ktorí písali proti nemu, považoval za jeho záškodníkov a nespravodlivých krivditeľov.

Oláhov Listár dáva nám zase dobre nahliadnuť do náboženských bojov, hlavne do prvých rokov reformácie, lebo Oláhove listy dátujú sa hlavne z tejto počiatočnej doby nábožensko-sociálnej revolúcie v Nemecku a v ostatných krajinách. Jeho listy sú z doby 1527—1538, teda z doby, keď reformácia v Nemecku bola v plnom prúde. Z Oláhových listov vidíme, ako jednotliví nemeckí biskupi usilujú sa prekaziť šírenie protestantizmu,[36]) ale tento šíri sa napriek všetkému ich úsiliu, najmä medzi širokými vrstvami ľudu. Protestanti sú prenasledovaní, ale nič to nepomáha. Sú ako nejaká hydra. Na miesto jednej useknutej hlavy vyrastá ich znova mnoho.[37]) Podľa mienky Oláhovej treba proti protestantom bojovať nie násilím, ale poučovaním, lebo násilím sa položenie môže

---

[35]) Schnürer, G.: Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit. Paderborn, 1937. Str. 28—29.

[36]) Oláhov Listár. Str. 516 Oláh v liste zo dňa 27. júla 1534: A dissidentibus Monasterium civitas adhuc obsidetur. Inclusi sunt anabaptistae, lutherani et adamistae, ut vocant. Episcopus eius civitatis adiutus aliorum principum, etiam caesaris copiis, eam civitatem oppugnat. Firmiter illi resistunt. Modica dicitur esse spes vi illam capiundi, si commeatus non deficiant. Si obsessi superiores erunt, verendum erit, ne omnes hae provinciae illorum exemplo inficiantur haeresi.

[37]) Tamže. Str. 548 Oláh v liste jagerskému biskupovi Tomášovi Szalaházymu zo dňa 10. marca 1535: Lutherani, anabaptistae et hic, et in Gallia celtica passim sine misericordia puniuntur, sed hydrae sunt, uno capite absciso, renascuntur plures.

iba zhoršiť.[38]) Oláh už vtedy svojím bystrým zrakom zbadal, že násilím nemožno zničiť protestantizmus. Iste stál tu aj pod vplyvom pacifistu Erazma ako aj cisára Karola V., ktorý tiež usiloval sa docieliť jednoty medzi katolíkmi a protestantmi cestou rokovaní, dišputácií. Aj neskoršia činnosť Oláhova bola ovplyvnená touto zásadnou tézou Oláhovou: nie násilím, ale poučovaním treba bojovať proti náboženským novotárom a priviesť katolícku náuku k víťazstvu. Preto kládol Oláh tak veľkú váhu na vzdelanie a dobrú výchovu kňazov, na školstvo a na dobrú tlač. Len proti zlomyseľným vystupoval prísne.

V pozostalosti historikov biskupa Arnolda Ipolyiho a Ferdinanda Knauza sú dosiaľ nevydané listy viedenského kníhtlačiara Rafaela Hofhaltera. Poučujú nás dobre o tom, koľko peňazí Oláh vydal na knihy. Jeho „Pontificale" je nádherné vydanie. Breviár a Rituál majú tiež peknú úpravu. V jednom zo spomenutých listov, žiaľbohu nedátovanom, ďakuje Hofhalter Oláhovi za zaslaných 300 dukátov.[39])

O tom, ako sa reformácia vyvíjala, píše Oláh svojmu priateľovi grófovi Pavlovi. Je len málo kniežat, ktoré prajú protestantizmu, ale široké vrstvy sú plné oduševnenia za novoty. Zdá sa, že nielen nasledujú protestantizmus, ale sa ho tak pevne držia, že všetkých, ktorí by ich chceli odvrátiť od tejto náuky, považujú za svojich nepriateľov. Aj najsilnejšie ríšske mestá pridaly sa k tomuto náboženstvu. Jednoduchý ľud vždy túžil po slobode, ktorú teraz nazýva evanjelickou slobodou, a tak sa jej drží, že sotva bude možné ľud od nej odvrátiť.[40])

Reformácia rozšírila sa aj do Anglie. Kráľ Henrich VIII. (1509–1547) bol pre manželskú neveru vylúčený z cirkvi,[41]) čo malo za následok odtrhnutie sa Anglicka od cirkvi. Kráľovskí radcovia podpichávali kráľa

---

[38]) Tamže: Doctrina magis exstingui possent.

[39]) Ostrihom: Archivum ecclesiasticum vetus, bez signatúry.

[40]) Oláhov Listár. Str. 84–85 Oláh v liste grófovi Pavlovi zo dňa 1. októbra 1530: Vereor, ne in Germania tale oriatur incendium, quod non facile restingui possit, pauci licet sint principes Lutheranae sectae fautores, magna tamen est multitudo vulgi, quae non modo sequi hanc videtur doctrinam, sed mordicus tenere, ut quicunque eos ab hac eorum doctrina avertere velit, eum mox vice hostis habeant. Nihil ergo aliud expectare possum, quam in Germania magnos tumultus futuros, animis omnium mirum in modum concitatis. Civitates non paucae imperiales et locis et munitionibus fortissimae huic sectae adhaeserunt. Helvetii favere eis multas ob causas videntur. Communis vulgus ita novitatibus studet et ita iam libertatem hanc Lutheranam, quam ipsi evangelicam appellant, manu tenet, libertatis alioqui semper cupidissimus, ut vix credibile sit eum ab hac opinione eorum abduci posse.

[41]) Tamže. Str. 495 Oláh v liste zo dňa 24. apríla 1534: Angliae regis matrimonium stat adhuc in priore statu, et sententias et excommunicationem pontificis parum curare videtur in pessimum aliorum exemplum.

proti pápežovi. Boly tlačené knihy a rozširované po krajine, ktoré štvali proti pápežovi.[42]) Bolo zakázané, čo predtým bolo obyčajou, modliť sa za pápeža.[43]) Kláštory daroval kráľ sebe oddaným barónom.[44])

Náboženské protivy vyvrcholily ozbrojenými konfliktami. Došlo k ťažkým bojom, v ktorých vojaci jednej strany nešetrili vojakov protivného tábora.[45]) Oláh pripomína zvlášte ukrutnosti protestantských vojakov.[46]) Ale humanistovi a kresťanovi Oláhovi protiví sa každé násilie, každá vojna, v ktorej sa prelieva kresťanská krv v bratovražednom zápolení. Treba, aby sa kresťania našli a spojili proti spoločnému nepriateľovi kresťanov, proti Turkom.[47])

Náuky náboženských novotárov dostaly sa aj do Uhier, najprv do Sedmohradska[48]) a na Slovensku do krajov, kde boli Nemci, ktorí sa tu usadili už pred storočiami. Títo stále udržovali rodinné, obchodné a kultúrne spojenie so svojou materskou zemou.[49]) Svetské i cirkevné vrchnosti usilovaly sa zamedziť prenikanie náboženských novôt do Uhier. Usnesenia uhorských snemov v otázke náboženských novôt sú toho naj-

---

[42]) Tamže. Str. 459 Oláh v liste zo dňa 17. februára 1534: Anglia tota descivit ab ecclesia Romana, rex et sui consiliarii mirum in modum contra pontificem debachantur, passim volant libelli impressi, in quibus confertur Christus et pontifex, illius virtutes et doctrina, huius vicia et, ut ipsi dicunt, imposturae. Deus vertat omnia in meliora, video tragoediam novam ubique moveri. – Tamže. Str. 465 Oláh v liste zo dňa 4. marca 1534: Angliae regem ab obedientia pontificis defecisse, puto te intellexisti, adeo non obedit ecclesiae Romanae, ut nihil sit tam turpe, quod non in papam evomat libellis famosis, qui in Anglia passim imprimuntur. – Srovnaj aj str. 475, 509, 515.

[43]) Tamže. Str. 475 Oláh v liste Erazmovi Rotterdamskému zo dňa 12. marca 1534: Vetuisse praeterea his diebus rex dicitur, ne in precationibus et supplicationibus ecclesiae, uti hactenus solitum fuit, preces pro pontifice fierent.

[44]) Tamže. Str. 476: Monasteria distribuisse suis baronibus, quibus demolitis uterentur suo arbitrio. Edixisse deinde, ne quis pontificem ipsum recognoscat aliumque putet, quam solius Romae episcopum, dicuntur etiam tres aut quatuor illius principes repudiatis eius exemplo suit coniugibus legitimis alias duxisse in matrimonium.

[45]) Tamže, str. 509.

[46]) Tamže. Str. 509 Oláh v liste Erazmovi Rotterdamskému zo dňa 25. júna 1534: Cave igitur milites Lutheranos, quorum fortasse rabies ad usque loca, ubi es, dii id prohibeant, penetrabunt.

[47]) Tamže. Na mnohých miestach. Viď nasledujúcu kapitolu.

[48]) Tamže. Str. 2 Imrich Kalnay, sedmohradský archidiakon, v liste Oláhovi zo dňa 13. novembra 1527: Quod Lutheriani quamvis irrideant, ego tamen talia vera duco pietate et religione, brevi etiam in Terram Sanctam iturus, ut totus bonus Christianus evadam.

[49]) Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564, str. 70 a nasl. – Varsik, Br.: Husiti a reformácia, str. 61 a nasl.

lepším dôkazom.[50]) Neslobodno však preháňať úspechy novotárov v prvých desaťročiach po vystúpení Luthera a ostatných novotárov u nás.[51])

Oláh všímal si náuky novotárov, ale nemáme zpráv, že by za svojho belgického pobytu bol zasahoval do náboženských sporov. Na dvore kráľovnej Márie sa iste o týchto novotách mnoho hovorilo. Oláh zbadal, že mnohí hovorili o veciach, bez toho, že by ich náležite poznali. A tu Oláh ukázal sa zase celým mužom, kritickým duchom, ktorý nechváli len preto, že iní chvália, ale ani nehaní len preto, že iní hania. Novotári sa dovolávali hlavne sv. Pavla a sv. Augustína, z učenia ktorých chceli zdôvodňovať svoje náuky. Oláh chcel byť na čistom. Preto v jednom liste prosí priateľa Jána Václava, aby mu iný priateľ Petrus Jacobus poslal spisy sv. Ambróza a Augustína, ako aj sv. Jána Zlatoústeho, ktoré sa vzťahujú na listy sv. Pavla.[52]) Isteže nikto sa neodváži tvrdiť, že to Oláh urobil z príchylnosti alebo nadšenia pre novotárov. Aké poučenie a presvedčenie nadobudnul si Oláh hlbším štúdiom zmienených spisov, ukazuje najlepšie jeho činnosť ako arcibiskupa ostrihomského. Týmto hlbším štúdiom upevnil sa ešte viac v katolíckej viere, a boly to práve sv. Pavol a sv. Augustín, ktorých sa najviac a najčastejšie dovolával na synodách a v celej svojej arcipastierskej činnosti ako svedkov katolíckej náuky a sudcov náuky novotárov.[53]) Oláh sa presvedčil, že novotári nie sú v pravde, a preto všetky svoje schopnosti a všetok svoj vplyv ako arcibiskup i ako kancelár využil k tomu, aby hájil pravdu katolíckej náuky proti všetkým novotárom. Oláh si uvedomil aj to, že herezy už nemôžu byť úplne vykorenené, ale že ich treba aspoň zoslabiť.[54]) Podobne

---

[50]) Corpus iuris hungarici. I–II. Buda, 1822. Dekréty budú uvedené neskôr v kapitole: Oláh ako arcibiskup ostrihomský a prímas uhorský. – Porovnaj aj Bucko, V., cit. d., str. 95 a nasl.

[51]) Na mnohé upozornil Varsik, Br. v cit. d. – Srovnaj aj Bucko, V., cit. d., kde z uverejnených dokumentov dá sa pozorovať rozvoj náboženských novôt u nás do r. 1564.

[52]) Oláhov Listár. Str. 92 Oláh v liste priateľovi Jánovi Václavovi zo dňa 13. októbra 1530: Tui est in me amoris Petrum Jacobum urgere, ut me libris aliquot illustret. Ambrosium, Augustinum mittate rogo in Paulum, petat a Paulo Originem in Paulum, et pro me fide iubeat, non decipietur. Si fieri poterit mittantur Origenis Homiliae, una quas habet Andreas Faber. Chrisostomum vel alium, qui in Paulum scripsit, mittite pariter ad me. Triduo post missurus sum vehiculum, quo hii libri vehantur. Interim cures, ut in eum diem libri sint parati.

[53]) Péterffy, C.: Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae. I–II. Vienna, 1742. II., str. 45 a nasl.

[54]) Oláhov Listár. Str. 180–181 Oláh v liste kráľovi Ferdinandovi dňa 26. decembra 1531: Sed si quid tibi in rebus Hungaricis opitulari velit, prius componenda ei est Germaniae dissensio, principes in concordiam revocandi, haereses, si non tollendae, saltem mitigandae.

ako Erazmus aj Oláh radoval sa zo smrti Zwingliho, lebo v nej videl zoslabenie jeho herezy.[55]) Pozorne si všímal náboženských bojov v Nemecku[56]) a tieto odsudzoval, lebo v nich videl jednu z hlavných príčin neúspechov v bojoch proti Turkom.[57])

[55]) Tamže, str. 179. – Tamže. Str. 197 Oláh Erazmovi v liste dňa 12. februára 1532: Zwingliana et Ocolampadiana peste vos istic liberatos esse, non ego solum, sed omnes boni laetantur. Utinam aliis quoque persecutoribus ἡ ἐκκλησῖα τῶν πηρῶν liberatur, minus esset bonis viris taedii et laboris.

[56]) Tamže, str. 94–96.

[57]) Tamže, str. 101–103.

7. Oláh a turecké nebezpečenstvo.

Turecká rozpínavosť stala sa na konci stredoveku najväčším nebezpečenstvom pre Europu a to ako politickým tak aj náboženským. Zradou a sebeckosťou kresťanských kniežat a panovníkov otváraly sa Turkom stále viac dvere do Europy. Okrem pápežstva tomuto tureckému nebezpečenstvu nevenoval skoro nikto vážnejšiu starostlivosť. Panovníci a kniežatá hľadeli viac na svoj osoh a tureckú otázku odkladali nabok, dokiaľ sa nebezpečenstvo ich samotných celkom zblízka nedotýkalo. Darmo vyzývali pápeži kresťanských panovníkov a kniežatá, aby sa spojili proti spoločnému nepriateľovi kresťanstva a spoločnými silami zlomili moc polmesiaca. Darmo posielali svojich legátov, darmo povoľovali desiatky na zbrojenie proti Turkom. Kresťanská Europa zostávala už na všetky výzvy, prosby i hrozby hluchá. Turecké vojská dobýjaly úspechy za úspechmi, do ich rúk prechádzala pevnosť za pevnosťou, až sa dostaly do srdca Europy. Náboženské vojny, vyvolané nemeckými reformátormi, uľahčily ešte viac tento víťazný postup tureckých vojsk.[1])

Turecký nápor proti Europe obracal sa v 16. storočí trojím smerom: v Podunajsku mieril hlavne proti štátom mladšej vetvy habsburskej; na Stredozemnom mori hlavnými odporcami rozmachu osmanskej ríše boli Španieli. Treťou oblasťou vojnových operácií bolo Čierne more. Boj na týchto troch frontoch mohamedánskeho sveta proti kresťanskej Europe neviedol sa však samostatne, ale výboje v týchto oblastiach sa navzájom križovaly a rozlične kombinovaly. Hlavné stredisko boja bolo na Stredozemnom mori a Benátky hraly v ňom dôležitú úlohu.

Už obsadenie Malej Ázie, Grécka a Sýrie Osmanmi v polovici 15. storočia podlomilo v Levante benátsky obchod, ale dohodou s novými pánmi týchto území podarilo sa benátskej republike koncom 15. st. nad-

---

[1]) Hammer, J.: Geschichte des osmanischen Reiches. 2. vyd. 1834. — Kupelwieser, L.: Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács 1526. Wien, 1899. — Matoušek, J.: Turecká válka v evropské politice v letech 1592—1594. Praha, 1935. — Blahověst. Roč. XXXVII. (1887). — L. Pastor: Geschichte der Päpste. Freiburg, 1901 a nasl. Sv. III. a IV. — Zinkeisen, J. W.: Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Gotha, 1855.

viazať nové obchodné styky. Takisto, keď v rokoch 1518–1519 sultán Selim II. zmocnil sa vo východnej časti Stredozemného mora obsadením Egypta dôležitého benátskeho obchodného strediska Alexandrie, vedely si Benátky mierom s Turkami r. 1519 zaistiť právo voľného obchodu tak v prístavoch a obchodných strediskách Sýrie a Egypta, ako aj v ostatných častiach tureckej ríše.

Vo vojne prvej „Svätej ligy" protitureckej za účasti benátskej republiky v r. 1538–1540 stratily Benátky niekoľko faktorií v oblasti Egejského mora, dôležitých pre obchod na Čiernom mori. Tým stratila na význame aj posledná benátska osada vo východnej časti Stredozemného mora, ostrov Cyper, ktorý potom ako cudzorodé teleso trčal uprostred tureckého mora, ktorým sa stávalo Stredozemné more na východ od Kréty od dvadsiatich rokov 16. st. po páde ostrova Rhodu r. 1523. Takto si vysvetlíme, prečo sa Benátky tak ľahko vzdaly tohto ostrova po víťazstve pri Lepante v separátnom mieri r. 1573, ktorým ukončili Benátčania dvojročné nepriateľstvo s Vysokou Portou, vzniklé r. 1571 práve pre útok Turkov na ostrov Cyper. Je nepochybné, že hlavným dôvodom tohto kroku boly obchodné záujmy benátske a nie nespoľahlivosť Španielov za spoločného ťaženia protitureckého r. 1571 a 1572, ako to uvádza súčasná polemická literatúra benátska.[2])

Dôsledok objavenia zámorských ciest a rozmachu tureckého pre obchodný význam Benátok býva často preceňovaný, ale zabúda sa na škody, ktoré spôsobovala benátskej signorii španielska politika, ktorá sťažovala benátsky obchod zákazom pristatia v španielskych prístavoch benátskym lodiam a zvyšovaním vývozného cla za určitých podmienok z 10% na 20%. Španielska monarchia usilovala sa totiž vytlačiť Benátky zo západnej časti Stredozemného mora.[3]) Podobnú politiku zoslabovania Benátok, ako to robil cisár Karol V., sledoval aj turecký sultán Soliman II., usilujúc sa previesť benátsky obchod východným tovarom, najmä korením, dosiaľ skoro úplne v benátskych rukách, z egyptskej Alexandrie do Carihradu a zavedením novej dane 10% r. 1536 na tovar, vyvážaný Benátkami zo Sýrie.[4]) Už prv snažil sa sultán sústrediť v Carihrade obchod hodvábom.[5])

Ďalej boly to dôvody hospodárske, dovoz obilia, ktoré nútily Benátky k mierovej politike s Vysokou Portou.[6]) Boly to aj finančné zretele,

---

[2]) Matoušek, cit. d., str. 2.

[3]) Paolo Paruta: Historia Venetiana. Vyd. z r. 1645. Str. 176–178.

[4]) Tamže, str. 365, 403–404.

[5]) Albèri, Eug.: Relazioni degli ambasciatori veneti, ser. III. vol. 3., str. 63, 122.

[6]) Tamže, str. 144. – Kupke, Georg: Nuntiaturberichte aus Deutschland 1533–1559. XII. (1550–1552), str. 73, 223.

ktoré nútily Benátky zachovávať mierovú politiku voči Turecku. Benátky boly si dobre vedomé, že turecké priateľstvo nie je úprimné a že preto musia byť vždy pripravené vojensky sa brániť svojím loďstvom, že musia byť neustále v ozbrojenej neutralite. Preto chytaly sa každej príležitosti zadovážiť si čo najviac peňazí na svoje vyzbrojenie, keď išlo o nejaký protiturecký boj. Len čo sa Benátky dozvedely od svojho vyslanca o tureckom zbrojení, i keď nevedely proti komu ono smeruje, vyberaly vždy desiatok na zbrojenie, napr. r. 1531, 1536, 1538.

Z politických dôvodov bolo to večné súperenie Benátok so Španielskom, ktoré pohlo Benátky k mieru s Vysokou Portou, aby tak zoslabilo Španielsko, ktoré Benátky obviňovaly, že ich zatiahlo do protitureckej vojny r. 1538 len preto, aby tak Benátky boly zoslabené. Mierom v Cateau-Cambrésis r. 1559 ustálila sa hegemónia Španielska na Apenínskom polostrove. Len pápežský štát a Benátky si zachovaly aspoň relatívnu nezávislosť na Madride. Preto, kde len mohly, krížily Benátky politické ciele španielske.

Ale aj Vysoká Porta mala svoje dôvody pre uzavretie mieru s benátskou republikou koncom 16. storočia. V Carihrade vedeli od r. 1571, že turecké loďstvo sa nemôže merať s vyspelou flotilou benátskou. Turci síce obnovili po porážke pri Lepante svoje loďstvo, ale to sa nemohlo merať s loďstvom benátskej signorie. Ďalej malo Turecko z obchodu s Benátkami veľký zisk na daniach a iných poplatkoch.[7]) Okrem toho boly Benátky výbornými zpravodajcami Porty o kresťanskej Europe, ale v 2. polovici 16. st. nastúpili miesto nich hlavne Francia, dubrovnícki a levantskí Židia a na konci 16. st. aj Anglia. Dubrovník, patricijská republika so slovanským obyvateľstvom, italskou kultúrou a benátskymi inštitúciami, konkuruje od začiatku 16. st. s Benátkami. Jeho obratní vládcovia vedeli sa zabezpečiť proti Turkom aj proti západu. Pápežská kúria a zvlášte Španielsko chránily Dubrovník ako protiváhu Benátok. Turecký tlak k Jaderskému moru a tak aj možnosť miestnych konfliktov Benátok a Dubrovníka zväčšil sa po smrti Jána Zápoľského r. 1540, keď Osmani opanovali skoro celé Uhry a stali sa tak na dlhej hranici trvale súsedmi benátskymi. Tak si vysvetlíme, že Benátky okrem dvoch vojen Svätej ligy protitureckej v r. 1538–1540 a r. 1570–1573 sa stále usilovaly udržať priateľský pomer s Vysokou Portou a dať najavo svoje priateľstvo Turecku vždy po jeho víťazstve, a to aj vtedy, keď išlo o víťazstvo nad kresťanmi. Tak sa rozhodol benátky senát r. 1523 vypraviť do Carihradu zvláštneho vyslanca, aby blahoželal sultánovi k dobytiu Rhodu.[8]) Podobne želali benátski vyslanci v Carihrade sultánovi i k jeho víťazstvám

---

[7]) Paruta, P.: Della guerra di Cipro. 32. vyd., str. 10.

[8]) Albèri, cit. d., str. 93–94.

v Uhrách a to Marco Minio r. 1526 a Stefano Tiepolo r. 1549. Na druhej strane honosila sa signoria voči kresťanským štátom tým, že na rozdiel od Francie sama nikdy Vysokej Porte neposkytla pomoc, ako to urobila Francia, ktorá prvá z europských štátov v januári 1536 uzavrela so sultánom Solimanom spolok, namierený proti nemeckému cisárovi.[9])

Benátky sa vždy usilovaly, aby boly akousi sprostredkovateľkou medzi Europou a Tureckom. Cez celé 16. st. Benátky boly najdôležitejším zpravodajcom pre celú Europu o Turecku, ako ich dávali benátski vyslanci pri Vysokej Porte v Carihrade. Tento vplyv Benátok klesal, keď aj iné štáty začaly mať pravidelných diplomatických zástupcov u Vysokej Porty.

Tak v rokoch tridsiatych 16. st. francúzsky vplyv v Carihrade viedol až k akémusi kondomíniu francúzsko-tureckému na Stredozemnom mori, ale pritom francúzsky kráľ František I. pre verejnú kresťanskú mienku svojej zeme viedol si v podporovaní Turecka veľmi opatrne a chabo. V rokoch šesťdesiatych 16. st. tento francúzsky vplyv v Carihrade upadol zjavne,[10]) hoci došlo v októbri 1569 k uzavretiu priaznivej obchodnej smluvy medzi Franciou a Tureckom.[11]) Toto schladnutie pomeru turecko-francúzskeho vzbudilo v pápežovi Piovi V. nádej, že sa podarí získať Franciu pre protitureckú ligu. V skutočnosti však pracoval francúzsky vyslanec v Benátkach proti tejto lige, snažiac sa zamedziť vstup Benátok do ligy, ba bezprostredne po víťazstve ligy pri Lepante navrhla Francia sultánovi spojenectvo, namierené proti Španielsku, takže skutočne hrozilo Filipovi II. španielskemu nebezpečenstvo koalície francúzsko-nizozemsko-anglo-tureckej. Tak sa ukázala nádej Pia V. úplne márnou, lebo Francia v júli 1571 znova vyslala svojho vyslanca do Carihradu. Novú nádej v pápežovi Gregorovi XIII. oživila katolícka politika nástupcu Františka I., Karola XI. Tieto nádeje neboly by bývaly nesplniteľné, keby nebolo došlo k Bartolomejskej noci. Domácimi nepokojmi vo Francii bola zlomená akčná schopnosť proti Turecku, takže koncom sedemdesiatych rokov 16. st. obmedzuje sa činnosť francúzskej diplomacie u Vysokej Porty v podstate na to, aby zamedzila hroziace sblíženie španielsko-turecké.[12]) Benátky v týchto mocenských bojoch snažily sa byť jazýčkom na váhe europskej a tureckej rovnováhy. Tak si vysvetlíme, že r. 1573 neočakávane uzavrely s Vysokou Portou separátny mier a opustily obidvoch svojich hlavných spojencov, španielskeho kráľa a pápežskú kúriu, za čo

[9]) Zinkeisen, cit. d., II., str. 759. – Charrière, E.: Négotiations de la France dans le Levant. I., str. 283 a nasl.

[10]) Zinkeisen, cit. d., II., str. 917–922.

[11]) Herre, P.: Europäische Politik im Cyprischen Kriege. Str. 24.

[12]) Pastor, cit. d., VIII., str. 575–577, 580, 601, IX., str. 240, 259.

boly od Španielska obsypávané výčitkami zrady, pričom Španieli predstavovali Benátčanov svetu ako bezzásadových kupcov s kresťanskou cťou, ktorí pre svoje obchodné záujmy sú hotoví zapredať kresťanskú vieru neveriacim. Ale zanedlho nasledovali títo Španieli príklad Benátok. Význam tohto obratu španielskej politiky, ktorý je vskutku dôležitým medzníkom vo vývoji pomeru kresťanskej Europy k Turecku, toho Špamedzníkom vo vývoji pomeru kresťanskej Europy k Turecku, vynikne, keď si pripomenieme tak veľmi protitureckú minulosť Španielska.

Španielska monarchia, ktorej sjednotenie sa pripravovalo v dlhých a urputných bojoch proti mohamedánskym Maurom, vytlačovaným postupne z Pyrenejského polostrova a pádom Granady r. 1492 definitívne vyhnaných, stala sa baštou katolíckej Europy v reformačnom príboji a čoskoro aj východiskom pre nástup katolíckej obrody.[13]) Krajina, v ktorej ešte živo sa uchovávala tradícia križiackych vojen proti neveriacim, bola predurčená za hlavného odporcu novej tureckej ríše v oblasti Stredozemného mora. Už L. von Ranke ukázal paralelizmus tendencií týchto dvoch veľkých monarchií, ktorý boj bol dôležitou složkou politických dejín tej doby.[14]) Bolo tomu tak zvlášte za cisára Karola V., kedy sa naozaj zdalo niekoľkokrát, že tento zápas strhne celú Europu pod vedením cisárovým do boja proti Turkom. Tieto snahy hatil predovšetkým ako v politike italskej i v tejto – protestantský odboj v Nemecku.

Ťažkosti, s ktorými sa stretal u protestantských kniežat ríšskych cisár Ferdinand I. pri svojich žiadostiach o protitureckú pomoc, boly len dokladom, ako obratne sa chopili protestanti v ríši tejto príležitosti, aby jej použili k svojim cirkevno-politickým cieľom. Manifestovali síce vždy svoju ochotu a odhodlanosť k protitureckému boju, ale chápali sa tohto ihneď ako výborného prostriedku, ako by mohli posilniť svoje postavenie vo vnútri ríše. Karol V. usiloval sa oprieť svoju politiku, namierenú hlavne proti francúzskemu kráľovi o umiernený smer katolícky, ktorý sa dlho nevzdával nádeje v opätovné spojenie odbojných protestantov s materskou cirkvou. Ale už jeho nástupca v Španielsku stal sa od začiatku predstaviteľom nekompromisného katolicizmu, ako práve víťazne vyšiel z tridentského koncilu.[15]) To malo za následok podstatné uvoľnenie obidvoch centier habsburskej politiky v Europe, španielskeho a ríšskeho, zvlášte keď nastúpil r. 1564 na trón v Nemecku Maximilián II., ktorý oneskorene zastával smierlivosť onoho katolíckeho prúdu, v ktorom kedysi plával Karol V. k vytúženému cirkevnému snemu v Tridente, ktorý mal

[13]) Schirrmacher, F. W.: Geschichte Spaniens. Gotha, 1898–1902. – Gams, P.: Kirchengeschichte von Spaniens. Regensburg, 1879.

[14]) Ranke, L.: Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16. und 17. Jahrhundert.

[15]) Porovnaj kap.: Oláh a tridentský koncil.

obnoviť v kresťanstve jednotu dohodou sváriacich sa strán. Ale tento smer sa po tridentskom koncile stával pomaly anachronizmom. Vzťahy medzi obidvomi dvormi, španielskym a nemeckým, nestaly sa srdečnými, ani keď po Maximiliánovi II. sa ujal vlády v ríši a dedičných zemiach Rudolf II., jeden z odchovancov madridského dvora, do ktorého preto skladali na začiatku predstavitelia bojovného katolíctva veľké nádeje.

Maximilián II. zostal neutrálnym v boji svätej ligy v r. 1570—1573 a ani pápežskej kúrii sa nepodarilo pohnúť Filipa II. k vojnovému zásahu v cisárovom konflikte s Vysokou Portou. Pomaly sa začala ukazovať zmena španielskej politiky voči Turecku v oblasti Stredozemného mora.

Španielsku veľmi záležalo na tom, aby sa Turecku nepodarilo Benátky veľmi zoslabiť, ale ani aby sa mu ich nepodarilo stiahnuť k protihabsburskej politike. Tak Benátky v španielskej politike hraly dvojakú funkciu, jednak boly prekážkou k dovŕšeniu španielskeho panstva v Itálii, jednak boly akýmsi valom proti Turecku. Preto Španielsko bolo spojencom Benátok, keď im hrozilo nebezpečenstvo prelomenia ochranného valu. Mier v Cateau—Cambrésis r. 1559 uvoľnil priateľstvo, ktoré trvalo medzi francúzskym kráľom a Vysokou Portou. Kráľ Henrich II. (1547—1559) netešil sa tej vážnosti, ako jeho predchodca František I. (1509—1547). Ale nádej, že francúzsky kráľ prejde k protitureckej lige, sa nesplnila, k prerušeniu diplomatických stykov Francie s Carihradom nedošlo. Práve v čase, kedy sa mal španielsky kráľ po separátnom miere benátsko-tureckom r. 1573 rozhodnúť o ďalšom postupe voči Turecku, skalily sa veľmi vzťahy francúzsko-turecké tiež stanoviskom Vysokej Porty ku kráľovskej otázke poľskej, lebo Carihrad neprial francúzskej kandidatúre Henricha Valois (1573, 1576). K tomu ešte pristúpilo, že Francia trpela v ďalších dvoch desaťročiach náboženskými vojnami, ktoré podlomily ešte viac autoritu Francie u Vysokej Porty.

Pre španielskeho kráľa bolo nebezpečné, že r. 1582, práve keď sa začal rozvíjať otvorene konflikt medzi Alžbetou Anglickou a Filipom II., podarilo sa anglickej diplomacii trvale zakotviť v Carihrade. Benátky a aj Francia sa márne namáhaly skrižovať tento krok. Vplyv anglického vyslanca v Carihrade stále rástol od sedemdesiatych rokov 16. st. Napriek tomu však nepodarilo sa Anglii získať Turecko k otvorenému konfliktu so španielskym kráľom. Predsa však tento anglický úspech znamenal zoslabenie francúzskeho i benátskeho vplyvu u Vysokej Porty.[16])

Turecko nemalo stálych zástupcov u kresťanských dvorov. Informácie zpočiatku dávali tureckému sultánovi benátski vyslanci na začiatku 16. st., neskôr levantskí židovskí obchodníci a vyslanci francúzski

---

[16]) Platzhoff, W.: Geschichte des europäischen Staatensystems 1559—1660. 1928, str. 99.

a anglickí. Preto aj Španielsku záležalo, aby nadviazalo diplomatické styky s Vysokou Portou. Ale pre katolíckeho panovníka španielskeho bolo ťažkým problémom naviazať s Tureckom diplomatické styky, pre ktoré tak veľmi odsudzovali Španieli Benátky, kresťanskú Franciu, že nie je solidárna s kresťanskými štátmi, a Alžbetu Anglickú, že praje islamu a že je napolo poturčená vladárka. Čím viac sa katolícky panovník španielsky usiloval nadviazať diplomatické styky s Vysokou Portou, tým viac vystupovala pápežska kúria ako vodkyňa boja protitureckého.

Postup pápežskej kúrie proti Turecku v dobe katolíckej reštaurácie bol prirodzený. Pápežstvo sa usilovalo obnoviť svoj univerzálny vplyv, ale nové národné štáty vzniklé na sklonku stredoveku, sa bránily proti tomuto úsiliu kúrie. Preto pápežská kúria potrebovala novú ideu, novú myšlienku, ktorou by bola mohla vplývať na kresťanských panovníkov, a touto myšlienkou bol práve boj proti spoločnému nepriateľovi kresťanstva – Turecku. S týmito snahami stretáme sa už na prechode z 15. do 16. stor. Cirkevný štát bol práve tak ohrozený Turkami ako ostatné drobné štáty italské.[17]) Tak pápež Innocenc VIII. sa staral o ochranu svojho územia, zvlášte pobrežia proti námorným lupičom, podporuje utečencov z Carihradu a Balkána, r. 1489 vyzýva panovníkov k vytvoreniu protitureckej ligy. Podobne si počínal o 10 rokov neskôr r. 1499 pápež Alexander VI., ktorý rokoval s vyslancami kresťanských panovníkov o spoločnom postupe proti Turkom. Za pápeža Leva X. rokuje sa o návrhu na takzvané „bratstvo svätej výpravy križiackej" (fraternitas sanctae cruciatae). Ale vo všetkých týchto vyjednávačkách preniká viac zreteľ pápežov ako vladárov svetských, držiteľov cirkevného štátu, než spoločné záujmy cirkevné a celého kresťanstva. Preto ani pápeži nerozpakujú sa v tejto dobe rokovať so zástupcami sultánovými, čo svedčí o tom, že pápežská kúria v renesančnej dobe bola ovládaná viac záujmami cirkevného štátu, než cirkevnými a náboženskými záujmami. Prejavilo sa to aj za boja francúzskeho kráľa Františka I. s cisárom Karolom V., kedy proticisárska politika viedla pápeža Klementa VII. (1528–1534) nielen k úzkemu sblíženiu s kráľom francúzskym Františkom I., spojencom Osmanov, ale aj k povážlivému sblíženiu s Vysokou Portou, takže sám katolícky dejepisec L. von Pastor musí uznať dvojsmyselnú politiku tohto pápeža s Jánom Zápoľským, ktorého podporovali všetci odporcovia Habsburgov a tiež sultán.[18]) Ináč však pápeža si v Carihrade nevšímali a nevážili, nanajvýš len ako podnecovateľa protitureckej ligy.[19])

Keď však prenikol nový reštauračný duch pápežskú kúriu, ne-

---

[17]) Blahověst, r. XXXVII. (1887), str. 280 a nasl.

[18]) Geschichte der Päpste, IV, str. 2.

[19]) Albèri, cit. d., ser. III. vol. 2., str. 382.

mohli si pápeži voľne počínať len ako svetskí panovníci. Preto odvtedy je protiturecký boj stálym programom pápežskej politiky, ktorá sa usiluje spojiť všetkých kresťanských panovníkov k spoločnému boju na Stredozemnom mori, čo sa jej aj na krátku dobu r. 1570–1573 podarilo. Inokedy obracala sa pozornosť pápežskej kúrie na východ na spojenie Moskvy, Poľska a Habsburgov. Indy zasa pápežská kúria usilovala sa spojiť bojovníkov na všetkých protitureckých frontoch: na Stredozemnom mori, v Podunajsku a vo východnej Europe. Táto potridentská pápežská politika, smerujúca k vytvoreniu protitureckej ligy s myšlienkou vyhubenia kacírstva, vyžadovala si od pápežstva v dobe vzrastajúceho dôrazu na vlastné štátne záujmy zvláštneho optimizmu.[20])

Separátnym mierom benátsko-tureckým začínal sa nový postup v chápaní pomeru kresťanských štátov k Vysokej Porte. Stalo sa tak hlavne spisom janovského štátnika a historika U. Foglietta[21]) a ešte viac spisom A. G. Busbecqa, najvýznamnejšieho predstaviteľa nového názoru na pomer k Turecku.[22])

Tento nový postoj k Turecku zachytil aj benátsky diplomat a dejepisec Paolo Paruta (1540–1598) vo svojom diele „Historia Venetiana" (Dejiny Benátok). Ten istý duch vanie aj z relácií benátskych vyslancov u Vysokej Porty vydaných v trojsväzkovej sbierke Albèriho.[23])

Po smrti Solimana I. (1564) za jeho nástupcu Solimana II. (1564–1573), zvlášte ale zavraždením Mohameda Sokolliho, ktorý 14 rokov zastával úrad veľkého vezíra, začína obrat v tureckej politike. Po dobe najvyššieho vypätia všetkých síl začína ústup tureckej moci. Rozmach tureckej moci v Europe nemožno pripisovať tak vnútornej sile tureckej ríše, ako skôr šťastnej konštelácii v západnej Europe, rozdvojenej a zoslabenej protestantským odbojom a zápoleniu cisára Karola V. s kráľom francúzskym o politické prvenstvo.[24])

Po Solimanovi II. nastúpil jeho syn Murad II. (1574–1595), narodený dňa 27. augusta 1546, panovník ukrutný a neschopný, za ktorého došlo k rozkladu osmanského impéria. Z janičiarskeho vojska zmizla disciplína a dochádzalo k častým vzbúram. Kresťanskí vyslanci v Carihrade neboli solidárni, ale za peniaze získavali si priazeň vysokých úradníkov sultánových, konkurujúc tak medzi sebou. V poslednom desaťročí 16. st. začínajú si konkurovať aj vyslanci dvoch panovníkov, v europskej politike

---

[20]) Pastor, cit. d., sv. III. a IV. – Burckhardt, J.: Die Kultur der Renaissance. 7. vyd., I., str. 96–100. – Herre, P., cit. d., 2. kap.

[21]) Dielo vydal David Chytraeus r. 1594.

[22]) Itinera Constantinopolitanum et Amasianum. Antverpy, 1581.

[23]) Relazioni degli ambasciatori veneti.

[24]) Füter, E.: Geschichte des europäischen Staatensystems 1492–1559. 1919.

sebe ináč najbližších, francúzskeho kráľa Henricha IV. a anglickej kráľovnej Alžbety.

Turecké nebezpečenstvo stávalo sa pre Uhorsko stále väčším a postupným prenikaním Turkov do východnej Europy. R. 1440 obľahol sultán Murad I. (1421–1451) Belehrad, ktorý jediný stál tureckému postupu do Uhier v ceste. Napriek sedemmesačnému obliehaniu mesto sa udržalo, čo dodalo Uhrám sily a vzmužilo mysle. Ján Hunyadi dostal do rúk vrchné vedenie vojsk v južných krajoch ríše. Hlavný stan mal v Belehrade. Roku 1441 odrazil turecké vojsko, vtrhol do Sedmohradska, kde plieniace turecké vojsko porazil na hlavu, za čo sa veľké turecké vojsko chcelo pomstiť, ale bolo od Hunyadiho vojsk znova porazené a rozprášené.

Pápež Eugen IV. ohnivo vyzýval k ďalšiemu boju proti Turkom. Poslal do Uhier svojho legáta kardinála Juliana Cesariniho, ktorého horlivým pôsobením bol v Uhrách dosiahnutý vnútorný pokoj a bola dohodnutá veľká výprava proti Turkom. Ale väčšina západných kniežat zostala k tejto výprave hluchou. Viac horlivosti prejavoval prostý ľud, ako šľachta a panovníci. Križiacke vojsko porazilo Turkov v strašnej porážke pri Niše dňa 3. novembra 1443, načo Murad I. ponukol Uhrám mier, ktorý tieto, napriek všetkým výstrahám kardinála Cesariniho, prijaly a uzavrely v Segedíne r. 1444 na desať rokov, podľa ktorého mieru Valašsko malo zostať pri Uhrách, Bulharsko malo patriť Vysokej Porte, Srbsko malo byť vrátené Branikovičovi. Ale tento mier nebol dodržaný, v nádeji, že sa križiackym vojskám podarí úplne vyhnať Turkov z Europy. Ale zrušenie mieru stalo sa pre Uhry nešťastím, lebo v nerovnej bitke pri Varne 10. novembra 1444 boly kresťanské vojská krvavo porazené. Kráľ Vladislav zahynul hrdinskou smrťou a Cesarini bol zavraždený na úteku.

Ján Hunyadi prchol zo zajatia po porážke pri Varne a bol menovaný správcom ríše za nezletilého Ladislava Pohrobka. R. 1448 napadol Hunyadi znova turecké vojská, ale na Kosovom Poli bol 19. októbra 1448 bol na hlavu porazený. Straty Uhier boly tak veľké, že nemohly tak skoro pomyslieť na novú vojnu s Tureckom.

Po páde Carihradu dňa 29. mája 1453 do tureckých rúk staly sa Uhry „štítom proti Turecku". Hunyadi stále pomýšľal na odvetu proti Turkom. K tejto došlo vo víťaznej bitke Hunyadiho s Turkami pri Belehrade dňa 21. júla 1456, čím boly pomstené porážky kresťanských vojsk pri Varne a na Kosovom Poli. Toto víťazstvo malo význam zvlášte pre Uhry, lebo trvanie Uhorského štátu bolo tak predĺžené o 70 rokov, do porážky pri Moháči r. 1526, kedy doľahla na Uhry pohroma, ktorá sa chystala na ne už r. 1456.

Zpráva o páde Carihradu r. 1453 zdrvila celú Europu, lebo všetci vedeli, že je to signál k ďalším výbojom tureckých vojsk proti europské-

mu kresťanstvu. Ale všetko úsilie pápežov o zorganizovanie spoločného ťaženia protitureckého nemalo úspechu, lebo už chybovala jednotiaca myšlienka kresťanského univerzalizmu.

Uhry si stále viac musely uvedomovať, že najväčšia časť bremena boja proti Turkom musia vziať na seba samy a niesť ho až do krajnej možnosti. Preto krajinský snem v Budíne koncom januára 1454 neobyčajne prísne nariadil všeobecnú pohotovosť, takže nielen vyššia a nižšia šľachta, ale aj preláti boli povinní siahnuť k zbrani. Tí, šľachtici, ktorí by sa tomu chceli vyhnúť a ušli z boja, mali byť potrestaní stratou majetku, nešľachtici mali byť potrestaní stratou hrdla.[25] Hunyadi bol zvolený za vodcu na jeden rok, ale čoskoro zbadal, že jeho vojsko je k rozhodnému boju slabé.

Keď sa svet dozvedel o skvelom víťazstve veľkého vojvodcu Jána Hunyadiho a ohnivého kazateľa Jána Kapistrána pri Belehrade r. 1456, všetci si vydýchli. Ako veľká bola pred tým bázeň pred Turkami, tak teraz jasanie nemalo konca. Za celou akciou stál pápež Kalixt III. (1455–1458), ktorý za cieľ svojho pontifikátu stanovil boj proti polmesiacu. Túto zásluhu Kalixtovu uznáva aj protestantský historik K. A. Menzel, ktorý o tom napísal: „Že sa aspoň niečo proti Turkom podniklo, bolo jedine dielom pápežovým a veľká ochranná bitka pri Belehrade vlastne jemu musí byť pripísaná.“[26]

Živá fantázia pápeža Španiela túžila už po ďalšom, po oslobodení Carihradu a celej svätej zeme z područia tureckého. Vidno to zo všetkých jeho prejavov ústnych i písomných. Ale najväčšiu ranu týmto plánom zasadila náhla smrť obidvoch víťazov Hunyadiho i Kapistrána, ktorí zomreli rýchlo po sebe. Ján Hunyadi zomrel na morovú ranu 11. augusta a Ján Kapistrán 23. októbra 1456 v meste Illoku. Tým hnutie protiturecké stratilo najväčšiu oporu.

Po smrti Jána Hunyadiho pánom situácie v Uhrách stal sa jeho syn Matej Korvín (1458–1490), ktorý pevnou rukou obnovil poriadok v krajine a chránil ju proti každému útoku zvonka.[27] Žiaľ, že Matej Korvín nemal nástupcu sebe rovného. Za Vladislava Poľského (1490–1516) a za jeho syna Ludvika II. (1516–1526) Uhry sa stále viac a viac rozkladaly, až po strašnej porážke pri Moháči 1526 uhorský štát octnul sa v úplnej katastrófe, lebo dostal sa do područia tureckého, z ktorého sa vymanil až po 150 rokoch, aj to s cudzou pomocou, ako to otvorene píše Höfler: „Je pevnou skutočnosťou, že Uhry padly vlastnou vinou do tureckého

---

[25]) Corpus juris Hungarici. Budae, 1822, str. 200.

[26]) Geschichte der Deutschen. VII., str. 242.

[27]) Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1939. Str. 39 a nasl.

područia, z ktorého nemohly povstať vlastnou silou, ale len pomocou nemeckých zbraní."[28])

Po tragickej smrti Ludvikovej r. 1526 dostal sa rod habsburský na trón uhorský i český a toto spojenie s rakúskymi krajinami habsburskej ríše zostalo až do svetovej vojny r. 1918. Ale počiatky habsburského pánstva v Uhrách a v Čechách neboly rovnaké. Voľba Ferdinanda I. Habsburského za českého kráľa prešla veľmi hladko. Na sneme v Prahe dňa 23. októbra 1526 bol jednomyseľne zvolený a 24. februára 1527 bol na hrade pražskom podľa starodávneho obradu korunovaný za českého kráľa. V Uhrách nebola voľba tak snadná. Pri voľbe a ešte aj dlho po voľbe musel Ferdinand dlho zápasiť o kráľovskú korunu so svojím vážnym súperom Jánom Zápoľským, dávnym odporcom Habsburgov. V Uhrách sa znova ukázalo, — ako vždy po vymretí kráľovského rodu — že magnáti a stavy vôbec sa rozštiepili a hľadali takého kandidáta, aby mali z neho čo najviac zisku pre seba.

Prívrženci Jána Zápoľského zvolili tohoto na sneme v Stolnom Belehrade dňa 10. novembra 1526 za svojho kráľa, načo 11. novembra bol aj korunovaný. Odpor ovdovelej kráľovnej Márie ako aj palatína Štefana Bátoryho proti tomu bol márny. Až 26. decembra 1526 sišiel sa do Bratislavy riadny snem, na ktorom bol zvolený za uhorského kráľa Ferdinand I., brat ovdovelej kráľovnej Márie a nemeckého cisára Karola V. Korunovaný bol až 3. novembra 1527 v Stolnom Belehrade.

Ján Zápoľský, župán spišský a vojvoda sedmohradský, zvolený väčšinou uhorských stavov, časťou Chorvátov a stavmi slavónskymi, uznávaný väčšinou europských mocností, zvlášte kráľom francúzskym, pápežom a Benátčanmi, hlavnými to nepriateľmi Ferdinandovho brata cisára Karola V., mal zpočiatku naprostú prevahu nad Ferdinandom, v ktorého moci bola len nepatrná časť krajiny s Bratislavou a s niekoľkými mestami pri hraniciach rakúskych a štajerských. Situácia Ferdinandova sa zlepšila, keď chorvatský snem v Cetini dňa 1. januára 1527 uznal Ferdinanda I. za svojho pravého a legitimného kráľa. V lete 1527 vtrhol Ferdinand síce nie s veľkým, ale dobrým vojskom do Uhier a postupoval víťazne proti nedostatočnému vojsku Jána Zápoľského. Čoskoro veľká časť Uhier bola v jeho rukách, celé Chorvátsko, ba aj väčšina Sedmohradska, takže Zápoľský bol nútený utiecť do Poľska. Tým však boj ešte nebol skončený.

Keď nemohol spoliehať na vlastné sily, obrátil sa Zápoľský začiatkom r. 1528 o pomoc k tureckému sultánovi Solimanovi I., ktorý mu sľúbil pomoc, za čo však sa Zápoľský musel zaviazať sultánovi, že bude platiť tureckej Porte ročný poplatok ako dobrovoľný dar. Spoliehajúc sa na tu-

[28]) Höfler: Fränkirche Studien, IV. č. 2. (Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, XI. 3.)

reckú pomoc, vtrhol Zápoľský so žoldnierskym vojskom do severných Uhier a zvíťazil nad Ferdinandovým vojskom. Opanoval východnú časť Uhier za Tisou a Sedmohradsko. V lete 1529 vtrhol sám sultán Soliman s veľkým vojskom do Uhier, dobyl Budín a na hrade budínskom dal prehlásiť Jána Zápoľského za uhorského kráľa. Potom sultán tiahol s vojskom na Viedeň. Túto síce nedobyl, ale väčšina Uhier a Sedmohradsko zostalo pod pánstvom Zápoľského.

Boj medzi Ferdinandom a Jánom Zápoľským trval ďalej, ale r. 1538 uzavreli oba súperi mier vo Veľkom Varadíne, lebo Zápoľskému sprotivila sa závislosť na Turecku. Uzavreli priateľský spolok proti Turecku. Zápoľský zaistil si svoje výdobytky v Uhrách a Sedmohradsku aj s titulom kráľovským, za čo uznal Ferdinanda za svojho nástupcu v celom uhorskom kráľovstve. Situácia sa však zhoršila tým, že po tomto spriatelení s Ferdinandom sa Zápoľský oženil s Izabelou, dcérou poľského kráľa Žigmunda. Z tohoto manželstva narodil sa Zápoľskému syn, ale po jeho narodení Zápoľský náhle zomrel 21. júla 1540 vo veku 53 rokov.[29]) Jedným z poručníkov malého Zápoľského a hlavným radcom jeho matky stal sa známy Juraj Utešenovic, známejší pod nesprávnym menom Martinuzzi.[30]) Bol to chorvátsky mních rádu pavlínskeho, preto nazývaný „brat Juraj", ktorý ako predstavený kláštora v Czenstochovej soznámil sa so Zápoľským po jeho úteku do Poľska r. 1528 a stal sa jeho hlavným dôverníkom a vlastným riaditeľom jeho politiky, ktorá viedla k priateľstvu s Tureckom. Po smrti Zápoľského vplyv Utešenovicov ešte vzrástol. Hlavne jeho pričinením sa stalo, že napriek varadínskemu mieru z r. 1538 dvojtýždňový syn Zápoľského bol prehlásený za kráľa a že bolo vyslané do Carihradu posolstvo, aby získalo ochranu sultánovu nad malým Zápoľským. Sultán sľúbil ochranu a pomoc, čím došlo k novým bojom medzi Ferdinandom a Turkami. Sultán vtrhol do Uhier a na jeseň 1541 vošiel slávnostne do Budína, kde urobil významné rozhodnutia. Mladému Zápoľskému pririekol Sedmohradsko a východnú časť Uhier, zvlášte krajinu za Tisou, aby tu vládol ako sedmohradský vojvoda pod svrchovanosťou tureckou, za čo mal Porte platiť ročný poplatok. Všetko ostatné, čo mal Zápoľský do svojej smrti, hlavne územie medzi Dunajom a Tisou, teda stred uhorského kráľovstva aj s hlavným mestom Budínom a Pešťou, ponechal si sultán pre seba a pričlenil toto územie priamo do tureckej ríše, takže Ferdinandovi zostala iba severozápadná časť Uhier.

Ale toto rozhodnutie sultánovo z r. 1541 neuspokojilo stranu Zápoľ-

---

[29]) Istvanfi, Nic.: Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV. Viennae, 1758. Str. 140.

[30]) Utiešenovič, G.: Lebensgeschichte des Kardinals Georg Utešenovic, genannt Martinusius. Wien, 1881.

ského. Juraj Utešenovic začal vyjednávať s Ferdinandom o dohodu v duchu varadínskeho mieru. K dohode však nedošlo a Utešenovic pokračoval v dvojakej politike: choval sa priateľsky k Ferdinandovi, ale nebránil sa svrchovanosti tureckej. Keď sa však po čase nevedeli shodnúť Utešenovic s matkou mladého Zápoľského Izabelou a táto sa sťažovala na neho u tureckej Porty, urazený Utešenovic dohodol sa s Ferdinandom I. Sedmohradsko s pripojenou časťou Uhier malo pripadnúť Ferdinandovi, za čo mladý Zápoľský mal dostať ako náhradu kniežactvo Opolské a Ratiborské. Pod tlakom vojenských zbraní Ferdinandových aj Izabela bola donútená súhlasiť s touto dohodou a aj snem sedmohradský schválil túto dohodu r. 1551. Správu takto získanej krajiny sveril Ferdinand Utešenovicovi ako svojmu miestodržiteľovi. Na to bol na prímluvu Ferdinandovu Utešenovic menovaný od pápeža Júlia III. (1550–1555) za kardinála. Ale tento stav vecí netrval dlho. Turci nechceli nechať Sedmohradsko Ferdinandovi a preto vtrhli znova do Uhier. Utešenovic znova začal hrať dvojakú hru: ako priateľ Ferdinandov začal robiť prípravy na obranu proti Turkom, ale týmto zase predstieral, že je Ferdinandovým priateľom len naoko a že je ochotný obnoviť predošlý pomer Sedmohradska k Porte. Keď Ferdinand zbadal túto dvojakú tvár Utešenovicovu, dal tajný rozkaz svojmu generálovi Castaldovi, že môže zakročiť proti Utešenovicovi, keby tento chystal zradu. V duchu tohto zmocnenia dal Castaldo 17. decembra 1551 Utešenovica zavraždiť.

Aj po smrti Utešenovicovej pokračovalo Sedmohradsko vo svojej obojetnej politike. Sedmohradská šľachta sa búrila proti Ferdinandovi a r. 1556 bola tam s nepriamou pomocou tureckou obnovená vláda mladého Zápoľského. Za Ferdinanda robily sa ešte pokusy o vzájomnú dohodu medzi Ferdinandom a Zápoľským, ale za Ferdinandovho nástupcu Maximiliána začalo otvorené nepriateľstvo medzi týmto a mladým Zápoľským. Zápoľský začal užívať kráľovský titul a osoboval si právo na celé Uhry. Pod tlakom cisárskych vojsk obrátil sa o pomoc k tureckému sultánovi. Tak došlo k novej veľkej tureckej výprave do Uhier, ktorá sa skončila pádom pevnosti Sziget, ktorej veliteľom bol chorvátsky Mikuláš Zrinský, a smrťou staručkého sultána Solimana I.

Zápoľský aj potom stále kolísal medzi Tureckom a cisárom Maximiliánom II. (1564–1576.) Ale r. 1570 uzavreli nielen mier, ale aj priateľský spolok proti Turkom. Ján Žigmund Zápoľský zriekol sa titulu kráľovského a územia, dobytého cisárskymi vojskami, takže jeho moc vzťahovala sa už len skoro na Sedmohradsko. Zápoľský nato čoskoro zomrel a sedmohradské stavy zvolily so súhlasom Porty proti kandidátovi Maximiliánovi knieža Štefana Bátoryho. Jeho voľbou bolo Sedmohradsko premenené v jednotné a samostatné kniežatstvo r. 1571. V tomto novom sedmohrad-

skom kniežatstve v nasledujúcich rokoch vystriedalo sa mnoho panovníkov, ale politika Sedmohradska bola vždy podobná ako za Utešenovica. Hneď sa klonilo k Habsburgom, hneď zase k Turkom. Raz sa spojovalo s cisárom v boji proti Porte, inokedy zase s Portou proti cisárovi.[31])

Z tejto nesvornosti v Uhrách ťažil úhlavný nepriateľ kresťanstva, – ako v tom čase je nazývaný Turek – a krajina so dňa na deň pustla. Kus za kusom dostávala sa do tureckej moci. Oláh s bolesťou pozoroval tento rozklad kedysi tak mohutnej ríše. Preto zničenie tureckého pánstva a vyhnanie Turkov z krajiny ležalo mu tak veľmi na srdci.

Oláhov Listár dokazuje, ako veľmi trápilo Oláha, že Uhry boly ničené Turkom, „spoločným nepriateľom kresťanstva".[32]) Vo veľmi početných listoch k svojim priateľom a známym Oláh neustále sa zaoberal tureckou porobou a dával rady, ako by sa bolo možno zbaviť tohoto tyrana. Veľmi ťažko niesol, že sa nepostupovalo rázne a svorne proti Turkom,[33]) ale že sa zostávalo väčšinou len pri sľuboch.[34]) Ferdinand I. mal dobrú vôľu,[35]) ale sám nevládal vyhnať tak silného a víťazného nepriateľa.[36]) Oláh zdôrazňoval, že treba vyhnať Turkov čím skôr[37]) a ukazoval, aké následky by malo turecké víťazstvo v Uhrách.[38]) Dávno sa ich mohli zbaviť, keby všetci zodpovední činitelia neboli premrhali už toľko vhodných príležitostí.[39])

---

[31]) Müller, J.: Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen (1541–1688). Sibiň, 1923.

[32]) Oláhov Listár. Str. 13 Oláh v liste kráľovi Ferdinandovi dňa 11. júla 1529: Licet autem non sim nescius, quam diligentem et accuratam operam impenderis a multis iam annis et quantum sollicitaveris principes christianos et communitatem omnem imperii, ut aliquid adferrent auxulii ad cummunem hostem christianitatis propellendum. – Viď aj str. 138.

[33]) Tamže, str. 17.

[34]) Tamže. Str. 16 Oláh v liste zo dňa 4. septembra 1529: Verborum et pollicitationum et ab imperio et aliis regnis satis habemus, re tamen ipsa nihil praestari videmus, ob quam rem nihil aliud, undique video quam pericula (ni Deus ex immensa sua bonitate celeriter nobis providerit) toti christianitati imminere.

[35]) Tamže, srt. 137.

[36]) Tamže. Str. 16: Regem nostrum, quantum in se est, arbitror totis viribus innisurum ad nostram regnique sui tam aviti quam quaesiticii tutelam, sed prae hoste tam potentissimo et multis triumphis victoriisque aucto, quid solus facere potest?

[37]) Tamže, str. 249, 253–254.

[38]) Tamže. Str. 256 v liste zo dňa 12. októbra 1532: Nam si Turca totam suae dicioni subegerit Hungariam, omnes etiam reliquos dominos et potiores nobiles abducet, Hungariamque ipsam suis distribuet officialibus et conservandam et regendam, nec erit ullum nobilitatis futurae in Hungaria nomen, sed perpetuam et domini et nobiles servient servitutem aut mortem pacientur crudelissimam.

[39]) Tamže. Str. 268 Oláh v liste zo dňa 30. decembra 1532: Si tot mille et bonae occasiones, quibus frangi hostis facile potuit ab his, quibus opus erat,

Kde len trocha dúfal v pomoc, písal všade a žiadal všetkých o podporu proti Turkom. Prosil panovníkov a kniežatá, pápeža, vyslancov a všetky vlivné osobnosti, aby sa všetci spojili k víťaznej porážke Turkov. Oláh pritom zdôrazňoval, že Turci neznamenajú nebezpečenstvo len pre Uhry, ale aj pre Nemecko.[40])

V obsiahlom liste pápežovi Klementovi VII. Oláh popisuje strašné utrpenie kresťanov pod tureckým tyranstvom. Vyslovuje svoju radosť, že sa pápežovi, hlave cirkvi a zástupcovi Kristovmu na zemi, podarí uspokojiť národy a priviesť ich k svornosti, aby sa mohly všetky vrhnúť na spoločného nepriateľa kresťanstva, Turkov.[41]) Nebezpečenstvo turecké, o ktorom pápež iste dobre vie, je tak veľké, že neznesie žiadneho odďaľovania.[42]) Kráľ Lidvik II. urobil všetko, aby zadržal Turkov v ich postupe do Uhier, lebo dobre vedel, že pádom Uhier do tureckých rúk je ohrozené celé kresťanstvo.[43]) Keď Ludvik aj videl, že jeho sily proti tureckej presile nestačia, dal sa predsa do nerovného boja, spoliehajúc na Božiu pomoc.[44]) Oláh poučuje pápeža o celej moháčskej katastrófe a o voľbe Jána Zápoľského a Ferdinanda I. za uhorských kráľov. Treba pripísať nesvornosti a nedbanlivosti kresťanských kniežat, že Turci tak hlboko vnikli do Uhier.[45]) Keby kresťani boli ochotní, ich sily by stačily zdolať nepriateľa.[46]) Vyzýva pápeža, aby on urobil všetko, aby prestalo toto strašné zaobchádzanie s kresťanmi.[47]) Má sa tak stať spoločnou krížovou výpravou proti Turkom.[48]) Od pápeža závisí, či kresťani, hlavne v Uhrách budú zbavení

---

non fuissent praetermissae, iam dudum ea pace, quam optassemus, frui potuissemus.

[40]) Tamže. Str. 230 Oláh v liste zo dňa 1. augusta 1532: Quid ad te scribam, nescio, nisi forte cupis a me scire, quibus apparatibus Turcarum tyrannus veniet in Hungariam ad Germaniam ascensurus.

[41]) Tamže. Str. 35 Oláh v liste zo dňa 15. februára 1530.

[42]) Tamže: Verum enimvero, pater beatissime, res moram nullam patitur christiana, ad extremum iam usque eo contrita, ut et unicus dies sit illi periculosus.

[43]) Tamže, str. 36: Nam si quid infortunii experiretur et mars belli Turcae succederet, procul dubio id futurum esset in periculum non modo regni Hungariae, sed etiam totius christianitatis. Facile namque occupata Hungaria omne iter suum in omnem christianitatem partem pateret.

[44]) Tamže, str. 37.

[45]) Tamže, str. 39: Illi tamen omnes has illius sollicitationes pro nihilo habuere, adeo ut ne tunc quidem crederent Turcam advenisse, dum ille iam Wiennam oppugnaret: factum itaque est principum christianorum negligentia, ut parum abfuerit, quin Wienna caperetur.

[46]) Tamže, str. 41: Non deesse video vires christianas, modo animus et voluntas non deesset.

[47]) Tamže.

[48]) Tamže: Tibi Deus eum tribuit statum, ex quo tamquam ipsius vicarius,

toho strašného utrpenia.[49]) Podobne píše o tureckom nebezpečenstve aj iným.[50]) Veľmi karhá ostrihomského arcibiskupa Pavla Vardayho pre jeho odpadnutie od Ferdinanda I., pripomínajúc mu chovanie jeho statočných predchodcov a jeho prísahu vernosti, ktorú urobil kráľovi aj v jeho prítomnosti.[51]) Naproti tomu chváli päťkostolského biskupa Juraja Sulyoka, že ani za najťažších obetí neopustil Ferdinanda a nepridal sa k Jánovi Zápoľskému.[52]) Bolelo ho veľmi, keď sa dozvedel od svojich priateľov o tureckých úspechoch v Uhrách a o utrpeniach, ktoré museli kresťani od Turkov zakúsiť.[53])

Obracia sa na samotného cisára Karola, aby netrpel tak hrozné súžovanie kresťanov ako cisár a hlava ostatných kresťanských kniežat. Nielen Uhry, ale aj Rakúsko je už od Turkov ničené.[54]) On s Božou pomocou môže urobiť koniec tomuto strašnému stavu.[55]) On jediný môže byť pre všetkých kotvou spásy.[56]) Čo sa dosiaľ nepodarilo iným, má sa podariť cisárovi Karolovi.[57]) Všetky pokolenia budú mu blahorečiť, keď vyženie Turkov.[58])

Oláh mal nádej, že turecké panstvo a utrpenie kresťanov už dlho nepotrvá.[59]) Gerendiho potešoval, aby už vydržal a neklesal, keď už toľko podstúpil.[60]) Podobne utešoval a povzbudzoval aj iných svojich známych a priateľov.[61]) Aj tridentského kardinála Bernarda prosil, aby sa snažil čím skôr odstrániť turecké utrpenie.[62])

Na začiatku mohly Uhry s malým vojskom zadržať Turkov, ale teraz táto úloha je veľmi ťažká a nesnadná.[63]) Kráľa Ferdinanda I. utešuje, že

---

rebus christianorum multos iam annos contrariis bene et laudabiliter primo quoque tempore compositis, priincipes alios, quibuscum nunc conventum agis, inducere possis ad expeditionem generalem contra Turcos suscipiendam.

[49]) Tamže: Si omni conatu, omnibus viribus et votis id complexus fueris, in eaque re elaboraveris, nemini est dubium, quin iam pro domidia parte christianus populus, maxime vero Hungari, Turcarum et diuturnis et nocturnis excursionibus obnoxii, liberati sint ab his teterrimis crudelissimisque cruciatibus.

[50]) Tamže, str. 6, 11, 13, 16, 21, 28, 29, 32, 33, 44 atď.

[51]) Tamže. Str. 46 v liste zo dňa 25. februára 153.

[52]) Tamže. Str. 51—52 v liste zo dňa 1. marca 1530.

[53]) Tamže. Str. 53 v liste zo dňa 7. marca 1530.

[54]) Tamže. Str. 55—57 v liste cisárovi Ferdinandovi dňa 11. marca 1530.

[55]) Tamže.

[56]) Tamže.

[57]) Tamže.

[58]) Tamže.

[59]) Tamže, str. 57, 66—67.

[60]) Tamže, str. 57.

[61]) Tamže, str. 59.

[62]) Tamže. Str. 60 v liste zo dňa 24. marca 1530.

[63]) Tamže. Str. 62 v liste zo dňa 30. marca 1530.

on urobil dosť za vec božiu, ako aj jeho brat cisár Karol, ktorý zamýšľa vypraviť križiacke vojsko proti Turkom.[64]) Oláh na sneme v Augsburgu mal dňa 1. októbra 1530 menom uhorských stavov reč, v ktorej znova vyzval cisára Karola, aby prišiel Uhrám na pomoc a zbavil kresťanov tureckého tyranstva.[65]) Podobne vyzval aj nemecké kniežatá, aby prišli Uhrám na pomoc, lebo tieto už ďalej nevládzu.[66]) Všetky Oláhove nádeje na cisárovu pomoc proti Turkom zničily domáce náboženské rozbroje v Nemecku, kde došlo k bojom kniežat proti cisárovi a medzi sebou.[67]) Výsledok toho bol, že Turek ničil kresťanov ďalej.[68]) Kniežatá sa hádali, koľko má kto prispieť na spoločnú výpravu proti Turkom.[69]) Preto sa Oláh obával najhoršieho.[70]) Stále sa vyzvedal o úspechoch Turkov a o utrpeniach a škodách kresťanom nimi spôsobených.[71]) Aj Erazma Rotterdamského informoval o strašných ukrutnostiach, ktorých sa Turci dopúšťali na kresťanoch a ako sú ničené kedysi slávne Uhry.[72]) Za takýchto pomerov by Oláha ani netešilo stať sa v Uhrách biskupom.[73]) O nemeckých pomeroch a o výsledku ríšskeho snemu v Augsburgu napísal prepoštovi Vavrincovi, že na sneme bolo usnesené urobiť koniec schizme a vypraviť vojsko proti Turkom.[74])

Kedykoľvek sa dozvedel od svojich priateľov o neúspechoch tureckých, dával najavo svoju radosť, lebo v tom videl zlepšenie situácie v prospech kráľa Ferdinanda a celej krajiny.[75]) Nepriaznivé zprávy ho zase naplňovaly veľkým smútkom[76])

---

[64]) Tamže. Str. 65 Oláh v liste kráľovi Ferdinandovi dňa 29. apríla 1530: Nunc expeditionem Turcicam, quam multi imperatores ante eum frustra tentarunt, restaurare cupiens pergit ire ad conventum imperialem, ut istic quoque animis hominum dissidentium et principum ad veram concordiam, pacem et mutuum amorem revocatis, hanc ipsam expeditionem Turcicam suscipiat, ad eam omnes, qui vere sunt christiani excitet, proponat ob oculos, quam maximam cladem religio christiana a professoribus impiae sectae Mahometicae, oscitantibus hactenus christianis principibus, impune acceperit.

[65]) Tamže. Str. 76.

[66]) Tamže, str. 79, 84.

[67]) Tamže, str. 84–85 v liste zo dňa 1. októbra 1530.

[68]) Tamže, str. 86.

[69]) Tamže, str. 87.

[70]) Tamže. Str. 88 v liste zo dňa 8. októbra 1530: Sed timendum est maxime procul dubio, ne tempora, quae consecuta fuerint, peiora futura sint praeteritis.

[71]) Tamže.

[72]) Tamže. Str. 90–91 v liste zo dňa 13. októbra 1530. – Viď aj str. 96–97.

[73]) Tamže. Str. 93 v liste Imrichovi Kalnaymu dňa 16. októbra 1530: Verum si aliquo honestiore quoque ornatus fuero statu, nescio profecto, cur mihi magnopere laetandum sit tanta patriae nostrae calamitate.

[74]) Tamže, str. 101–102, 113.

[75]) Tamže, str. 107 a nasl., 116, 121 atď.

[76]) Tamže, str. 122 v liste zo dňa 23. decembra 1530: Proh pudor, dum ali-

Oláh neustále zdôrazňoval, že je treba, aby sa Ferdinand I. a Ján Zápoľský smierili a spoločne postavili do boja proti Turkom,[77]) poukazujúc, aké následky mal by takýto mier pre Uhry.[78]) Ba, nebol ani proti smiereniu s Turkami,[79]) hoci takémuto mieru neveril.[80])

Toto stanovisko zastával Oláh aj po svojom návrate z Belgicka do Uhier, keď sa stal významným svetským i cirkevným hodnostárom, ako to dokazuje jeho cirkevná a politická činnosť, ako kancelára, kráľovho zástupcu, biskupa, arcibiskupa a prímasa uhorského.

Oláhovi nepodarilo sa vzburcovať domácich a zahraničných činiteľov k spoločnému križiackemu ťaženiu proti Turkom a k ich vyhnaniu z Uhier a Europy, ale tým jeho úsilie nemožno znehodnotiť, lebo on vykonal všetko, čo bolo v jeho silách, aby tento cieľ bol dosiahnutý.

---

quid praeclari de nostrorum militum virtutibus audire quotidie expectaremus, advenerunt tristia, quae mirum in modum nos omnes conturbarunt.

[77]) Tamže. Str. 181–182 Oláh v liste kráľovi Ferdinandovi dňa 26. decembra 1531: Una videtur esse spes Hungariae conservandae, si privatis commodis, quae magnam plerumque adducunt inter principes animi alienationem, in partem sepositis, bonae concordiae et paci studueritis, tuque id acciperes, quod aequum rectumque esset, et Joannem aliquo modo contentum reddere curares: hac unica, ni fallor, brevissimaque via futurum existimarem, ut et Turcarum causam ad Hungariam irrumpendi adimeretis et facile illum aliquibus modis domi contineretis, et vobis ipsis securitatem, pacem et tranquillitatem perpetuam facile parare possetis. Et Hungaria, nobilissimum regnum, reflooresceret et quodam modo a tot malis et oppressionibus pristinas suas vires, decorem, amplitudinem et dignitatem esset recuperatura. – Viď aj str. 189, 190, 277, 296–297.

[78]) Tamže, str. 300, 306, 308–309. – Viď aj kapitolu: Oláh o Uhorsku.

[79]) Tamže, str. 266.

[80]) Tamže. Str. 309 v liste zo dňa 7. marca 1533: De pace celeriter conficienda eadem est mea quoque, quae tua sententia. Conducibile esse arbitror et principibus et regno, si ea cito conficiatur. Sed quae firma stabilisque esse possit, vix possum cogitare. Si mentem Turcae cognitam habetis et de illius consensu huic paci tribuendo certi estis, fieri quidem aliqua temporaria potest. Sed saepe cum magno suo malo Hungari experti sunt, quam fluxa fuerit et infirma pacta cum Turco concordia, venisseque apud nostros in proverbium memini: basium Turcae et amicabile et pernitiosum simul esse. Nam dum solet christianos basiare, cum osculo demordet et nares.

8. Mier vo Veľkom Varadíne. Oláhov návrat do Uhorska.

Po vyčerpávajúcich domácich bojoch, ktoré usnadňovaly upevňovanie tureckej moci v bývalom uhorskom štáte, medzi kráľom Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským došlo k uzavretiu mieru vo Veľkom Varadíne r. 1538. Týmto mierom uznali sa Ferdinand I. a Ján Zápoľský navzájom za zákonitých panovníkov. Každý si mal podržať to územie, ktoré práve patrilo pod jeho moc. Ferdinandovi pripadlo tak západné pohraničie uhorského štátu, západné a stredné Slovensko a Chorvátsko, ktorého stavy už 1. januára 1527 na sneme v Cetini uznaly Ferdinanda za svojho legitimného kráľa. Ján Zápoľský vládol v Sedmohradsku a v severovýchodnej časti uhorského štátu. Ďalej dohodli sa na tom, že v prípade bezdetnej smrti Zápoľského pripadne jeho územie Ferdinandovi a jeho nástupcom a naopak, v prípade vymretia rodu habsburgského mal celé Uhry zdediť Zápoľský alebo jeho potomok.[1])

Ján Zápoľský však zomrel náhlou smrťou už 21. júla 1540 vo veku 53 rokov[2]), takže Ferdinand I. bol uznaný za uhorského kráľa aj na území Jána Zápoľského. Boje s tureckými vojskami trvaly ďalej. R. 1541 dobyli Turci aj Pešť a stali sa pánmi celého stredného Podunajska a mierom, ktorý uzavreli s Ferdinandom I. r. 1547, stali sa Turci pánmi celého stredu niekdajšieho uhorského kráľovstva, takže základňou Ferdinandovej moci bolo hlavne slovenské územie.

Dva body veľkovaradínskeho mieru medzi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským týkaly sa aj Mikuláša Oláha. Bolo totiž uzavreté, že majetky odobraté ich majiteľom majú byť vrátené, a druhé pre Oláha veľmi dôležité rozhodnutie, že aj majetky kráľovnej majú byť vrátené.[3]) Pri úprave majetkov kráľovnej vynorily sa niektoré ťažkosti, takže kráľovná poslala do Uhier svojho sekretára Oláha, ktorý mal aj inú príčinu, aby odišiel domov. Mal proces s Bratislavou, lebo mesto mu riadne nedávalo obnos 100 uhorských zlatých ročne za altáriu sv. Petra a Pavla, ktorú mesto

---

[1]) Timon, Sam.: Epitome chronologica rerum Hungaricarum. Cassoviae, 1736. Str. 133 a nasl.

[2]) Tamže, str. 140.

[3]) Kollányi, cit. d., str. 39.

v ostrihomskom kostole zriadilo a ktorej rektorom bol Oláh.[4]) Sám Ferdinand I. niekoľkokrát napomínal správu mesta, aby túto svoju povinnosť mesto riadne plnilo.[5])

R. 1539 stretáme sa s Oláhom už na ceste a po dlhej a namáhavej ceste došiel do Bratislavy. Jeho brat Matúš už nebol naživе. Ani biskup Brodarič už nežil. V tomto stratil Oláh svojho najlepšieho priateľa.

Keď si Oláh svoje veci doma dal do poriadku, vrátil sa zpäť do Belgie. Žil tu spokojne v kruhu svojich humanistických priateľov, až r. 1542 bol pozvaný na Ferdinandov dvor a vrátil sa konečne natrvalo domov.

Na dvore Ferdinandovom začal svoju kariéru ako kráľovský radca. Zastával úrad uhorského kancelára a viedol kráľovskú kanceláriu. Pavel Varday prvý zbadal cenu nového kráľovského radcu, takže ho už r. 1543 navrhoval za biskupa jagerského alebo sedmohradského. Ale kráľ ešte stále nechcel splniť svoj starý sľub.[6]) Ale keď ho prímas Varday po tretie navrhol za biskupa do Záhrebu, menoval ho kráľ konečne r. 1543 záhrebským biskupom, hoci zpočiatku chcel menovať iného. Oláh bol súčasne menovaný aj za uhorského kancelára, ktorý úrad aj tak už skutočne zastával. Listinu, týkajúcu sa tohoto menovania, uverejnil Pavel Jedlička v časopise „Magyar Sion".[7]) Nový biskup a kancelár videl už vtedy jasne svoj biskupský a štátnický program. Chcel pomocou kráľovskej moci a dekrétmi uhorského snemu vykoreniť všetky neporiadky. Vyučovanie a výchovu kňazstva chcel znova zreorganizovať a tak obrodením a oživením viery bojovať proti protestantizmu. Oláh nikdy nepočínal si násilným spôsobom, lebo si bol vedomý, že násilie rodí odpor. Od morálnych zbraní očakával želaný úspech. Už r. 1535 povedal, že reformátorské bludy treba odstrániť poučovaním, nie násilím – „doctrina magis extingui possent". Oláh nebol slaboch, ale bystrozraký, svetaskúsený muž, ktorý skúmal aj sily nepriateľa, prv než sa s ním dal do boja. Zpočiatku v malom, neskôr vo veľkom okruhu, s prísnou dôslednosťou pracoval plánovite na znovavybudovaní katolíckej cirkvi v Uhrách.

Ponajprv vystúpil Oláh na sneme v Banskej Bystrici r. 1543. Spolu s prímasom Vardaym dosiahli, že boly vynášané zákony proti novotárom. Všetky zákony, ktoré na tomto i na iných snemoch boly vynesené v pro-

---

[4]) Archív mesta Bratislavy: Lad. 24. Nro 4b. – Magyar Sion. R. 1863, str. 622.

[5]) Archív mesta Bratislavy. Lad. 24. Nro 4c.

[6]) Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. Budapestini, 1906–1912. Sv. I–V. Sv. IV., str. 241–242.

[7]) Roč. 1886, str. 285. – Pri jeho menovaní za biskupa pozdravil ho slávny dejepisec Istvanffy latinskými veršami. Citované u I. Kazy: Brevis Commentarius rerum in Hungaria... ab a. 1526 ad 1564 gestarum. Tyrnaviae, 1718. Str. 93.

spech katolíckej cirkvi, boly prácou Vardayho a Oláha.[8]) Bolo nariadené, že vyššie cirkevné hodnosti majú dosiahnuť len vzdelaní a cirkevne smýšľajúci kňazi, lebo len takíto biskupi a opáti budú môcť účinne pôsobiť na duchovenstvo i ľud. Podľa nových nariadení majú byť za kňazov vysviacaní len vzdelaní a bezúhonní muži. Veľkú váhu kládol nový biskup na školy. Staral sa o zriaďovanie takýchto škôl, v ktorých vedľa náboženstva bude sa učiť aj literatúre a ostatným vedám. V takýchto školách dúfal vychovať verných a vzdelaných mužov, ktorí by potom boli jeho oporou pri práci. Učitelia i žiaci boli podporovaní z majetkov zaniklých kláštorov.[9])

Nový záhrebský biskup mal ťažkú situáciu. Politické záujmy nútily ho, aby zostal i naďalej na kráľovskom dvore. Ale aj jeho diecéza potrebovala pevného vodcu. Bolo tam mnoho vecí, ktoré vyžadovaly jeho osobnú prítomnosť. Kapitula bola nejednotná a aj bohoslužbu bolo treba znova upraviť. Bolo treba zosilniť aj pevnosť Sisek, aby diecéza mala bezpečné miesto, keby zaútočil blízky nepriateľ. Na tento cieľ venoval Oláh určitú sumu zo svojich vlastných prostriedkov. Ale všetky záležitosti v jeho novej diecéze boly vyriešené pokojne, takže svoju návštevu, prisľúbenú na jeseň 1544 mohol odložiť na neskoršiu dobu. Keď však pozorujeme bližšie počínanie Oláhove, zbadáme, že nemal úmysel trvale zostať biskupom záhrebským. Diecéza bola v bezprostrednej blízkosti Turkov. Oláh videl, že diecéza ohrozená vonkajším i vnútorným nepriateľom, nemôže byť trvale spravovaná zďaleka. Z toho dôvodu hľadel sa dostať za biskupa viac na sever. Preto v decembri r. 1544 rokoval o tejto veci s prímasom Pavlom Vardaym, ktorý ho navrhol kráľovi za biskupa jagerského. Dňa 10. januára 1545 vzal Ferdinand I. tento Vardayho návrh na vedomie, ale nemienil obsadiť jagerské biskupstvo.[10]) Oláhovi nepozostávalo, než sa s týmto kráľovým rozhodnutím smieriť a zostať aj naďalej záhrebským biskupom. Preto Oláh hľadal pomoc proti nepriateľovi, lebo jeho sily nestačily zdolať presilu. Poprosil kráľa o pomoc a jeho úsilie stretlo sa s porozumením. Mikuláš Zrinyi a Lukáš Székely boli vyzvaní, aby Oláhovi poskytli potrebnú pomoc.[11]) Potom sa obrátil na obyvateľov diecézy, aby zaplatili už roky neodvedené desiatky, lebo ináč nemôžu čakať na ochranu proti nepriateľovi. Keď sami nesplnia svoju povinnosť, ponesú sami na tom vinu, keď pevnosť alebo vlasť utrpia škodu.[12])

---

[8]) Katholikus Szemle, r. 1888, str. 48.

[9]) Viď kapitolu: Oláhova starostlivosť o školstvo a kňazský dorast.

[10]) Magyar Sion, roč. 1886, str. 290.

[11]) Isthvanfi, Nic.: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Viennae, 1758. Str. 169.

[12]) Magyar Országgyülési Emlékek. Sv. 3., str. 358–359.

Už sme povedali, že Oláh hľadel na Záhreb len ako na prvý stupeň svojho postupu. Kým však bol záhrebským biskupom, neopomenul nič, čo mohlo byť na osoh jeho diecéze.

Oláh zdržoval sa na kráľovskom dvore. Kratšie alebo dlhšie zdržoval sa vo Viedni, vo Wormse alebo v Prahe. Za svojho pobytu na kráľovskom dvore získal si takú priazeň kráľovského rodu, že roku 1547 sa stal krstným otcom Ferdinandovej dcére.[13]) Oláh síce zamlčuje toto svoje vyznačenie, keď zaznamenáva smrť kráľovnej,[14]) ale v kráľovských listinách je často nazývaný „compater".[15])

Uhry boly proti Turkom slabé, nevládaly same odraziť ich útoky. Preto dúfalo sa, že dostanú pomoc na sneme v Augsburgu. V dôsledku toho najbližšou prácou Oláhovou bolo svolať na r. 1547 uhorský snem, aby na ňom bola zaistená potrebná pomoc na ochranu vlasti. Ale udalosti v Nemecku skrižovaly jeho plán.

Rozpory medzi cisárom Karolom V. a nemeckými protestantmi viedly už r. 1546 k otvoreným bojom, ktoré vždy končily víťazstvom cisárskych zbraní. Ján Fridrich Saský so strachom hľadel na rastúcu moc cisárovu, lebo sa bál o ďalší osud protestantizmu. V r. 1547 viedol znova svoje vojská proti cisárovi, ale jeho zbrane zase nemaly šťastie. Cisár postupoval veľmi rýchle. Cestou sa mu poklonily menšie kniežatá. Aj Ferdinand mu šiel so svojím vojskom oproti.

Už 23. apríla 1547 bol Fridrich Saský zajatcom cisárovým. V tento deň písal Oláh v jednom liste: „Pomocou 1000 uhorských vojakov zajali sme Jána Fridricha."[16]) Dňa 29. mája bol zajatý Wittenberg. Mikuláš Oláh píše právom v prvej osobe, keď píše o bojoch. Túto jeho oprávnenosť uznáva aj sám kráľ Ferdinand I., keď v diplome z r. 1548 Oláhovi píše: „Nam proficiscentibus nobis e regno nostro Bohemie in expeditionem Saxonicam, ut cum augustissimo imperatore, domino et fratre nostro ad rebelles hostesque suos et notros domandos, haereticorum perniciosas sectas exstirpandas, ad profligandasque belli Germanie reliquias coniungeremur, ubique presto fuisti. Teque in eiusdem domini imperatoris et nostris oculis, inque pueritia [(!) — *má byť asi: presentia*] charissimorum filiorum nostrorum, serenissimorum principum, archiducum Austrie, Maximiliani et Ferdinandi, quorum alter imperatorias, alter nostras copias ductitabat, ita gessisti, ut virum strenuum, bonum et fidelem decuit."[17])

Chválený a vyznamenaný od cisára, tiahol Ferdinand so svojím,

---

[13]) Katona, St.: Historia critica regum Hungariae. Sv. XXI., str. 804—805.

[14]) Compendium N. Olahi. Vydal Bél, M.: Adparatus, str. 40.

[15]) Katona, cit. d., sv. XXI., str. 736, 789, 1109 atď.

[16]) Történelmi Tár. Roč. 1897, str. 142.

[17]) Monumenta ecclesiastica, cit. d., sv. V., str. 78.

čiastočne aj uhorským vojskom do Prahy. Boli neďaleko Litoeríc, keď sa dozvedeli, že Praha sa postavila so zbraňou na odpor.[18]) Ferdinand urobil poriadok a odsúdil rebelov. Mnohí stratili majetok, niektorí boli odsúdení aj na smrť a všetci boli odzbrojení.[19]) Na obnovení poriadku mal účasť aj Oláh a uhorské vojsko. Poriadok bol obnovený a mysle sa mohly teraz uspokojiť. Preto bol svolaný ríšsky snem na 1. augusta 1547. Cisár Karol V. ukázal sa na sneme ako pravý priateľ pokoja a nie ako víťazný vojvodca. Jeho predlohy, aj tie, čo sa týkaly náboženského života, boly tak formulované, že nebolo na nich pozorovať, že ich vydával víťaz.

Toto pokojamilovné smýšľanie cisára malo veľký vplyv aj na Uhry. Ľud sa smieril s vládou Habsburgovcov, k čomu veľmi prispelo láskavé počínanie kráľa Ferdinanda I. „Masy prilnuly pomaly k Ferdinandovi. Len niekoľko pánov sa chcelo protiviť. Ale jeho vláda zapustila už tak hlboké korene, že držanie trónu nielen pre neho, ale aj pre jeho nástupcov bolo zaistené."[20])

S Mikulášom Oláhom stretáme sa pri všetkých dôležitých udalostiach. Uhorský snem poslal na ríšsky snem do Augsburgu delegáciu, aby prosila ríšske stavy o pomoc.[21]) Medzi vyslancami bol aj Oláh. Bol aj osobne zainteresovaný na tom, aby prišla z Nemecka pomoc, lebo vedel, že Turci sa budú pokúšať dobyť Záhreb a dobre stavanú pevnosť Sisek. Ohrozená kapitula bola nútená predať už aj poklady chrámu. Deputácia sa vrátila v decembri domov. Len Oláh zostal v Augsburgu až do mája 1548.[22]) Dosiahli, že ríšski stavovia sľúbili na obranu Uhier 100.000 zlatých.[23])

Na znak uznania Oláhových zásluh, bol Oláh menovaný 1. augusta 1548 za biskupa do Jágru, jedného z najväčších uhorských biskupstiev. Pozvanie Ferdinandovo na snem do Bratislavy ešte podpísal ako záhrebský biskup. Počas tohto snemu došlo k jeho menovaniu. Dňa 23. novembra 1548 bolo jeho menovanie dané aj písomne a 13. decembra uverejnené.[24]) Oláh prestal byť záhrebským biskupom prv, ako svoju diecézu spatril a prv, než došlo potvrdenie jeho menovania z Ríma. Menovanie Oláha za jagerského biskupa bolo výsledkom dlhých vyjednávačiek. Turci vnikli už hlboko do zeme. Obsadenie biskupského stolca, ktorého územie bolo nepriateľovi tak vystavené, bolo i pre Ferdinanda dôle-

---

[18]) Katona, cit. d., sv. XXI., str. 643–644.

[19]) Tamže.

[20]) Acsády J.: Magyarország három részre oszlásának története, str. 261. – Vyšlo ako V. sv. publikácie: A magyar nemzet története.

[21]) Magyar Országgyülési Émlékek, sv. III., str. 119.

[22]) Katona, cit. d., sv. XXI., str. 730, 735. – Srovn. aj Magyar Sion, roč. 1906, str. 603.

[23]) Gorové: Egri története. Str. 41.

[24]) Monumenta ecclesiastica, cit. d., sv. V., str. 86–87.

žitou strategickou otázkou z ohľadu obrany krajiny. Bola uzavretá výslovná smluva, kde boly vyznačené povinnosti biskupa pri obrane pevnosti.[25]) Opatrnosť Ferdinandova nebola neodôvodnená. R. 1552 objavili sa Turci pred múrami Jágru. Pod vedením Aliho a Achmeda útočili na pevnosť so 100.000 vojakmi. Obránci kládli však taký tvrdý odpor, že Turci museli neslávne zanechať obliehanie a odtiahnuť.

Oláh bol ešte stále na kráľovskom dvore. Verančič, jeho dôverník, a zástupca, viedol všetko šťastnou rukou. Oláh usiloval sa, aby sa stal už raz skutočným vodcom svojej diecézy. Ale smutné a pohnuté pomery nedoprialy mu toho šťastia. Verančič mu písal: „Keď sem prídeš, môžeš prísť skôr s helmou než s biskupskou mitrou."[26])

Pozícia Oláhova na dvore Ferdinandovom sa stále zlepšovala. Niekoľko mesiacov po slávnej obrane Jágru menoval ho Ferdinand za ostrihomského arcibiskupa. Tak sa splnila jeho celoživotná túžba a dňa 7. mája 1553 stal sa Oláh v 60. rokoch prímasom Uhier, prvým arcipastierom katolíckej cirkvi v Uhrách.[27]) Složením prísahy, v ktorej sľuboval hájiť práva a záujmy svojej diecézy a kapituly, nastúpil Oláh na svoj arcibiskupský prestol ostrihomský.[28])

---

[25]) Szederkényi N.: Heves vármegye története. II., str. 101.

[26]) Gorové, cit. d., str. 100.

[27]) Schmitth, Nic.: Episcopi Agrienses. Sv. 2., str. 384–386.

[28]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 87: Ego Nicolaus Olahus miseratione divina archiepiscopus Strigoniensis iuro, quod statuta et ordinationes huius alme ecclesie mee Strigoniensis et capituli, laudabilesque consuetudines racioni non obvias, ab antiquo in eam introductas et veteri observancia observatas sollicite observabo, neque infringam. Item honorem, commodum et utilitatem eiusdem ecclesie Strigoniensis et capituli consilio, favore et auxilio procurabo, et defendam nec aliquem canonicum absque iuris ordine opprimere volo. Quodque res et bona tam mobilia preciosiora, quam immobilia, utpote oppida, villas aliasque possessiones, ac iura possessionaria et proventus privilegiaque tam a divis regibus, quam a sanctissimis pontificibus ab antiquo concessa, et ad ipsam ecclesiam meam et capitulum spectancia et pertinencia non vendam, non donabo, non impignorabo, nec denuo infeudabo, vel alioquo quesito sub colore alienabo, distraham aut dissipabo, eciam cum consensu capituli dicte ecclesie mee, inconsulta sede Apostolica, imo quoquomodo alienata, distracta et dissipata pro posse meo recuperabo. Ita me Deus adiuvet, et hec sancta Dei evangelia ac sanctus Adalbertus.

9. Oláh ako arcibiskup ostrihomský a prímas uhorský (1553–1568).

Stáť na čele cirkvi je vždy ťažká a zodpovedná úloha. Stáť na čele cirkvi v Uhrách, keď táto bola v najväčšej núdzi, bolo dvojnásobne ťažké.

Krajina mala troch pánov. Práve túto rozháranosť využívali hlásatelia náboženských novôt k šíreniu svojich náuk. Nebolo nikoho, kto by proti tomu bol mohol energicky vystúpiť. Ani jeden regent nechcel si rozhnevať svojich stranníkov z obavy, aby neprešli do tábora jeho protivníkov. Na strane Ferdinandovej bola dobrá vôľa, ale chýbala mu moc, aby mohol svoju vôľu zmeniť v čin. U druhého regenta, Jána Zápoľského, bolo to isté. Ba tento bol ešte menej prísny. Obsadzovanie benefícií bolo u obidvoch predovšetkým otázkou politickou. Každý menoval na významné miesta svojich ľudí. Benefíciami odmeňovali svojich stranníkov za ich politické zásluhy. Týmto preto išlo vždy v prvom rade o vlastný zisk, záujem viery alebo cirkvi bol im otázkou druho- alebo aj treťoradou. Na ilustráciu pomerov stačí uviesť napríklad, že prímas Ladislav de Zalka (1524–1526) mal iba nižšie svätenia, keď bol menovaný za ostrihomského arcibiskupa a prímasa. Len na prísny zákrok pápežského legáta bol vysvätený za kňaza.[1]) Za takýchto okolností stal sa Mikuláš Oláh prímasom. Vynaložil všetky svoje sily, aby sa cirkevné pomery zlepšily a mohol skutočne s uspokojením hľadieť na smrteľnej posteli na svoje dielo. Za daných okolností viac ani docieliť nemohol.

Menovanie za najvyššieho pastiera Uhorska znamenalo veľkú zmenu v živote Oláhovom. Svoju mladosť prežil na kráľovskom dvore, potom sa stal sekretárom kráľovnej Márie, ktoré prostredia boly súce, aby z Oláha vychovaly takého kňaza, akými boli ostatní v tom čase. Kto žil na dvore, bol ovplyvňovaný duchom dvora. Ani Oláh nebol v tom výnimkou. Jedno však treba zdôrazniť hneď, čo prezradzujú jeho listy a diela, že Oláh sa nikdy nesklátil vo svojej viere. Oláh vedel, že dvor nie je v najlepšom poriadku, ale dokiaľ bol na ňom, ukázal svoju nevôľu iba tým, že neopomenul žiadnej príležitosti, aby sa z neho dostal preč.

---

[1]) Fraknói V.: A magyar királyok főkegyúri joga. Str. 216.

Ako dôverník dvora nemohol si ináč počínať, ak nechcel stratiť svoju pozíciu a nechcel sa rozlúčiť so svojou túžbou dostať sa na zodpovedné miesto a tam uplatniť svoje schopnosti v prospech katolíckej cirkvi a svojej vlasti. Preto Oláh musel zostať na dvore, aby mohol dosiahnuť svoj cieľ a čím skôr sa stať biskupom. Bol vychovaný na humanistickom dvore a stále trávil svoj život na kráľovských dvoroch, kde bol humanizmus obdivovaný až do zbožňovania. Stále vyššie sa snažiaci sekretár bol tak prinútený tiež chváliť humanistov, presvedčený o ich nevine. Nemohol hneď zbadať, čo na humanizme bolo dobré a správne alebo aspoň toľko, čo je s vierou slúčiteľné a čo už je porušením čistoty viery. Keď však mladší humanisti stále viac sa rozchádzali s vierou a keď Oláh zbadal, hlavne po svojom menovaní prímasom uhorským, kam smeruje ovocie humanizmu, zmenil svoje stanovisko voči novým myšlienkovým prúdom. Smutné postavenie cirkvi zburcovalo jeho náboženskú horlivosť a znenávidel systém, ktorý do toho času obdivoval a všetkými silami usiloval sa vytvoriť lepšie a spokojnejšie, na cirkevných zákonoch spočívajúce pomery. Ako hlava uhorskej cirkvi videl svoju úlohu v tom, aby odstránil vonkajšie i vnútorné príčiny smutných pomerov v uhorskej cirkvi.

Cirkevné majetky boly väčšinou v nepovolaných rukách. Preto sa rozhodol najprv tieto nehodne a neprávom obsadené benefíciá uvoľniť a dať ich súcim osobám.[2]) Mnoho biskupstiev bolo bez biskupov. Aby jeho reštauračná činnosť mohla byť úspešnejšia, rozhodol sa Oláh vziať tieto „bezhlavé" diecézy pod svoju jurisdikciu.[3]) Bolo ďalej starobylým právom ostrihomských arcibiskupov už od 12. storočia, že mali kontrolu pri razení mincí. Ako honorár dostávali za každú v minciach razenú „marku" v striebre „pondus". Tento honorár menoval sa „pisetum" a právo na tieto príjmy volalo sa „ius piseti".[4]) Toto právo časom upadlo do zabudnutia. Odvolávajúc sa na toto staré právo, obrátil sa Oláh na kráľa Ferdinanda, aby znova uznal toto „ius piseti" a aby mu patričný honorár bol riadne vyplácaný. Ferdinand nevedel, či požiadavka Oláhova je oprávnená alebo nie. Dal preto celú záležitosť vyšetriť a keď sa ukázalo, že ostrihomským arcibiskupom toto „ius piseti" patrí, nariadil vyplatenie patričného honoráru Oláhovi so zpiatočnou platnosťou.[5]) Snem z roku

---

[2]) Kazy, J.: Brevis commentarius rerum in Hungaria, Croatia et Transsylvania ... ab a. 1526 ad 1564 gestarum. Tyrnaviae, 1718. Str. 109.

[3]) Péterffy, C.: Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae. I–II. Viennae, 1742. II., str. 133.

[4]) Kollányi F.: Az esztergomi érsekség pisetum joga. – V „Kath. Szemle", Budapest, 1889. Porovn. najmä str. 82–97.

[5]) Török J.: Magyarország primása. I–II. Budapest, 1859. II., str. 108. – Katona: Historia critica, XXII., str. 493.

1553 sa usniesol, že ostrihomský arcibiskup má „podľa starého zvyku" dozerať na razenie mincí.[6])

Vo svojej veľkej reštauračnej práci usiloval sa Oláh, aby zákony v prospech katolíckej cirkvi vynesené boly aj prevádzané. Už v roku 1554 bolo stanovené na sneme, aby zákony, týkajúce sa náboženstva, už prv vynesené, boly dodržované, zvlášte ustanovenia snemu z roku 1548.[7]) Preláti a ostatné cirkevné osoby majú sa nimi riadiť a majú presne plniť

---

[6]) Corpus iuris Hungarici. Budae, 1822. Str. 440, art. 23. § 3: Advertatque iuxta consuetudinem veterem dominus reverendissimus Strigoniensis et eius pisetarius, ne quis error aut fraus in cusione huiusmodi et ferramentis iuxta veterem consuetudinem et ecclesiae suae privilegia committatur. — (Slovo pisetarius a pisetum je odvodené od slova talianskeho peso, zdrobnele pezetto, znamená: váha, závažie. Pisetarius bol arcibiskupský úradník v Kremnici, ktorý odoberal pisetum pre ostrihomského arcibiskupa.)

[7]) Corpus iuris Hungarici, cit. vyd., str. 403: Decretum anni 1548, art. 5.: Imprimis, quoad negotium religionis, omnes ordines et status regni una voce sentiunt: cultum divinum et religionem ad pristinam normam esse redigendam et haereses undique tollendas, iuxta admonitionem suae regiae maiestatis. — Art. 6.: Id autem ita recte fieri posse existimant, si omnibus ecclesiis praelati, sive sint episcopi sive praepositi sive abbates, viri ecclesiastici et doctrina praediti, quamprimum praeficiantur: qui et ipsi doceant verbo et exemplo gregem sibi commissum et vicarios suos ministrosque sibi subiectos eorum officium exercere faciant:

§ 1. Mittantque sine mora in omnes partes archidiaconos et vicearchidiaconos et alios, quorum interest, ad docendam plebem.

§ 2. Quibus, si ipsi forte pro se sufficientes non sunt, praedicatores boni adiungantur, ut ubique vetus religio pristinusque Dei cultus restituatur.

§ 3. Parochos etiam in omnibus oppidis et villis tales constituant, qui veram doctrinam sapiant et eandem doceant sacraque administrent iuxta ritum sanctae ecclesiae catholicae.

§. 4. Iidem etiam praelati, pro facultatibus ipsorum, scholas erigant, in quibus bonae literae et vera religio doceatur et vetus religio repullulet: praedicatoresque boni per regnum dispergantur.

§ 5. Sacerdotes non creentur nisi probatae vitae ac doctrinae viri, his sacerdotia ecclesiastica beneficiaque conferantur.

§ 6. Ipsi autem praelati penes ecclesias ipsorum iugiter resideant.

§ 7. Et unusquisque sive praelatus sive alius vir ecclesiasticus unum tantum beneficium possideat, non plura.

§ 8. Si quis praelatus, publicis muneribus occupatus, penes ecclesiam residere non potest, vicarium, virum sufficientem et ecclesiasticum loco sui continue teneat penes ecclesiam.

Art. 9.: Et quoniam episcopatus fere omnes, qui sub ditione regiae maiestatis sunt, in his disturbiis magna ex parte bonis et proventibus ipsorum spoliati sunt, adeo, ut vix quotidiani sumptus episcopis suppetant, nedum arces ipsorum finitimas conservare possint:

§ 1. Supplicant ordines et status regiae maiestati, ut sua maiestas instet et efficit apud sanctissimum dominum nostrum (id quod etiam ordines et status

svoje povinnosti.[8]) Po dvoch rokoch bolo nariadené, že anabaptisti majú behom 4 týždňov opustiť krajinu.[9]) Medzi dekrétmi snemu z r. 1557 čl. 10. je päť paragrafov, ktoré zaisťujú úctu, slobodu, imunitu a privilégiá cirkvi. Podľa týchto nariadení archidiakoni, vicearchidiakoni a vizitátori pri výkone svojho úradu nesmú byť hatení.[10]) Toto malo veľkú dôležitosť, lebo odstránenie zla bolo len tak možné, keď arcibiskup bude mať presné zprávy o cirkevných a náboženských pomeroch svojej rozsiahlej diecézy. A toto bolo možné len pomocou vizitácií. Okrem toho boly vynesené aj iné viac alebo menej dôležité dekréty, týkajúce sa katolíckej cirkvi a viery v Uhrách.[11])

Zákony boly už tu. Samé v sebe boly veľmi dobré, ale dlho nemaly taký účinok, aký bol od nich očakávaný. Tieto zákony boly vynesené pomerne hladko bez veľkého odporu pánov. Každý si bol totiž vedomý, že ich prevádzanie nebude tak ľahké. Prevedenie zákonov narazilo na mnohé, skoro neprekonateľné ťažkosti. Úcta k zákonom bola veľmi malá. Štátnym úradom veci viery ležaly veľmi málo na srdci. Bolo treba moci, ktorá by uskutočňovala zákony.[12]) Preto na zákrok Oláhov boly vydané nariadenia, podľa ktorých „brachium saeculare" malo byť cirkvi nápomocné. Stalo sa tak s odvolaním na dekrét z r. 1552, článok 25.[13])

---

publico nomine facturi sunt) quo sanctitas sua confirmationes episcoporum nondum consecratorum gratis concedat.

§ 2. Autoritatemque insuper gratis tribuat aliquibus ex eis consecrandi hic in regno suffraganeos, ut sint, qui sacros ordines impertiant. Nam et hactenus, suffraganeorum inopia, multis in locis magnus defectus clericorum et sacerdotum in regno accidit.

Podobne a ešte podrobnejšie hovoria o tom usnesenia snemov z rokov: 1550 art. 12–16 (Tamže, str. 414–415), 1552 art. 7 (Tamže, str. 428), 1553 art. 7–9 (Tamže, str. 436–437), 1554 art. 7 (Tamže, str. 444), 1556 art. 25–26 (Tamže, str. 455), 1557 art. 10–11 (Tamže, str. 463) a zopakovanie týchto usnesení na sneme r. 1563 art. 31–32 (Tamže, str. 484–485). – Conf. Bucko, V., cit. d., str. 95 a nasl. – Decretum Ferdinadi I. an. 1554 art. 7. (Tamže, str. 444.)

[8]) Viď pozn. 7 art. 6.

[9]) Tamže, str. 455 Decretum anni 1556 art. 26: Statutum est etiam, ut anabaptistae omnes de omnium dominorum bonis ac nobilium caeterorumque possessionatorum infra spatium quatuor hebdomadarum sub gravissimae regiae maiestatis indignationis poena e regno penitus ejiciantur. – Conf. Decretum anni 1523 art. 54 a Decretum anni 1548 art. 11.

[10]) Tamže, str. 463. Art. 10 § 1–5.

[11]) Porovn. pozn. 7 a dekréty z r. 1560 a 1567.

[12]) Anton Verančič sa právom ponosoval, že zákony sú síce dobré, ale zostávajú iba papierom a nevchádzajú do mäsa a krvi národa. Viď: Monumenta Hungariae Historica, series II., tom. 2. I., 1, 15.

[13]) Corpus iuris Hungarici, str. 431 Decretum anni 1552 art. 25: Iudicia etiam ecclesistica processusque per censuras per iudices ecclesiasticos fieri; invocatoque

Takto bola daná iba možnosť autoritatívneho zákroku, ale smutné pomery, v ktorých sa krajina po moháčskej bitke nachádzala, znemožnily náležité prevádzanie týchto zákonov.

Na vlastnom území nestrpel Oláh kazateľa-novotára a nariadil čo najprísnejšie, aby katolícke náboženstvo a jeho kňazi boli čo najúčinnejšie podporovaní od kapitánov miest. Katona uvádza prípad, že Benedikt Bachy, ktorý sa dopustil bigamie, len tak ušiel patričnému trestu, že utiekol do Jágru.[14]) Veliteľ Juraj Gyczy dostal r. 1557 takýto rozkaz: „Luteránski farári a učitelia nesmú byť trpení v ich úradoch a sv. omša má byť slúžená latinsky podľa starého obradu. Vizitátori a archidiakoni majú byť pripustení k vizitáciám, atď."[15])

Mnohostranne zamestnaný prímas našiel si ešte toľko času, aby sa zaoberal aj jednotlivými dušami. Oláh bol pevne presvedčený, že zdravý ľudský rozum musí bezpodmienečne prijať katolícku náuku, keď je o nej náležite poučený. Raz prišli k nemu bratia Révajovci s prosbou, aby ich podporoval, hoci oba boli protestantského smýšľania. Oláh chcel použiť tejto príležitosti, aby oboch bratov získal pre katolícku vieru. Vzal oboch do svojej izby a vysvetľoval im jednotlivé články katolíckeho náboženstva, dal im dobré knihy na čítanie, ba nechal hneď prečítať dlhú kapitolu. Zo zdvorilosti obaja mladí mužovia urobili všetko podľa jeho priania, ale pri najbližšej príležitosti unikli jeho apoštolskej práci.[16])

S bolestným srdcom Oláh pozoroval, že mnohé cirkevné majetky svetskí zemepáni rozdali svojim prívržencom. Článok 9. dekrétu z r. 1553 síce nariaďoval, že patróni majú dokázať svoje patronátne právo a že majú benefíciá dávať iba súcim osobám.[17]) V skutočnosti však toho nikto nedbal. Preto Oláh vynaložil všetko svoje úsilie, aby získal platnosť tomuto nariadeniu. A jeho práca v tomto smere nebola bez úspechu.[18])

Po týchto zákrokoch obrátil Oláh svoju pozornosť pri svojej reštauračnej práci na klérus. Jeho bystrý zrak videl jasne, že celé jeho úsilie

---

auxilio brachii saecularis ad effectum perduci continue debeant modo et ordine super his ab antiquo observato.

[14]) Katona: Historia critica, XXIII., 370.

[15]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 85, 10.

[16]) Fraknói V.: A Révay fiuk iskoláztatása. Str. 35.

[17]) Corpus iuris Hungarici, str. 437 Decretum anni 1553 art. 9: Probatur etiam ordinibus et statibus, ut quemadmodum sacra regia maiestas hortatur benigne fideles suos, penes quos beneficia aliqua sunt ecclesiastica, ad limitationem suae maiestatis, viris dignis et ad eccesiastica muni idoneis ad idque iam delectis et nominatis ea relinquant libera.

§ 1. Aut si ipsi ius patronatus in eis praetendunt, illud producant coram sua maiestate: et de suis manibus nihilominus ea tradant viris ecclesiaticis, neque diutius patiantur ecclesias suas suis legitimis carere pastoribus.

[18]) Schmitth, N.: Episcopi Agrienses. I–III. Tyrnaviae, 1768. II., 388.

bude len vtedy úspešné, keď jeho myšlienky budú ďalej šírené medzi veriacich od verného a spoľahlivého kléru. Oláh bol si vedomý, že jeho plány musia stroskotať, keď klérus nebude pozdvihnutý zo svojej nevzdelanosti, zo svojej často nízkej mravnej a disciplinárnej úrovne. Preto Oláh sa rozhodnul k ráznemu kroku.

Dňa 10. mája 1557 Oláh nariadil, aby preláti a hodnostári jeho diecézy dokázali, akým právom dosiahli svojich benefícií. Mali sa preto osobne dostaviť k nemu a pred poverenými sudcami mali odpovedať na týchto osem otázok:[19])

1. Od koho ste dostali benefícium?
2. Boli ste ustanovení od arcibiskupa?
3. Boli ste riadne vysvätení?
4. V akom veku ste dosiahli benefícium?
5. Nosíte primeraný odev?
6. Ste vôbec vysvätení?
7. Nemáte viac obročí?
8. Ste verní vo všetkom katolíckemu náboženstvu?

Táto „visitatio personalis" nemohla byť prevedená dôsledne. Ktorí hodnostári sa niečoho báli, nedostavili sa na vyšetrenie. A úrady boly bezmocné. Primaciálny archív v Ostrihome má celú hŕbu dokladov o tomto vyšetrovaní,[20]) medzi ktorými je aj listina, obsahujúca mená farárov, ktorí mali byť exkomunikovaní.[21]) Uložené tresty zdánlive iba zmenšovaly cirkevnú autoritu, lebo tieto sankcie na ten čas nemal kto prevádzať. V r. 1559 bolo na sneme usnesené, že kráľ má vinníkov potrestať.[22]) Nasledujúceho roku nariadil kráľ Ferdinand I., že neprávom darované cirkevné majetky majú byť vrátené pravým majiteľom a že kapitáni, župani a všetci úradníci majú byť cirkevným úradom pri tom nápomocní.[23]) Ale táto očista bola dôsledne prevedená iba na majetkoch Oláhových, ktorý nestrpel na svojom území nekatolíka.[24]) Prirodzene, že po vynesení kráľovského nariadenia, Oláh postupoval ešte prísnejšie. Cirkevné benefíciá boly podľa možnosti očistené od nehodných beneficiátov. Oláh sa usiloval, aby podobná očista bola prevedená aj v iných diecézach. Ale pre smutné pomery, v ktorých krajina bola, tieto jeho snahy sa len málo darily.[25]) No i pritom v ostrihomskom arcibiskupstve veľmi mnohí složili

[19]) Péterffy, cit. d. II., str. 8 a nasl.
[20]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97.
[21]) Tamže. Nro 97. – Exkomunikované bolo 47 kňazov, najviac z Liptova (12).
[22]) Corpus iuris Hungarici, str. 475: Decretum anni 1559 art. 41 § 2.
[23]) Tamže, str. 477 Decretum a. 1560 § 19.
[24]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 85, 10. – Cf. pozn. 15.
[25]) Napr. biskupi František Thurzo, ktorý kňazom ani nebol, a Andrej Dudič, sa oženili.

predpísanú prísahu „iuramentum fidelitatis et oboedientae", ako to zase dokazujú dokumenty arcibiskupského archívu ostrihomského.[26])

Nesmieme sa diviť, že v týchto pohnutých dobách kňazi i veriaci zanedbávali modlitbu. Oláh rozhodnul sa aj v tomto smere docieliť nápravy. Svojim spolupracovníkom chcel sprístupniť tento bohatý prameň božej milosti a preto r. 1558 vyšlo nové vydanie rímskeho breviára. Hlásatelia novôt aj toto využili proti Oláhovi. V kalendári nového breviára boly totiž sviatky významnejších svätých vyznačené červenou tlačou. Toho sa chytili hlásatelia náboženských novôt a vysvetľovali ľudu, že pá-

---

[26]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 98, 1–20: Iuramentum clericorum Nic. Olaho 1557–1567. – Ako vzor uvádzam prísahu zalavárskeho opáta Fr. Mezevlakyho z r. 1561: Ego Franciscus Mezewlaky, electus abbas conventus et monasterii ecclesiae beati Adriani martyris de Zalawar ordinis beati Benedicti conventualium in comitatu Wesprimiensi existentis, iuro per Deum vivum omnesque sanctos et sanctas Dei atque haec sancta Dei Euangelia manibus meis tacta, quod a modo inantea vobis reverendissimo in Christo patri, domino Nicolao Olaho, archiepiscopo metropolitanae ecclesiae Strigoniensis matris meae etc. domino ac metropolitano et praelato meo observandissimo, et successoribus vestris legitime intrantibus, vestrisque et eorundem vicariis in spiritualibus generalibus pro tempore constitutis in omnibus fidelis ero, et obediens, neque consentiam ubi de periculo vitae, aut mala captione vestra, damno item, iniuria praeiudicioque agetur vestro et praefatae ecclesiae vestrae, matris meae, Strigoniensis. Neque contra et adversus iura, privilegia, praerogativas, immunitates, libertates et laudabiles consuetudines eiusdem ecclesiae vestrae ac vestra, dicto aut ullo facto veniam aut faciam. Ad synodum aut alio quovismodo per vos vocatus semper veniam, statutaque synodalia vestra omniaque praemissa observabo et defendam ac, quantum in me erit, etiam per alios observari faciam. Consilia et secreta vestra mihi a vobis per nuncium aut nuncios vestros aut alias commissa nemini pandam. Res quoque et bona, ac iura quaelibet abbatiae et ecclesiae meae praefatae de Zalawar conservabo, defendam ac tuebor, neque distraham, alienabo, aut desolabo, quin potius distracta et alienata pro meo posse recuperabo. Divina officia et cultus divini ut rite, devote ac debito modo in eodem monasterio et ecclesia sancti Adriani martyris de Zalawar peragantur, continuentur et non negligantur, aut intermittantur omni posse meo superintendam ac providebo. Plebanos item in bonis praefatae abbatiae meae catholicos et non lutheranos aut alterius haerėsis tenebo, eosdemque iuxta formam sacrorum canonum locis et temporibus debitis aut personaliter visitabo aut, si praepeditus aliqua canonica praepeditione fuero, per surrogatam personam ecclesiasticam, sufficientem tamen et idoneam visitari et ad ecclesiastica ministeria doceri faciam. Simul etiam aliis muniis et officiis meis summa cura et diligentia, quantum in me erit, semper providebo. Sic me Deus adiuvet, Beata Virgo Maria, sanctus Adrianus martyr, omnes sancti ac sanctae Dei et sancta Dei Euangelia. In cuius rei, ac iuramenti per me viva voce, ut hic descriptum est, praestiti, testimonium has meas litteras manu mea propria subscriptas ac sigillo meo obsignatas dominationi vestrae reverendissimae dedi ac tradidi. Datum Posonii, quarto die decembris, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo primo. – Franciscus Mezewlaky, abbas ecclesie Zaladiensis, manu propria.

peži chcú predpisovať tak mnoho sviatkov, aby ľudia nemali kedy pracovať. Takto označených sviatkov bolo v kalendári na 200.[27]) Kazatelia mali úspech. Aby zlomil zlomyseľnosť kazateľov, dal Oláh vytlačiť druhé vydanie, kde toto označenie sviatkov, vyznačené v prvom vydaní červene len pre pohodlie modliacich sa breviár, bolo vynechané.[28])

Podobne v týchto neutešených pomeroch aj starý katolícky rítus tak upadol do zabudnutia, že mnohí už nevedeli ani mená niektorých ceremónií. Preto po breviári vydal Oláh aj rituál, ktorý je po stránke historicko-liturgickej veľmi cenný.[29]) Napr. pri krste je predpísané ešte ponorenie krsteného do vody. Zaujímavá je aj ceremónia pri udeľovaní sv. pomazania a pri „commendatio animae". Aj s týmto novým rituálom dosiahnul Oláh len malého úspechu, lebo mnohí zachovávali svoje vlastné ceremónie vo vedomí, že prímas ich nebude môcť potrestať. Stačí si prečítať kanonické vizitácie z doby Oláhovej, aby sme sa nadostač presvedčili, akým rozličným spôsobom konali mnohí kňazi bohoslužby a cirkevné obrady.[30])

Tieto bezvýsledné pokusy pomaly presvedčily Oláha, že pri svojej reštauračnej práci musí postupovať systematicky proti šíriteľom novôt. Márne boly mnohé krásne zákony a márne boly najkrajšie plány Oláhove, keď ich uskutočňovanie bolo skoro nemožné. Nadarmo sa pokúšali prímas aj kráľ užiť najúčinnejších prostriedkov pre obnovenie náboženského poriadku v krajine. Nebolo výkonnej moci, ktorá by ich previedla v skutok.

Päť severoslovenských miest, potom banské mestá — „civitates montanae" a neskôr aj spišské mestá upozornily na vážnosť sitúcie.[31]) Obyvatelia spomenutých krajov boly väčšinou nemeckého pôvodu, ktorí sa sem nasťahovali ako kolonizátori.[32]) Títo vítali protestantizmus ako „svoje náboženstvo" a usilovali sa pomaly aj navonok osamostatniť sa zpod vplyvu ostrihomského arcibiskupa, odtrhnúť sa od katolíckej cirkvi. Toto pomalé,

---

[27]) Exemplár breviára je v bibliotéke ostrihomskej kapituly: L III 306.

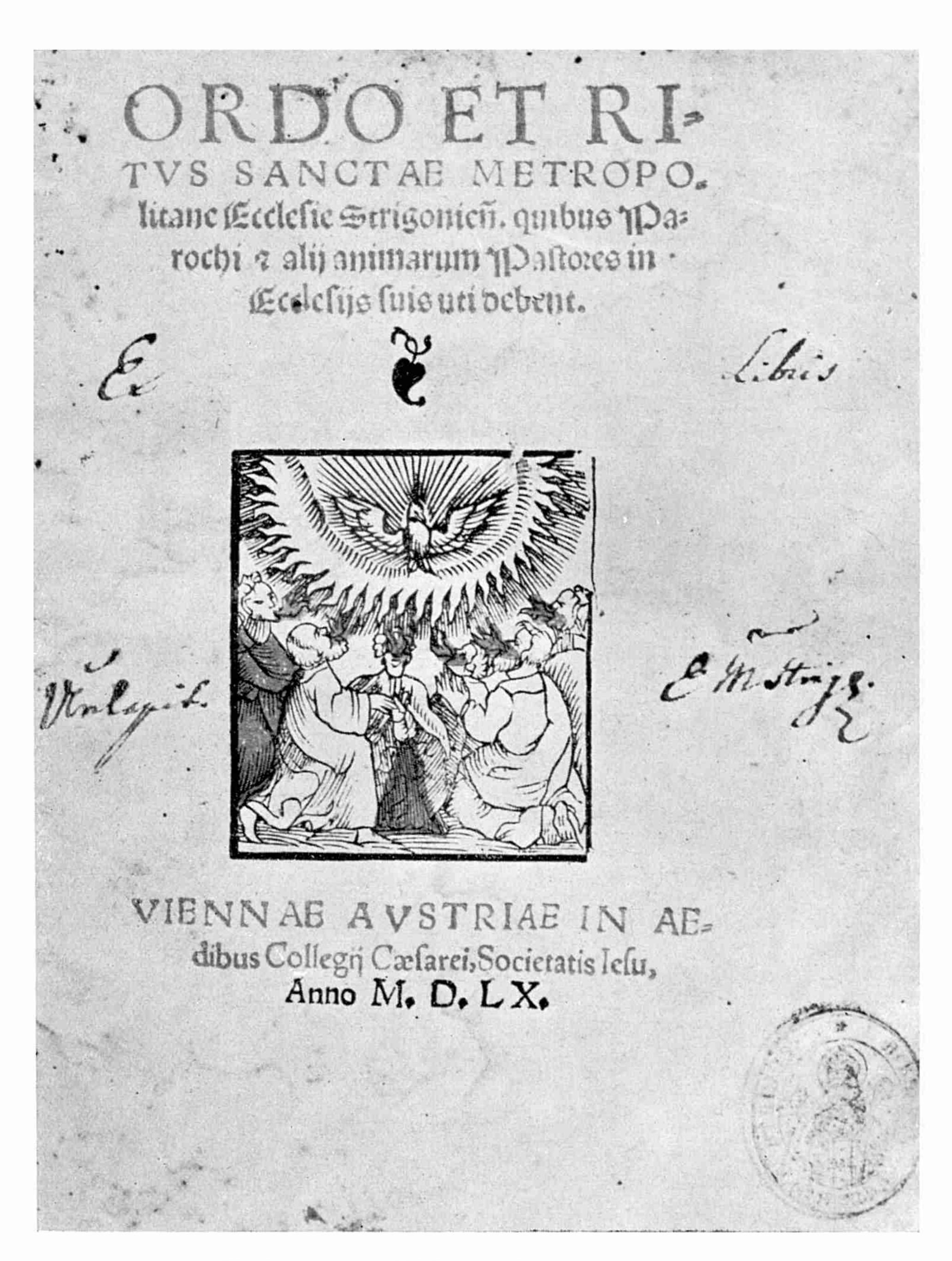
[28]) Péterffy, cit. d., str. 33.

[29]) Ordo et ritus sanctae et metropolitane ecclesie Strigoniensis, quibus parochi et alii animarum pastores in ecclesiis suis uti debent. Viennae Austriae in edibus Collegii caesarei Societatis Jesu. Anno 1560. Str. 4: Quapropter vobis omnibus et singulis pręsentes nostras visuris mandamus, ut hunc librum omnibus maiorum nostrorum temporibus in omni non modo dioecesi nostra, sed etiam aliis in locis ubique observatum, qui iam apud vos, propter perniciosam haereticorum persuasionem ita in usu esse desierat, ut plurimis vestrum vix eius nomen constaret, tanquam rectissimam quandam regulam propositam habeatis eoque uno in sacris rebus utamini, neque ullum alium recipiatis, sed omnia ex huius doctrina et praescripto faciatis.

[30]) Bucko, V., cit. d., str. 123—233.

[31]) Tamže, str. 108 a nasl.

[32]) Tamže, str. 74 a nasl.

ORDO ET RI-
TVS SANCTAE METROPO-
litane Ecclesie Strigonien. quibus Pa-
rochi & alij animarum Pastores in
Ecclesijs suis uti debent.

VIENNAE AVSTRIAE IN AE-
dibus Collegij Cæsarei, Societatis Iesu,
Anno M. D. LX.

Titulná strana Oláhovho Rituálu z r. 1560.

ale isté odtrhovanie sa od katolíckej cirkvi najlepšie badať na troch oficiálnych vierovyznaniach spomenutých oblastí.[33]) Boly to „Confessio Pentapolitana", „Confessio Heptapolitana" a „Confessio Scepusiana"[34]) Všetky tri maly za základ Melanchtonovu „Augsburskú konfesiu" (Confessio Augustana") z r. 1530 a jej apologiu.[35])

„Confessio Pentapolitana" vznikla ako ohlas na ustanovenia snemu z r. 1548 ešte za arcibiskupa ostrihomského Pavla Vardayho (1527–1549). Uhorský snem v Bratislave r. 1548 vydal prísny zákon proti novokrstencom (anabaptistom) a kalvínom (sakramentárom).[36]) Okrem toho kráľ nariadil, že kráľovskí vizitátori majú vizitovať celú krajinu, aby zistili náboženský stav v jednotlivých farnostiach a ak by niekde našli anabaptistov alebo sakramentárov, majú proti nim postupovať so všetkou prísnosťou.[37]) Severoslovenské mestá Prešov a Bardejov, ku ktorým sa pripojily Sabinov, Košice a Levoča, zo strachu, aby aj ony pre svoje reformné snahy nepadly pod prísny zákon z r. 1548, rozhodly sa podať svoje vyznanie viery písomne. Tento zákon bol namierený proti novokrstencom, ktorí prišli z Moravy na majetky Fr. Nyáriho a Petra Bakiča, a proti reformovaným, lebo okrem myšlienok Lutherových začalo sa v krajine šíriť aj učenie Kalvínovo a Zwingliho, hlavne pričinením bývalého nadšenca Lutherovho Mateja Biróva z Devy, nazvaného preto Matej Devai, ktorý po svojom návrate zo Švajčiarska okolo r. 1543 pridal sa k švajčiarskej reformácii.

Kráľovskí komisári, vacovský biskup Štefan Bardala a radca Gregor Šibrík, prišli dňa 14. augusta 1549 do Prešova a svolali si všetkých mešťanov. Oznámili im cieľ svojho príchodu a vypytovali sa na ich vierovyznanie. Prítomní zástupcovia mesta Levoče odišli, aby s pomocou bardejovského farára M. Radašína sostavili na základe Melanchtonovho diela „Loci communes"[38]) krátke vierovyznanie a predložili ho kráľovským komisárom ako svoje vierovyznanie. Zatiaľ ich však predišli Prešovčania, ktorí poverili rektora bardejovskej školy Leonarda Stöckla sostavením vierovyznania. Tento prijal sverenú úlohu a sostavil vierovyznanie piatich severoslovenských kráľovských miest, zvané krátko „Confessio Pentapoli-

---

[33]) Tamže, str. 109.

[34]) Tamže, str. 256–284, kde sú odtlačené v doslovnom znení.

[35]) Tamže, str. 115.

[36]) Corpus iuris Hungarici, I., str. 404 art. 11: Anabaptistas et sacramentarios iuxta admonitionem regiae maiestatis, qui adhuc in regno supersunt, procul expellendos esse de omnium bonis ordines et status regni statuerunt:

§ 1. Nec amplius illos aut quempiam illorum intra regni fines esse recipiendos. – Porovn. aj čl. 5–10 a 12–13.

[37]) Ribini, J.: Memorabilia augustanae confessionis in regno Hungariae. I–II. Bratislava, 1787–1789. Str. 76 a nasl.

[38]) Melanchton ich napísal po vormskom sneme r. 1521.

tana". Takto ďakuje Confessio Pentapolitana za svoj vznik 11. článku zákona z r. 1548. Nevzniká z iniciatívy týchto miest, ale ako obrana pred prípadným nebezpečenstvom. Táto Confessio Pentapolitana bola kráľovskými komisármi prijatá s uspokojením. Podľa Hainovej kroniky predostrel im ju bardejovský farár Michal Radašín dňa 2, augusta 1549. Vzali ju na vedomie aj kráľ Ferdinand I. aj jágerský biskup Anton Verančič a prímas Mikuláš Oláh.[39])

Horšie to bolo s konfesiou, ktorá vznikla na základe Pentapolitány, lebo táto už išla ďalej a vznikla ako prejav odbojných kňazov slovenských banských miest, ktorú prijalo sedem miest: Kremnica, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec, Banská Bystrica, Belá a Ľubietová. Preto nazýva sa táto konfesia „Confessio Heptapolitana", vierovyznanie siedmich slovenských banských miest.

Keď sa arcibiskup Mikuláš Oláh dozvedel o náboženskom vrení v banských mestách, citoval svojím listom zo dňa 12. augusta 1557 farárov banských miest na deň 1. októbra 1557 do Trnavy a nariadil im, aby si každý priniesol dokument o svojom vysvätení za kňaza a o riadnom a zákonitom držaní svojho benefícia.[40]) Farári sa nedostavili zo strachu, aby neboli prípadne potrestaní, keby nevedeli kladne odpovedať na požadované doklady. Preto si prímas vymohol dňa 10. decembra 1557 od kráľa Ferdinanda I. nariadenie, ktorým kráľ prísne nariaďuje farárom, aby prijali prímasa alebo jeho komisárov s patričnou úctou.

Na tomto základe vyslal prímas Oláh r. 1558 kanonika a hontianskeho archidiakona Jána Derečkeyho do banských miest, ktorý predložil v Banskej Štiavnici sídeným farárom v mene arcibiskupa Oláha články viery, obsažené v 18 bodoch.[41]) V týchto 18 bodoch bola zahrnutá katolícka náuka hlavne o otázkach, ktoré boly v tom čase živo pretriasané, ale pre svoju prísnosť a kategorickosť, vzbudily nevôľu u sídených farárov. Nespokojníci sa sišli preto ešte v marci 1558 k spoločnej porade, kde vyhlásili, že prijímajú augsburskú konfesiu ako základ svojho vierovyznania. O tomto uvedomil Derečkey Oláha.

Preto prímas ohlásil vizitáciu banských miest okružným listom zo dňa 10. apríla a Derečkeyho poveril touto vizitáciou.[42]) Vyzval príslušných kňazov, aby sa podľa toho zariadili a prijali jeho úpravy. Zároveň boly

---

[39]) Bruckner, V.: Die Oberungarischen Glaubensbekenntnise und die Confessio Augustana. Miskolc, 1930. Str. 9.

[40]) Breznyik J.: A selmecbányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története. I–III. Selmecbánya, 1883–1889. I., str. 95–96.

[41]) Ribini, cit. d., str. 112–114. – Breznyik, cit. d., 101–103.

[42]) Ribini, cit. d., str. 110–112.

vyzvané štátne úrady, aby stály Derečkeymu k službám, aby všetci prijali jeho nariadenia a sa im podrobili.[43])

Derečkey nešiel z fary na faru, ale svolal všetkých farárov na deň 16. mája 1558 do Banskej Štiavnice. Farári dohodli sa na odpovedi k 18 bodom katolíckej náuky, ktoré im Derečkey už prv predložil. Odpoveď sostavil banskoštiavnický farár Ulrich Cubicularius (Kammerknecht). Dňa 22. mája oznámil archidiakonovi Derečkeymu, zdržujúcemu sa vo Svätom Benediku, že farári banských miest nešíria žiadne bludy a že sú verní kráľovi, ako boli aj prv.[44])

Nato Derečkey odišiel dňa 1. augusta do Viedne k prímasovi, ktorý sa tam ako kráľov kancelár trvale zdržoval, aby mu podal zprávu o svojej misii. Táto zpráva Mikuláša Oláha nijako nepotešila. Skoro tri týždne radili sa Oláh a Derečkey, ako dostať banské mestá — „civitates montanae" — na správnu cestu.[45]) V tom čase boli vo Viedni ešte šiesti uhorskí biskupi, ktorí boli tiež zavolaní na poradu. Nakoniec po mnohých úvahách rozhodol sa Oláh povolať vzdorné mestá na synodu do Znieva na deň 16. septembra 1558, na ktorú sa mali sísť duchovní, aby sa tam osobne zodpovedali a aby boly dané do poriadku náboženské pomery týchto miest a celého okolia. Najviac kňazov sišlo sa z troch komitátov: nitrianskeho, žilinského a tekovského, novotami najviac ohrozených. Stalo sa tak hlavne zásluhou dekana Blažeja Zathayho, ktorý menom Oláhovým všetkým sľúbil, že sa im nič nestane a že sa budú môcť bezpečne vrátiť domov. Pod výhražkou exkomunikácie nariadil Oláh Cubiculáriovi, aby sa dostavil na synodu.[46]) Vyzval aj mestskú radu banskoštiavnickú, aby vyslala svojho farára, jedného alebo dvoch mešťanov, aby sa nemuseli báť o osud Cubiculáriov, dajúc všetkým „salvus conductus", ktorým im zaručil, že sa budú môcť všetci účastníci synody vrátiť v bezpečnosti a v pokoji do svojich domovov.[47]) To isté platilo aj pre ostatné banské mestá a ich farárov.

Zpočiatku chcely sa banské mestá zúčastniť synody a poslať na ňu aj svojich kňazov, ale títo na synodu neprišli, obávajúc sa i pri všetkých zárukách o svoju bezpečnosť a osobnú slobodu.

Na synode hovoril Oláh o svätení kňazstva, krste, spovedi, manželstve a sviatosti oltárnej. V inej prednáške hovoril arcibiskup o živote a chovaní kňazov. Výsledky synody boly spísané a tí, ktorí s nimi súhlasili, poverili žilinského dekana Valentína, aby ich za všetkých podpísal. Potom všetci slávnostne sľúbili, že až do budúcej národnej synody budú ľud vyučovať v smysle podpísaných usnesení znievskej synody.

---

[43]) Breznyik, cit. d., str. 105.

[44]) Tamže, str. 110.

[45]) Ribini, cit. d., str. 117—118.

[46]) Breznyik, cit. d., str. 119.

[47]) Tamže, str. 120.

Postup banských miest, ktoré nevyslaly svojich kňazov na synodu do Znieva na 16. septembra 1558, nemohol uspokojiť prímasa. Preto znova, pod trestom exkomunikácie, nariadil dňa 18. septembra všetkým odbojným farárom, aby sa do piatich dní dostavili na synodu.[48]) Neskôr, dňa 23. septembra oznámily banské mestá prímasovi, že v smysle svojho usnesenia sa synody nezúčastnia.[49]) Odbojní farári sídení v Kremnici vyhlásili, že sa radi zúčastnia synody, ktorá by sa konala v Kremnici, Štiavnici alebo Banskej Bystrici. Ako dôvod, prečo nechceli ísť do Znieva, udávali prípad dvoch farárov, ktorí vraj na rozkaz Oláhov sú ešte stále väznení.[50]) Oni sa vraj nechcú dožiť podobného údelu.[51]) Oláha takéto počínanie podriadených podráždilo a dal im ostrú odpoveď, v ktorej vyvrátil ich tvrdenie o uväznení dvoch duchovných, vysvetliac im, ako sa prípad v skutočnosti stal. Dvaja farári nesúhlasili s dvoma tézami Oláhovými a vyžiadali si 15 dní na rozmyslenie, ktorý čas im bol aj daný. Ale už po dvoch dňoch sa presvedčili o nesprávnosti svojho stanoviska a bez akéhokoľvek násilia odvolali svoje názory ako nesprávne a preto v pokoji odišli domov.[52]) Oláh oznámil odbojníkom, že v smysle článkov zákonov z r. 1548 a 1550 vyženie za 20 dní všetkých anabaptistov a sakramentárov z miest.[53]) Pripojil hneď aj mandát kráľa Ferdinanda I., ktorý ho k tomuto kroku oprávňoval.[54]) Od farárov banských miest žiadal, aby podpísali pripojené články viery, usnesené na synode v Znieve dňa 18. septembra 1558.[55])

Ohrození farári na svojej protisynode v Kremnici usniesli sa dňa 25. a 26. septembra na odpovedi na predložené články synody znievskej. Odpoveď bola hlavne dielom Cubiculária, ktorý ju aj podpísal.[56])

Prímas Oláh ešte raz sa pokúsil pohnúť odbojných farárov začiatkom r. 1559 povolajúc ich do Bratislavy, ale títo zase neprišli. Preto Oláh nariadil skonfiškovať v banských mestách heretické knihy a kráľ Ferdinand I. vydal prísne nariadenia proti odbojným farárom.[57]) Banské mestá dokazovaly, že nie sú bludárske, ale že sa hlásia k rímskej cirkvi. Aby od seba odvrátili podozrenie z herézy, sišli sa farári banských miest dňa 6. decembra 1559 do Banskej Štiavnice, kde na základe Pentapolitány sostavili

---

[48]) Tamže, str. 120–121.

[49]) Tamže, str. 121–123.

[50]) Nazývajú ich „viri pii". Viď Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 84.

[51]) Ribini, cit. d., str. 123.

[52]) Tamže, str. 127–128.

[53]) Breznyik, cit. d., str. 123–126.

[54]) Tamže, str. 125–128.

[55]) Tamže, str. 129–134.

[56]) Tamže, str. 136–142.

[57]) Bruckner, cit. d., str. 15.

svoje vierovyznanie, známe pod menom „Confessio Heptapolitana", niekedy aj „Confessio Montana".[58]) Táto Heptapolitana stala sa oficiálnym vierovyznaním vpredu uvedených banských miest. Exemplár konfesie poslali Oláhovi a kráľovi Ferdinandovi, ktorý aspoň mlčky vzal na vedomie toto vierovyznanie. Heptapolitanu si osvojila predovšetkým šľachta a duchovenstvo liptovského komitátu a šírila sa aj ďalej. Ako Pentapolitana stala sa podkladom Heptapolitany, tak Heptapolitana stala sa neskôr podkladom vierovyznania 24 spišských miest, sostaveným dňa 26. októbra 1569, ktoré sa krátko nazýva „Confessio Scepusiana".[59])

Po mnohom namáhavom a bezvýslednom snažení rozhodol sa Oláh svolať synodu. Prvá otázka, ktorá mala byť rozriešená, bola, či synoda má byť provinciálna alebo len diecézna. Pri predbežných rokovaniach v tejto veci vyšlo najavo, že zainteresovaní nemajú potrebných peňazí na cestu a na krytie výdavkov spojených s provinciálnou synodou. Preto bolo rozhodnuté, že každá diecéza najprv bude vydržiavať svoju vlastnú synodu. Kráľ bol zpočiatku tiež za provinciálnu synodu, ale neskôr, keď videl vynorujúce sa ťažkosti, súhlasil s diecéznymi synodami.[60])

Vo svojej diecéze svolal Oláh synodu už r. 1560, ale len málo povolaných sa jej zúčastnilo. Mnoho ospravedlňujúcich listov jednotlivých farárov je uložené v primaciálnom archíve ostrihomského arcibiskupa. Uvádzajú tie najrozličnejšie ospravedlivenia pre svoju neprítomnosť. Jeden je chorý, druhý nemá zástupcu, tretieho nepustí patrón, iní sa neodvážili ísť z obavy pred Turkami a lúpežníkmi. Niektorí vyhovárajú sa, že nemajú potrebných peňazí na cestu a 12 duchovných z banských miest chcelo ísť len vtedy, keď dostanú „salvus conductus".[61])

---

[58]) Kvačala, J.: Dejiny reformácie na Slovensku 1517—1711. Lipt. Sv. Mikuláš, 1935. Str. 73.

[59]) Bucko, V., cit. d., str. 114 a nasl.

[60]) Péterffy, cit. d., II., str. 34.

[61]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 116: Excusationes absentium a synodo:

Pro excommunicato plebano propter contumaciam orat civitas Leuchoviensis. Plebanus iste comparuit in Scepusiensi synodo, ex ignorantia tantum oberat a Tirnaviensi.

De Gwgh plebanus non potuit venire, quia est senex, et magno spacio circa eum nullus est sacerdos.

Parochi ecclesiarum in fraternitatibus ad fluvios Poprad et Harnad in Scepusio. Propter magnam raritatem sacerdotum populus non sinit eos in tam longum iter abire, nec habebant propter paupertatem sumptus.

Joannes plebanus de Zenthmarton accepit indultum ab archidiacono domi manere, ut provideat sacramentis parochianos eorum, qui comparuerunt in synodo.

Gregorius Kamanczy praepositus Charnensis non venit ob infirmitatem.

Corponensis plebanus non voluit ire ad synodum, potius discessit e parochia.

Na deň sv. Juraja dňa 23. apríla r. 1560 otvoril Oláh slávnostným spôsobom diecéznu synodu v Trnave.[62] Ešte pred začatím synody vydal kráľ Ferdinand I. dňa 10. apríla 1560 dekrét, ktorý svedčí o jeho úprimnom úsilí podporiť a obnoviť katolícku cirkev v Uhrách.[63] Tento dekrét naplnil Oláha nesmiernou radosťou. Plný nádejí odobral sa Oláh s povolením kráľovým z Viedne do Trnavy, aby vydržoval oznámenú diecéznu synodu, ktorá je prvým základným kameňom katolíckej reštaurácie v Uhrách.[64]

Porady sa začaly vždy s pobožnosťou, ktorej formu sostavil sám arcibiskup Oláh.[65] Na synode podal Oláh svojim kňazom v stručnom výťahu celú katolícku náuku, najmä otázky dogmaticko-apologetické. Jeho výklady majú názov: Catholicae ac christianae religionis praecipua quaedam capita... a Nicolao Olaho... in synodo sua dioecesana Tyrnaviae proposita ac breviter explicata 1560.[66] Rozdelili ich do 38 hláv, z ktorých niektoré sú kratšie, iné dlhšie. Rozsiahle sú spracované najmä kapitoly, v ktorých sa zaoberal pálčivými otázkami dňa. Všetky výklady sú sostavené apologeticky. Najprv podáva Oláh pozitívnu cirkevnú náuku a potom

---

Franciscus a Mekche, custos ac rector capelle Corporis Cristi in ecclesia Scepusiensi, necnon archidiaconus Tornensis, aegrotus. 1561.

Franciscus Mezewlaky, abbas Zaladiensis, aegrotus. 1560.

Breznobaniensis civitas excusat suum parochum Casparum, qui omnia bona sua perdidit in incendio civitatis. Non est haereticus, catholice administrat sacramenta.

Fr. Caspar, abbas Tichoniensis, est plurimum occupatus, solus est in tota illa provincia catholicus sacerdos.

Episcopus Zagrabiensis, qua abbas de Topusko, dicit abbates in Croatia ad Zagrabiensem synodum debere conparere. Ipse tantum archiepiscopi respectu veniret, sed propter Turcas multis fortificationibus est occupatus.

Matthias, praepositus de Bozok, est aegrotus.

Episcopus Jauriensis petit veniam abesse pro vicario suo Stephano de Herczegh Zewlews, qui citatus est qua praepositus de Rayk, sed non potest relinquere dioecesim in absentia episcopi.

Gaydel pagi magistratus excusat parochum suum Melchiorem, qui est aeger. 1560.

[62]) Péterffy, cit. d., II., str. 43–129. Nazýva ju „synodus dioecesano-provincialis", ale z vyše uvedeného bolo patrné, že to bola len diecézna synoda.

[63]) Péterffy, cit. d., II., str. 39–42. – Corpus iuris Hungarici, str. 476–478.

[64]) Péterffy, cit. d., II., str. 43 hovorí o nej: Haec proinde est synodus multorum desiderio famaque celebrata apud Hungaros, quamque unam hodiedum viri ecclesiastici quaeritabant. Multa, spondere ausim, lectoris eruditioni servient. – Uhorský snem z r. 1559 čl. 41 stanovil o synodách: Statutum est praeterea, quod iuxta constitutiones superioris conventus anni 1547 et etiam aliorum domini praelati archidiaconos suos ad visitationes emittant, synodos celebrent aliaque ad eorum officia spectantia in rebus ecclesiasticis obire non omittant.

[65]) Péterffy, cit. d., II., str. 43.

[66]) Tamže, str. 45.

CATHOLICÆ,

Ac Christianæ Re-

LIGIONIS PRAECIPVA QVAEDAM CAPITA, DE SACRAMENTIS, Fide & operibus, de Ecclesia, de vtraq; Iustificatione, ac alijs: à Reuerendissimo Domino D. NICOLAO OLAHO, Archiepiscopo Ecclesiæ Metropolitanæ Strigoniensis, Primate Hungariæ, & Legato nato. &c. ex purissimis sacræ scripturæ, traditionum Apostolicarum, Canonum, ac Sanctorum Patrum fontibus deriuata & in Synodo sua Diœcesana Tirnauiæ proposita, ac breuiter explicata.

M. D. LX.

VIENNÆ AVSTRIÆ
excudebat Raphael Hofhalter.

ANNO

M. D. LXI.

Titulná strana Oláhových výkladov na diecéznej synode v Trnave r. 1560.

vyvracia domnienky novotárov. V úvode dáva Oláh možnosť všetkým prítomným, aby bez strachu prišli k nemu, ak by mali nejakú pochybnosť v niektorej otázke, aby im s božou pomocou všetko podľa svojich síl vyložil,[67]) lebo vynorilo sa v posledných časoch mnoho falošných prorokov.[68]) Práve preto svolal synodu, aby ukázal správnu cestu kňazom i veriacim.[69]) Jeho výklady opierajú sa o Písmo sv., svätých Otcov a cirkevné učenie.[70]) Ale bludy nezasiahly len pole viery. Uvoľnil sa život kňazov i ľudu. Preto i na toto pamätá Oláh vo svojich výkladoch. Po kapitole o viere rozobral Oláh cirkevnú náuku o sv. sviatostiach. Podobne ako vo svojom Rituále i tu uvádza Oláh pri krste trojnásobné ponorenie krsteného do vody.[71]) Pri sviatosti birmovania nariaďuje, že nemajú byť birmovnými rodičmi jednému viacerí, ale ani nikto nemá mať viac birmovancov ako jedného.[72]) Veľmi obsiahle rozobral učenie o sviatosti oltárnej, žiadajúc, aby sa každý v tejto otázke pridržiaval cirkevného učenia a pochabe nezavádzal žiadne novoty.[73]) Takisto rozsiahle prebral aj otázku pokánia a vyvrátil bludy heretikov ohľadne tejto sviatosti.[74])

Pri sviatosti stavu kňazského zdôrazňuje, že len platne vysvätení kňazi sú oprávnení udeľovať sviatosti, a že účinok sviatosti nie je závislý od hodnosti alebo nehodnosti kňazov, ale je želateľné, aby títo vždy sväte konali svoj vznešený úrad. Mieri tu proti tým laikom, ktorí svedení novotármi, osobovali si bez kňazského svätenia konať bohoslužby a udeľovať

---

[67]) Tamže, str. 49: Quod si cuius forte vestrum animo in iis, de quibus acturi sumus, aliqua dubitatio insederit, aut aliquo scrupulo quispiam urgebitur, is ad nos si venerit, humaniter secum ac paterno cum affectu in spiritu lenitatis agi sentiet simulque intelliget nihil nos optatius habere, quam ut ei, quantum divina nobis bonitas concesserit, omnem ex animo scrupulum eximamus ac purgata conscientia bene instructum dimittamus.

[68]) Tamže, str. 48: Subintraverunt enim et clam per dolum in Christi ovile irrepserunt multi pseudo-apostoli, operarii subdoli, qui se in angelos lucis atque iustitiae ministros transfigurantes, cum tamen interea et doctrina et moribus sint falsissimis atque impurissimis praediti, Dominicum gregem dissipare et in errorem inducere ac postremo pessundare nituntur.

[69]) Tamže, str. 48–49.

[70]) Tamže, 49.

[71]) Tamže, str. 53: ter infantem in modum crucis in aquam mergat. – Len keď niet dosť vody alebo súcej nádoby k ponoreniu, stačí liať vodu na hlavu dieťaťa alebo ho len pokropiť. (Tamže.)

[72]) Tamže, str. 55: neque plures homines unum, vel unus plures in confirmationem oblatos teneat.

[73]) Tamže, str. 55–58.

[74]) Tamže, str. 59: Sed quoniam eo iam dementiae progressi sunt haeretici, ut has quoque poenitentiae partes suis falaciis eripere conentur, non abs re futurum arbitramur, si ex plurimis Sacrae Scripturae locis pauca quaedam ad illas stabiliendas et confirmandas in medium producamus. – Str. 58–61.

sv. sviatosti.[75]) Pri sviatosti stavu manželského vyzdvihuje najmä, že kňazom nie je dovolené uzavrieť platné manželstvo[76]) a bojuje proti tajným manželstvám.[77]) Svoje vývody o sviatostiach zakončil s výzvou, aby sa všetci držali cirkevnej náuky a chránili sa bludov, šírených novotármi.[78])

V hlavných 10–12 rozobral Oláh veľmi pálčivú a živo pretriasanú otázku o ospravodlivení a vyvrátil ospravedlnenia týkajúce sa bludy novotárov.[79]) Svoje výklady o cirkvi, klasicky sostavené, zakončil slovami, že každý, kto sa chce najlepšie postarať o svoju dušu, má tak urobiť v lone katolíckej cirkvi.[80])

Najviac miesta venoval Oláh svojim výkladom o tradícii a jej autorite.[81]) Túto 14. kapitolu rozdelil na 11 paragrafov, v ktorých vyvrátil názory bludárov dôvodiac, že bez tradície ani Písmo sv. nemôže mať autoritu.[82]) Táto kapitola je majstrovským výkonom apologétu Oláha, a dodnes môže byť prameňom cenného poučenia. Hneď v úvode tejto kapitoly poukázal, že bludári vždy siahli na autoritu tradície,[83]) ale keď niekto

---

[75]) Tamže, str. 61–64. – Strigonium: Archivum Ecclesiasticum vetus. Nro 98.

[76]) Péterffy, cit. d., str. 67: Decet autem, imo vero pernecessarium est, eos, qui sacra mysteria Dei et venerabile Jesu Christi Domini nostri corpus quotidie tractant, non minus animo, quam corpore puro et immaculato ad altare Domini accedere.

[77]) Tamže, str. 66: Ad haec, licet solo partium consensu matrimonium contrahatur, ad bonos tamen mores pertinet, ut non clandestine, sed consensu inprimis parentum id fiat ac deinde in facie ecclesiae publicetur.

[78]) Tamže, str. 69: Nobis hoc tempore satis est visum digitum veluti ad fontem intendere, vobisque, quae recta esset a sanctis Patribus in unione sanctae et catholicae ecclesiae trita ac secura via, qua ad salutem sit progressus, breviter indicare vestrique vos officii commonefacere: simulque intra quos terminos in docendo vos continere debeatis ostendere, ne si forte nullus vobis se ducem praebeat extra limites evagari atque in praecipitia, quae extra hanc viam multa sunt, imprudentes prolabi cogamini.

[79]) Tamže, str. 70–76.

[80]) Tamže, str. 78: Quapropter, qui animae suae consultum optime volunt, in huius se gremio contineant neque ullis sathanae persuasionibus hinc se avelli patiantur.

[81]) Tamže, str. 78–90.

[82]) Tamže, str. 81: Scriptura enim divina istis sublatis, aut nulla esset, aut eius authoritas nobis vel maxime, incerta profecto esset.

[83]) Tamže, str. 79: Certissimum est veteres haereticos propemodum omnes, pariter ac recentiores, universos blasphemo ore apostolicas traditiones proscindere ac plane de medio tollere conatos esse atque omnem praeterea operam adhibuisse movisseque lapidem omnem, ut iisdem exstinctis virulentissima dogmata sathanicamque suam doctrinam e cathedra pestilentiae per omnium hominum corda disseminarent.

zavrhne tradíciu, nezostane v cirkvi nič zdravého a pevného. Preto katolícka cirkev tak veľmi hají tradíciu a si ju vysoko cení.[84])

O ceremóniách zdôrazňuje Oláh, že tieto nás majú napomáhať na ceste pozemského života a viesť od viditeľných vecí k chápaniu neviditeľných, večných[85]) a majú v nás budiť väčšiu zbožnosť.[86]) Preto bludy heretikov o nepotrebnosti ceremónií treba zamietnuť.[87])

V 16. kapitole rozoberá Oláh učenie cirkvi o najsvätejšej obete omše svätej. Môžu ju konať len právoplatne vysvätení kňazi. Ukazuje, ako sa má táto obeta konať a čoho sa treba pri nej vystríhať.[88]) V nasledujúcej hlave poučuje Oláh veriacich o pôste a o tom, ako sa treba postiť, najmä v dobe 40denného pôstu.[89]) Úcta svätých, relikvií, sôch a obrazov bola jedným z kameňov úrazu pre novotárov. Preto aj tejto otázke venuje Oláh svoju pozornosť v hlave 18. a 19.[90]) Ukazuje, že úcta svätých, obrazov Kristových a svätcov je oprávnená, že je rozumné modliť sa a že sú nesprávne námietky odporcov úcty svätých.[91])

V 20. hlave dokazuje Oláh z Písma sv. a tradície, že je očistec a že preto oprávnene modlí sa cirkev za duše veriacich v očistci a obetuje za ne sv. omšu.[92]) Dáva smernice pre svoju diecézu o slúžení omše svätej za zomrelých.[93])

V 21. hlave rozobral Oláh otázku svätenia chrámov a oltárov a dal predpisy v tejto veci.[94])

Novotári šírili svoje bludné náuky najmä knihami a letákmi. Preto ani na toto Oláh nezabudol. Urobil tak v 22. hlave, kde dal smernice o zlých, heretických knihách, aby ich nikto nečítal a nešíril.[95])

Kapitoly 23. a 24. venoval Oláh svojim kňazom, aby im ukázal, aký život majú viesť a ako majú spravovať sebe sverený ľud.[96]) Život kňazov

---

[84]) Tamže str. 89: Quapropter tanta traditionum maiorum ac ecclesiae totius Christi Jesu sponsae unicae dilectissimae eiusque praesulum debet apud nos esse authoritas, quanta est dignitas ac virtus eius, ex quo tanquam purissimo fonte aquae salientis in vitam aeternam, ecclesiae dignitas et authoritas ortum habet.

[85]) Tamže, sr. 90–91.

[86]) Tamže, str. 90: Latet enim quaedam in ipsis ceremoniis excitativa devotio.

[87]) Tamže, str. 91.

[88]) Tamže, str. 91–93.

[89]) Tamže, str. 93–95.

[90]) Tamže, str. 95–99.

[91]) Tamže, str. 97.

[92]) Tamže, str. 99–101.

[93]) Tamže, str. 100.

[94]) Tamže, str. 101–102.

[95]) Tamže, str. 102.

[96]) Tamže, str. 102–111.

má byť neporušený, lebo ich podielom je Pán.[97]) Nemajú mať vo svojich domácnostiach podozrivé ženy a takéto nemajú navštevovať,[98]) majú žiť v celibáte.[99]) Majú sa chrániť lakomstva a nemajú obchodovať.[100]) Ich reči majú by počestné a majú sa chrániť akejkoľvek dvojsmyselnosti vo svojich rečiach.[101]) Nemajú prijímať svetské úrady[102]) a majú chodiť pre kňaza dôstojnom a primeranom rúchu.[103]) Nemajú mať dve beneficiá[104]) a majú konať čo najsvedomitejšie svoje povinnosti a správne vyučovať sverený ľud.[105]) Majú sa starať o svoj kostol, aby bol čistý a aby bolo v ňom všetko v poriadku.[106]) Preto nariaďuje všetkým zachovávať rezidenciu, aby sa tak lepšie mohli venovať správe veriacich a spáse ich duší.[107]) Ináč pritiahnu na seba trest boží.[108]) Majú krstiť podľa spôsobu katolíckej cirkvi[109]) a sviatosť oltárnu majú prisluhovať podľa učenia cirkevného, nebojac sa hrozieb svetských patrónov.[110]) Majú zachovávať ušnú súkromnú spoveď, každého majú spovedať zvlášť, nie hromadne.[111]) Sviatosti musia vysluhovať bezplatne a majú mať ohľad na chudobných.[112]) Majú sa modliť kňazské hodinky a bohoslužby majú konať podľa predpísaných kníh.[113]) Katechizovať, krstiť a pochovávať môže iba vysvätený kňaz, výjmuc prípady nevyhnutnosti.[114]) Z kláštorov vystúpivší mnísi majú byť vyšetrení a odovzdaní arcibiskupovi alebo svojim rádovým predstaveným.[115])

---

[97]) Tamže, str. 103.

[98]) Tamže.

[99]) Tamže.

[100]) Tamže.

[101]) Tamže, str. 104.

[102]) Tamže.

[103]) Tamže.

[104]) Tamže, str. 105.

[105]) Tamže.

[106]) Tamže.

[107]) Tamže. – Viď aj str. 117–118, 120–124.

[108]) Tamže, str. 106.

[109]) Tamže.

[110]) Tamže: non formidantes minas, terrores et odia patronorum laicorum, ab unione sanctae ecclesiae catholicae in perditionem animae suae se separantium.

[111]) Tamže, str. 107: Confessiones sacramentales sive auriculares cum circumstantiis peccatorum particulariter, et non in turba seu communi, audiant.

[112]) Tamže, str. 109: Nemo praeter consuetas oblationes audeat quicquam pro administratione sacramentorum exigere, ne in simoniam incurrant. Clerici et parochi singularem habeant rationem extrema paupertate laborantium, in quo eorum conscientias oneramus, si vel quicquam ab eis acceperint, vel non curaverint, ut omni honesta ratione eorum miseria sublevetur.

[113]) Tamže.

[114]) Tamže, ster. 110: Nullus clericus, nisi sacerdos fuerit, citra urgentem necessitatem, catechizet, baptizet vel mortuos sepeliat.

[115]) Tamže, str. 111.

Z týchto Oláhových nariadení možno vybadať jeho otcovskú starostlivosť o kňazov i veriacich a horlivosť za veci božie a cirkevné.

Veľmi dôležitou otázkou v revolučnom vare náboženskom bola škola a jej učitelia. Preto Oláh na svojej synode pamätal aj na týchto.[116]) Ukazuje, kto môže byť učiteľom, aké má mať vlastnosti a čo má učiť. Farári majú dozerať na život a učenie učiteľov.[117])

V 26. hlave hovorí Oláh o slávení sviatkov, v 27. o pohreboch, v 28. o desiatkoch a v 29. o cenzúrach a exkomunikáciách pre neposlušných synov cirkvi.[118])

Oláh pozoroval, že jednou z príčin šírenia novôt je nedostatok kňazov, najmä kňazov dobrých. Preto na synode stanovil aj podmienky pre tých, ktorí mali byť ordinovaní.[119]) V 32. a 33. hlave ohradil sa Oláh proti tým, ktorí si uzurpovali práva, veci, majetky a príjmy cirkevné, porušovali cirkevnú jurisdikciu[120]) a stanovil na rušiteľov patričné tresty.[121]) Archidiakoni, vicearchidiakoni, dekani, farári a všetci klerici majú sa starať, aby netrpeli vo svojom okolí heretikov a aby ich vyhnali.[122])

Kapitolu 35. venoval Oláh mníchom, napomínajúc ich, aby zostali verní svojmu povolaniu.[123]) Predstavení sa majú starať, aby v ich kláštoroch bol poriadok, aby bola zachovaná regula a disciplína.[124]) Bezdôvodne nemá sa prestupovať z jednej rehole do druhej.[125])

V 36. kapitole hovoril Oláh o testamentoch a kňazom dal potrebné smernice, aby poučovali veriacich, ako treba testamenty platne robiť.[126]) V nasledujúcej hlave prebral prípady, ktoré sú vyhradené pápežovi a biskupom.[127]) V poslednej 38. kapitole Oláh stanovil, ktoré sviatky sa majú svätiť na území ostrihomskej arcidiecézy.[128]) Všetkých sviatkov malo byť svätené 43, počítajúc do toho sviatky Pána, Panny Márie a svätých.

Péterffy dodáva k týmto Oláhovým dekrétom poznámku, že nikdy

---

[116]) Tamže, str. 111–112. – Viď aj kapitolu: Oláhova starostlivosť o školstvo a kňazský dorast.

[117]) Tamže, str. 112.

[118]) Tamže, str. 112–116.

[119]) Tamže, str. 116–117.

[120]) Tamže, str. 118–120.

[121]) Tamže, str. 119, 120.

[122]) Tamže, str. 123.

[123]) Tamže, str. 124–125.

[124]) Tamže.

[125]) Tamže, str. 125.

[126]) Tamže, str. 125–126. – Viď aj kapitolu: Oláhov testament a smrť.

[127]) Péterffy, cit. d., str. 126–127.

[128]) Tamže, str. 127–128.

by sa v Uhorsku neboli odvážili siahať na práva cirkvi, keby boli úprimne poznali a skúmali tieto dekréty.[129])

Oláh, ako vidno aspoň z nepatrných pozostatkov dokumentov, uverejnených v Péterffyho diele,[130]) alebo ako ich nájdeme v archíve ostrihomského arcibiskupstva,[131]) ohlasoval každý rok synodu, aby sa presvedčoval, nakoľko sa jeho dekréty uvádzajú do života a aby vždy znova poučoval svojich kňazov, aby čím lepšie mohli plniť svoje vznešené poslanie byť dobrými vodcami sebe svereného ľudu. Ďalej kontroloval na týchto synodách aj život svojich kňazov, vypočul ich sťažnosti a ťažkosti, ktoré im robia novotári a patróni novotárov.

Oláh badal, že mnohí kňazi sa nedostavujú na synodu, že sa vyhovárajú pod všelijakými výhovorkami.[132]) Preto sa neuspokojil len vydržiavaním synody, ako to neskôr žiadal aj tridentský koncil,[133]) ale šiel ďalej. Rozhodol sa poslať do všetkých archidiakonátov svojej diecézy vizitátorov, aby sa na vlastné oči presvedčili o cirkevno-náboženských pomeroch v jednotlivých farnostiach rozsiahlej arcidiecézy. Práve tieto kanonické vizitácie sú veľmi cenným úradným dokladom pre poznanie nábožensko-mravného života kňazov i veriacich v jednotlivých cirkevných obvodoch a v jednotlivých dobách. Ale tieto dokumenty nemajú význam len pre poznanie cirkevných pomerov, ich význam je širší. Sú

[129]) Tamže, str. 129.

[130]) Tamže, str. 130–189.

[131]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 84–124.

[132]) Tamže. Nro. 116.

[133]) Concilium Tridentinum, cit. vyd., str. 451–452, sessio XXIV. de reformatione caput 2.: Provincialia concilia, sicubi omissa sunt, pro moderandis moribus, corrigendis excessibus, controversiis componendis aliisque ex sacris permissis renoventur. Quare metropolitani per se ipsos seu, illis legitime impeditis, coepiscopus antiquior intra annum ad minus a fine praesentis concilii et deinde quolibet saltem triennio post octavam Paschae Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, seu alio commodiori tempore, pro more provinciae non praetermittat synodum in provincia sua cogere, quo episcopi omnes et alii, qui de iure vel consuetudine interesse debent, exceptis iis, quibus cum imminenti periculo transfretandum esset, convenire omnino teneantur. Nec episcopi comprovinciales praetextu cuiuslibet consuetudinis ad metropolitanam ecclesiam in posterum accedere inviti compellantur. Itidem episcopi, qui nulli archiepiscopo subiiciuntur, aliquem vicinum metropolitanum semel eligant, in cuius synodo provinciali cum aliis interesse debeant et quae ibi ordinata fuerint, observent ac observari faciant: in reliquis omnibus eorum exemptio et privilegia salva atque integra maneant. Synodi quoque dioecesanae quotannis celebrentur: ad quas exempti etiam omnes, qui alias cessante exemptione interesse deberent, nec capitulis generalibus subduntur, accedere teneantur, ratione tamen parochialium aut aliarum saecularium ecclesiarum etiam annexarum debeant ii, qui illarum curam gerunt, quicunque illi sint, synodo interesse. Quod si in his tam metropolitani quam episcopi et alii supra scripti negligentes fuerint, poenas a sacris canonibus sancitas incurrant.

vzácnym historicko-kultúrnym časovým dokladom. V nich odzrkadľuje sa celý verejný a súkromný život patričnej doby a miesta. Majú význam pre topografiu, pre poznanie hospodárskych a národnostných pomerov, ako aj pre dejiny umenia.[134])

Oláh nečakal ani nariadenie tridentského koncilu o povinnosti vizitácie diecéz.[135]) Vo svojej bystrozrakosti videl, že len tak môže so zdarom liečiť bolesti svojej diecézy a zastaviť šírenie novotárskych náuk, keď bude mať jasný obraz o celkovom stave svojej diecézy. Preto nariaďuje vizitáciu celej svojej rozsiahlej arcidiecézy a vizitátorom dáva smernice, čoho všetkého si majú pri svojej činnosti všímať a ako majú postupovať. Kládol im na srdce, aby sa chovali otcovsky, rozvážne a láskave pri konaní svojej vizitačnej úlohy.[136]) Niektorí vizitátori boli svedomitejší a všímali si všetkého, iní svoju povinnosť konali s menšou presnosťou, čo sa

---

[134]) Väčšinu kanonických vizitácií z Oláhovej doby som uveerjnil v knihe: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1939. Str. 123–233.

[135]) Concilium Tridentinum, sessio 24. caput 3. zo dňa 11. novembra 1563. Cit. vyd., str. 455–457: Patriarchae, primates, metropolitani et episcopi propriam dioecesin per se ipsos aut si legitime impediti fuerint, per suum generalem vicarium aut visitatorem, si quotannis totam propter eius latitudinem visitare non poterunt, saltem maiorem eius partem, ita tamen, ut tota biennio per se vel visitatores suos compleatur, visitare non praetermittant. – Ďalej sú dané úpravy, ako si vizitátori majú pri vizitáciách počínať, aby dosiahli cieľ vizitácií, určený slovami: Visitationum autem omnium istarum praecipuus sit scopus sanam orthodoxamque doctrinam expulsis haeresibus inducere, bonos mores tueri, pravos corrigere: populum cohortationibus et admonitionibus ad religionem, pacem innocentiamque accendere, caetera prout locus, tempus et occasio feret, ex visitantium prudentia ad fidelium fructum constituere.

[136]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97: De infrascriptis articulis examinentur parochi:

De articulis fidei et de modo, quem servat in administrandis sacramentis, circa materiam, formam, intentionem et ceremoniam.

De confessione eorum, an confiteantur, ac quibus, quoties, quomodo, et quomodo absolvantur in casibus papalibus et reservatis in bulla Coena Domini.

Declaretur et constituatur ipsis parochis modus servandus in confessione facienda, aliquoties per annum, ne illotis manibus sacramenta administrent in perditionem animarum suarum.

Teneantur parochi legere post prandium diebus dominicis et festis cathechismum pueris et rudibus ac tam senes alios tum in matutinis concionibus, tum in vespertinis instruere.

Interrogentur, que sint impedimenta, quibus retrahantur ab administratione sacramentorum secundum ritum sanctae romanae et universalis ecclesiae, et quibus etiam modis putarent sibi provideri posse, ne huiusmodi impedimentis ab officio catholico prohiberentur.

Dicatur etiam eis, quod si quid haberent impedimenti aut turbationis, libere dicant, et, si quae medela adhiberi poterint, providebitur.

javí vo vizitačných protokoloch, v ktorých podávali arcibiskupovi zprávy o výsledku svojej práce. Nezachovaly sa nám alebo aspoň dosiaľ neboly nájdené všetky protokoly, ale tie, čo sa zachovaly, obsahujú dosť materiálu, aby sme si mohli urobiť dobrý obraz o celkovej náboženskej situácii arcidiecézy ostrihomskej za arcibiskupa Mikuláša Oláha.[137]) Proti nehodným kňazom boly zavedené cirkevné procesy, boli volaní na zodpovednosť, aby sa ospravodliveli alebo prijali vymeraný trest. Aj týchto procesov z doby M. Oláha je zachované dosť v arcibiskupskom archíve ostrihomskom. Tieto dokumenty umožňujú nám tiež lepšie poznanie tejto pohnutej doby.[138]) Ale vizitácie, ako aj ostatné dokumenty poučujú nás často aj o tom, prečo a ako boly šírené náboženské novoty; z nich poznávame, že to boli najčastejšie zemepáni, ktorí nútili kňazov aj svojich poddaných k odpadu od katolíckej cirkvi a prijímať novoty.[139])

Zpráva o stave archidiakonátu katedrálneho sv. Juraja je veľmi stručná.[140]) Väčšina fár bola opustená zo strachu pred Turkami. Arcijahen udáva výslovne len dve fary, kde boli farári. V Maďarskom Seldíne bol farárom starec Michal, žijúci v celibáte a verný katolíckej cirkvi.[141]) Vo Veľkých Ľudinciach bol farárom Blažej, síce ženatý, ale všetko zachovával podľa katolíckej náuky.[142]) Pri ostatných farách neudáva mená farárov, pri iných — ako: Libád, Bart, Ebed a Belá — výslovne hovorí, že sú opustené.[143]) Pevnosť v Parkáne bola v rukách Turkov.[144]) Viac nás vizitátor — asi z r. 1560[145]) — nepoučuje o pomeroch v archidiakonáte katedrálnom.

Non adhibeant etiam fidem haereticis presbyteris et inobedientibus, qui multa mendacia confingere solent in perditionem animarum suarum, neque ipsi quapiam re terreantur, dummodo permaneant in vera religione et officio vocacionis sue satisfaciant, vident et reipsa experiuntur nec reverendissimum prelatum, nec alios quidquam mali eis facere, sed eos, ut decet, paterne et clementer admonere, ut quilibet in vera et catholica religione permaneat, et sacramenta ecclesie catholicae secundum eius ritum, morem, consuetudinem et institutionem administrent, sintque obedientes, ut tenentur, dominationi suae reverendissimae tanquam praelato eorum legitimo.

137) Viď pozn. 134.

138) Strigonium: Archivum Ecclesisticum Vetus. Nro 97.

139) Viď vizitačné protokoly na veľmi mnohých miestach, kde sa kňazi a vizitátori sťažujú na zemepánov.

140) Bucko, V.: Reformné hnutie, str. 124—125.

141) Tamže, str. 124—125: Plebanus de Zeden Hungaricali Michael senex et sine uxore ... christianus et romanus.

142) Tamže, str. 125: Plebanus de Ölwed Blasius ... est uxoratus, alioqui cum omnibus ceremoniis et sacramentis romanus.

143) Tamže.

144) Tamže: Kakath, hic castellum Thurcarum.

145) Némethy, L.: Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis. Strigonii, 1894. Str. 213.

Vizitácie komitátu komárňanského máme z roku 1561. a 1562.[146]) Vizitátor navštívil r. 1561 21 fár, z čoho 13 bolo bez farárov. Katolícki farári boli na týchto farách: Nasvad,[147]) Dvory nad Žitavou,[148]) Guta,[149]) Balvany-Szakállos,[150]) Ekel',[151]) Veľký Meder[152]) a Tôň.[153]) Všetci žili v celibáte a vysluhovali sviatosti a ostatné obrady konali katolícky. Kde boli katolícki farári, aj ľud bol katolícky. Len vo farnosti Balvany-Szakállos našiel vizitátor istého Lukáša Pozara, ktorého nazýva najväčším heretikom.[154])

Uprázdnenie fár stalo sa väčšinou zo strachu pred Turkami, ktorí niektoré vypálili a iné obrali o všetok majetok. Inde zasa farníci predali farský majetok, aby sa tak mohli vyplatiť Turkom.[155]) V niektorých farnostiach bez farára pridali sa obyvatelia k luteranizmu a nestarali sa o postavenie alebo opravu spustošených kostolov a farských budov,[156]) a to tým viacej, že sami zemepáni sa o to nestarali, ba zmocnili sa cirkevného majetku. Tak si počínali zemepáni Leonard Omady a Peter Pálfy.[157]) Ba veci došly tak ďaleko, že luteráni v Hypoltfalve a Hederváre si urobili z kostolov maštale.[158]) V Klížskej Nemej postavil si zemepán Ján Kološ na

[146]) Bucko, V., cit. d., str. 125–131.

[147]) Tamže, str. 125: Primo in oppido Nazwad vicearchidiaconus iuratus ad puritatem sue conscientiae, quod nullam aliam fidem tenet nisi quam romana ecclesia. Ipse autem honeste vite, neque uxorem habet.

[148]) Tamže, str. 126: Item Valentinus plebanus de Udward veram fidem tenet, quam romana mater ecclesia, omnia sacramenta ecclesie bono ordine et honeste tenet.

[149]) Tamže: Item in Gutta habetur plebanus nomine Johannes bonis moribus et nullam aliam fidem tenet, nisi quam romana ecclesia.

[150]) Tamže: Item in Balvany Zakalos plebanus Gaspar est bonis moribus preditus et sinceram fidem tenet et omnia sacramenta ecclesie recto ordine administrat.

[151]) Tamže: Item Valentinus plebanus in Ököl est satis bonis moribus et verus christianus et veram fidem tenet, quam solita est tenere mater ecclesia romana.

[152]) Tamže: Item plebanus Ladizlaus Chephy in Nagymeger est verus chatolicus et veram fidem tenet.

[153]) Tamže: Item Michael plebanus in Thonye est satis humanus et verus christianus. Ecclesiam habet satis egregie ornatam et omnia sacramenta rite et certo ordine administrat.

[154]) Tamže: Parochiani quoque eius sunt omnes boni christiani excepto Luca Posar, qui est summus hereticus.

[155]) Tamže, str. 126–127: Perbete, Martoš, Imeľ, Ašvaň.

[156]) Tamže: Hypoltfalva, Asvaň, Sv. Pavel, Hedervár, Zámolyová.

[157]) Tamže, str. 127.

[158]) Tamže, str. 127: Item in Hypolthfolva ecclesiam, tenent pro stabulo, quia sunt omnes lutherani et eorum dominus Leonardus Omady, nihili faciunt, neque sacramenta, neque alia, que pertinerent ad religionem christianam. – Item in Hedervara carent plebano a multis annis et tenent ecclesiam pro stabulo, cum sit dominus eorum omnino lutheranus et bona ecclesie pro se usurpavit.

mieste kostola dom a zhabal všetok cirkevný majetok.[159]) Ani cirkevní patróni nestarali sa o postavenie alebo opravu spustošených kostolov.[160])

R. 1562 previedol vizitáciu komárňanského komitátu arcijahen tohoto komitátu Michal de Dobrakutyay.[161]) Vizitoval celkom 11 farností, z ktorých dve boly bez farára.[162]) Vo všetkých farnostiach, okrem Komárna, boli katolícki farári, žijúci v celibáte a vykonávajúci obrady katolícky. V Komárne našiel dvoch kňazov, Lukáša a Tiburcia. Lukáš nechcel nikoho poslúchať a choval sa vzdorovito.[163]) Tiburcius, ktorý bol kňazom v komárňanskej pevnosti, oženil sa, a to ešte v dobe veľkého pôstu, čím upadol do exkomunikácie.[164]) Okrem týchto dvoch prípadov bol vizitátor úplne spokojný.

K vizitácii je pridaný prehľad farností komárňanského komitátu. Je ich uvedené spolu 41, z čoho bolo 29 bez kňaza.

Kanonické vizitácie komárňanského komitátu z rokov 1561 a 1562 sú školským príkladom toho, ako sa reformácia šírila hlavne tam, kde nebolo kňazov a kde to zemepáni podporovali. Nedostatok katolíckych kňazov a túha zemepánov, poprípade aj iných obyvateľov, po cirkevnom majetku, boly hlavnými podmienkami reformačných úspechov, aspoň prechodných, na Slovensku.

Kanonické vizitácie bratislavského prepoštstva máme zachované dve: z r. 1561 a 1562.[165]) Obidve sú dôkazom veľkého nedostatku katolíckeho kňazstva, pretože obidvaja vizitátori udávajú vyše 50 farností bez farára (vakancií).

Vizitátor r. 1561 vizitoval vyše 100 farností, z ktorých väčšia čiastka bola uprázdnená, bez kňaza. Našiel v celom prepoštstve 43 kňazov, ktorí, okrem farára v Grinave,[166]) vizitátorovi podozrivého, všetci sa pridržiavali

---

[159]) Tamže, str. 128: In Nema ecclesia est desolata et destructa per egregium dominum Johannem Colos, qui sibi paravit domum de illo loco, ubi erat ecclesia parochialis et bona ecclesie pro se usurpavit.

[160]) Tamže, str. 126–127: Piesky, Mýto Hornie, Ašvaňto, Fíš.

[161]) Tamže, 128–131. – Michal Dobrakutja bol komárňanským arcijahnom od r. 1556. Ostrihomským kanonikom bol v r. 1547–1576.

[162]) Tamže, str. 129.

[163]) Tamže, str. 130: In Komarom. Ibi est quidam Lucas presbyter satis protervus et contumax, qui se ait nemini obtemperaturum, etiam si vestra reverendissima dominatio illi aliquid mandaverit se non obtemperaturum iussis eiusdem.

[164]) Ibi quoque etiam alter, qui manet in castro, nomine Tyburcius, hereticus, pertinax et turgidus, qui etiam est excommunicatus, quia uxorem duxit in quadragesima.

[165]) Tamže, str. 132–150.

[166]) Tamže, str. 133: Franciscus plebanus pro nunc suspectus et admonitus ad sacram synodum.

učenia katolíckeho a sviatosti prisluhovali katolíckym spôsobom. Z uvedených 43 kňazov 31 žilo v celibáte a 12 bolo ženatých, ale pritom verných katolíckemu učeniu. Táto vizitácia, ako aj iné, ukazuje jasno, že ženatých kňazov katolíckych nemožno hneď považovať za apostatov. Ženili sa, lebo sa domnievali, že celibát bude zrušený, ako sa o to usiloval sám cisár Ferdinand I. Keď však celibát zrušený nebol, mnohí sa pridali radšej k reformátorom, ako by mali opustiť ženu a rodinu. Tak si vieme snadno vysvetliť, že po r. 1564 skoro celé Slovensko je zaplavené učením novotárov. Do r. 1564 tomu však tak nebolo. Až na malé výnimky, vizitátor našiel ľud katolícky. Ba v Kerti Mostovej[167]) a vo Vizkelete[168]) vracal sa ľud z herézy zpäť ku katolíckemu náboženstvu. Vo Vizkelete však báli sa ľudia svojich zemepánov, šľachticov de Hegh. Smutný obraz poskytovala Galanta, kde už od rokov nemali kňaza. Ľud nasledoval svojich zemepánov v odpade od katolíckej viery. O náboženstvo sa vôbec nestarali. Do kostola nechodili a farské budovy zmenili na budovy laické, svetské.[169]) Táto farnosť i v nasledujúcom roku a aj neskôr zostáva v tomto smutnom náboženskom postavení, ako to dosvedčujú kanonické vizitácie z neskorších rokov.[170])

Kanonická vizitácia bratislavského prepošstva z r. 1562 podáva nám obraz náboženského stavu tohoto územia už v nepriaznivejšom svetle pre katolícku cirkev. Reformátorské myšlienky zasiahly už viaceré farnosti, niekde čiastočne, inde skoro úplne.

Vizitátor vizitoval 97 farností, z ktorých väčšia čiastka bola bez kňaza. Z celkového počtu kňazov 42 bolo 34 katolíckych, 2 neistí a 6 už reformátorských. Z 34 katolíckych kňazov 25 žilo v celibáte, ostatní boli ženatí alebo neistí. Ľud z veľkej väčšiny bol ešte katolícky, ale učenie

---

[167]) Tamže, str. 137—138: Kywrth domini Bathori. In hac villa templum reformatum. Urbanus plebanus nunc ab eisdem susceptus. Sacramenta secundum ritum catholicum administrat. Populus videtur converti ab errore. Plebanus focariam habet et proles cum ea.

[168]) Tamže, str. 138: Wyzkeleth. Populus iste dicit se ecclesiam non habere, non confitetur, sed sine confessione moritur et sepellitur, ubi vult. Vacat plebano. Baptismum assumunt, ubi possunt. Videtur, quod ab errore rediret populus, si nobiles de Hegh cum eisdem racione ecclesie concordarent. Plus timent terrestrem dominum, quam monita ecclesiastica. et verba divina servarent. Ipsi ignorant in spiritualibus in quo statu sunt.

[169]) Tamže, str. 137: Galanta. Vacat plebano ab annis multis. Templum ibidem in agro, quod est matrix ecclesia, ab eisdem incolis pro nihilo servatur, numquam mundatur, neque aperitur. Incole sunt cum nobilibus a catholica fide alieni, nulla sacramenta ecclesie asservant, sine confesione moriuntur et sepeliuntur, ubi qui vult. Domus plebanie iam in laicalem domum conversa. Res ecclesie ab eisdem pro nihilo servantur.

[170]) Némethy, cit. d., str. 96.

reformátorov už vo väčšej miere šíri sa medzi ľud, najmä tam, kde sa kňaz hlási k reformátorom alebo kde niet vôbec kňaza. Niekde i katolícki kňazi podávali už sv. prijímanie pod obojím spôsobom, keď si to veriaci priali.[171])

Prívržencov reformného učenia našiel vizitátor roku 1562 v týchto farnostiach: Devín, Pezinok, Modra, Takšoň, Saliby, Rožindol, Senec, Veľký Máger, Štvrtok na Ostrove, Beš, Kostolná Gala (čiastočne), Galanta, Kerť Mostová, Vízkelet, Jelka, Šamorín (úplne). Veľmi sa ponosuje vizitátor na farára Blažeja de Unnyan v Jelke[172]) a najmä na Jána v Šamoríne,[173]) ktorí sa najviac pričinili o šírenie reformných myšlienok na Ostrove. Na ľud sa ponosuje najviac v Galante,[174]) v Kerti Mostovej[175]) a vo Vízkelete.[176]) V Stupave a v Zohore boli farármi Moravania.[177]) Veriacich v Lábe nazýva vizitátor Čechmi.[178]) V Bystrici Záhorskej farár slúžil sv. omšu jazykom horvatským.[179]) Nemecký ľud v Hochštetne zachovával

[171]) Bucko, V., cit. d., str. 144: Pezinok, Modra a vari aj Devín, ale tamojší farár Bartolomej Justipolitanus to popieral (tamže, str. 141).

[172]) Tamže, str. 149.

[173]) Tamže, str. 150: Samaria. Oppidum regium. In hoc oppido templum et altaria optime servantur, sacramenta tamen nulla habet. Plebanus Joannes, discipulus Galli de Ovar in oppido Tholna a quodam heretico ordinatus, est heresi pessima sacramentariorum infectus. Tota fere Insula confluit ad illum et nisi duo heretici, videlicet plebanus de Jolka et iste de Samaria, ex Insula expelli possunt, alii, ut spero, resipiscerent.

[174]) Tamže, str. 146: Galantha. Templum omnino pro nihilo habetur, sacramenta ecclesie nulla habent. Populus inobediens, nescitur lutheranam an cynglyanam amplectatur heresim. Petrus et Thomas Besseney nobiles domum parochie occupaverunt ubi domum sibi construxerunt, res et bona ecclesie ipsa communitas non curat et quia clavis ecclesie denegabatur, eam intrare non potui, iudicem et iuratos ac vitricos domi non offendi. A decennio fere nullum habuere parochum.

[175]) Tamže, str. 147: Kywrth. Dominni Bathory. Incole huius possessionis a compluribus iam annis hereticos et non catholicos habuerunt plebanos. Nunc, quia non habent, dicunt dominum Bathory, dominum videlicet ipsorum esse in causa. Templum habent immundum et sordidum, sacramenta non curant. Heretici sunt plane deploratissimi.

[176]) Tamže, str. 147: Wyzkeleth. Domini Bathory. Populus iste nec Deum, nec homines curat. Templum eiusdem loci est sordidum et immundum. A multis iam annis plebanum non habuerunt. Sacramenta ecclesie et viros catholicos contemnit ac basphemat. Sacramentariorum heresi est infectus.

[177]) Tamže, str. 142.

[178]) Tamže, str. 142: Laab. Possessio domini comitis. Plebano vacat, plebanus tamen de Zohar sacramenta illis omnia administrat. Populus Bohemicus, catholicus tamen. Ecclesia decenter servatur.

[179]) Tamže, str. 143: Bystricze. Domini comitis. Hanc possessionem inhabitant Croati. Plebanus glagolita, Mathias nomine, per reverendum olim dominum Paulum Zondy Tyrnavie ordinatus formatam habet, vir bone consciencie et lau-

pôsty podľa zvyku nemeckého.[180]) V Kostolnej Gale bol farárom Slovák Juraj, už luterán.[181])

Cirkevný vizitátor okolo r. 1559 navštívil vyše 90 obcí dištriktu oravského, komitátu turčianskeho a dištriktov bojnického, topoľčianskeho a hlohoveckého v komitáte nitrianskom.[182]) Našiel 30 farností bez kňaza. Z celkového počtu 54 kňazov bolo 49 katolíckych, 2 neistí a len 3 hlásili sa k reformátorom. Z 54 kňazov našiel vizitátor 14 neženatých, 36 ženatých, 2 neistých a 2 konkubinárov. Táto štatistika o pomeroch medzi kňazstvom znova vychádza v neprospech reformátorských náuk. Reformátorskí kňazi boli v Turč. Sv. Martine,[183]) v kostole sv. Heleny v obci Dražkovce,[184]) v Sklenom[185]) a v Udvarnoku.[186])

S prijímaním pod obojím spôsobom stretáme sa v týchto obciach a mestách: Kubín,[187]) Veličiná,[188]) Socovce,[189]) Mošovce,[190]) Prievidza,[191]) Kovarce[192]) a Pažiť (Passolay).[193]) Deje sa to hlavne na prianie

---

dabilis vite. Mulierem nullam habet preter genitricem suam. Missam celebrat lingua croatica, sacramenta administrat iuxta antiquam consuetudinem sanctę matris ecclesie.

[180]) Tamže, str. 142: Hostet. Possessio domini comitis. Plebano vacat. Ecclesia ibidem decenter servatur, plebanus de Stomffa sacramenta administrat. Populus ut est Germanus, ita etiam ovis et lacticiniis diebus ieiunio transigendo more aliorum Germanorum vescitur. Alioqui populus est catholicus, plebanum catholicum, si daretur facultas, libenter tenerent.

[181]) Tamže, str. 150: Gele. Plebanus Georgius Sclauus, lutheranus. Populus infectus.

[182]) Tamže, str. 151 – 166.

[183]) Tamže, str. 153.

[184]) Tamže.

[185]) Tamže, str. 155.

[186]) Tamže, str. 166.

[187]) Tamže, str. 151.

[188]) Tamže.

[189]) Tamže, str. 154: Sochioz. Sub reverendissimi domini regimine ecclesia pulcherrime ornata, nulla indiget reformatione. Calicem habet unum, crucem unam, ornamenta quatuor. Ibi plebanus Joannes uxoratus, tamen sacramenta ecclesię servat omnia catholice, sub utraque tamen communicat, quia nobiles illius parochię sic habere volunt.

[190]) Tamže.

[191]) Tamže, str. 157 – 158.

[192]) Tamže, str. 159.

[193]) Tamže, str. 164: Passolay. Sub variis nobilibus ad ecclesiam Decolationis Joannis Baptiste pessime aedificatum, ad quam pluvię defluunt. Baptisterium non habet, sed in una olla servatur, quod totum immundum, aqua consecrata in lapide foetidissima inventa. Plebanus nomine Nicolaus Meczer, bibulus, sciulus, bigamus, totus pessimus. Populum sub utraque communicat, incedit more opilionum, habet unum calicem argenteum, ornatum unum, pacificale unum, qui nisi puniatur a vestra reverendissima dominacione, scandalum per eum maximum futurum.

alebo aj nátlak zemepánov, ktorí majú veľký podiel na ujatí sa reformných myšlienok, a to kladným i záporným spôsobom. Kladne tým, že sa pridali otvorene k reformátorským náukám, záporne tým, že sa nestarali o náboženské pomery na svojich územiach a sami neplnili svoje patronátne povinnosti, naopak často sami sa svojvoľne zmocňovali cirkevného majetku.

Ženenie sa kňazov za panovania kráľa Ferdinanda I. bolo zjavom bežným, ba kráľ si to želal, a nebolo prekážkou v zastávaní kňazského úradu. Vizitátori dávajú takýmto ženatým kňazom veľmi často to najlepšie vysvedčenie.[194]) Ba vizitátor o farárovi Tomášovi v Brezanoch hovorí, že žije v celibáte, ale je na neho robený nátlak, aby sa oženil.[195])

Treba podotknúť, že pri tejto vizitácii Handlová[196]) a Nemecké Pravno[197]) boly ešte katolíckymi. Je to dôkazom toho, že ani nemecké mestá nepridávaly sa hneď k reformnému učeniu a že mnoho záležalo na tom, akého kňaza dostaly. Pri veľkom nedostatku kňazov braly si obce za farárov aj heretických alebo pre blud podozrivých kňazov, len aby neboly bez farára. Mimoriadne zlého kňaza našiel vizitátor v Pažiti (Passolay). Menoval sa Mikuláš Meczer.[198])

Zvlášť pochválil vizitátor veriacich v Zbehoch, kde sám kázal, lebo tam nebolo farára a veriaci boli veľmi zbožní.[199])

Roku 1560 navštívil vizitátor Michal Segedi komitáty liptovský, turčiansky a z nitrianskeho dištrikty bojnický, topoľčiansky, kýrsky, hlohovecký a čachtický.[200]) Navštívil viac farností ako predošlý vizitátor, ale aj celkový výsledok pre katolícku cirkev bol nepriaznivejší. Prešiel vyše 150 obcí, z ktorých 38 – štvrtina – bolo bez kňaza. Z celkového počtu 119 kňazov bolo 94 katolíckych, 18 reformátorských a 7 pochybných. Všetkých ženatých duchovných bolo 65, neženatých 40, ostatní neistí alebo konkubinári. Keď sa od počtu 65 odpočítajú duchovní luteránski a pochybní, vysvitá, že asi 40 katolíckych kňazov bolo ženatých a 40 ne-

---

[194]) Na mnohých miestach kanonických vizitácií.

[195]) Bucko, V., cit. d., str. 156: Ibi plebanus Thomas nobilis sine uxore, cogitur tamen habere, qui sacramenta omnia, prout ostendit, chatolice servat et administrat.

[196]) Tamže, str. 156–157.

[197]) Tamže, str. 156.

[198]) Tamže, str. 154. – Viď pozn. 193.

[199]) Tamže, str. 165–166: Isbek. Sub dicione reverendissimi domini prelati nostri. Vacat. Ecclesia sancto Ladislao regi dicata, eius una pars cito corruet, nisi reformetur, quam serio commisi reformari. Altaria habet tria bene vestita et violata. Calices habet duos argenteos deauratos, unum indumentum, crucem unam parvam. Hic solus sum concionatus, quia vidi homines nimium devotos, quibus eciam sacramenta, prout potui, ministravi.

[200]) Tamže, str.167–195.

ženatých. Prijímanie podávali pod obojím spôsobom 19 kňazi, z čoho niektorí boli nútení tak robiť.[201] Reformátorskými centrami boly: Prosek,[202] Sv. Ondrej,[203] Sv. Peter,[204] Dovalovo,[205] Liptovský Sv. Mikuláš,[206] Turč. Sv. Martin,[207] Nemecká Lupča,[208] Šaľa[209] a Diakovce.[210] Nemecké Právno stávalo sa už čiastočne reformovaným[211] a Handlová mala reformnými myšlienkami naplneného mladého kňaza, lebo sa predtým zdržoval v banských mestách. Vyhováral sa, že nechce sa líšiť od ostatných.[212] Kňazi vo Veličnej,[213] Dražkovciach[214] a v Hule (Gugh)[215] sa napravili, zanechali bludné učenie. Na tomto území v Turčianskej pôsobilo viacej kňazov poľského pôvodu.[216] V Sobotišti boli anabaptisti, ale odchádzali na Moravu.[217]

Treba si všimnúť pozoruhodného prípadu vo farnosti Kostolná. Tam bol farárom Melchior, ale bol donútený opustiť túto faru pre nátlak akéhosi Jána z Čavoja, ktorý súc „najhorším heretikom" neváhal prehlásiť sa

---

[201] Tamže, str. 174: Tvrdošín, str. 178: Sv. Peter.

[202] Tamže, str. 168.

[203] Tamže, str. 169.

[204] Tamže.

[205] Tamže, str. 170.

[206] Tamže, str. 171.

[207] Tamže, str. 176.

[208] Tamže, str. 172.

[209] Tamže, str. 193.

[210] Tamže.

[211] Tamže, str. 179.

[212] Tamže, str. 181: Hendlowa sub dicione arcis Baymocz ad ecclesiam sancte Katharinae Valentinus de Krezthur iuvenis uxoratus, sacris Tirnavie per reverendum dominum Zondinum iniciatus. Is cum ad montanas civitates annis elapsis versatus sit, illorum erroribus haud immunem se ostendit, nam eucharistiam, sacros liquores, benedictam aquam non tenet, sub utraque specie communicat, ut sibi videtur ceremoniis utitur. Nihilominus cum sit humanus et in policiis laudatus, obtemperaturum se, illi si unanimes fuerint in religionis negocio, promittit. Sed singularis inter ceteros esse non potest fatetur.

[213] Tamže, str. 175: Velike vez sub dicione arcis Arva ad ecclesiam sancti Stephani Michael quidam magne stature, niger, Cracovie per Laodicensem anno Domini 1551 ordinatus, uxoratus, annis superioribus longe aberraverat a scopo, a tempore vero convocationis in Varalya resipuit et omnia sacramenta renovavit, ceremonias antiquas observat, ieiunia, festos dies ab ecclesia constitutos observandos stricte mandat, vicia destruit, virtutes tum verbo, cum moribus in exemplum suorum tuetur, obedienciam cum summa reverencia prestat, hoc unico dempto, quod sub utraque specie adhuc communicat.

[214] Tamže, str. 176.

[215] Tamže, str. 192.

[216] Tamže, str. 175 a nasl.: Turany, Turčiansky Sv. Martin, Blatnica.

[217] Tamže, str. 192: Sabothize. Item in Sobothysce parochus est Georgius senex, habet iuvenculam mulierem liberosque multos. Ecclesieque sue est incu-

za farára, spovedať, dávať rozhrešenie a konať všetky ostatné duchovné funkcie. Tvrdil o sebe, že má tú istú duchovnú moc a autoritu ako vysvätený kňaz, ba aj ako sám arcibiskup.[218])

Všetci kňazi nitrianskeho dištriktu sľubovali vizitátorovi, že chcú zostať verní arcibiskupovi a plniť jeho nariadenia, s výhradou podržania žien, ktoré prepustiť by im vraj svedomie nedovolilo.[219])

V archidiakonáte šaštínskom previedli r. 1561 vizitáciu v zastúpení archidiakona skalický farár Andrej a vicearchidiakon Ján.[220]) Archidiakonát bol celý katolícky. Z celkového počtu 9 katolíckych kňazov bolo 6 neženatých a 3 ženatí. Dve farnosti boly bez farára.[221]) Vcelku prešli vizitátori 26 obcí, ktoré však vo väčšine boly filiálkami. Táto vizitácia je dokladom toho, že reformné myšlienky neudomácňovaly sa tam, kde bola riadna duchovná správa. Zemepánmi tu boly rodiny Czobor, Révay, Bakič a Fugger.[222]) Vizitátori boli spokojní so životom kňazov i veriacich.

R. 1559 vizitoval hontiansky arcijáhen Ján Derečkey komitát tekovský a hontiansky.[223]) Navštívil vyše 30 obcí. V obidvoch komitátoch našiel 23 kňazov, z toho 19 katolíckych a 4 reformátorských. Neženatých bolo 7, ostatní 18 boli ženatí.

Centrami reformátorov boly: Levice,[224]) Žarnovica,[225]) Nová Ba-

---

rabilis, cimiterium est desolatum. Narrabat tamen mihi, ut esset romanus, sed literas domini archidiaconi neque ad manus voluit accipere, neque perlegere. Anabaptiste erant quoque ibi, sed vias suas recesserunt versus Moraviam.

281) Tamže, str. 181–182: Koztolna ad ecclesiam Corporis Christi sub dicione Joannis Ughrocz erat quidam Melchior iuvenis, bonus, coactus est valefacere suo beneficio ac alio se transferre, nunc igitur vacat, propter quendam libertinum Joannem perpetuum iudicem in Czaway, possessione Georgii Sambokrethy commorantem, ad parochiam pertinentem, qui cum sit pessimus hereticus in officium sacerdotale se ingerere haud veretur, confessionem audit, authoritatem absolvendi et ligandi non minorem, quam vestra dominacio reverendissima se habere obtendit et in aliis negociis spiritualibus eandem cum sacerdotibus authoritatem et potestatem clamat habere. Eadem vestra dominacio reverendissima ex officio suo pastorali talia presumentes punire dignetur, ut ceteri timorem habeant.

219) Tamže, str. 195.

220) Tamže, str. 195–200.

221) Tamže, str. 196: Borský Sv. Jur, str. 197: Petrova Ves.

222) Tamže, str. 195–199.

223) Tamže, str. 201–210.

224) Tamže, str. 203: Lewa est spectabilis et magnifici domini Stephani Dobo et circumdata aqua viva, in ea est arx fortissima, sunt ibi milites strennui, ibi etenim habitat Bartholomeus Horwath, magnus miles et princeps militum. Ecclesiam habet desolatam preter tecturam nihil habet, est ut stabulum, nulla indumenta altaria preter unum vile, neque sacerdotalia, neque sacramenta habet, nam hec ecclesia erat combusta per Germanos cum oppugnabatur arx tempore Melchioris Balassa. Plebanus ibidem est Mathias Wyskelethy ordinatus Posonii a reverendo domino Georgio Thompa, uxorem habet et filios et totus hereticus, libros habet

ňa.[226]) Farár Melchior Lebed vo Vieske bol nasiaknutý reformačnými ideami stykom s kňažmi banských miest.[227])

Farár Adam v Slažanoch podával jednému zo svojich zemepánov Matejovi Zelezenymu sv. prijímanie pod obojím spôsobom, na čo ho vizitátor pokarhal a poučil o nepotrebnosti tejto novoty, a to, ako sa mu zdalo, malo dobrý účinok.[228]) Vicearchidiakon Ján z Rybníka bol výborným slovenským kazateľom.[229]) Podobne vo Sv. Beňadiku bol výborný český kazateľ farár Adam Karaský.[230])

Tieto kraje boly často napádané Turkami a inými lúpežníkmi. Preto sa vizitátor neodvážil všade ísť osobne. V niektorých farnostiach vykonali kanonickú vizitáciu jeho poverenci Gregor Kemenič zo Sv. Kríža nad Hronom[231]) a Ambróz Kukár z Opatoviec,[232]) ktorí mu potom referovali o výsledku vizitácie. Farára zo Sv. Jura odvliekli Turci r. 1558 do zajatia a tam ho uväznili.[233])

R. 1561 boly znova vizitované archidiakonáty tekovský a hontiansky.[234]) Sú svedectvami, ako sa reformné hnutie šíri ďalej, najmä medzi kňazmi.

---

hereticorum ut puta Luteri, Bulingeri, Brucii, Philipi Melantonis et aliorum etc. Hic plebanus per mediam diem litigavit mecum defendebatque errores ipsorum. Quem cum libris monere nitebar ad vestram reverendam dominacionem, qui ait cur me mones et vis ducere ad antichristum? Quem dure increpavi, cur male diceret principi sacerdotum, cum scriptum sit principi populi tui ne maledixeris. Confidebat etenim is plebanus in fortitudine militum. Conveni tamen dominum Dobo specialiter et ibidem sum pransus et aio ad eum, cur sustineret inter milites talem temerarium hereticum. Qui respondit: video errores illorum, sed propter penuriam sacerdotum. Commisi illi plebano sub pena excommunicacionis, ut in congregacione sacerdotum, qua futura erat, adesset et eciam dominus Dobo promisit, ut adiret et audiret exhortaciones inter alios sacerdotes.

[225]) Tamže, str. 203–204.

[226]) Tamže, str. 204.

[227]) Tamže, str. 206: Vezka capituli Strigoniensis. Ecclesiam habet consecratam ad honorem omnium sanctorum, habet altaria quatuor indumentis vilioribus, indumenta sacerdotalia tria, sacramenta omnia, calices duos. Plebanus est Melchior Lebed, ordinatus Vienne, uxorem habet, filium nondum habet. Is plebanus est quodam modo infectus heresi a sacerdotibus montanarum civitatum.

[228]) Tamže, str. 201–202.

[229]) Tamže, str. 204: Plebanus est Joannes vicearchidiaconus, ordinatus Strigonii, uxorem habet et filios, est satis humanus et schlavonice bene concionatur, etc.

[230]) Tamže, str. 204–205: Plebanus est Adamus Karasqui, Thyrnaviae fuit sacellanus, est bonus bohemicus concionator, etc.

[231]) Tamže, str. 204.

[232]) Tamže, str. 202.

[233]) Tamže, str. 208: Zenthgeorgh est dominorum Mathusnay et ecclesia est despoliata per Thurcam, attamen preterito anno habuit plebanum, sed captus est per Thurcas et nunc continetur in captivitate Thurcarum et plebania vacat.

[234]) Tamže, str. 210–227.

Vizitačné protokoly neudávajú tak presne, či kňaz bol ženatý alebo či žije v celibáte, ani to, či sa hlásil k reformačným myšlienkam alebo zostával verný katolíckej cirkvi.

Archidiakon tekovský navštívil azda 60 obcí, z ktorých 38 bolo bez kňaza pre strach pred Turkami, lebo tí stále znepokojovali tento kraj. Všetkých kňazov našiel pri vizitácii 27, z toho 22 katolíckych, 5 neistých, kloniacich sa k reformným myšlienkam. Neženatých kňazov bolo iba 5, ostatní boli ženatí alebo neistí. Vo viacerých farnostiach podávali kňazi sv. prijímanie pod obojím spôsobom. Centrami reformačnými boly Levice[235]) a Kremnica.[236]) V Leviciach bol kazateľom Matej, luterán alebo sakramentár, ktorý sa schoval, keď prišiel vizitátor. Tamojší kapitán Bartolomej Horváth stál na strane kazateľovej. V Kremnici boli dvaja nemeckí kazatelia Gašpar a Urban a jeden slovenský kazateľ Michal. Títo považovali katolíkov za heretikov, seba za pravoverných.

Predstavenstvo obce i obyvatelia prijali vizitátora s patričnou úctou a sľubovali, že budú nútiť svojich kazateľov, aby sa dostavili na synodu, alebo ich vyženú zo svojho mesta. Je to dôkaz, že nie vždy ľud bol naklonený k reformačnému hnutiu, keď mal reformačne smýšľajúcich duchovných. O farároch v Zlatých Moravciach[237]) a v Opatovciach[238]) bola pochybnosť, či boli vôbec ordinovaní.

Arcijáhen hontiansky Ján Derečkey vizitoval v marci r. 1561 svoje územie, ale zo strachu pred Turkami nemohol prejsť celý archidiakonát.[239]) Toto územie bolo veľmi zasiahnuté reformnými myšlienkami. V Banskej Štiavnici bol farárom Ulricus Cubicularius, ktorého vizitátor nazýva „summus et pessimus hereticus.[240]) Tento Cubicularius bol vodcom reformačného hnutia v tomto kraji, a to už v smysle protirímskom a protikatolíckom.[241]) Cubicularius mal dvoch kaplánov Bernarda Sclava a Abraháma a slovenského kazateľa Jána.[242]) Okrem toho navštívil vizitátor ešte Hodrušu,[243]) Sv. Antol,[244]) ale ďalej sa už neodvážil ísť zo strachu pred Turkami. Varovali ho predtým obyvatelia, jeho priateľ, šľachtic Štefan Nagy, s ktorým sa stretol, aj prepošt Matúš zo Šiah. Preto povolal písomne kňazov do B. Štiavnice na deň 28. marca. Dostavili sa: Ulricus Cubicularius so svojimi

[235]) Tamže, str. 217.
[236]) Tamže, str. 219–220.
[237]) Tamže, str. 213–214.
[238]) Tamže, str. 214–215.
[239]) Tamže, str. 223 a nasl.
[240]) Tamže, str. 223.
[241]) Tamže.
[242]) Tamže.
[243]) Tamže, str. 222.
[244]) Tamže, str. 223.

dvoma kaplánmi a slovenským kazateľom, hodrušský farár Štefan, Bartolomej Peti, farár zo Sv. Antola, Joachim, farár z Pukanca, Michal, farár z Bátoviec a Michal Mexander, farár z Prandorfa. Všetci uvedení kňazi boli ženatí a boli prívrženci reformného hnutia. Okrem nich prišli ešte Benedikt Nimet, farár zo Sebechlieb, a Martin Magoth, farár z Pečeníc. Títo dvaja sa nezdali vizitátorovi heretickými. Na porade boli prítomní aj zástupcovia mesta.[245])

Vizitátor Ján Derečkey oznámil prítomným cieľ svojho poslania, napomenul ich k vernosti voči cirkvi a arcibiskupovi a vyzval ich, aby sa dostavili na najbližšiu synodu do Trnavy na sviatok sv. Vojtecha, dňa 23. apríla a nasledujúce dni.

Keď vizitátor skončil svoju reč, sídení kňazi radili sa sami dve hodiny. Rozhodli sa dať vizitátorovi písomnú odpoveď, ale žiadali k tomu potrebný čas, aby sa mohli o odpovedi dôkladne poradiť. Medzitým zo shromaždenia tajne odišli farári zo Sebechlieb a zo Sv. Antola. Farár z Bátoviec váhal, či má dať odpoveď.[246])

Farári z Krupiny, Žemberoviec, Prenčova a Nemiec sa nedostavili na schôdzu.[247])

Dňa 10. apríla 1561 daly banské mestá písomnú odpoveď Jánovi Derečkeyovi, v ktorej zaujaly spoločné stanovisko k jeho článkom, predloženým ich farárom na schôdzi v Ban. Štiavnici dňa 8. marca.[248]) Banské mestá boly hlavným strediskom reformačného pohybu.

Podobne neutešené pomery boly aj v archidiakonáte tornanskom, vizitovanom v marci 1561.[249]) Mnoho fár bolo bez kňaza, v iných boli kňazi, hlásiaci sa k reformačnému hnutiu, na čom mali ich zemepáni Bebek a Gašpar Magoczy veľký podiel.[250]) V Jablonove mali iba kazateľa Ladislava, ktorý nebol ani ordinovaný.[251]) Podobne to bolo aj v Turne, kde bol farárom František, ktorý nebol zákonite ordinovaný.[252])

---

245) Tamže, str. 223—227.

246) Tamže, str. 224.

247) Tamže, str. 227.

248) Tamže.

249) Tamže, str. 228—233.

250) Tamže.

251) Tamže, str. 228.

252) Tamže, str. 230: Thorna habet parochum, sed malum, nomine Franciscum, qui non est legitime ordinatus, sed tantum affirmat se esse ordinatum per manus imposicionem in Zykzo, qui penitus nulla sacramenta habet in ecclesia, nec est obediens suo archidiacono, qui literas reverendissimi domini nostri et sacre cesaree maiestatis omnino sprevit, neque legere voluit, qui dixit protunc temporis: Mea minora negocia sunt multo maiora istis literis mandatorum. Nihil mi (inquit) cum literis vestri archiepiscopi et regie maiestatis. Similiter et egregius Casparus Magoczy dixit coram reverendissimo domino episcopo Bornemyzza

Z vizitačného protokolu hontianskeho komitátu z r. 1560[253]) vysvitá, že v Hodruši, Banskej Štiavnici, Sv. Antole, Pukanci, Bátovciach a v Hornom Prandorfe boli kňazi ženatí a heretickí.[254]) V Sebechleboch a Pečeniciach boli farári síce ženatí, ale za luteranizmus neboli nadchnutí.[255]) V Krupine bol iba kazateľ Ondrej; kňaza tam nebolo.[256]) V Žemberovciach bol farárom Ondrej, ordinovaný v Pádove.[257]) Prenčov a Nemce boly v r. 1560 bez kňazov.[258])

Z r. 1560 máme zachované stručné vizitačné protokoly o niekoľkých cirkevných dištriktoch ostrihomského arcibiskupstva. Z nich sa dozvedáme, kto bol kde farárom, či sa dostavil na synodu alebo či bola niektorá fara bez farára. Tieto údaje týkajú sa dištriktu vrábelského, sväto-krížskeho, tekovského, šarlužského a oslanského. Najviac vakancií bolo pre turecké pustošenie v distrikte veľko-šarlužskom. Vizitátor našiel len vo Veľkých Šarluhách farára Michala, ktorý bol súčasne aj vicearchidiakonom. Okrem neho bol tam ešte rektor altárie Tomáš. Šestnásť fár tohoto dištriktu bolo bez farárov.[259])

Veľmi cenným prameňom pre poznanie cirkevných pomerov v župe zvolenskej je kanonická vizitácia zvolenského arcidiakona Ladislava Zathayiho, ktorý vizitoval svoje územie v dňoch 18. marca do 1. apríla 1561.[260])

Už v predošlej svojej práci dotknul som sa tejto vizitácie, lebo vývody Varsika sa mi nepozdávaly správnymi.[261]) Varsik, opierajúc sa o Slovenský letopis,[262]) tvrdil, že vizitátor Zathay sa neodvážil ísť vizitovať 10 fár zvolenského komitátu: Brezno, Mičiná, Ľubietová, Zolná, Očová, Slatina, Dobrá Nivá, Bacúr, Ostrá Lúka a Tŕnie — „pretože v tom čase boly už celkom evanjelické".[263]) O tomto Varsikovom tvrdení som napísal už v spomenutej práci: „Myslím, že tento záver je prinajmenej smelý. Je

---

et coram egregio Casparo Peczy: Sic (inquit) incipiat sua maiestas et dominus archiepiscopus hoc negocium, ut nostros sacerdotes prosequatur, si vult aliquot centena milia florenorum consumere. Ego, inquit, miror, quod nostros veros concionatores dominus archiepiscopus odio prosequitur, qui sunt legitime uxorati et bene vivunt, suos vero papistas defendit, etc.

[253]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 300.

[254]) Tamže.

[255]) Tamže.

[256]) Tamže.

[257]) Tamže.

[258]) Tamže.

[259]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97, fasc. 20.

[260]) Budapešť: Univerzitná knižnica. Collectio Hevenesiana, tom. 54, num. 1. — Vizitačný protokol je zachovaný v originále, veľmi ťažko čitateľný, miestami tak poškodený, že sa vôbec nedá čítať.

[261]) Reformné hnutie, str. 88.

[262]) R. I. (1876), str. 123, pozn. 9.

[263]) Varsik, B.: Dejiny reformácie na Slovensku do žilinskej synody, str. 69.

neuveriteľné, že vizitátor, opatrený plnou mocou od cisára i od arcibiskupa, bol by sa bál ísť do týchto malých obcí, keď sa nebál ísť do veľkých centier reformačných. Právom môžeme tvrdiť, že vizitátor nešiel do týchto obcí nie zo strachu pred luteránmi, ale pred Turkami alebo inými lúpežníkmi, ako nás k tomuto záveru oprávňujú v dokumentoch uvedené kanonické vizitácie."[264])

Zathayova kanonická vizitácia potvrdzuje správnosť môjho predpokladu, lebo sám Zathay píše o týchto obciach, o ich farároch a o tom, prečo do nich nešiel: „Item ad alias ecclesias propter metum plagiariorum ire non sum ausus, cum etiam alioqui eram infirmus ex concussione currus. Interfuerunt tamen convocationi meae, qui litteras reverendissimae dominationis vestrae cum magna reverentia acceperunt, ut debuerunt, et omnes in synodo sese conparere promiserunt. Illi omnes suas ecclesias bene et catholico more regere iuramento confirmaverunt, quos postea facta convocatione dimisi salutaribus documentis ipsis datis. Item haec sunt ecclesiae, ad quas ire non potui et non sum ausus: Bryzna, Mychyna, Lybetbanya, Zolna, Ochowa, Zlatyna, Dobrona, Bachr, Osthrolwka, Terne."[265])

Vizitátor navštívil najprv Banskú Bystricu. Farára tam nebolo. Boli tam traja ženatí kňazi, z ktorých jeden Jakub Placko bol slovenským kazateľom, druhý Gregor nemeckým kazateľom a tretí kňaz Gregor bol kazateľom „in gazis".[265a]) Všetci mali deti, bohoslužby a ostatné obrady konali luteránskym spôsobom. Vizitátor bol tam práve na nedeľu Judica a videl, ako na 200 veriacich prijímalo pod obojím spôsobom. Vizitátor pokarhal za to kňazov, na čo sa medzi ním a týmito rozpriadla živá debata o sviatosti oltárnej. Kňazi tvrdili, že sviatosť oltárna je sviatosťou len vo chvíli prijímania, čo im vizitátor vyvracal. Evanjelium a iné modlitby čítali v nemeckej reči. Spovedali každého zvlášť, len keď bolo kajúcnikov mnoho, spovedali viacerých naraz. Pritom všetkom však spomenutí kňazi sľubovali arcibiskupovi vernosť a poslušnosť. Bohoslužby a ostatné úkony musia však konať tak, ako konajú, lebo ináč by ich občania vyhnali alebo aj ukameňovali. Občania prosili vizitátora, aby im arcibiskup dal farára, ktorého donútia, aby vo všetkom poslúchal arcibiskupa. Vizitátor navštívil aj bystrickú školu, na ktorú prišiel nový rektor. O obyvateľoch poznamenal vizitátor, že sú všetci luteráni.[266])

Okrem spomenutých troch kňazov bol v Banskej Bystrici ešte štvrtý

---

[264]) Reformné hnutie, str. 88.

[265]) Visitatio Zathayana.

[265a]) Asi bol kazateľom pre baníkov. – Slovo „gaza" je z perskej reči a znamená poklad, majetok, tiež kráľovské bane. – Cf. Ambrosii Calepini: Dictionarium linguarum septem. Basileae, 1579. Str. 626.

kňaz, Rafael Steger, ktorý bol rektorom miestneho chudobínca. O tomto podal Zathay tú najhoršiu zprávu, akej niet vo všetkých ostatných mnou uverejnených vizitačných protokoloch. Celebroval len dvakrát do roka a slová premenenia si upravil na spôsob luteránsky. Jeho život bol tým najväčším pohoršením pre všetkých, takže rychtár a občania prosili vizitátora, aby ho arcibiskup čím skôr odstránil a dal im šľachetného a katolíckeho muža za rektora chudobínca, lebo Steger nielen že viedol nemravný život, ale mrhal aj cirkevný majetok, ako aj majetok, určený na vydržiavanie chudobných. Nebál sa dať zbiť vlastnú matku, ktorá sa sama chystá ísť sťažovať si arcibiskupovi na svojho nezdarného syna. Mnohí potvrdili obvinenia proti Stegerovi.[267])

V Slovenskej Ľupči bol farárom Vavrinec, ktorý bol síce ženatý, ale riadne plnil svoje povinnosti. Podával prijímanie pod obojím spôsobom a podľa údajov iných, vraj aj iné ceremónie konal luteránskym spôsobom.[268])

V Dubovej bol farárom Baltazár, ktorý všetko konal podľa katolíckeho učenia. Polepšil sa, preto občania ho mali veľmi radi a prosili vizitátora, že nikoho iného nechcú mať za farára.[269])

V Lopeji bol farárom Ján, síce ženatý, ale katolík, ktorý konal všetko správne.[270]) Podobne tomu bolo aj vo Sv. Ondreji nad Hronom, kde bol farárom Michal.[271])

V Selci bol farárom Ondrej, ženatý, ale katolík. Konal všetko podľa katolíckej náuky, len v prípade nutnosti spovedal hromadne a podával prijímanie pod obojím spôsobom. Ináč zachovával všetky ceremónie.[272])

V Radvani bol farárom Valentín, ktorý bol vicearchidiakonom. Bol ženatý a mal deti. Všetko zachovával podľa katolíckeho učenia, len keď bolo mnoho kajúcnikov, spovedal hromadne a niekedy podával vraj prijímanie pod obojím spôsobom. Na sviatky vždy kázal a dobre učil ľud. V škole vyučoval základným poznatkom. Zachovával všetky ceremónie.[273])

Badín bol bez farára. Bohoslužby tam konával niekedy farár Tomáš z Hájnikov.[274])

V Sielnici bol farárom Ladislav, ktorý bol muž dobrý a všetko konal podľa predpisov katolíckej cirkvi. Žil v celibáte a sľúbil, že sa nikdy

---

[266]) Visitatio Zathayana.
[267]) Tamže.
[268]) Tamže.
[269]) Tamže.
[270]) Tamže.
[271]) Tamže.
[272]) Tamže.
[273]) Tamže.
[274]) Tamže.

neožení. Farár aj občania prosili arcibiskupa, aby úradníka Benického z Kláštora pod Znievom donútil vrátiť farárovi neprávom odobratý mlyn, lebo farár nemá z čoho žiť. Ak mu bude mlyn vrátený, zostane tam farárom až do smrti.[275])

V Hájnikoch bol farárom Tomáš. Bol ženatý, ale všetko konal podľa katolíckeho učenia. Musel mnoho trpieť od kapitána Jána Balašu a od synov Juraja Rakovského.[276])

Do Ľubietovej Zathay nemohol ísť pre chorobu. Dal si však zavolať tamojšieho farára, ktorý mu oznámil, že sa tam koná všetko ako v Banskej Bystrici.[277])

Podobne tomu bolo aj vo Zvolene, ktorý — ako ostatné banské mestá: Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Ľubietová a iné — sa pridržiaval luteránskej náuky.[278])

V Budči bol farárom Mikuláš, ktorý bol ženatý, ale všetko zachovával podľa katolíckeho učenia. Nestaral sa však veľa o cirkevné záležitosti.[279])

Poniky, Čerín a Badín boly bez farárov.[280])

Z týchto vizitačných protokolov vidíme, ako postupovalo triedenie duchov na tábor katolícky a protestantský, ako si arcibiskup mohol utvoriť obraz o svojej diecéze, aby mohol začať primeranými prostriedkami obrodnú činnosť.

Vizitátori hlásili pri svojich vizitáciách zistené nedostatky arcibiskupovi, aby sa postaral o nápravu. A zase arcibiskup sám alebo jeho úrady volaly týchto alebo tých, ktorí vzdorovali prísť na synody, k zodpovedaniu sa. Tieto procesy sú veľmi zaujímavé pre poznanie cirkevnej disciplíny u nás v dobe náboženského vrenia. Niektoré procesy odbavily sa hladko a končily sa nápravou chybujúceho. Iné zase sú dôkazom vzdorovitosti kňazov, zasiahnutých náukou novotárov, takže títo ani po novom napomenutí sa nechcú dostaviť zodpovedať sa alebo pričiniť sa o nápravu.

Farári zo zvolenského komitátu sa široko ospravodlivujú, prečo nemôžu všetci prísť na synodu, na ktorú ich menom arcibiskupovým povolával archidiakon Blažej Zathay. Pre veľký nedostatok kňazov v komitáte nemôžu všetci odísť, lebo musí niekto zostať doma, aby sa staral o duchovné potreby veriacich. Aj za poslednej synody mnohí zomreli bez krstu a bez sv. spovedi. Mnoho farárov nemôže prísť pre starobu a chorobu, iní

[275]) Tamže.
[276]) Tamže.
[277]) Tamže.
[278]) Tamže.
[279]) Tamže.
[280]) Tamže.

pre chudobu a konečne mnohí zo strachu pred lúpežníkmi, ktorých je všade plno. Preto prosia o ospravodlivenie a sľubujú poslušnosť a vernosť, ako vždy doteraz.[281])

Ináč si už počínali niektorí kňazi archidiakonátu nitrianskeho, ktorí z jednej svojej porady mali arcibiskupovi písomne oznámiť svoje stanovisko vo veci kňazského manželstva a sv. prijímania. Títo sa báli prepustiť ženy, s ktorými žili, zo strachu pred ich príbuznými a z obavy, že ľud

---

[281]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97: Illustrissime ac reverendissime domine, domine gratiosissime. Salutem et servitiorum nostrorum ac orationum in gratiam vestrae illustrissimae ac reverendissimae dominationis commendationem.

Proximis hisce diebus reverendus dominus magister Blasius Zathay, archidiaconus comitatus Zoliensis, mandatum vestrae illustrissimae ac reverendissimae dominationis nobis publicavit, quo citati sumus ad sacram synodum pro feriis divi Adalberti proxime venturi celebrandam. Quod mandatum summa cum reverentia accepimus, tanquam mandatum domini et praelati nostri gratiosissimi, cui mandato parentes hos fratres praesentium exhibitores una cum vicearchidiacono nostro mittimus ad hanc sacram synodum, illustrissimae ac reverendissimae dominationis vestrae sanam doctrinam et salutarem exhortationem audituros, ac deinde nobis communicaturos. Rogantes, velit vestra illustrissima ac reverenda dominatio, eos paterno, quo solet, animo in persona omnium nostrum acceptare. Reliqui libenter compareremus, sicut et elapso anno comparueramus, sed multa sese offerunt, quae iter illud remorantur. Primo maximus defectus ministrorum ecclesiae. Tanta enim apud nos eorum raritas est, quod non solum capellanos habere non possimus, quibus ecclesias interim committamus, verum etiam plebanos iam parochiani habere non possint. Multae enim parochiae vacant, sicut bene constat magistro Blasio Zathay. Anno proxime elapso donec in sacra synodo eramus, multi infantes absque baptismo et infirmi sine confessione obierunt. Deinde aliqui plebani senio confecti sunt, nonnulli etiam infirmi, qui sine periculo mortis tantum iter conficere non possunt. Praeterea multi praemuntur gravissimo onere paupertatis, ita, quod nec teruntium habent, quo sibi familiaeque suae panem emere possint. Postremo sint multa pericula, quibus hoc iter longissimum impeditur, sylvae omnes refertae sunt plagiariis, passim in oppidis et villis grassantur latrunculi incendiarii, qui igne nobis exitium minantur, a quibus nec die nec nocte tuti sumus. Quare summopere illustrissimae ac reverendissimae dominationi vestrae humillime supplicamus, dignetur eadem affectum erga nos amoris paterni habere, propter iam enarratas causas, non frivolas vel fictas, sed iustas ac veras, et hos dictos fratres missos ad illustrissimam ac reverendissimam dominationem vestram omnium nostrum nomine gratiosissime suscipere. Nos promittimus illustrissimae ac reverendissimae dominationi vestrae obedientiam et reverentiam semper praestaturos, uti et ante eandem praestitimus semper tanquam domino et praelato nostro gratiosissimo. Et oraturos Dominum, Patrem Domini nostri Jesu Christi, quo eandem diu salvam et incolumem servare velit ad utilitatem rei christianae ac salutem ecclesiae suae. His nos illustrissimae ac reverendissimae dominationis vestrae submittimus ac reverenter commendamus. Et gratiosum in praemissis responsum expectamus vestrae illustrissimae ac reverendissimae dominationis obedientissimi capellani, parochi comitatus Zoliensis.

bude s nimi opovrhovať. Tvrdili, že ľud si praje prijímanie pod obojím spôsobom. Sám archidiakon Michal Segedi sa o tom na viacerých miestach presvedčil, keď vizitoval farnosti. Ináč sľubovali, že sami chcú zostať verní a poslušní arcibiskupovi, ale prosia ho, aby mohli zostať ženatí a podávať sv. prijímanie pod obojím spôsobom.[282])

Mnohí kňazi uznali svoju chybu a mali dobrú vôľu sa polepšiť. Príkladom takýchto boli farári v Častej a v Brezne.

Melchior Waindel, farár v Častej, predtým v Gajdeli pri Bojniciach,

---

[282]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97, fasc. 18: Reverendissime ac illustrissime princeps et archipresul. Scientes divi Pauli dictum, ut quilibet superiori aut magistratui a Deo constituto obedire teneatur. Et nos omnes nostra praesentia promptam obedientiam praestitimus et in posterum nos obedientes fore firmiter promittimus. Sed quandoquidem reverendissima vestra paternitas hesterno vesperi ad sanam et maturam deliberationem nos admonuit, et nostram sententiam circa horam sextam brevibus enudare. Omnes, quotquot nunc praesentes sumus coram reverendissima vestra paternitate, illud sentimus et aliter sentiendum nulla ratione arbitramur:

1. Causa matrimonii. Nemo nostrum semel ductam vel ad se acceptam uxorem sive mulierem dimittere consentit, et hoc ob certas et verissimas causas. Sunt non nonnulli, et ut patet omnes, qui periculum vitae non solum a consanguineis nostrarum uxorum timent, quo nihil certius est, verumtamen ab omni plebe aut despiceremur, aut omnino abigemur. Praesertim ii, qui longe abhinc manent et non statim reverendissimam vestram paternitatem patronum et defensorem nostrum acquirere ac nancisci possunt.

2. Quantum ad sacramenti altaris administrationem attinet, sciat reverendissima vestra paternitas iam certis annis etiam nobis nondum praesentibus plebem ita aut instructam, aut ipsimet ex Scriptura sibi persuadentes nolle aliter, quam sub utraque specie communicare. Tacemus de nobilibus, et ut heri dictum est, qui nos variis modis persequuntur. Imo etiam ferme omnes simplices laicos cuiuscunque status, senes ac iuvenes non aliter sentire. In cuius rei testimonium reverendus ac honorabilis dominus Michael Zeghedinus ipsemet in nonnullis locis, nobis etiam aliquibus praesentibus a senatu et tota communitate rogatus est et ei sine omni ambiguitate significatum est, non aliter eo velle communicare, imo potius a sacra communione abstinere. Restat eos dixisse, quod si nos secus facere voluerimus, quod alios verbi ministros nobis minutis eligere et suscipere velint.

Igitur reverendissime ac illustrissime archipresul, humillime ac toto cordis affectu, tanquam obedientes filii, supplicamus et obsecramus, ne reverendissima vestra paternitas nos cogat tam statim illud affirmare, et oramus supplices, ut primo saeculares cuiuscunque eminentiae aut status sint, a reverendissima vestra paternitate totius regni Hungariae primati coherceantur, ne nos solum audiant, sed etiam impedire desistant. Quod vero deinde ad nos pertinebit, quod et illaesa conscientia facere potuerimus, non contumaces, sed obedientissimi et promptissimi reperiri pro viribus conabimur. Petimus a reverendissima vestra paternitate benignum ac paternum responsum.

Reverendissimae vestrae paternitatis obedientissimi capellani et filii omnes nunc praesentes.

sľuboval arcibiskupovi a cirkevnému súdu, že sa polepší, že prepustí ženu, s ktorou žil, a že vo všetkom bude sa držať cirkevnej náuky.[283])

Zaujímavý a poučný je proces proti farárovi Gašparovi Malíkovi čiže Maličovi z Brezna zo dňa 29. augusta 1560, lebo je v ňom zachytený obraz procesu proti kňazom, podozrivým z herezy. Tento farár sa oženil, lebo tak robili aj ostatní. Je však ochotný túto ženu prepustiť, keď je to v latinskej cirkvi zakázané. Vo všetkom chce vyznávať a prijímať cirkevnú náuku, ako ju hlása rímsky biskup, zástupca Ježiša Krista.[284])

---

[283]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97, fasc. 18: Coram vobis reverendissimo et illustrissimo domino domino Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi et hoc vestro synodali iudicio: Ego Melchior Wayndel, plebanus in Ceste, qui anno preterito fui plebanus in Gayndl Baymociensis districtus, cum incidissem in varias hereses, ad illam principie, que habet presbiteris licere uxorem habere et ministrare sacramenta matrimonio durante, necnon populo sub utraque specie porrigere sacrosanctum altaris sacramentum et siquidem de facto matrimonium contraxeram cum quadam Anna, cum qua habueram quatuor liberos, nichilominus ad vocacionem synodalem anni preteriti missus fueram per vestram reverendissimam *[omissum: dominationem]* ad dominum reverendissimum legatum Osium, qui me recepta prius abiuracione heresum et promissione de non adherendo dicte uxori in forma ecclesie solita absolvit, restitui. Et nunc autem hoc anno ante presentem synodum, cum michi misero acciderit adhesisse me prefate olim uxori, ita me compellentibus eiusdem femine consanguineis, humiliter supplicavi et supplico vestre reverendissime celsitudini, ut me ad hanc licet secundam abiurationem admittat sine periculo relapse, omnibus enim heresibus insurgentibus contra sanctam romanam ecclesiam, necnon et premissis, quibus alias abiuravi in manibus reverendissimi domini Osii, nunc iterum abiuro dicoque prefatam Annam non potuisse esse, neque esse meque promitto et pretensa practica maritali agnoscens non esse matrimonium, sed illaudabile comercium cristianis in latina ecclesia caste viventibus minime conveniens, ideo iuxta meam primam abiurationem factam coram prefato reverendissimo domino Osio consencio sancte romane ecclesie in omnibus et per omnia anatematiso omnem heresim contra illam se extollentem, petoque me post mihi iniunctam penitenciam, si quo casu relapsus sum de benignitate et gracia sedis apostolice vestre reverendissime celsitudini concessa absolvi ab omnibus censuris ecclesiasticis, in quibus incidi et sacrosancte ecclesie gremio restitui ac ad officia et beneficia, necnon ministeria solita dispensari et abilitari. Melchior Wayndl, manu propria.

[284]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97: Die lunae XIX. augusti MDLX. Comparuit personaliter in iudicio coram dominis in iudicio coram dominis iudicibus synodalibus etc. praesbyter Caspar Malich, plebanus de Bresnobania, et attento, quod heri fuit absolutus ad cautelam, ad effectum comparendi et purgandi se ab imputationibus, ob quas dicitur excommunicatus, facto adhibuit litteras testimoniales civitatis, ex quibus apparet, quod eo tempore, quo convocata erat synodus, civitas ista, et domus ipsius parochi fuit combusta, quare petivit attento iusto impedimento habito se absolvi simpliciter, offerens se pariturum mandatis ecclesiae et ita iuravit.

Subinde domini volentes intelligere eius religionem dixerunt ut infra. Interrogatus respondit se esse parrochum ibi a decem annis. Interrogatus respondit se

Horšie to bolo s farárom z Turčianskeho Sv. Martina, ktorý sa nevedel zriecť ženy, s ktorou žil. Arcibiskup dal mu rozhrešenie od toho,

---

esse ex comitatu Liptoviensi de Sancta Cruce. Interrogatus respondit se esse praesbyterum ordinatum Cracouie a reverendissimo Dominico Malachowsch et sua formata fuisse per ignem in isto casu deperdita. Interrogatus respondit se communicasse populo laico sub utraque specie, sed esse paratum obedire ecclesiae, et cum sibi diceretur, quod sancta mater ecclesia a Sancto Spiritu recta per antiquissimam consuetudinem, cuius initii non erat memoria tempore concilii Constantiensis declaravit sufficere populo laico communionem sub una et haeresim esse, si quis non credat integrum corpus Christi cum sanguine sumpsisse, nisi sub utraque specie recipiat, respondit se paratum suscipere doctrinam ecclesiae, et curare, quod populus suscipiat. Interrogatus respondit se tenere consecratam eucharistiam in ciborio: aliqui sunt enim, qui sub una specie tantum communicant. Interrogatus respondit se observare omnes ceremonias baptismatis, sicut in agenda ecclesiae Strigoniensis continetur. Interrogatus respondit se non celebrasse aut divinis immiscuisse, postquam audivit se excommunicatum. Interrogatus, an vivat caelebs, respondit se esse maritum, cum vidisset alios maritos fieri, se ita fecisse et habere duos filios ex matrimonio, in quo per sex annos vixit. Monitus, quod in ecclesia latina non licet praesbyteris habere concubinas, aut praetensas uxores, sed vivere caelibes, qui enim Deo dicantur, si postea uxoribus adhaereant, dividuntur, et cogitant quae uxoris, non quae Dei. Respondit se velle obedire ecclesiae, et si non potest legitime manere cum hac muliere, vult illam dimittere. Monitus, quod puro et sincero corde loquatur, quia Deum nemo potest decipere, licet possit homines evadere: respondit se puro et simplici, sincero et spontaneo corde loqui, et ita praestituturum. Interrogatus respondit se observare in ecclesia sua pro defunctis solitas preces, et in canone missae. Interrogatus respondit septem esse sacramenta baptisma, chrisma seu confirmationem, eucharistiam, poenitentiam, matrimonium, ordinem, sacram unctionem et uti illis iuxta morem et consuetudinem sanctae matris ecclesiae, confessionem auricularem audire, et reliqua facere, ut solet catholica ecclesia. Interrogatus respondit se credere esse purgatorium ignem et populo ita praedicare. Interrogatus respondit se solitum observare caeremonias in die Corporis Christi solitas, hoc anno vero ob nimias pluvias non fecisse. Interrogatus respondit adorandam esse eucharistiam seu hostiam consecratam et ita populum docere. Interrogatus respondit eucharistiam consecratam esse verum corpus Christi, et non panem, remanentibus speciebus, et sic de calice. Interrogatus respondit se esse paratum abiurare haereses, in quas incidit, et omnes alias insurgentes contra sanctam romanam ecclesiam et catholicam et apostolicam sedem. Interrogatus respondit se maxime credere, quod apostolica sedes teneat locum vicarium Domini nostri Jesu Christi. Monitus, quid ergo credat, an doctrina ab illa sit accipienda et sanctissimis summis pontificibus, an a Lipsia, seu Vitenberga. Respondit se agnoscere debere sumi ab ecclesia catholica et apostolica sede, et non ab aliis, quia Dominus Noster Jesus Christus non deseruisset tamdiu suam ecclesiam.

Domini Iudices etc. sedentes etc. praedictis admissis si et in quantum etc. eundem in Dei nomine simpliciter a censuris contra illum per se et tribunal eorum latis etc. absolverunt, et mandarunt eidem sub poena reincidentiae, ut cum primum se conferat Viennam ad reverendissimum dominum archiepiscopum, et eo mediante ad reverendissimum legatum sanctissimi domini nostri papae coram eo

že sa nezúčastnil na synode, keď sľúbil poslušnosť, ale absolúciu z toho, že sa oženil, dá mu len vtedy, keď tú ženu prepustí.[285])

Vicearchidiakon Peter a iní kňazi z Turca prosili 15. mája 1561 arcibiskupa Oláha, aby pre oženenie suspendovaného farára z Kláštora pod Znievom Jána prijal na milosť, lebo tento pred nimi zriekol sa ženy s jej súhlasom.[286])

---

abiuraturus, et ab illo obtenturus absolutionem et rehabilitationem, etc. tam a censuris iuris, quam ab irregularitate etc.

Tum dictus dominus Gaspar acceptavit se facturum dictam obedientiam, sed quia non est paratus cum pecuniis ad iter, petivit sibi dari terminum competentem ad praesentandum se coram reverendissimo domino archiepiscopo et coram reverendissimo domino legato ad dictum efferens se interim non celebraturum aut divinis interventurum, et in spatio dierum XX hanc praestiturum sub paena confiscationis suorum bonorum et censuris canonicis, et ita iuravit, praesentibus ibidem domino archidiacono Zoliensi et ego Bo. Georgio, notario fiscali. — [*Na okraji je poznámka:*] Obtinuit, [*t. j. dostal absolúciu.*]

[285]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97, fasc. 18: Venerabiles in Christo fratres nobis dilecti. Fuit apud nos plebanus Sancti Martini de Thwroz, quem nos bene examinatum post longum cum eo de doctrina ecclesiae catholicae habitum sermonem ad nuncium apostolicum cum homine nostro misimus ad petendam absolutionem a censuris ecclesiasticis et excommunicatione. Ille vero cum eum obstinate mulierem, quam uxoris loco habet, retinere velle videret, dimisit, neque eum ab excommunicatione liberare voluit. Nos illum admonuimus, eique mandavimus, ut aut mulierem dimitteret, aut a sacris ministeriis abstineret. Vos eundem eodem pacto istinc dimittite. Ac quoniam maxima pars nostrorum parochorum hoc vitio laborat, nos ea de re quid nobis statuendum, aut quod potissimum consilium sequendum sit, ad sanctissimum dominum nostrum pontificem maximum referemus. Scribet etiam eadem de re nuncius apostolicus. Datum Viennae XXIIII. Julii M. D. L. X. [*Oláh pripísal:*] Quantum ad id attinet, quod in synodo non comparuerit, nos eum, qui obedientiam praestitit, in patientia absolvimus, quod autem uxorem duxerit, ab eo non absolvimus, sed commisimus ei, ut eam dimitteret. Strigoniensis etc. manu propria.

[286]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97, fasc. 18: Reverendissime praesul ac illustrissime princeps, post salutem humillissimarum oracionum nostrarum commendacionem. Constat nobis plurimum clementissime, reverendissime ac, illustrissime domine, domine princeps, in hac proxime preterita synodo sacra quidnam conclusum sit. Inter coetera autem et hoc nos non fugit, quomodo Joannes plebanus et vestrae benignae dominationis sacellanus de Waralia vel Claustro de comitatu Thurociensi dictus per reverendissimam dominationem vestram et per reverendos iudices sit a sacerdotio suo suspensus ac depositus, hac quidem ratione, quod ante sacros ordines uxorem duxerit. Hoc autem consilii dominatio vestra benignissima illi praebuit, ut veniens domum primum cum uxore sua hoc concluderet, ut eum in praesentia nostra, et ipse eam liberam pronunciet, quod quidem factum est. Nam per nos celebrata congregatio fratrum universalis est, quamprimum domum venimus, ac ipse idem dominus Joannes plebanus de Claustro cum uxore sua venit nostram in praesentiam, eamque liberam, et ipsa eum coram nobis pronunciavit. Proinde nos vestrum brachium spirituale clementissimum et vestram benignam reverendissimam domina-

Azda najviac starosti Oláhovi narobil štiavnický farár Ulrich Cubicularius, jeden z popredných prívržencov náboženských novôt, ktorý strhol zo sebou ostatných štiavnických kňazov. Tento sa ani po opätovnom napomenutí nedostavil na cirkevný súd pred arcibiskupa. Preto ho arcibiskup aj ostatných štiavnických kňazov exkomunikoval a nariadil mestu, aby sa samo postaralo a donútilo ich dostaviť sa k zodpovednosti. Ináč ich majú z mesta vyhnať a ich majetok zhabať pre iné dobré ciele.[287])

---

tionem pro eodem omnes fratres spirituales humillissimis (!) praecibus obsecramus, velitis paterna charitate hunc fratrem nostrum amplecti ac eius negocium ad laudem et honorem omnipotentissimi summi Dei ac utilitatem ecclesiae promovere. His brevibus benignissimam vestram dominationem diu valere et pro vobis Deum Patrem coelestem ipsum clementissimum comprecari cupimus. Datis Thothpronae, oppido comitatus Thurociensis 15. die maii anno Domini 1561. Petrus plebanus et vicearchidiaconus Thothpronensis, necnon reliqui fratres comitatus Thurociensis, vestrae benignissimae dominationi in omnibus subditi. Ipsi humillissimi (!) sacellani vestrae benignissimae dominationis comprecantur.

[287]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97, fasc. 18: Nicolaus Olahus etc. Prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus civitatis Schemniciensis salutem in Domino sempiternam. Cum essemus ex officio nostro pastorali iuxta ecclesiae catholicae praeceptum totius nostrae diocesis synodum habituri, admonuimus vos per archidiaconos nostros, ut parochum vestrum Ulricum Cubicularium et Joannem Sclauorom concionatorem, ac Bernardum et Abraamum sacellanos ad eandem synodum transmitteretis, ipsos quoque litteris nostris citari fecimus sub poena exconmunicationis, vos autem contempto sacratissimae caesareae maiestatis domini nostri clementissimi ad vos et per litteras suas et per nuncios vestros proprios dato mandato id praestare, ut debebatis, neglexistis, illi vero nostra etiam authoritate contempta praeter evangelica et conciliorum sanctorumque patrum praecepta et ordines obtemperare nobis noluerunt, quare nos apostolicam et universalis ecclesiae doctrinam atque instituta sequentes remediis illis usi sumus, quae adversus contumaces et inobedientes a iure statuta leguntur. Quoniam autem illos a vera et antiqua sacrosancta religione in varias hereses collapsos tam venerabilis Joannes Deresky, archidiaconus noster Hontensis testatus est, quam eorum confessio vestra superioribus temporibus facta et ad nos missa declaravit, iudices a nobis in synodo nostra praefata delegati instantibus procuratore et advocato fiscalibus ecclesiae nostrae eosdem, plebanum videlicet Ulricum Cubicularium concionatorem et sacellanos Bernardum videlicet et Abraamum iustitia exigente excommunicarunt et excommunicatos publice in ecclesia denunciarunt et in partibus denunciari mandarunt, eorumque bona universa ecclesiae nostrae metropolitanae ad pios usus convertenda per sententiam applicarunt, itaque vos requirimus et adhortamur in Domino et nihilominus sub interdicti pena, quam ex nunc prout ex tunc et e contra in his scriptis sentencionaliter in vos proferimus, nisi in termino quindecim dierum, quorum quinque pro primo, quinque pro secundo, et quinque pro tercio et peremptorio termino ac monitione canonica assignamus, quae mandamus feceritis, vobis committimus et mandamus, ut praefatos vestros plebanum, concionatorem et sacellanos praedictos nostram in praesentiam venire curetis, qui si venire noluerint, tanquam putrida membra de ecclesiae corpore iam desecta e medio vestri statim abiiciatis, bona

Zaujímavý je prípad novohradského archidiakona Jána Melíka, ktorý sám z vlastného popudu písomne sľubuje arcibiskupovi Oláhovi, že sa polepší. Prosí arcibiskupa, aby mu dal nejaké lepšie benefícium, aby mohol slušnejšie žiť, lebo vie, že arcibiskup nie je proti nemu zaujatý, ale pre zprávy o jeho živote, nie vždy bezúhonnom, mu nemohol dať lepšie benefícium. Melík toto svoje vyhlásenie urobil pred svedkami, ktorí sa aj všetci na toto jeho priznanie podpísali a aj svoju pečať pripevnili.[288])

---

vero illorum tam mobilia, quam immobilia facto inventario ad ecclesiae nostrae et alios pios usus arestetis, et usque ad aliam deliberationem nostram detineatis, scituri, quod si contra feceritis, ea, quae iustitiae et ecclesiae catholicae praescripta postulabunt, adversus vos et adversus illos minime praetermissuros.

[288]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 98, fasc. 17: Ego Joannes Miliciensis, archidiaconus Neugradiensis, canonicus ac phiscalis Strigoniensis, cum saepe vererendissimo ac illustrissimo domino Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi domino et praelato meo graciosissimo, paupertatis meae rationes exposuissem, atque supplex institissem, ut me aliquo uberiori beneficio in sua hac metropolitana ecclesia Strigoniensi, quo comodius ac decentius vivere potuissem, exornasset, tandem cognovi reverendissimi domini animum non omnino a me promovendo abhorrere. Expositum tamen suae reverendissimae dominatio[n]i fuisse me ab honestis moribus vitaque sacerdote digna exorbitasse, non sacra facere, horas canonicas negligere, compotatorem ac concubinarium esse, hereticis favere eosque defendere, praeterea in officiolatu fiscaliatus non me sollicite ac diligenter procedere. (Nam cum aliorum viciis emendandis ex officio meo providere deberem, quomodo alios accusare possem, me in iisdem viciiis existente.) Atque hae eiusmodi essent, quae vel sola hac suspicione merito reverendissimum dominum admonerent, ne maiori et utiliori beneficio me exornandum putaret. Accederent preterea sacri canones, et inprimis constituciones sacri concilii Tridentini, quibus expressum esset, ordinario in conferendis beneficiis cautos et occulatos esse debere, ne eiusmodi viros ad beneficia promoveant, qui plebi scandalum preberent et quorum mala vita non tantum ecclesia non iuvaretur, sed eorum nomine maioribus ea tenebris obfuscaretur. Cum itaque haec reverendissimi domini circumspectio valde honesta sit, eaque merito talis esse debeat, ego, qui forte eiusmodi scandalis antea aliquem fomitem praebuisse videri possim, dummodo sua reverendissima ac illustrissima dominatio paternum suum in me animum penitus non abstrahat, penitentia omnium, qui hactenus malis meis moribus atque vita utcunque egi ductus sponte et libere, nemine cogente ab hac hora in antea promitto me meos mores et vitam emendaturum, non neglecturum divinum cultum, non vino serviturum, non scortacioni, non ulli vicio, per quod ego et sacerdotalis dignitas deformari possit, operam omnino daturum, sed enitar omnibus viribus meis bonam et exemplarem sacerdotalemque vitam me servaturum omnesque actiones meas primum ad honorem Dei, deinde ad utilitatem et commodum reverendissimae dominationis et ecclesiae suae directurum et compositurum. Quodsi aliter fecero, tunc eo ipso facto absque ullo iuris processu simpliciter et de plano reverendissima dominatio sua me, ut voluerit, punire et omnibus beneficiis spoliare possit et valeat, nullo remedio, nullo indulto, gratia aut exceptione qualitercunque et a quocunque nisi a reverendissima dominatione sua facta suffragante, quibus omnibus ita ex nunc, prout ex tunc generaliter et

Takýchto procesov proti kňazom a aj prelátom je v arcibiskupskom archíve v Ostrihome mnoho. Vybral som aspoň niektoré charakteristické, aby sa z nich dala poznať situácia kňazov, v akej žili, ďalej postup cirkevného súdu a tiež úsilie arcibiskupa Oláha, ktorý s otcovskou starostlivosťou sa usiloval všetkých pomýlených dostať na správnu cestu a len v prípadoch vzdorovitosti siahol k prísnejším trestom.

Ale chyba nebola len v kňazoch, ktorí sa v týchto pohnutých dobách dali strhnúť na pochybené cesty. Väčšia zodpovednosť padá na zemepánov, ktorí priamo alebo nepriamo nútili kňazov pridávať sa k novotám.

V archíve ostrihomského arcibiskupa je mnoho dokumentov o tom, ako svetskí a niekedy aj duchovní zemepáni, zneužívajúc svojho patronátneho práva alebo svojej moci, krivdili farárom.

Nadlický farár Vavrinec, ktorý bol súčasne administrátorom v Livine, podal sťažnosť na magistra Damiána, že zabral cirkevnú pôdu a nedával farárovi povinné poplatky.[289]) Podobne sa sťažoval šišovský farár Peter na arcibiskupových služobníkov, že mu nedávajú to, čo mu patrí,

---

specialiter derogatum esse volo, atque ita me pure et simpliciter et ex mera voluntate, nemine cogente obligo et obligatum reddo, harum vigore et testimonio litterarum mediante, quas ego manu mea scripsi, subscripsi et meo sigillo in robur et efficaciam evidentiorem obsignavi dominosque infrascriptos testes rogavi, ut dominationes etiam suae his meis literis et obligationi manus suas et sigillum apponerent in fidem praemissorum. Datum Tyrnauiae, vigesima tertia ianuarii anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo sexto.

Ego Matthias Grecus, prepositus maior et vicarius, rogatus huic transactioni et obligationi interfui et manu mea propria subscripsi.

Ego Nicolaus Telegdinus, lector, per predictum dominum Miliciensem rogatus obligationi interfui et eam manus meae subscriptione sigillique impressione confirmavi.

Ego Georgius Velichinus, prepositus Sancti Georgii de Viridi Campo Strigoniensi etc., per dominum Joannem Miliciensem rogatus huic obligationi interfui et eam manus meae subscriptione sigillique impressione roboravi.

Ego Stephanus Radetius, prepositus Sancti Stephani, presenti obligationi rogatus interfui eamque manu mea subscripsi.

Ego Nicolaus Nowak, archidiaconus Zoliensis, manu propria.

[289]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 97, fasc. 18: Ego Laurencius plebanus de Nadlan et administrator ad Lywina propono iniurias meas coram reverendo domino iudice ac assessoribus eiusdem, quoniam egregius dominus, scilicet magister Damianus eiusdem possessionis sue prefate Lywina, occupavit terras ecclesie ac prata et silvas, de illis itaque terris atque pratis nihil confert plebano. Item quandocunque veniunt decimatores iam prefati egregii domini magistri Damiani ad possessionem Nadlan, nunquam exolvunt sedecimam plebano.

a na Baltazára Žabokreckého, že blíži jeho ľuďom.[290]) Farár Mikuláš zo Selčian, ktorý bol súčasne administrátorom v Nitrianskej Strede, sťažoval sa na Štefana Apponiho, že mu nedával patričné desiatky.[291]) Krušovský farár Štefan sťažoval sa na Štefana Ujfalussiho, že bezprávne zabral farské pozemky.[292])

Topoľčiansky farár Leonard sa sťažoval, že mu spásli úrodu a že Baltazár Žambokrecký zhabal kostolnú roľu. Ten istý sa ďalej sťažoval, že služobník Mikuláša Chorváta ho chcel zabiť a že tento a ešte aj iní nechceli ho na sviatok Troch Kráľov vpustiť do domov, aby ich podľa starého zvyku vysvätil. Títo nechcú prijímať pod jedným spôsobom.[293])

Osliansky vicearchidiakon Ambróz sa sťažoval na pánov zo Šimonovian, že nezaplatili kostolu svoju podlžnosť a že odkaz, ktorý poručil v testamente Juraj Residný si podržali a rozdelili medzi sebou. Ani obyvatelia Brodian nechcú zaplatiť svoju podlžnosť na opravu kostola. Takisto ani obyvatelia v Kamenci. Preto všade v týchto obciach sú kostoly ošar-

---

[290]) Tamže: Ego Petrus, plebanus de Sys, propono iniurias meas coram reverendo domino iudice ac assessoribus eiusdem, quoniam servitores reverendissimi ac illustrissimi domini archiepiscopi Strigoniensis abnegaverunt sedecimam de quinque villis, tantum duas capecias dederunt. Item habeo duos colonos ad ecclesiam pertinentes. Egregius dominus Balthazar Zambokreszky maxime molestat eos, ac magis demandat, quam ipse plebanus.

[291]) Tamže: Item ego Nicolaus, plebanus de Zelezan ac administrator ecclesie Zerdahel, propono iniuriam meam coram reverendo domino iudice ac assessoribus eiusdem, quoniam egregius dominus Stephanus Appony retinuit michi sedecimam elapsi anni ad prefatam ecclesiam Zerdahel spectantem.

[292]) Item ego Stephanus, plebanus de Koros, propono iniuriam meam coram reverendo domino iudice ac assessoribus eiusdem, quandoquidem egregius Stephanus Uyffalusy occupavit unum iuger terre ad ecclesiam divi Nicolai pertinentem, et unum pratum in magna Hlubin pro se occupavit.

[293]) Tamže: Querelle Leonhardi parochi de Nadtopelczan ante reverendos dominos iudices de iniuria et damno mihi ab ipsis oppidanis eiusdem oppidi facto.

Primum, quod depascuerunt mihi triticum cum siligine, ultra quam centum cubulos, et pro tali damno neque iidem unum granum mihi dederunt.

Secunda querella est mea ista, quod egregius dominus Baltazar Zambokreczky accepit ab ecclesia terram, de qua possem omni anno habere centum capecias.

Tercia querella est, quod Nad Gergel, servitor egregii domini Choruat Nicolai, venit in campum et ibi volebat me occidere et aduc (!) minatur mihi et vult, ut ego illi gratis servirem, in die Epiphaniarum reclusit domum suam et non me intromisit, sicut ceteri boni christiani, et plures hoc fecerunt.

Aliqui autem nolunt sub una specie communicare, nisi ut illis sub utraque administrarem, quare vestras reverendas dominationes humilime pro consilio oro, dignemini mihi informationem dare, quod sim facturus, quia ego propter istas iniurias nolo eorum parochus esse.

pané a vicearchidiakon prosí cirkevný súd, aby proti pánom zo Šimonovian bolo zakročené.[294])

Prašický farár Mikuláš sťažoval si pre príkoria, ktoré sa mu dejú.[295]) Farár z Ladíc Ladislav sťažoval sa, že 25 farníci nepustili ho na sviatok

---

[294]) Tamže: Ego Ambrosius, vicearchidiaconus districtus Ozlan, conqueror vestris dominacionibus reverendis, domini iudices, quo domini egregii nobiles de Symony, videlicet Georgius Symoni, Nicolaus, Paulus, Benedictus, Franciscus de eadem Symoni debitum ecclesie apud se retinent et cum illis mercantur, ac in suum usum convertunt, ecclesiam vero ruinosam relinquunt, quem debitum ferme ad florenos 90 bona monitione reddere nullo modo volunt. Tandem legacionem florenorum 8, quas legaverat presbiter Georgius Residny, pro se acceperunt et in medio sui diviserunt.

Tandem de Baradian tota communitas ville debent pro ecclesie ferme florenos 50, quos multa bona monitione solvere nolunt pro restauratione ecclesie eorum.

Item de Magna Ugrocz similiter debita ecclesie pro se et suo usu accepta reddere nolunt.

Item de Kamenecz similiter debita multa ecclesie pro se accepta ecclesie reddere ipsi incole solvere nolunt.

Quorum supranominatorum ecclesie omnes deserte et desolate sunt, que restaurationem indigerint. Dominationes vestre reverende dignentur inspicere et auxilio pro restitutione debiti ecclesie esse.

[295]) Tamže: 1562. Cepit Baltasar Zabokreczky decimam plebani ecclesie Sancti Jacobi apostoli in Pressycz de terris ecclesie aut extirpacionibus 10 capecias preter avenam. Georgius plebanus de Witkowiecz scit, ipse decimavit, nec si unum granum dedissent nec sedecimam preter illos, qui quartam capeciam ceperunt, illi a se satisfecerunt. Vini quoque sedecimam nec si unam mediam nil dederunt. Illi qui quartam ceperunt, illi a se reddiderunt. Item 1563. decimam Stephanus Cery famulus magnifice domine Lossenczy cepit de terris ecclesie, que decima dabatur plebano 20 capecias avene et tritici 10 capecias et sedecimam frumenti et vini nil dedit exceptis qui quartam ceperunt, illi dederunt de frumento et vino. Item est colonus ecclesie, et illum usurpavit ad castrum. Non dat uti plebano 20 capecias avene et tritici, 10 capecias et sedecimam frumenti et vini, nil dedit exceptis qui quartam ceperunt, illi dederunt de frumento et vino. Item est colonus ecclesie, et illum usurpavit ad castrum. Non dat uti plebano provisor castri Thopolczan Baltazar Sabokreczky. Item molitorem molestat, est molendinum ecclesie, tandem captivat illum quando vult ad castrum Topolczan. Tunc accipit super eum birsagium, quantum vult, nemo ausus est quidquam loqui aut dicere. Item est unus inquilinus penes molendinum in metis ecclesie et illum usurpavit ad castrum Thopolczen, oportet ibi labores exercere. Nemo ausus est quidquam dicere penes illos. Item trabes adduxerant laici, volebant pretorium plebanie edificare. Tunc Stephanus Cery cepit ad curros, trabes nescio quo duxit. Ille est ad partem domine Lossonczy. Dixerunt rustici, quod accusabant domino reverendissimo, tandem ille dixit: valde ego timeo archipresulem, Cery Stephanus dixit. Nullam fidem habet ille Stephanus Cery, semper carnes comedit omnibus festivis feriis et per quadragesimam quottidie, neque ieiunium habet nunquam. Dabat colonus ille ecclesie 10 denarios pro festo sancti Georgii et sancti Michaelis bis in anno

Troch Kráľov vysvätiť príbytky. To isté urobili aj páni v Nevericiach.[296]) Farár Michal zo Sv. Michala podal sťažnosti proti svetským pánom i proti svojmu kaplánovi v Liskovej pre krivdy, ktoré mu títo spôsobujú.[297])

Farár Adam zo Sv. Beňadiku nad Hronom sťažoval sa na Michala Dobrakutja, prefekta opátstva vo Sv. Beňadiku, pre krivdy, ktoré mu tento robil. Táto sťažnosť je aj vzácnym dokumentom slovenského národného povedomia už v šesťdesiatych rokoch 16. stor., ako aj dôkazom maďarizácie už v tomto čase. Sťažovateľ ohradzoval sa proti ustanoveniu maďarského kňaza Gregora medzi čisto slovenskými obyvateľmi.[298])

---

per septuaginta denarios plebano, set (!) usurpavit pro se prefectus aut provisor castri Thopolczen.

Nicolaus, plebanus de Pressycz, districtus Thopolczan. Exhibita in iudicio die 26. Aprilis 1564.

[296]) Tamže: Ego Ladislaus plebanus de Ledecz de districtu Keer propono meas querelas coram domino iudice et assessoribus eiusdem, quoniam coloni reverendissimi ac illustrissimi domini, domini archiepiscopi Strigoniensis, in possessione Ledecz tempore Epiphaniarum non intromiserunt in domos suas, scilicet ad 25 domos, ut modus est ab antiquo institutus.

Item in Newer nobiles domini pari modo fecerunt, quod in 11 domos non intromiserunt, sed ianuas suas ocluserunt. Ergo non habeo unde censum cathedraticum solvere pro domino archidiacono.

Item domum habeo parochialem prorsus destructam atque desolatam, celarium dirutum est.

Coram dominis iudicibus synodalibus die 24. aprilis 1564.

[297]) Tamže: Ego Michael, plebanus a Sancto Michaele de Lyptov, propono:

1. iniurias meas coram reverendo domino iudice ac eiusdem assessoribus contra egregium dominum Ladislaum Radi de eodem comitatu, quod occupavit terram arabilem de manibus colonorum meorum et pratum unum anno 1563 circa festum beate Margarete propria vi et illicita potencia.

2. Alteram iniuriam propono contra prudentes viros Petrum Slabej et Joannem concives oppidi Lipcze Teutonicalis ex parte fossati molendinaris, quod fossatum tota communitas eiusdem oppidi concessit eidem ecclesie divi Michaelis iuxta antiquum usum et consuetudinem, isti vero duo permittere nolunt, imo contradicunt.

3. Terciam iniuriam propono coram vestris reverendis dominacionibus contra venerabilem dominum Petrum, sacellanum meum subfilialem de Lyskulla, quod mihi denegat censum solvere iam a duobus annis, ideo peto vestras reverendas dominationes, velint mihi esse auxilio.

[298]) Tamže: Reverendi domini iudices. Ego Adam, plebanus pro nunc in oppido Sancti Benedicti de iuxta Gron, coram dominationibus vestris reverendis dico, propono et conqueror, quomodo anno presenti me agente in oppido ut supra, regente et ministrante parochia in possessione Kowachi, reverendus dominus Michael Dobrakutia, prefectus tunc abbatie Sancti Benedicti de iuxta Gron, acceptavit omnem decimam vini et omnium frumentorum utriusque parochie supranominate, valentem florenos XX, a quibus ego solvi censum cathedraticum, insuper et intrusit quendam fratrem conventus ut supra, nomine Gregorium, quem conpulit ministrandum, tamen insufficientem, nam omnes coloni sunt Sclavi et ipse Ungarus, et intimat eis festa per interpretem et pronunciat generalem confessionem

Farár Imrich z Ivánky v Turci sťažoval sa r. 1561 na pánov z Veľkého Čepčína, že sa bezprávne zmocnili kostolných pozemkov. Už dvanásť rokov ich majú a ani na zákrok arcibiskupov nechcú ani dosiaľ vrátiť tieto pozemky kostolu. Podobne aj pán Vavrinec Nyari privlastnil si mlyn v Bodorovej, ktorý patril vždy kostolu. Prosí arcibiskupa o pomoc, aby neprávom zabrané kostolné majetky boly vrátené, lebo farár nemá z čoho žiť.[299])

---

in ungarico idiomate. De quibus omnibus conquestus sum venerabili capitulo Strigoniensi non dato mihi responso. Ipse prefatus dominus Michael ademit mihi prebendam consuetam, hoc est cibum et vinum usque adhuc, insuper eciam mihi retinuit pecuniam mercedem conventus florenos IIII, e diebus singulis pintam vini et IIII libulas panis. De his omnibus dominaciones vestre ferant iudicium, dominaciones vestras precor humillime.

[299]) Tamže: Reverendissime domine, domine mihi summe observandissime ac graciosissime. Post orationum mearum perpetuarum humillimam commendationem. Ego Emericus presbyter, parrochus modernus ecclesiae sancti Joannis apostoli in possessione Jvankaffalva in comitatu Thurocziensi, sacellanus humillimus et obsequentissimus vestrae reverendissimae dominationis. Significaveram et accusaveram vestrae reverendissimae dominationi, videlicet tum temporis, dum personaliter vestra reverendissima dominatio in oppido Varalia temporibus non diu praeteritis fuisset, super nobiles de Naghczepchyn in isto comitatu Thurocziensi existentes, videlicet Nicolaum Kazza et Nicolaum Sandor cum suis fratribus, qualiter terras aliquas arabiles et prata duo pertinentia ad ecclesiam praescriptam Sancti Joannis in Jvankaffalva potentia mediante occuparunt et possederunt a duodecim annis in praeiudicium et damnum dictae ecclesiae et parrochi manifestum. Et vestra reverendissima dominatio dignata fuit litteras mihi dare admonitorias ad praedictos nobiles, quatenus dictas terras et prata ad dictam ecclesiam restituerent. Tamen dicti nobiles litteris reverendissimae dominationis vestrae haud paruerunt, nec eciam proventus ecclesiae hucusque restituerunt.

Caeterum hoc etiam duxi significandum reverendissimae dominationi vestrae, quod ante ea non fuit eidem per me specificatum, qualiter condam egregius dominus Laurentius Nyary et per consequens sua consors alias relicta generosa domina Martha potentia mediante quoddam molendinum cum suis utilitatibus et proventibus universis in possesione Bodorfalva in hoc comitatu Thurocziensi existenti habitum etiam a duodecim annis occuparunt et ad se receperunt, quod de iure et ab antiquo spatio annorum ad dictam ecclesiam pertinebat. Etiam in prerogamen et damnum dictae ecclesiae et parrochi eiusdem manifestum. Proinde vestrae reverendissimae dominationi humillime supplico precando tanquam dominum et patrem in Christo honorandissimum atque gratiosissimum, uti reverendissima dominatio vestra dignaretur adiutor et auxiliator defensorque esse, quatenus ea bona ab ipsa ecclesia drempta restituerentur, nam si non fuerint restituta, extunc parrochus non habebit in quo contentari. Quod latius reverendissima dominatio vestra intelliget a reverendis dominis videlicet Petro Illicino doctore et Michaele Segedino archidiacono nostro, necnon honorabili domino Leonhardo, plebano Sancti Georgii videlicet praesentium ostensore, ac ab aliis singulis dominis plebanis de comitatu nostro Thurocziensi, quibus protestata illis per me patent... Datae ex praedicta Ivankafalva, dominico die Misericordiae, anno Domini 1561. — [*20. apríla 1561.*]

Ale páni a po ich príklade aj ostatní obyvatelia nielen že si neprávom prisvojovali cirkevné majetky a príjmy, ale dokonca ničili aj cirkevné budovy a zariadenia.

Tak Michal Kartay v Korčanoch (?), v župe bratislavskej, zrúcal ohradu cintorína a z kameňov si postavil vináreň, zneuctil kostol a zhabal cirkevné majetky.[300] V Kostolanoch akýsi laik Ján nebojí sa vystupovať ako kňaz a udeľovať sviatosti.[301]

Podľa svedectva nitrianskeho archidiakona Michala Segediho magister Damián zmocnil sa filiálneho kostola v Livine, oltáre rozváľal a materiálu užil do fundamentov svojho domu, kostol odovzdal akémusi heretikovi a majetky cirkevné zhabal pre seba.[302] V Krušovciach bol kostol tiež na spadnutie a majetky si zabrali tamojší páni.[303] Podobne aj na Bojne, podľa hlásenia nitrianskeho archidiakona, svetskí páni sa zmocnili cirkevných majetkov.[304] V Čermanoch pán Ondrej Bereny zmocnil sa

---

[300] Tamže: Nos Nicolaus etc. Universis etc. expositum est etc. Qualiter in oppido Charthya in comitatu Posoniensi in districtu Charloköz nobilis (Ut fertur) Michael Karthay, malo inductus spiritu, cimiterium ecclesiae eiusdem oppidi destruxit et ex eius lapidibus cellam vinariam sibi aedificavit, claves quoque ecclesiae per vim ademit et ecclesiam profanavit, bona item eiusdem ecclesiae occupavit videlicet terram et silvam unam. Cumque talia facinora perferre non debeamus, petivit a nobis idem advocatus etc.

[301] Tamže: Nos Nicolaus etc. Universis etc. expositum est etc. Qualiter in oppido Kostolyan districtus Baymoczensis sub ditione Joannis Ughrocz quidam Joannes libertinus, iudex perpetuus in Czauag sub possessione egregii Zambokreti, malo impulsus spiritu cum sit laicus audet se pro sacerdote gerere et sacramenta ministrare, et tanquam Datan et Abyron Dei sacerdotio se opponere, itaque petivit a nobis idem syndicus noster etc.

[302] Tamže: Nicolaus etc. Universis etc. expositum est etc. Qualiter egregius dominus magister Demianus protonotarius iuxta testimonium venerabilis Michaelis Segedini, archidiaconi Nitriensis, nescitur, quo spiritu impulsus ecclesiam filialem in Lywinia, quae ad Beatae Virginis parochiam pertinet, authoritate sua alienavit, altaria destruxit et fornacio suae domui fundamenta construxit eandemque ecclesiam cuidam haeretico sacerdoti regendam dedit, prata quoque et terras arabiles in suum usum convertit ad parochiam pertinentes et alia quaedam adversus eandem ecclesiam fecit, quae non potest, nec debet pastoralis nostra cura perferre. Itaque petivit a nobis idem ecclesiae nostrae syndicus etc. Cuius postulatione admissa mandamus etc.

[303] Nicolaus etc. Universis etc. Expositum est etc. Qualiter in oppido Koross sit ecclesia semidiruta omni ornamento carens et varie conspurcata eo quod bona ad illam pertinentia fuerint per nobiles occupata. Et cum talia non sunt a nobis toleranda, petivit a nobis idem syndicus etc. Cuius querelis admissis mandamus vobis etc. Egregium Bernardum Korossy et alios ibi habitantes nobiles etc.

[304] Tamže: Nicolaus etc. Universis etc. Expositum etc. Qualiter in oppido Bayna ecclesia parochialis decimam vini in promontorio vinearum sex habuit a piae memoriae reverendissimo domino Laurentio archiepiscopo Strigoniensi antecessore nostro datam, eamque fuisse a magnificis Bathori et Berzensey occupatam

farských peňazí.[305]) V Kovarciach pán Štefan Apony zmocnil sa tiež cirkevných majetkov.[306])

Vo Sv. Michale v Turci pán Juraj Rakovský zmocnil sa farskej lúky.[307]) Vo Vrútkach bol kostol v úbohom stave, skôr maštaľ ako kostol, lebo cirkevné majetky si podelili medzi seba tamojší páni.[308]) Vo Sv. Mare spomenutý už Juraj Rakovský zhabal cirkevné majetky. Podobne v Parižovciach urobil Ján Parižovský, ktorý odniesol z kostola aj kalichy a iné veci.[309]) Obyvatelia vo Vízkelete na Veľkú noc napadli vlastný kostol a ho vyrabovali.[310])

---

et in proprium usum conversam, prout ecclesiae nostrae archidiaconus Nitriensis retulerat. Et cum non debeant ecclesiae bona per laicos usurpari, petivit a nobis idem ecclesiae nostrae syndicus etc. Itaque mandamus etc. quo accedendum fuerit, accedatis, ibique eosdem magnificos dominos etc.

[305]) Tamže: Nicolaus etc. Universis etc. Expositum etc. Qualiter in oppido Cermen egregius Andreas Bereny nullo iure pecunias parochialis ecclesiae usurpaverit, ut archidiaconus Nitriensis retulit. Cum igitur semel Deo dicata, non debeant in profanum usum converti, petivit a nobis idem syndicus etc.

[306]) Tamže: Nicolaus etc. Universis etc. Expositum etc. Qualiter in oppido Kowarcz ecclesia parochialis terras plures arabiles habuerit, quas egregius Stephanus Apony occupaverit, iuxta ecclesiae nostrae archidiaconi Nitriensis afirmanionem. Cum igitur etc., petivit etc. Mandamus etc.

[307]) Tamže: Nicolaus Olahus etc. Universis etc. Expositum etc. Qualiter in villa Sancti Michaelis comitatus Turocensis ecclesia parochialis habuit pratum, quod egregius Georgius Rakovsky occupaverit et adhuc habeat. Cum igitur etc. itaque etc. mandamus etc.

[308]) Tamže: Qualiter in villa Wrutok est ecclesia sancti Johannis Baptistae titulo penitus desolata et pro templo in stabulum redacta eo, quod bona quedam ecclesiae relicta nobiles patroni inter se diviserint, videlicet Blasius Nedeczky, Georgius Ghazda, Martinus et Nicolaus Daffko, Nicolaus et Petrus Mathussoff, Mathias, Joannes et Andreas Myklyan, Joannes Korda, Georgius, Andreas et Nicolaus Sekerka, David et Andreas Koman, Sigismundus et Christophorus. Cum igitur etc. Itaque etc.

[309]) Tamže: Nicolaus Olahus etc. Universis etc. Expositum etc. Qualiter ecclesia parochialis ad Beatam Virginem in comitatu Liptouiensi habuit unam villam et curiam nobilitarem, quam egregius Georgius Rakovsky, nescitur, quo iure occupaverit et decimam et pratum ad colonos ecclesiae pertinens ad suum usum, egregius Joannes Parysovsky de Parihaza ecclesiae patronus in suum usum verterit, calices quoque et alia bona abstulerit. Cum igitur etc. Itaque etc. mandamus etc. eosdem egregios etc.

[310]) Tamže: Nicolaus Olahus etc. Universis etc. Expositum est coram reverendis dominis iudicibus in synodo nostra delegatis per venerabilem Petrum Illicinum, iuris utriusque doctorem et praepositum Sancti Thomae, ecclesiae nostrae advocatum et syndicum, qualiter anno 1554. oppidani seu habitatores Uiskelet diabolico furore perciti in festo sancti Paschatis ecclesiam propriam rebus omnibus sacris spoliaverunt, quas adhuc in manibus habent. Cum autem huiusmodi facinora et sacrilegia non debeant impunita relinqui, petivit a nobis idem ecclesiae nostrae syndicus, ut pro pastorali nostro officio nostro prospiceremus. Itaque man-

Podobných sťažností a neprístojností zemepánov a obyvateľov našli vizitátori pri svojich vizitáciách celý rad. Z toho vyplýva jasne, že prvou príčinou, prečo sa zemepáni pridávali k reformácii, bol hlad po cirkevnej pôde a kostolných príjmoch. Ostatné dôvody boly vo väčšine prípadov iba kepienkom, ktorý mal zakrývať pravý dôvod, zmocniť sa cirkevných majetkov a zbaviť sa svojich povinností patronátnych.

Mravná úroveň kňazov všeobecne v tejto dobe nebola na vysokom stupni. Tým viac to platí o kňazoch, ktorí sa pridávali k reformačným prúdom. Svojím odpadom chceli sa vyhnúť trestom, ktorými im hrozila cirkev pre ich pohoršlivý život. Kanonické vizitácie a procesné protokoly nás o tom nadostač presvedčujú. Len málo prípadov zaznačujú vizitátori, kde by kňazi dogmaticky odôvodňovali svoj odklon od učenia cirkevného. Dogmaticky a organizačne sa novotári len pomaly odďaľovali od katolíckej cirkvi.

Oláh za 15 rokov svojho neúnavného účinkovania ako ostrihomský arcibiskup a prímas krajiny vyoral hlbokú brázdu na poli nábožensko-mravnej obrody u nás. Svojím nekompromisným stanoviskom vo veciach viery a cirkevnej disciplíny Oláh dosiahol roztriedenie kňazov i veriacich, takže jeho nástupci vedeli, s kým majú do činenia a ako majú postupovať. Poznal ťažkosti i slabosti svojich kňazov i veriacich a hľadal účinnú pomoc. Presvedčil sa, že náboženská nevedomosť mnohých priviedla na mýlne cesty. Preto v prvom rade proti tejto náboženskej nevedomosti začal boj. Za pomocníkov svojej práce vybral si jezuitov, ktorých povesť niesla sa už svetom. Týmto sveril školstvo a výchovu kňazstva, lebo bol presvedčený, že len takto možno docieliť pevného a trvalého víťazstva pre záchranu katolíckej cirkvi v boji proti novotárom. Nie násilím, prenasledovaním, ale poučovaním, dobrým príkladom a otcovskou starostlivosťou usiloval sa odzbrojiť nepriateľov katolíckej cirkvi. A v tomto práve spočíva veľkosť a význam Oláha, ako najvyššieho reprezentanta katolíckej cirkvi v Uhorsku pre svoju dobu.

---

damus vobis sub paena excommunicationis, ut quocies cum his litteris nostris requisiti fueritis, ad idem oppidum accedatis, ibique iudicem et iuratos ad diem 15. in vicarii nostri praesentiam peremptorie citetis certificantes eos, quod sive venerint, sive non, tamen ad eiusdem syndici nostri instantiam quicquid iustitia postulaverit, facere vicarius noster et ad alteriora procedere non cessabit. Quicquid autem per hoc nostrum mandatum executi fueritis, ad eundem vicarium nostrum fideliter et conscientiose rescribatis. Secus non facturi.

10. Oláh a jezuiti.

Nie nerozhodný a kritizujúci Erazmus, ani búrlivý ľudový kazateľ a revolucionár Martin Luther, ale mladý španielsky rytier Inigo z Loyoly, ktorý si sám dal latinské meno Ignatius, stal sa jedným z popredných vodcov cirkevnej obrody.[1])

Španieli iste netušili, že v tom istom čase, keď si priali mať Erazma Rotterdamského za profesora v Alcale a obdivovali jeho spisy, vyrastal v ich zemi budúci vodca pravej cirkevnej obrody, ktorý miesto váhavého nizozemského učenca mal prevzať do rúk reštauráciu v cirkvi: Inigo z Loyoly.

Asi o 30 rokov po Erazmovi aj Inigo odobral sa na štúdiá do Paríža a býval v tej istej „Collège Montaigu", ako kedysi Erazmus. Aj Inigo poznal tu „devotio moderna". Aj on vytýčil si za cieľ polepšenie a prehĺbenie náboženského života kresťanov, ale ináč si to predstavoval, ako to robil Erazmus vo svojom spise „Enchiridion militis christiani".

Inigo narodil sa r. 1491 v starom zámku v baskickej provincii a bol vychovaný pre dvorskú službu. Duševný vývoj u Erazma a Ignáca bol úplne odlišný. Zatiaľ čo Erazmus až úzkostlivo usiloval sa zaistiť si slobodu duchovného snaženia, Ignác usiloval sa silu svojej vôle pripútať k pevnému cieľu a život svoj zvládať sebakázňou, k čomu neskôr viedol aj svojich spoločníkov. Vojenskú službu v rytierskej forme prijal už ako rodinnú tradíciu. A práve táto vojenská disciplína je charakteristikou celého jeho životného programu a jeho nasledovníkov.

Ako 30ročný dôstojník, ťažko ranený pri útoku na Pamplonu, počas svojho dlhého liečenia si uvedomil, že už nebude súci za svetského bojovníka. Pod vplyvom čítania životopisu Kristovho a legendy svätých rozhodol sa stať sa duchovným rytierom. Pobyt v Manreze, trvajúci skoro rok, bol rozhodujúcim pre jeho ďalší život. Tu nadobudol duševnej

---

[1]) Huonder, A.: Ignatius von Loyola. Köln, 1932. — Dudon, P.: St. Ignace de Loyola. Paris, 1934. — Monumenta historica Societatis Jesu. Madrid, 1894 a nasl.

jasnosti a istoty. Tu sa zrodila v podstate aj jeho knižočka „Duchovné cvičenia", ktorú stále zdokonaľoval.[2])

Strategický génius Inigov ukázal sa v tom, že stále čo najostrejšie hľadel na vytýčený cieľ a že náležite oceňoval všetky duševné sily, aby ich použil k dosiahnutiu cieľa, nestrpiac žiadnej odbočky od určenej cesty. Konať, bojovať a zápasiť chcel Ignác, a to nielen pre spásu vlastnej duše, ale aj pre spásu bližných. V tom je novinka u Ignatia, že nestará sa len o spásu svojej duše, ale práve prácou na spáse bližných má byť dosiahnutá aj spása vlastná. Cieľ tejto novej aktivity vyjadril heslom: Omnia ad maiorem Dei gloriam.

Po návrate zo svojej púte do Sv. zeme začal ako 33ročný študovať. Po dvojročnom učení sa latine v Barcelone odobral sa na slávnu univerzitu v Alcale. Keď upadol do podozrenia inkvizície, odišiel, aby mal pokoj, na Salamanku, ale tu sa mu vodilo ešte horšie. Keď videl ťažkosti, ktoré sa mu pre jeho horlivosť o spasenie bližných stavaly do cesty, odobral sa na ďalšie štúdiá do Paríža.

Tu dosiahol r. 1534 hodnosť majstra slobodných umení. I v Paríži venoval sa práci na spáse iných. Našiel si tu svojich prvých spolupracovníkov: Petra Lefèvra-Fabera zo Savojska, Baska Františka Xavera, Portugalčana Šimona Rodrigueza a troch Španielov magistra Diega Laineza, Alfonza Salmerona a Mikuláša Alfonza z Bobadily. Na sviatok Nanebevzatia Panny Márie r. 1534 uzavreli títo šiesti v chráme na Montmartre slávnostne svoj sväzok s Ignácom. Lefèvre, ktorý z nich jediný bol kňazom, slúžil sv. omšu.

Ale Ignác sa musel čoskoro rozlúčiť so svojimi oddanými druhmi, lebo na radu lekárov v apríli 1535 odobral sa na liečenie do svojej vlasti, kde sa však neubytoval v otcovskom zámku, ale v dome pre ľudí bez prístrešia. Tu znova medzi týmito začal horlivú misionársku činnosť. Stále viac sa v ňom krištalizoval náboženský a mravný reformátor. Keď sa zotavil, odobral sa do Bologne, aby tu dokončil svoje štúdiá. Na jar 1537 chcel sa v Benátkach stretnúť so svojimi parížskymi druhmi, aby spolu vykonali sľúbenú púť do Jeruzalema. Tu však znova onemocnel a po vyzdravení rozhodol sa všetky svoje sily venovať náboženskej a mravnej obrode Talianska, ktoré sa odvtedy stalo miestom jeho činnosti a jeho veľkých úspechov, ako aj jeho zanietených spolupracovníkov.

V Taliansku už sami priatelia renesancie začali prikladať ruku k práci, aby liečili ťažké choroby svojej vlasti. A práve Benátky boly strediskom týchto snáh. Vysokovzdelaný a šľachetný štátnik a diplomat

---

[2]) Feder, A.: Ignatius von Loyola Geistliche Übungen. Regensburg, 1926. — Zarncke, L.: Die exercitia spiritualia des Ignatius von Loyola. Leipzig, 1931. — Watrigant, H.: La genèse des exercices de St. Ignace. Amiens, 1897.

Gašpar Contarini bol rozsievačom týchto ideí.[3]) Už pápežovi Klementovi VII. označil reformu v cirkvi ako najdôležitejšiu úlohu a svojmu priateľovi a krajanovi Lippomanovi, ktorý sa stal biskupom v Bergame, kládol r. 1516 vo svojom spise o biskupskom úrade povinnosti duchovného pastiera veľmi na srdce.

Dňa 21. mája 1535 povolal pápež Pavol III. Contariniho do kardinálskeho sboru, hoci tento bol ešte laikom. Vzbudilo to veľké prekvapenie. Pápež chcel týmto krokom zlepšiť dojem, ktorý vyvolal tým, že dva roky predtým vymenoval za kardinálov svojich dvoch príbuzných, z ktorých jeden, Alessandro Farnese, mal 15, druhý, Guilo Ascanio Sforza, 16 rokov.

R. 1536 bol Contarini vymenovaný do komisie, ktorá mala pripraviť koncil. Pri tomto menovaní oddýchli si všetci priatelia cirkevnej reformy. Contarini stal sa tak na určitý čas dušou cirkevnej obrody, lebo okolo neho utvoril sa krúžok, z ktorého vyšla nová generácia kardinálov, ktorí priviedli v Ríme myšlienku reformy k víťazstvu.

Keď Ignác prišiel do Benátok, Contarini bol už kardinálom v Ríme, ale jeho druhovia šírili jeho myšlienky aj po jeho odchode z Benátok. Medzi týmito vynikal najviac Gian Pietro Carafa, ktorý s Gaetanom da Tiene v ráde Teatínov vytvoril prvé jadro skupiny nových klerikov, ktorí rozprestreli svoju činnosť na všetky polia: kazateľnicu, spovedelnicu, nemocnice, sirotince a chudobince.[4]) Činnosť Teatítov pozoroval Ignác s veľkým záujmom, ale zbadal ešte niektoré nesrovnalosti medzi nimi. Carafa stal sa r. 1536 kardinálom a bol povolaný do Ríma.

Medzitým dali sa Ignácovi druhovia, posilnení novými tromi členmi, peši z Paríža do Benátok. Zastavili sa v Bazileji, kde navštívili hrob nedávno zomrelého Erazma Rotterdamského bez tušenia, že oni mali zaujať to miesto, ktoré bolo predtým od pápežov určené tomuto slávnemu učencovi.

Po niekoľkotýždňovom učinkovaní v Benátkach poslal ich Ignác do Ríma, aby si podľa sľubu na Montmartre vykonali povolenie putovať do Jeruzalema. Pápež Pavol III. dal toto povolenie, ale pre hroziacu vojnu s Turkami Benátčania nedovolili žiadnej pútnickej lodi vyplávať z prístavu. Tí Ignácovi druhovia, ktorí ešte neboli kňazmi, boli s pápežským povolením vysvätení za kňazov. Podľa rozhodnutia Ignácovho pracovali jeho druhovia veľmi horlivo a účinne v hornej a strednej Itálii. Ignác s Faberom odišli do Ríma, aby tam dosiahli splnenie svojich plánov.

---

[3]) Dittrich, F.: Gasparo Contarini. Braunsberg, 1885. – Tenže: Beiträge zur Geschichte der katholischen Reformation im ersten Drittel des 16. Jahrhunderts. V Hist. Jahrb., V–VI. (1884–1886). – Rodocanacchi, E.: La réforme en Italie. 2 sv. Paris, 1924.

[4]) Lüben: Der hl. Kajetan von Thiene. 1882.

V Ríme našiel Ignác účinného podporovateľa pre svoj plán v kardinálovei Contarinim, ktorý nielen že si dal držať duševné cvičenia, ale aj Ignácovu knižočku „Duševné cvičenia" si vlastnoručne odpísal.

Ignác ponukol svoje služby a služby svojich druhov pápežovi. Pápež dlho uvažoval o celej veci. Zatiaľ za svojho pobytu v Ríme získali si Ignác a Faber sympatie vo všetkých kruhoch a ich činnosť bola všade vychovaľovaná, takže dostávali stále pozvánky, aby držali duchovné cvičenia, misie.

Po dlhých poradách bola dňa 24. júla 1539 sostavená „Formula Instituti", najstaršie rádové stanovy. Od tohto dňa treba počítať existenciu tohto spoločenstva, lebo v Paríži to bol ešte len študentský spolok za účelom cesty do Jeruzalema. Ignác dal svojmu spolku meno „Spoločnosť Ježišova". Ešte výstižnejší je španielsky názov „Compania de Jesús", lebo v tomto názve je vyjadrená vojenská jednota, ako to zodpovedalo najstarším túžbam zakladateľovým. Spoločnosť mala byť v každej chvíli, ako vojenský oddiel, hotová k boju za Krista a za jeho zástupcu na zemi. Účelom bolo spasiť duše bližných. V celých stanovách víťazí princíp vojenskej poslušnosti a pevného zriadenia. Členovia sa zaväzovali štvrtým sľubom úplnej poslušnosti pápežovi. Kamkoľvek ich pošle, či medzi Turkov, medzi luteránov, do nového sveta alebo inam, pôjdu na slovo. Ďalšou novinkou bolo, že nebolo v ráde povinného chóru a nebolo zvláštneho reholného rúcha. Nosili kňazské rúcho ako svetskí španielski kňazi.[5])

Hoci pápež bol ochotný hneď na radu Contariniho potvrdiť tieto Stanovy, otázka potvrdenia pretiahla sa pre pochybnosti iných kardinálov. Muselo dôjsť k niektorým zmenám v Stanovách. Námietke, že nemajú byť viac potvrdzované nové rády, bolo urobené zadosť tak, že počet členov novej Spoločnosti bol obmedzený na 60. S týmito zmenami konečne boly Stanovy schválené dňa 27. septembra 1540 bulou „Regimini militantis ecclesiae". Po niektorých zmenách bola Spoločnosť schválená obsiahlejšou bulou „Exposcit debitum" pápeža Júlia III. zo dňa 21. júla 1550.

Za prvého predstaveného alebo — ako neskôr hovorili — za generála bol dňa 10. apríla 1541 zvolený zakladateľ, ktorý i pri svojom slabom zdraví mohol ešte 15 rokov riadiť z Ríma svoju Spoločnosť. Zomrel dňa 31. júla 1556.

Spoločnosť dosiahla čoskoro krásnych úspechov. Predsa však narazila na tuhý odpor protivníkov, predovšetkým na Sorbone a v zakla-

---

[5]) Böhmer, H.: Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu. Bonn, 1914. — Stöckius, H.: Forschungen zur Lebensordnung der Gesellschaft Jesu im 16. Jahrhundert. München, 1910 a nasl.

dateľovej vlasti, v Španielsku. Veľký španielsky dominikán Melchior Cano označoval Spoločnosť za predvoj satana. Cisár Karol V. zakázal im prístup do Nizozemska. Príčinou tohto nepochopenia bolo, že Spoločnosť sa líšila od dovtedajších rádov. Predovšetkým nemala spoločnej chórovej modlitby, ktorá bola pre stredoveké rády záväznou. Svojou apoštolskou činnosťou, vyučovaním katechizmu, návodom k prijímaniu sv. sviatostí, populárnymi kázňami a exercíciami usilovali sa členovia Spoločnosti dokázať, že vynechanie chórovej modlitby nijako nie je na škodu rádu. Členovia nenosili zvláštne rehoľné rúcho, lebo toto pri úpadku starých rádov netešilo sa dobrej povesti.

Vnútorne líšila sa Spoločnosť od ostatných rádov sústredením všetkej moci v rukách doživotne voleného generála, akej moci nemali predtým predstavení žiadneho starého rádu. Zodpovedalo to úplne duchu doby, v ktorej sa vytváraly absolutistické monarchie s vytváraním nových armád. Ale aj cirkevné pomery vyžadovaly takúto organizáciu. Katolícky ľud chcel už vidieť vzorných kňazov, dobre vzdelaných, bezvadných v mravnom chovaní, vykonávajúcich úctive a zbožne bohoslužobné úkony a naplnených horlivosťou za spásu sverených duší. A kňazi Spoločnosti Ježišovej vyhovovali všetkým týmto očakávaniam. Boli náležite vzdelaní v humanistických vedách i v teológii, takže ani kruhy inteligencie nemohly im robiť výčitku nevzdelanosti, ako sa vtedy všeobecne vyčítalo kňazom a mníchom, že sú nevzdelaní. Toto svoje humanistické vzdelanie uplatnili hneď v školách, ktoré navštevovali synkovia z vyšších kruhov. Ich ústavy boly všade vyhľadávané a jezuiti boli povolávaní na všetky strany, aby tam zakladali svoje vyučovacie ústavy. Rímske kolégium bolo otvorené už za života sv. Ignáca. Keď sv. Ignác zomrel, mala Spoločnosť už 58 kolégií, okrem vlastných domov pre svojich profesov a novicov.

Vplyv jezuitov prejavil sa najprv v Taliansku,[6]) kde už v tomto smere pracovaly aj iné rády, predovšetkým už od r. 1524 potvrdený rád Teatínov, a Antoniom Maria Zaccariom založený rád Barnabitov v Miláne.[7]) Ďalej Somaskovia zriadili viac sirotincov. Výchove ženskej mládeže venovaly sa Uršulínky.

Príklad jezuitov dobre pôsobil aj na iné rády. Pod dojmom ich horlivej činnosti aj v starých rádoch začal v Taliansku nový život. Na poli vedeckom vynikal najviac dominikánsky generál Tomáš alebo Jacobus de Vio, podľa svojho rodiska Gaëty, Cajetanus nazývaný, ktorého dáta narodenia a smrti, 1469—1534, skoro sa shodujú s dátami s ním spriatele-

---

[6]) Tacchi Venturi, P.: Storia della compagnia di Gesú in Italia. Roma, 1930.
[7]) Premoli, O.: Storia dei Barnabiti. Bonn, 1914—1922.

ného Erazma Rotterdamského.[8]) Považovali ho za najvynikajúcejšieho teológa svojej doby. Ešte dnes jeho komentár k Summe teologickej sv. Tomáša Akvinského je natoľko cenený, že pápež Lev XIII. dal ho pripojiť k oficiálnemu vydaniu Summy sv. Tomáša, ako jej najlepší komentár.

Horliteľom cirkevnej reformy záležalo predovšetkým na tom, aby získali biskupov pre reformu. Táto náprava začala v severnom Taliansku. Príklad dával predovšetkým Gian Matteo Giberti, veronský biskup (+1543).[9]) Takto pôsobením Spoločnosti Ježišovej a iných rádov možno badať od tretieho desaťročia 16. st. v Taliansku obrodu cirkevného a náboženského života.

Obrodnému hnutiu chýbalo už len to, aby sa na jeho čelo postavilo aj samé pápežstvo. Po Klementovi VII. nastúpil Pavol III. (1534–1549), ktorý sám ešte náležal k starému smeru, lebo bol vychovaný ešte v duchu renesancie. Predsa však, i pri svojich osobných chybách a nedostatkoch chápal význam cirkevnej reformy a nechal, aby sa uplatnili reprezentanti týchto snáh.[10]) Dal to najavo už tým, že Contariniho pozval do kardinálskeho sboru a rozhodol sa svolať tak túžobne očakávaný koncil, od ktorého sa dúfalo, že ten konečne odstráni rozkol vo viere a odstráni neporiadky, ktoré sa vkradly do cirkevného organizmu.

Uvedenie jezuitov na Slovensko zostane navždy späté s menom ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha. Ich zakotvenie u nás nebolo ľahké, ale čím boly tvrdšie a ťažšie začiatky, tým vzácnejšie bolo potom ovocie ich práce, lebo zo všetkých rádov im treba v prvom rade pripísať rekatolizáciu našich predkov, ktorí sa dali zľákať ľákavými heslami novotárov 16. storočia.[11])

Oláh, muž bystrý a praktický so širokým rozhľadom a pevne rozhodnutý brániť a znova upevniť katolícku cirkev, zbadal sám alebo bol upozornený na blahodarnú činnosť nového jezuitského rádu. Vo svojej horlivosti za obrodu katolíckej cirkvi u nás pomýšľal priviesť jezuitov do svojej diecézy a im sveriť dielo rekatolizácie, vediac dobre o úspechoch jezuitov v škole a na misiách. V tomto jeho predsavzatí utvrdzoval ho zvlášte pätikostolský biskup Juraj Draškovič, ktorý ako spovedník na kráľovskom dvore pražskom soznámil sa s pražskými jezuitmi.[12]) Generál

[8]) Cossa, A.: Il cardinale Gaetano e la riforma. Cividale, 1902.

[9]) Pighi, G. B.: G. M. Giberti. Verona, 1900.

[10]) Baumgarten, P. M.: Von den Kardinälen des 16. Jahrhunderts. Krumbach, 1926.

[11]) Krones, Fr.: Jesuitenorden und seine Rolle im Geschichtsleben Ungarns. V „Österreichisch-ungarische Revue", and XII., (1892) Heft 4–6, str. 1–66.

[12]) Króss, A.: Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. Wien, 1910. I., str. 73.

rádu Lainez súhlasil s úmyslom Oláhovým, ak budú pre riadne pôsobenie jezuitov dané vhodné predpoklady. Celú záležitosť odovzdal Lainez predstavenému viedenského a pražského kolégia Jánovi Alfonzovi de Vittoria, s ktorým sa Oláh dobre poznal.[13]) Keď sa Oláh postaral o hmotné zabezpečenie kolégia a keď Vittoria mohol uvoľniť potrebných členov rádu, bolo r. 1561 založené prvé jezuitské kolégium v Uhrách a to v Trnave, ktorá od r. 1543 bola sídlom ostrihomského arcibiskupa a jeho kapituly. Kráľ Ferdinand I. potvrdil 1. januára 1561 na žiadosť Oláhovu jezuitské kolégium v Trnave a priznal mu dôchodky z opátstva széplakského a z prepošstva binského.[14]) Takto bolo zriadené trnavské kolégium s poslaním školským a misijným a na jeseň 1561 začalo sa vyučovať.

Prvým rektorom trnavského kolégia stal sa Moravan Ján Seidl, dosiaľ profesor v Ingolstadte. Tento bol zároveň kazateľom vo farskom kostole. Školu viedol brat sv. Petra Canisia, provinciála hornonemeckej jezuitskej provincie, Teodorik Canisius. Poetiku učil Gerhard Hero z Flandier a retoriku Chorvát Tomáš Zdelarić, nazývaný Slovan.[15]) Okrem týchto v prameňoch sú spomínaní ako členovia trnavského kolégia Menhart Sandiger, Štefan Eisman, Ján Primik, Dávid Pálfi, Ján Sartor, Anton Ghuse, Teodor Busaeus a Palma. Okrem Pálfiho, ktorý je menovaný ako „Hungarus", boli členovia väčšinou Nemci a Holanďania.[16]) Svoju činnosť začali jezuiti v budove fary, ktorú im dal trnavský farár k dispozícii, dokiaľ nemali vlastnej budovy. Okrem iných na stavbu kolégia prispel značne sám kráľ Ferdinand I. v tej nádeji, že jezuiti svojou horlivou činnosťou na poli výchovy a vyučovania odplatia tieto finančné obete.[17])

Jezuiti sa aj dali horlivo do práce, a to v škole i na kazateľnici. Kázali slovensky, nemecky a maďarsky, ako to vyžadovaly národnostné pomery mesta a jej okolia, z čoho plynie, že medzi členmi kolégia musel

---

[13]) Ortus et progressus almae archi-episcopalis Societatis Jesu universitatis Tyrnaviensis a primis illius initiis ad annum usque 1660. Tyrnaviae, 1725. Str. 7, kde však omylom píše Peter Vittoria. – Meszlényi A.: A magyar jezsuiták a XVI. században. Budapest, 1931. Str. 43 a nasl.

[14]) Fejér, G.: Jurium ac libertatum religionis et ecclesiae catholicae in regno Hungariae partibusque adnexis codicillus diplomaticus. Budae, 1847. – Meszlényi, cit. d., str. 50. – Ortus et progressus, str. 7.

[15]) Ortus et progressus, str. 9. – Meszlényi, cit. d., str. 53.

[16]) Juraj Dobronoki: Historia Societatis Jesu in Austria, Hungaria, Transylvania... ab anno 1551. Rukopis je v budapeštianskej univerzitnej knižnici, v rukopisnom oddelení v „Collectio Hevenessiana", tom. I. str. 196. – Meszlényi, cit. d., str. 53.

[17]) Horváth Z.: A nagyszombati kath. érseki főgymnázium története. 1895. Str. 177.

byť aj Slovák. Varsik uvádza, že ním bol Tomáš Slovák.[18]) Práca jezuitov nebola ľahká. Novotári a ich priaznivci usilovali sa mariť ich činnosť. K tomu ešte mor, ktorý 1562 nemilosrdne rozsieval smrť, zriedil aj tak malý počet členov kolégia. Zomreli z nich traja, medzi nimi aj Teodorik Canisius. Na ich miesta prišli noví členovia: nemecký kazateľ Adam Höller, Štefan Rimel, ktorý bol poverený správou rádových majetkov, a Pavol Hoffaeus, ktorý bol predtým rektorom pražského kolégia. Tento pôsobil v Trnave nejaký čas ako profesor.[19]) Rektor kolégia Seidl dostal sa pre svoju prudkú povahu do sporu s kapitulou, s trnavským farárom, ba aj so samotným arcibiskupom, čo neblaho vplývalo na celé kolégium. Preto nastala v osobe rektora zmena. Za nového rektora bol menovaný Hurtado Perez, ktorý šťastnou a obozretnou rukou riadil trnavské kolégium až do r. 1566, kedy bol menovaný za rektora novozriadeného jezuitského kolégia v Olomouci.[20])

Medzi ďalšími, ktorí do zániku kolégia r. 1567 pôsobili v Trnave, sú spomínaní Ján Aschermann, ktorý vymenil r. 1561 Höllera, maďarský jezuita Peter Hernáth, ktorý r. 1566 po Perezovi stal sa rektorom kolégia, Štefan Santo, zvaný Arator.[21]) Z českých jezuitov pôsobili v tomto prvom období v Trnave Žigmund Domináček z Písnice, ktorý učil retorike, výborný rečník a znateľ jazykov,[22]) a menovite Baltazár Hostounský, zvaný Hostovinus, ktorý študoval v Ríme ešte pod dozorom samotného zakladateľa rádu sv. Ignáca z Loyoly. Tento sa stal organizátorom rádu v Poľsku a v Trnave pôsobil asi v r. 1566–1567.[23])

Oláh sa všemožne usiloval upevniť postavenie jezuitského kolégia trnavského a povzniesť trnavskú školu až na akadémiu – „studium generale", čo však uskutočnil až jeho neskorší nástupca Peter Pázman.[24]) Oláh hľadel získať pre jezuitov čo najviac priaznivcov[25]) a sám ich najviac podporoval. Avšak majetky niesly jezuitom malý dôchodok, takže jezuiti museli stále zápasiť s finančnými ťažkosťami, čo sa stalo ešte horším, keď sa ich majetkov zmocnil odporca Ferdinandov mladší Ján Zápoľský. Jezuiti museli bojovať s najväčšími finančnými ťažkosťami, aby sa udržali. Ale

---

[18]) Varsik Br.: Národnostný problém trnavskej univerzity. Bratislava, 1938. Str. 50.

[19]) Meszlényi, cit. d., str. 53, 58.

[20]) Tamže, str. 58.

[21]) Tamže, str. 62 a nasl. – Ungarische Revue, r. 1888, str. 821. – Veress, A.: Matricula et acta alumnorum collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum. Budapest, 1917. I., str. 1.

[22]) Časopis Matice Moravské. Roč. 38 (1914), str. 181–184.

[23]) Kröss, cit. d., I., str. 148–154.

[24]) Ortus et progressus, str. 11.

[25]) Tamže, str. 12. – Meszlényi, cit. d., str. 56, 80.

ich úsilie bolo márne a ich osud v Trnave bol načas spečatený požiarom, ktorý r. 1567 zničil v Trnave 150 domov a medzi nimi aj jezuitské kolégium.[26]) Už prv dochádzalo k nedorozumeniam medzi jezuitmi a kapitulou a tak po požiare sa už jezuiti ani nepokúsili obnoviť svoje zničené kolégium a 15. septembra 1567 na rozkaz generála rádu sv. Františka Borgiása opustili jezuiti Trnavu a tým aj Uhorsko, sprevádzaní jasotom kacírov a plačom katolíkov,[27]) ale v nádeji, že sa budú môcť znova vrátiť do opustených pozícií, keď nastanú pre nich priaznivejšie pomery.[28]) Po odchode z Trnavy dochádzali jednotliví jezuiti aj potom na pozvanie cirkevných hodnostárov na Slovensko ako misionári. Ich nádej, že sa ešte ráz vrátia zpäť, ich nesklamala, ale splnila sa, hoc až po 20 rokoch.

Ich dávny priateľ Juraj Draškovič, teraz už kaločský arcibiskup a od r. 1585 kardinál, bol ich neohrozeným zástancom a presvedčil cisára Rudolfa II., že len pomocou jezuitov možno urobiť prietrž protestantskej expanzii v Uhrách.[29]) A tak rozhodnutím cisárovým zo dňa 19. mája 1586 boli jezuiti znova uvedení do Uhier.[30])

O Oláhovej starostlivosti a priazni k jezuitom svedčí aj jeho testament, v ktorom veľkými obnosmi pamätal na trnavské kolégium. Vo svojich odkazoch na prvom mieste pamätal na jezuitov sumou 2000 zlatých. Už prv im dal 600 zlatých na kúpenie budovy pre kolégium, z toho 200 bolo z prostriedkov kapituly a 400 z jeho vlastných. Chcel sa o nich postarať aj pre budúcnosť.[31])

Oláh iste s bolestným srdcom pozoroval odchod jezuitov z Trnavy. Do nich vkladal svoje nádeje a teraz ich musel vidieť odchádzať po prechodných úspechoch. Môžeme však veriť, že tak ako jezuiti veril aj Oláh, že sa po čase zase vrátia zpäť, aby doorali brázdu, ktorú načali s jeho pričinením.

---

26) Ortus et progressus, str. 11–12. – Meszlényi, cit. d., str. 83–84. – Varsik, c. m.

27) Kazy, Fr.: Historia universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu. Tyrnaviae, 1738. Str. 7. – Ortus et progressus str. 13.

28) Kazy, cit. d., str. 7.

29) Tamže, str. 10. – Ortus et progressus, str. 17–18.

30) Katona, St.: Historia critica regum Hungariae. Budae, 1794. XXVI., str. 241 a nasl.

31) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 93: Lego collegio Jesuitarum Tirnaviensi per me incepto et per suam maiestatem caesaream aucto ac dotato ad reformationem et aedificationem eiusdem illos 1400 florenos, quos futurus praepositus de Thurocz solvere debet. Item ultra hos lego eisdem ex pecuniis aliis meis florenos 600, qui omnes in una summa faciunt in monetis florenos 2000. Jesuitis Tirnaviensibus antea quoque ex pecuniis capituli florenos 200, et ex meis propriis 400 dederam pro emenda domo Tirnaviensi. Quibus aliam etiam ordinationem et provisionem in futurum tempus feci, per successiones quasdam, sicuti id, suo tempore futuro, ex litteris superinde emanatis constabit.

11. Oláh a tridentský koncil.

Volanie po veľkom reformnom koncile od veľkej schizmy už sa nedalo ničím umlčať, ba po roztŕžke vo viere vystúpením Lutherovým stávalo sa toto volanie stále hlasitejším. Ale uskutočnenie takéhoto koncilu narážalo čiastočne na politické ťažkosti, čiastočne aj na odpor pápeža Klementa VII. a pápežskej kúrie proti myšlienke koncilu pri spomienke na podobné koncily v Kostnici a Bazileji. Pápež Pavol III. usiloval sa svolať koncil, ale jeho svolanie do Mantuy (1537), Vicenze (1538) a Tridentu (1542) zostaly predbežne bezvýsledné, hlavne pre odpor Francúzska. Konečne až 13. decembra 1545 bol koncil otvorený v Tridente.[1]) Jeho trvanie delí sa na tri periody. Prvá, za pápeža Pavla III., trvala až do 8. zasedania dňa 11. marca 1547 v Tridente, potom až do prerušenia (dňa 14. septembra 1549) v Bologni. V tomto prvom období boly vynesené v 4 zasedaniach (4. až 7.) vieroučné a reformné dekréty. Druhá perioda snemu konala sa za pápeža Júlia III. (1550–1555), vyplnená bola 11. až 16. zasedaním (od 1. mája 1551 až do 28. apríla 1552). Táto perioda koncilu odbavovala sa v Tridente a bola významnou dekrétmi 13. a 14. zasedania. Tretia perioda konala sa tiež v Tridente a mala 9 posledných zasedaní: 17. zasedanie bolo 18. januára 1562 a posledné, 25. zasedanie bolo 3. a 4. decembra 1563 za pápeža Pia IV. (1559–1564). Z tejto periody boly najdôležitejšie zasedania 21–25.

Počet účastníkov na prvom zasedaní bol iba 34. V prvých dvoch periodách pri všetkom úsilí nebolo nikdy vyše 100 účastníkov. Až v tretej periode bolo prekročené toto číslo a pri poslednom zasedaní bolo 255 k hlasovaniu oprávnených Otcov. Počtom zostáva teda ďaleko za prvým všeobecným snemom nicejským r. 325, kedy bolo na sneme vyše 300 Otcov,

[1]) Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistularum, tractatuum nova collectio. Freiburg, 1901 a nasl. – Swoboda, H.: Trient und die kirchliche Renaissance. 3. vyd., 1915. – Birkner, J.: Das Konzil von Trient und die Reform des Kardinalkollegiums unter Pius IV. V Hist. Jahb. 52, 1932. – Merkle, S.: Die weltgeschichtliche Bedeutung des Tridentiner Konzils. Köln, 1936. – Jedin, H.: Kirchenreform und Konzilsgedanke (1550–1550). V Hist. Jahrb. 54, 1934.

tým viac počtom stojí za posledným všeobecným snemom vatikánskym (1869—1870), na ktorom bolo vyše 700 Otcov.

Vedenie snemu bolo v rukách pápežských legátov. V prvej periode boli nimi kardináli del Monte, neskorší pápež Július III., Cervini, neskorší pápež Marcel II., a Angličan Reginald Pole, ktorý sa však už 27. októbra 1546 poďakoval.[2]) Z ďalších legátov vynikli najmä kardináli Gonzaga z Mantuy, augustinián Seripando, vynikajúci teolog Hosius a najlepší znateľ nemeckých pomerov pri kúrii Morone, ktorému šťastným zákrokom na jar 1563 podarilo sa odstrániť takmer neprekonateľné prekážky, ktoré sa stavaly do cesty ďalšiemu pokračovaniu snemu. Legáti boli pomocou poslov v neustálom styku s kúriou. Sekretárom koncilu vo všetkých troch periodách bol Massarelli, od ktorého pochádzajú zasedacie protokoly a ktorého denník je jedným z najcennejších prameňov pre poznanie priebehu snemu. Okrem k hlasovaniu oprávnených biskupov a predstavených rádov boli prítomní aj vo veľkom počte teologovia, ktorí mali poradný hlas pri všetkých dôležitých otázkach.

Pretože koncil zasahoval do najdôležitejších politických otázok, väčšina katolíckych štátov vyslala naň svojich vyslancov, ktorí sa smeli účastniť na zasedaniach. Záujmy týchto štátov sa často veľmi križovaly. Cisár Karol V. a jeho brat Ferdinand I. chceli dosiahnuť na sneme smier medzi cirkvou a protestantmi a usilovali sa dostať na snem protestantov, Ale novotárske kniežatá a ich teologovia vždy znova odmietali toto pozvanie. Sám Luther napísal práve vtedy r. 1545 svoj pamflet „Wider das Papsttum zu Rom, vom Teufel gestiftet". I pri tom usiloval sa Karol V. a Ferdinand I. najsť cestu k protestantom aj tým, že chceli, aby sa najprv pretriasala otázka reformy a až potom vieroučné spory. Nemecký episkopát za prvej a tretej periody bol veľmi slabo na sneme zastúpený. Francia zase chcela robiť cisárovi ťažkosti, a preto usilovala sa pomocou svojich v hojnom počte vyslaných biskupov pod vedením kardinála Guisa docieliť, aby sa uplatnily staré zásady o svrchovanosti koncilu nad pápežom. Španielsko, jediný čisto katolícky štát, usilovalo sa docieliť na prianie svojho kráľa čo najväčšie obmedzenie vlivu pápežovho na španielskych biskupov, ktorí mali byť závislí na korune. Preto Španieli boli najostrejšími zástancami názoru o plnosti a rovnosti moci všetkých biskupov, ustanovených z vôle Božej, nezávisle na pápežovi. Preto úloha legátov bola veľmi ťažká a zodpovedná. Pri všetkej obozretnosti došlo predsa dvakrát k prerušeniu koncilu: r. 1549 pre rozpor medzi cisárom Karolom V. a pápežom Pavlom III.; r. 1552 pre prepadnutie saského kurfirsta Mórica. Nechuť ináč reformu podporujúceho pápeža Pavla IV. ku

[2]) Zimmermann, A.: Kardinal Pole. Regensburg, 1893.

koncilu a jeho nepriateľstvo s domom habsburským spôsobily, že prerušenie koncilu trvalo 10 rokov.

Rokovací poriadok nebol cez všetky periody rovnaký. Shodoval sa však v tom, že vždy sa preberaly otázky viery a reformy súčasne. Tento postup bol dosiahnutý po dlhom spore medzi Karolom V. a jemu naklonenými biskupmi a medzi pápežom. Otázky, predložené pápežskými legátmi, boly pretriasané najprv v kongregáciách teologov za účasti biskupov. Teológmi vypracované dekréty dostaly sa do generálnej kongregácie snemových Otcov, kde o nich hlasovali, prípadne ich opravovali alebo doplňovali. Keď sa dosiahlo medzi otcami jednoty o znení dekrétov, bolo v dóme slávnostné zasadanie (sessio), ktoré predchádzala slávnostná sv. omša s kázňou o schváliť sa majúcich dekrétoch. Po kázni hlasovalo sa podľa hláv, nie ako v Kostnici a Bazileji podľa národov, na čo nasledovalo požehnanie. Takto odhlasované dekréty potrebovaly ešte pápežské schválenie.

Svolanie tohto všeobecného koncilu rodilo sa veľmi ťažko. Kardinál Contarini bol vymenovaný do reformnej komisie r. 1536. Do kardinálskeho sboru spolu s Contarinim dostali sa traja druhovia rovnakého smýšľania: zakladateľ Teatínov Gian Pietro Carafa, majster pera a humanista Sadoleto[3]) a Angličan Reginald Pole. S týmito a ešte s inými mal Contarini porady o potrebnej náprave v cirkvi. Predovšetkým poukázali na nedostatky v samotnom Ríme, ktorý mal predchádzať svojím dobrým príkladom ostatný svet.

R. 1537 bol odovzdaný pápežovi dôverný pamätný spis, ktorý sa však nejakým spôsobom dostal do verejnosti, čoho využili nepriatelia cirkvi k novým útokom na Rím a na cirkev. Pokus Contariniho na rísškom sneme r. 1541 v Rezne preklenúť priepasť medzi katolíkmi a protestantmi stroskotal. Začalo sa dokonca pochybovať o Contariniho pravovernosti, ktorý v tomto podozrievaní aj zomrel ako pápežský miestodržiteľ v Bologni r. 1542.

Pomery v Taliansku sa ešte zhoršily vypuknutím náboženských novôt, ku ktorým sa pridal aj kedysi slávny kazateľ Bernardin Occhino, štvrtý generálny vikár rádu kapucínov, ktorý sa nedal pohnúť k návratu ani rozhovorom s Cornatarinim, ktorý už ležal na smrteľnej posteli. Occhino utiekol do Ženevy a r. 1565 skončil po mnohom blúdení 78-ročný svoj život na Morave ako radikálny protivník všetkého kresťanského poriadku.[4]) Preto v Ríme a v ostatných talianských mestách bola obnovená

---

[3]) Paschini, P.: S. Gaetano Thiene, G. P. Carafa e le origini dei Chierici regolati Teatini. Roma, 1926. – Ritter, S.: Sadoleto. Roma, 1912.

[4]) Benrath, K.: Bernardino Ochino von Siena. 2. vyd. Braunschweig, 1892. – Nicolini, B.: Bernardino Ochino e la riforma in Italia. Napoli, 1935.

prísna inkvizícia. Komisia upodozrievala z bludu aj samotných kardinálov Sadoleta a Poleho. Zároveň bola zavedená prísna cenzúra kníh.

Konečne bol v novembri 1542 svolaný koncil do Tridenta, ale zahájil činnosť až 13. decembra 1545. Trval 18 rokov, často na dlhú dobu prerušený. Počas trvania tohto koncilu zomreli štyria pápeži: Pavol III. dňa 10. novembra 1549, Július III., ktorý svojím nepotizmom vyvolal veľký odpor a podporoval reformu len navonok, dňa 23. marca 1555, Marcel II. po 22-dennom pontifikáte, do ktorého sv. Ignác skladal tak mnoho nádejí, 1. mája 1555, a konečne Pavol IV. dňa 18. augusta 1559.

79-ročný Peter Carafa, ktorý si dal meno Pavol IV., bol dušou reformy. Bol veľkým nepriateľom Španielov a cisára Karola V. Chcel priviesť pápežstvo na stupeň niekdajšej moci a slávy, ako to bolo v dobe Innocenca III. Ale svojím bezohľadným počínaním proti neporiadkom doby a hlavne svojou vojnou so Španielskom zatarasil si cestu k prevedeniu reformy.

Zaviedol prísnu cenzúru kníh a za neho bol v r. 1559 po prvý raz vydaný tlačou Index librorum prohibitorum.[5]) Tento Index označil Peter Canisius pre jeho tvrdosť za kameň úrazu. Inkvizícia neváhala zakročiť ani proti zaslúžilým a bezúhonným kardinálom. Proti kardinálovi legátovi Morone, ktorý bol vyslaný r. 1555 na ríšsky snem do Augsburgu, bol zahájený proces pre podozrenie z herézy. Bol daný aj do väzby. Aj kardinál Pole len prihováraniu anglickej kráľovnej Márie môže ďakovať, že nebolo proti nemu podobne pokračované. Roztrpčenie proti pápežovi a proti jeho bezohľadnému postupu rástlo so dňa na deň, až dav zapálil ešte pred smrťou pápeža Pavla IV. budovu inkvizície.

Jediným východiskom z tohto chaosu v tej dobe bolo: pokračovať ďalej na ceste koncilu. Táto úloha pripadla nástupcovi Pavlovmu pápežovi Piovi IV., ktorému sa podarilo za horlivej účasti iných mužov znova zahájiť prerušený koncil a tento priviesť k šťastnému zakončeniu.

Nový pápež pochádzal z milánskej rodiny lekára Benedetta dei Medici. Po svojom zvolení dal si meno pápež Pius IV. Rímsky ľud pozdravil nového pontifika s nadšením a radosťou, lebo nový pápež určil za cieľ svojho pontifikátu uskutočnenie mieru. Bol triezvy, múdry právnik a preto chcel radšej sprostredkovať ako bojovať. Nebol tiež úplne slobodný od nepotizmu, ale v tomto prípade bol to šťastný a požehnaný nepotizmus. Nehodných synovcov pápeža Pavla IV. dal pápež Pius IV. popraviť. Piom IV. povýšený jeho synovec priniesol šťastie a požehnanie pre cirkev. Bol to kardinál Carlo Borromeo, ktorého menoval Pius IV. svojím sekretárom, ktorý využil svojho vysokého postavenia úplne pre dobro cirkvi, menovite k prevedeniu cirkevnej obrody, pre ktorú získal samotného svojho strýca,

---

[5]) Reusch, H.: Der Index der verbotenen Bücher. 2. sv. Bonn, 1883–1885. – Hilgers, I.: Der Index der verbotenen Bücher. Freiburg, 1904.

pápeža Pia IV.[6]) Jeho vplyv prejavil sa hneď tým, že Pius IV. znova otvoril, už desať rokov prerušený tridentský koncil a ho aj šťastne dokončil. Umožnené to bolo tým, že Pius IV. uznal za cisára Ferdinanda I., brata cisára Karola V., ku ktorému kroku sa nijako nevedel odhodlať jeho predchodca Pavol IV. Ťažkosti, ktoré sa stavaly ešte do cesty dobrému pomeru medzi pápežom a cisárom, odstránil šťastnou a obratnou rukou kardinál Morone, ktorý bol úplne rehabilitovaný a tešil sa zvláštnej dôvere nového pápeža.

Keď chceme spravodlivo hodnotiť šťastné zakončenie tridentského koncilu, musíme myslieť na prekážky, ktoré sa mu stavaly do cesty. Predovšetkým koncil bol predmetom sporu medzi náboženskými stranami v Nemecku, ktoré hneď po ňom volaly, hneď zase ho zavrhovaly. Priatelia reformy po ňom túžili, protivníci sa ho obávali a hľadeli ho zahatiť, ani kardinálov a úradníkov kúrie nevynímajúc. Boli proti nemu všetci, ktorí sa mali čo obávať, že usnesenia koncilu budú znamenať pre nich isté skrátenie príjmov. Spor medzi cisárom Karolom V. a francúzskym kráľom hromadil vždy nové prekážky; preto bol počet účastníkov na koncile veľmi malý. Boly to aj spory medzi cisárom Karolom V. a kúriou, lebo cisár v nádeji, že na sneme sa podarí smieriť protestantov s cirkvou, chcel, aby bola najprv prebratá otázka reformy, kým kúria usilovala najprv o vyriešenie dogmatických otázok. Spor bol urovnaný tým, že otázky vieroučné a disciplinárne boly preberané súčasne. Ďalšiu ťažkosť tvorila otázka hlasovacieho práva na sneme. Niektorí chceli, aby sa hlasovalo podľa národov, ako to bolo na sneme v Kostnici a v Bazileji. Ale práve príklad bazilejského snemu varoval pred týmto zparlamentarizovaním cirkevného snemu. Nakoniec bolo rozhodnuté, že sa bude hlasovať podľa hláv. Okrem biskupov mali hlasovacie právo aj generáli rádov a vždy traja opáti mali jeden hlas.

Pred verejnými schôdzami boly vždy generálne kongregácie, ktorých látku pečlive pripravovali teologovia a právnici. Z týchto učených teologov vynikli zvlášte dominikáni Melchior Cano, Petrus de Soto a Ambrosius Catharinus, z jezuitov Salmeron a Lainez.

Španieli usilovali sa zdôrazniť biskupskú moc na úkor pápežskej; z toho hrozil vypuknúť spor medzi systémom episkopálnym a papálnym. Preto generálna kongregácia o tejto otázke dňa 20. apríla 1562 bola veľmi rušná a len na zákrok španielskeho kráľa Filipa II. bola otázka šťastne vyriešená. Francúzi usilovali sa zase obhájiť galikánske zásady o superiorite koncilu nad pápežom. Vyslanci Ferdinanda I. chceli výjsť v ústrety novotárom domáhaním sa kalicha pre všetkých veriacich. Len Taliani držali sa neochvejne pápežských smerníc. Napätie bolo tak veľké, že došlo až ku

---

[6]) Orsenigo, C.: Vita di Carlo Borromeo. 2. sv., 3. vyd. Milano, 1929. — Celier, L.: St. Charles Borromée. 6. vyd. Paris, 1928.

krvavým bitkám medzi služobníctvom francúzskych, španielskych a talianských prelátov. Boly obavy pred vypuknutím novej schizmy. Len diplomatickým schopnostiam kardinála Moroneho, múdrym direktívam pápeža Pia IV. a radám pápežského sekretára Carla Borromea treba ďakovať, že sa tieto búrky utíšily.

Legát kardinál Morone odišiel sám do Insbrucku k cisárovi Ferdinandovi I., kde bola akási protisynoda a podarilo sa mu dorozumieť s cisárom tak, že pápež dal cisárovi výhľady, že potvrdí voľbu jeho syna Maximiliána za rímskeho cisára. Kardinal Karol Guise bol získaný skvelým prijatím, ktoré mu bolo pripravené pri jeho návšteve v Ríme. Tým bola umlčaná francúzska opozícia.

Prv než mohly vypuknúť nové spory, boly dokončené ostatné rozhodnutia a dňa 3. a 4. decembra 1563 mohla sa konať 25. a posledné slávnostné zasedanie, na ktorom bolo prítomné spolu 255 cirkevných Otcov, ktorí svojím podpisom potvrdili všetky, ešte raz prečítané usnesenia koncilu. Keď kardinál Morone zakončil koncil so želaním, aby sa všetci rozišli v pokoji, všetci prítomní si vydýchli. Mohli odchádzať spokojne po často búrlivých schôdzach, lebo dali základ k pravej reforme cirkevného života, po ktorej sa už tak veľmi volalo dvesto rokov.

I keď sa koncilu nepodarilo vyriešiť všetky naliehavé otázky a dosiahnuť všetkých vytýčených cieľov, zostane jeho dielo jedným z najdôležitejších medzníkov v cirkevných dejinách. Prvý a jeden z hlavných cieľov, ktorý na začiatku koncilu vystupoval do popredia — odstránenie rozkolu vo viere v Nemecku — sa nepodaril. To bolo pre kresťanskú Europu najväčším nešťastím. Bolo tým pretrhnuté puto, ktoré predtým spojovalo národy Europy v jednotný celok. Pápežstvo a cisárstvo, ktoré maly byť zárukou tejto jednoty, stratily svoju autoritu a odboj proti ním bol na dennom poriadku, Sila odolnosti kresťanských národov voči islamu sa tak stále zmenšovala. Len tak sa dá vysvetliť, že veľký turecký sultán Soliman II. mohol preniknúť až do srdca Europy a už r. 1529 ohroziť Viedeň. Habsburgovia, ktorí mali čeliť tomuto tureckému náporu, boli zoslabení a neschopní odporu pre náboženské boje v Nemecku. A najviac utrpelo touto stratou náboženskej jednoty Nemecko samo, lebo nastaly tam zhubné náboženské vojny, ktoré spôsobily všeobecný úpadok krajiny.

Predsa však znamenal koncil mnoho cenného pre pozitívnu nápravu pomerov v cirkvi. V krajoch, ktoré zostaly verné starej viere, ukázala sa čoskoro náboženská obroda. Pre mravný život jednotlivca malo zvlášť ďalekosiahly význam, že objasnením náuky o ospravodlivení bola ľudská vôľa vyhlásená za slobodnú a ospravodlivenie nebolo kvalifikované jedine ako milosť. Človek tak bol vyzdvihnutý z pasivity a bol vyhlásený za schopného konať dobré skutky. Keď otázka pápežského primátu nebola aj výslov-

ne od kocilu vyriešená, predsa bola upevnená autorita pápeža tým, že vynesené rozhodnutia maly nadobudnúť moci až po pápežskom schválení a potvrdení. Hierarchická ústava cirkvi napriek všetkým nebezpečenstvám, ktoré jej hrozily, bola zachovaná. Pre duchovný život boly veľmi významné závery, ktoré vyplývaly z náuky koncilu o dedičnom hriechu. Bol zamietnutý názor, že dedičný hriech je sklon k zlému. Príroda sama o sebe nie je hriechom. Preto náklonnosti a vášne nemožno odsudzovať a ich ničiť, ako to žiadal kalvinizmus. Vášne možno dobre použiť a podrobiť službe pre mravné ideály v spoločnosti ľudskej. Len vášne, odporujúce mravným ideálom majú byť potláčané, ináč však majú byť usporiadané a vedené k dobrým cieľom, takže môžu vykonať veľké veci. Bola obhájená a znova definovaná náuka cirkvi o sviatostiach. Za prameň viery boly vyhlásené znova Písmo sväté a ústne podanie, ktoré boly vzaté za východisko pri riešení všetkých nadhodených a pretriasaných otázok. Obsah vieroučných dekrétov bol určovaný bludmi novotárov, proti ktorým vždy bola uhájená a definovaná náuka katolícka a odsúdená náuka novotárov. O základných vieroučných článkoch nezostalo po tridentskom koncile žiadnej pochybnosti.[7])

Reformné dekréty dávajú zase poznať, že účastníci koncilu boli pevne odhodlaní odstrániť všetky neprístojnosti, ktoré sa z akýchkoľvek príčin zahniezdily do cirkevného života. Otcovia snemu tieto neprístojnosti nijako nepopierali a ani ich neokrášľovali a všemožne usilovali sa proti nim uplatniť zase staré ideály kresťanského života. Nepristúpili na zrušenie celibátu, keďže nemali inej príčiny, okrem aby jeho zrušením zachovali pre cirkev zlých klerikov. Svetáckym prelátom boly zdôraznené staré predpisy o jednoduchom a dôstojnom živote. Preto bola zdôraznená ich povinnosť rezidencie[8]) a vizitácie diecéz.[9]) Ďalej bolo zdôraznené pravidelné zadržiavanie diecéznych a provinciálnych synôd,[10]) povinnosť kázať a vyučovať.[11]) O výchovu dobrých a učených kňazov mali sa biskupi postarať zriadením diecéznych seminárov.[12]) Predpisy o beneficiách maly odstrániť nezdravé mnohoobročníctvo.[13]) Ďalej maly byť odstránené neprístojnosti pri hlásaní odpustkov, ako aj túlanie sa mníchov.[14]) O obrodu kresťanských rodín bolo postarané v dekrétoch koncilu o kresťanskom manželstve.[15]) Neupevnila sa len jednota a nerozlučnosť manželstva a jeho sviatostný

---

[7]) Denzinger-Umberg: Enchiridion symbolorum. Fiburgi, 1937. Nro 782—992.
[8]) Sessio 6. zo dňa 13. januára 1547.
[9]) Sessio 24. zo dňa 11. novembra 1563.
[10]) Tamže.
[11]) Tamže.
[12]) Sessio 23. zo dňa 15. júla 1563.
[13]) Sessio 7. zo dňa 3. marca 1547.
[14]) Sessio 5. zo dňa 17. júna 1546.
[15]) Sessio 24. zo dňa 11. novembra 1563.

charakter, ale najmä bol vydaný zákaz tajných manželstiev a bola zaistená ochrana ženy pred núteným manželstvom, čo bolo vtedy dosť častým zjavom v Taliansku, Španielsku a vo Francúzsku. Na návrh jezuitského generála Laineza bol vynesený prísny zákaz súboja.[16]) V otázke bujnejúceho čarodejníctva a povier koncil nezaujal stanovisko.

Usnesenia snemu boly teda bohaté a krásne. Všetko teraz záležalo na ich dôslednom prevedení. Predovšetkým bolo treba tak urobiť v Ríme a v pápežskej kúrii v prvom rade. Kardinál Carlo Borromeo vyhlásil koncil za najväčšie dobrodenie, aké mohlo byť svetu preukázané. Jeho prianím bolo vidieť usnesenia koncilu uskutočnené tak, ako to vyžadovala potreba kresťanstva.

Carlo Borromeo začal preto s reformou u seba samého. Zjednodušil svoju domácnosť a venoval sa horlivému kázaniu. Jeho príklad nasledovali aj iní kňazi. Pápežský dvor začal sa prispôsobovať novému duchu. Z kúrie bolo prepustené 400 nepotrebných a lenivých úradníkov. Bol zavedený nový poriadok do bohoslužieb. Jezuitom bolo sverené vizitovanie rímskych farností, čo vyvolalo síce odpor, ale Pius IV. ho zlomil a všemožne pomáhal synom sv. Ignáca pri zakladaní ich rímskeho kolégia.

Carlo Borromeo sám vyžiadal si od svojho strýca pápeža Pia IV. povolenie, aby mohol na jeseň 1565 odísť do svojej milánskej diecézy a tam previesť usnesenia tridentského snemu. Ale čoskoro bol zavolaný zpäť do Ríma pre ťažké ochorenie Pia IV., ktorý potom zomrel v náručí svojho synovca dňa 9. decembra 1565.

Po smrti Pia IV. uplatnil sa pri voľbe nového pápeža vliv Carla Boromea. Hlavne jeho pôsobením bol zvolený kardinál z Alexandrie, muž nízkeho pôvodu, ktorý za svojej mladosti pásol ovce. Neskôr vstúpil k dominikánom, kde sa stal slávnym. Ako svätý pápež znamená Pius V. svojím pontifikátom (1566—1572) vrcholný bod, ktorý vtedy cirkevná reforma dosiahla.

Zpočiatku sa obávali jeho prísnosti. Aj ako pápež zachovával tú najväčšiu jednoduchosť mníšskeho života, takže mu výsmešne hovorili „Fra Scarpone — brat v drevákoch". Postupne však spoznali Rimania jeho veľkú zbožnosť. Keď videli kráčať tohto asketického pápeža bosého pri procesiách s obnaženou hlavou a s dlhou bradou, boli tak hlboko dojatí, že ho považovali za najzbožnejšieho pápeža. O vojnách nechcel ani počuť a na diplomatov mnoho nedržal. Hneď v prvom prejave oznámil kardinálom, že nehľadí na nich ako na sluhov, ale ako na bratov, pričom nezabudnul zdôrazniť, že práve zlý, pohoršlivý život duchovných prispel veľmi k vzniku a rozšíreniu bludov a cirkevného rozkolu. Zdôraznil, že

---

[16]) Sessio 25. zo dňa 3. a 4. decembra 1563.

usnesení tridentského koncilu bude sa pridŕžiavať do poslednej litery. Všade mala zavládnuť najväčšia jednoduchosť a mravná prísnosť.

Nástupcovia Pia V. Gregor XIII. (1572–1585) a Sixtus V. (1585–1590) pokračovali v prácach svojich dvoch veľkých predchodcov. Rím stal sa centrom seminárov pre všetky národy a Universitas Gregoriana hlása dosiaľ slávu Gregora XIII. V Ríme zavládol nový duch, ktorý prenikal do všetkých vrstiev, vyšších i nižších. Školstvo bolo sverené hlavne jezuitom, ktorých piaty generál Claudius Aquaviva († 1615) dal jezuitskému študíjnemu poriadku, Ratio studiorum, definitívnu formu.[17])

Veľký podiel na obrode Ríma má aj jeho veselý svätec Filippo Neri, priateľ opustených rímskych detí, veľmi uctievaný pápežom Piom V., klerikmi i laikmi vyhľadávaný ako jedinečný spovedník. Pochádzal z Florencie.[18]) Do Ríma prišiel r. 1533 alebo 1536, kde žil 60 rokov († 1595). Vždy bol veselej mysle, i v nemoci, a túto veselú myseľ a radostnú náladu šíril všade okolo seba. Jeho pôsobenie vyvrcholilo založením kongregácie Oratoriánov. Široké vrstvy okrialy v jeho oratóriu prednáškami a spevmi, ktoré daly podnet k novým umeleckým formám.

Takto bol konečne dosiahnutý cieľ, ktorý si vzal do programu malý krúžok humanistov, ktorý počas pontifikátu pápeža Leva X. sa utvoril ako Bratstvo božskej lásky pod ochranou sv. Hieronyma, za ktorý program pracovala potom skupina kňazov Teatínov a krúžok soskupený okolo kardinála Contariniho a za ktorý naposledy pracovali synovia sv. Ignáca, jezuiti, keď Rím sa stal strediskom ich činnosti. Takto Rím po prevedení tridentského reformného programu znova našiel svoje poslanie – byť duchovnou hlavou kresťanstva.

Víťazstvom reformy v Ríme bola zaistená aj reforma v celom Taliansku, kde už aj prv pôsobili miestami horliví biskupi, ktorí sa na tridentskom sneme najviac zastávali smerníc pápeža Pia IV.

Ale tým, že reformu vzali do rúk sami pápeži, bola reforme zaistená platnosť aj mimo Talianska, ako kedysi v XI. storočí reforme cluniatskej za pápeža Leva IX. Pápežskí nunciovia starali sa teraz o to, aby reformný program bol hlásený vo všetkých krajinách, ktoré zostaly katolíckymi a aby sa tento reformný program čím skôr začal uskutočňovať a aj uskutočnil.

Koncil tridentský stal sa prameňom nového cirkevného života v ce-

---

[17]) Pachtler: Ratio studiorum Soc. Jesu. 4. sv. v Monumenta Germ. paed., 1887 a 1894. – Duhr: Studienordnung der Gesellschaft Jesu. 1896. – Meyer: Der Ursprung des jezuitischen Schulwesens. Berlin, 1904.

[18]) Ponelle-Bordet: Saint Philippe Neri et la société romaine de son temps 1515–1595. 3. vyd. Paris, 1929. – Dupront, A.: D'un „humanisme chrétien" en Italie à la fin du 16-e siècle. V Revue hist., 1935.

lom kresťanskom svete. To, čo sa nepodarilo pochybeným pokusom snemov v Kostnici a Bazileji, čoho nedosiahol diplomatický Erazmus so svojím kruhom priateľov, čoho nedocielil svojím radikalizmom revolucionár Martin Luther s ostatnými svojimi pomocníkmi, to dosiahla cirkev pomocou prostriedkov, ktoré jej dal sám jej zakladateľ Ježiš Kristus, podporovaná silou milosti božej.

Tridentský koncil ukázal v dogmatickom ohľade hlbokú protivu medzi náukou cirkevnou a náukou novotárov. Bol urobený koniec náboženským dišputám, ktoré aj tak neviedly k nijakým pozitívnym výsledkom. Bola vytvorená jasná reč v definovaní náuky, nepripúšťajúca mnohoznačný výklad. Bola vedená jasná a hlboká deliaca čiara medzi učením cirkvi a učeniami novotárov, ktorí napriek novým a novým pozvaniam na snem nedošli s úprimným úmyslom dohodnúť sa s cirkvou. Prítomnosť protestantských vyslancov počas druhej periody snemu bola viac politickým ťahom ako výrazom úprimnej snahy po dorozumení.

Nápravu neprístojností v cirkevnom živote maly na zreteli reformné dekréty tridentského koncilu, ktoré boly v nasledujúcich desaťročiach po tridentskom koncile, i pri odpore reforme neprajúcich kruhov, prevedené pápežmi Piom V. a jeho nástupcami za účasti celej cirkvi.

Protestantský historik Ranke takto hodnotí význam tridentského koncilu: „Keď nie medzi všetkými, tak iste medzi koncilami novšej doby je tridentský koncil najdôležitejší. V dvoch momentoch leží jeho význam: v prvom, ktorého sme sa dotkli už prv, že počas šmalkaldskej vojny odlíšilo sa dogma po nejakom kolísaní navždy od protestantských názorov. Z učenia o ospravodlivení, ako bolo definované, rozvinul sa celý systém katolíckej dogmatiky, ako je dodnes v platnosti. V druhom momente, ktorým sme sa zaoberali naposledy, že po rozhovoroch Moroneho s cisárom v lete a na jeseň r. 1563 bola znova upevnená hierarchia, teoreticky dekrétmi o posvätení kňazstva, prakticky reformnými usneseniami."[19])

A katolícky historik L. Pastor takto hodnotí význam tridentského snemu: „Keď všetko shrnieme, nemožno ani náležite vysoko shodnotiť význam tridentského koncilu pre vnútorný vývoj cirkvi. Vytvoril základ pre skutočnú reformu a definoval dôkladne a systematicky katolícku náuku. Je medzníkom, na ktorom sa museli roztriediť duchovia a ktorý vytvoril novú epochu v dejinách katolíckej cirkvi."[20])

Netreba dokazovať, že Oláh mal k tridentskému koncilu len kladný pomer. Veď celou dušou túžil po obrode nábožensko-mravnej nielen vo svojej diecéze, ale aj v celej krajine, nakoľko táto bola pod svrchovanosťou kráľa Ferdinanda. Nečakal ani, kedy budú usnesenia trident-

---

[19]) Die römischen Päpste, I. sv., str. 226.
[20]) Geschichte der Päpste, sv. VII., str. 287.

ského snemu sankcionované a kedy dostane úpravu o ich prevádzaní, ale sám z vlastnej iniciatívy dal sa do obrodnej práce. Preto s tým väčšou radosťou uvítal pozvanie pápeža Pia IV., ktorý sa rozhodnul pokračovať v koncile, na snem do Tridentu. V pozvaní na koncil zo dňa 15. júla 1560 vyslovil sa pápež, že je to jediný prostriedok, ktorým možno dosiahnuť pokoj, utíšenie a bývalú vážnosť cirkvi.[21]) Keď niekto v Uhrách, tak iste to bol kráľ Ferdinand a Oláh, ktorí sa usilovali usporiadať náboženské pomery v krajine, a preto obidva s najväčším porozumením prijali pozvanie a dali sa do práce, aby mohli na tridentskom sneme náležite informovať o pomeroch v Uhrách a prispeli svojimi radami pri odstraňovaní neporiadkov z cirkevného života. Na synode v Trnave, ktorú svolal Oláh 1. januára 1561 na sviatok sv. Vojtecha na 23. apríla,[22]) bolo rokované o tom, kto má byť vyslaný z Uhier na tridentský koncil. Oláh nemohol odísť na snem, lebo v pohnutých politických časoch kráľ Ferdinand ho stále potreboval doma. Bolo rozhodnuté, že vyšlú na snem čanádskeho biskupa Jána Kolosváriho a kninského biskupa Ondreja Dudiča, zvaného Sbardellatus, aby títo na koncile zastupovali uhorských biskupov a menom prímasa a ostatných biskupov informovali snemových otcov o cirkevno-náboženských i politických pomeroch v Uhrách.[23]) Už 29. marca 1561 bolo

---

[21]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 90: Pius papa IV. Venerabilis frater, salutem, et apostolicam benedictionem. Etsi venerabilis frater Stanislaus episcopus Varmiensis nuper ad charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum Romanorum imperatorem electum a nobis missus, noster et sedis apostolicae nuncius tibi et reliquis istarum partium episcopis testis esse potest nostrae optimae mentis et fraternae erga vos charitatis: tamen faciendum quoque nobis duximus: ut literis nostris fraternitatem tuam salutantes, indicaremus paratos esse nos pro nostri officii munere, et catholicae religioni, et tibi ac reliquis fratribus quicquid possimus opis atque auxilii afferre. Cuius rei causa scito constituisse nos, propediem Deo iuvante, oecumenicum et generale concilium celebrare: cum aut hoc remedio, aut nullo alio ecclesiae pacem, et tranquillitatem, et decorem pristinum restitui posse existimemus. Quod consilium nostrum principibus omnibus, quorum apud nos oratores sunt, iam notum fecimus. Quapropter dilectissime frater, iis, quae in cleri tui moribus sunt emendanda, quam commodissime fieri poterit, interea correctis, te ad praestandum tuum Deo et ecclesiae catholicae officium, cum opus fuerit, para. Sicut quidem de tua praeclara voluntate nobis persuasum habentes paratum te fore confidimus. Si quam vero ad rem, quae ad te eosve, qui adhuc tuo regimine gubernantur, pertineat, nostra tibi, et Sedis Apostolicae auctoritate opus est, desideriis tuis, quantum quidem cum Domino poterimus benigne, et libenter admodum satisfacere parati sumus, sicut ex ipsius quoque nuncii oratione, literisve cognosces. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris die XV. Junii M. D. L. X. Pontificatus Nostri Anno Primo.

[22]) Péterffy, C.: Sacra concilia. II., str. 131.

[23]) Tamže, str. 133.

stanovené, koľko má ktorý biskup, opát, kapitula a prepošt prispieť na výdavky, spojené s týmto posolstvom na sneme a ako sa má disponovať so sosbieranými peniazmi.[24]) Okrem týchto dvoch vyslancov, delegovaných na synode v Trnave, vyslal kráľ Ferdinand ako svojho delegáta na koncil učeného a zbožného päťkostolského biskupa Juraja Draskovića, ktorému v prípise na otcov snemu vydal to najkrajšie vysvedčenie.[25])

Uhorskí vyslanci po namáhavej ceste dostali sa šťastne do Tridentu, kde boli prijatí s patričnou úctou. Cisár a kráľ Ferdinand I. očakával od tejto misie mnoho. Všetko jeho úsilie o zastavenie reformačného hnutia troskotalo a hnutie sa šírilo stále ďalej. Pozoroval, že reformátori operujú dvomi heslami: prijímaním pod obojím spôsobom a zrušením celibátu.[26]) Preto sa rozhodol k smelému kroku: žiadať na sneme povolenie kalicha pre svoje krajiny. Neskôr išiel ešte ďalej a žiadal aj zrušenie celibátu, lebo sa domnieval, že týmto budú odbojníci získaní a znova bude obnovená jednota cirkvi. Veľkého pomocníka pre tieto svoje požiadavky našiel Ferdinand v Dudičovi, ktorý svojimi rečami vzbudil pozornosť snemových otcov, nie tak pre ich obsah ako skôr pre ich vzletnosť, lebo jeho reči po stránke štýlovej patrily medzi najskvelejšie zo všetkých prednesených rečí na sneme.[27]) Dudič sa však neusiloval o splnenie požiadavok Ferdinandových k vôli novotárom, ale k vôli sebe z osobných dôvodov, lebo sa sám chcel oženiť.[28]) Nakoniec sa Dudič úplne rozišiel s cirkvou.

Otázka kalicha bola pretriasaná v dvoch zasedaniach snemu dňa 18. januára a 16. júla 1562.[29]) Rečnilo sa veľa pre aj proti, až konečne dňa 17. septembra 1562 bolo usnesené 98 hlasmi proti 38, aby otázka kalicha bola prenechaná pápežovi, aby on sám rozhodol, čo uzná pre všeobecnú

---

24) Tamže, str. 133–134. – Uverejňujem celé znenie na konci knihy medzi dokumentami.

25) Péterffy, cit. d., str. 134: Te itaque ex Hungaria in persona nostra regia, ob singularem morum integritatem ac scientiarum peritiam ad sacrum hoc concilium mittendum ante alios eligimus... Nolentes sane propter absentiam nostram tam pio et praeclaro instituto quidquam impedimenti aut difficultatis injici aut quidquam a nobis desiderari, quod ad rem iuvandam pertinere queat, confisi de singulari pietate, fide, probitate, eruditione, iudicio ac multarum rerum usu et experientia reverendi devoti Georgii Draskavicii, ecclesiae Quinque-Ecclesiensis episcopi et consiliarii nostri fidelis nobis dilecti, eundem in solidum solenniter... commissarium, oratorem, nuntium, procuratorem et mandatarium nostrum facimus, constituimus et ordinamus.

26) Bucko, V.: cit. d., str. 59 a nasl.

27) Zipser, S.: Dudith András a trienti zsinatom. Budapest, 1938.

28) Tamže. – Péterffy, cit. d., str. 146.

29) Concilium Tridentinum. Str. 219, 227 a nasl.

cirkev za užitočné.[30]) Snem bol zakončený dňa 4. decembra 1562 a potvrdený pápežom Piom IV. dňa 25. januára 1563.[31])

V otázke kalicha pápež Pius IV. na radu kardinála Karola Boromejského za určitých podmienok vyhovel cisárovi Ferdinandovi bulou zo dňa 16. apríla 1564.[32]) Otázku celibátu nechal pápež bez povšimnutia, akoby ani nebola prednesená, lebo táto otázka bola rozriešená na sneme.[33]) Ale povolenie kalicha nepriniesło očakávaného ovocia, lebo novotárom už nestačil a tak pomaly celé povolenie upadalo do zabudnutia. Povolenie kalicha v Uhrách trvalo až do provinciálnej synody v Trnave r. 1611 za arcibiskupa kardinála Františka Forgácha (1607–1615), kedy podávanie sv. prijímania pod obojím spôsobom bolo nabudúce prísne zakázané.[34])

Na sviatok sv. Vojtecha 1564 svolal Oláh do Trnavy štvrtú synodu, aby na nej oznámil prítomným zakončenie a potvrdenie tridentského snemu a poradil sa s nimi o prevádzaní dekrétov snemu, ako to vidno aj zo svolávacej listiny Oláhovej na synodu. Po tridentskom sneme aj v Uhrách začína sa triedenie duší a vytváranie dvoch táborov: katolíckeho a protestantského. Vzdiaľovanie týchto táborov je pozorovateľné na poli dogmatickom, organizačnom a liturgickom, až na synode v Žiline r. 1610 došlo k vytvoreniu samostatnej evanjelickej cirkvi, keď už predtým r. 1606 pri mieri viedenskom[35]) a na sneme v Bratislave r. 1608 sa novotárom vyšlo v ústrety.[36])

Oláh sa nedožil prevedenia usnesení tridentského koncilu, ale svojím bezvýhradným postavením sa za tieto usnesenia a za ich uvedenie do života položil pevný základ pre nábožensko-mravnú obrodu u nás, ktorú potom previedli jeho nástupcovia, najmä Peter Pázman.

---

[30]) Tamže, str. 312.

[31]) Tamže, str. 721–722.

[32]) Bucko, V., cit. d., str. 106, 245 a nasl.

[33]) Concilium Tridentinum, str. 391 can. IX. – Denzinger, H.-Umberg, J.: Enchiridion symbolorum. Ed. 21–23. Friburgi, 1937. Num. 979. – Celibát nebol zrušený ani za Ferdinanda, ani za jeho nástupcov. – Preto tvrdenie Varsikovo: „... nepomáhaly ani vymoženosti Ferdinandove, aby sa mohli kňazi ženiť ..." je nesprávne. (Husiti a reformácia na Slovensku, str. 70.)

[34]) Tamže, str. 151: ... Quam ob rem vos omnes et singulos dominos fratres nostros coniunctim et divisim supradictos praesentium serie requirimus, monemus ac hortamur in Domino ... praesentare debeatis, acta et statuta praedicti oecumenici sanctique Tridentini concilii, quod in laudem et gloriam Dei optimi maximi, maxima omnium Patrum concordia et animi exultatione finitum et conclusum iam est, a nobis intellecturi ac statuta quoque synodalia, pia monita exhortationesque salutiferas in ipsa synodo nostra proponendas audituri et diligenter suscepturi: et tandem Domino cooperante etiam factis et operibus effectualiter adimpleturi ...

[35]) Corpus iuris Hungarici. Budae, 1822. Str. 623, art. 1.

[36]) Tamže, str. 631, art. 1.

12. Oláhova starostlivosť o školstvo a kňazský dorast.

Škola mala vždy veľkú úlohu v živote národov a štátov, lebo usmerňovala smýšľanie ľudí a vtlačovala im určitý svetový náhľad. Preto cirkev vždy kládla veľkú váhu na školstvo a snažila sa mať ho vo svojich rukách. Keď cirkev bola jedinou nositeľkou kultúry a osvety v Europe, prirodzene mala ona všetko školstvo pod svojou správou a dozorom. Keď však v stredoveku došlo ku sporom medzi cirkvou a štátmi, štáty usilovaly sa zbaviť cirkev školského monopolu a začaly zakladať štátne školy, ktoré sa viac alebo menej oslobodzovaly od cirkevného vplyvu, ba postavily sa proti cirkvi samotnej, proti jej záujmom. Tretím dôležitým činiteľom vo vývoji školstva boly mestá, ktoré zakladaly svoje mestské školy.

Do 14. storočia nebolo v Uhorsku vyššej školy. Boly len nižšie školy: biskupské, kapitulské a kláštorné. Za vyšším vzdelaním museli mladíci z Uhorska odchádzať do cudziny, teda do Talianska, Francie, Čiech, ďalej do Poľska a Nemecka. V 14. st. začínajú sa zakladať aj v Uhorsku vyššie školy s názvom „studia generalia" alebo „academia".[1]) Názor, akoby už v druhej polovici 13. st. bola bývala vo Vesprime univerzita, ukázal sa nesprávnym.[2]) Išlo i tam o katedrálnu školu.[3])

Prvá akadémia — studium generale — v Uhrách vďačí za svoj vznik kráľovi Ľudovítovi Veľkému, ktorý za jej sídlo určil Pätikostoly. Akadémiu potvrdil pápež Urban V. dňa 1. septembra 1367.[4]) V potvrdzovacej bule zaráža, že teologická fakulta bola z nej vylúčená.[5]) Druhú univerzitu v Uhrách založil syn Karola IV. — zakladateľa pražskej univerzity — kráľ Žigmund v sídelnom meste Budíne r. 1388.[6]) Univerzitu potvrdil pápež Bonifác IX. r. 1389.

---

[1]) Békefi R.: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest, 1910. — Ten istý: Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése. V Századok, 1896. — Ábel J.: Egyetemeink a középkorban. Budapest, 1881. — Walaszky, P.: Conspectus rei publicae literariae in Hungaria. Budae, 1808. — Varsik, Br.: Národnostný problém trnavskej univerzity. Bratislava, 1938.

[2]) Ábel J., cit. d., str. a nasl.

[3]) Békefi R.: A káptalani iskolák str. 160—168.

[4]) Walaszky, P., cit. d., str. 83—86.

[5]) Tamže, str. 85.

[6]) Tamže, str. 90.

Druhá polovica 15. storočia bola zlatou dobou pre rozvoj vied a umení v Uhrách zásluhou kráľa Mateja Korvína, za ktorého Uhry predbehly mnohé súsedné krajiny. Vedľa mnohých nižších škôl a gymnázií za neho bola založená nová univerzita so sídlom v Bratislave, známe pod menom „Academia Istropolitana".[7]) Matej Korvín požiadal r. 1465 prostredníctvom svojich poslov pápeža Pavla II. o schválenie a potvrdenie univerzity pre Uhry na spôsob bolognskej univerzity. Pápež s radosťou vyhovel kráľovej žiadosti a potvrdil bulou zo dňa 14. júna 1465 novú univerzitu, ktorú zorganizoval ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz, kancelár univerzity. Vicekancelárom bol bratislavský prepošt. Slávnostné otvorenie univerzity bolo dňa 28. júla 1467.[8])

Žiadna z týchto univerzít nemala dlhého trvania, neprežijúc dlho svojich zakladateľov. Je veľmi málo dokumentov o činnosti týchto univerzít. Soznamy študentov z Uhier na cudzozemských univerzitách z tejto doby dosvedčujú tiež jasne, že domáce univerzity si ich nevedely pripútať. Koniec týmto akadémiam urobila najmä pohroma pri Moháči r. 1526, ktorá zanechala hlboké stopy nielen na poli politickom, ale aj na poli kultúrnom.

Napriek smutným pomerom pamätajú zodpovední činitelia aj po r. 1526 na kultúrne záujmy, na školstvo. Na sneme v Bratislave dňa 22. novembra 1548 bolo nariadené, aby príjmy z opustených cirkevných majetkov boly použité na podporu katolíckych farárov a kazateľov, na vybudovanie škôl a výživu dobrých učiteľov, ktorí by vyučovali mládež, ako aj na podporu študujúcej mládeže.[9]) Podobné rozhodnutie bolo vynesené aj o dva roky neskôr na sneme v Bratislave dňa 13. februára 1550.[10]) Tak isto starali sa o školstvo aj v Sedmohradsku na snemoch 1557, 1565, 1566,

---

[7]) Császár M.: Az academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony, 1914. — Walaszky, P., cit. d., str. 106 a nasl.

[8]) Varsik, Br.: Národnostný problém, str. 5.

[9]) Corpus iuris hungarici, cit. vyd., str. 404, art. 12: Praeterea, bona et proventus monasteriorum et claustrorum ac capitulorum desertorum... ad alendos doctos parochos et verbi Dei sinceros praedicatores: qui populum in veteri orthodoxa, vera catholicaque fide et religione conservare et si qui ab ea desciverunt in hoc regno, ad eam reducere studeant, nec non ad instaurationem et erectionem scholarum particularium earundemque magistrorum, qui docti et probi sint, intertentionem: et denique, ad bonae spei ac indolis iuvenum et adolescentium, ut bonis literis operam dare possint, promotionem et auxilium applicentur et convertantur: quo tali ratione boni et docti viri alantur et nutriantur.

[10]) Tamže, str. 415, art. 19: Dignetur maiestas sua (quemadmodum superiori anno conclusum erat) bona et proventus ecclesiarum, et capitulorum conventuumque desertorum ad erectionem scholarum doctorumque virorum sustentationem, sine diuturniori mora, ubique converti facere:

atď.[11]) Preto v 16. stor. sotva sa u nás našiel magnát alebo mesto, ktoré by nemalo školu, vydržovanú vlastným nákladom.[12])

Ba v 16. stor., v dobe ostrého boja medzi starou katolíckou vierou a novotármi, stala sa škola aj u nás stredom pozornosti viac ako kedykoľvek predtým, lebo obidva tábory pochopily význam školy pre svoju budúcnosť. Dosiaľ všetko školstvo bolo cirkevné alebo aspoň vedené v duchu katolíckom. Preto novotári usilovali sa zmocniť sa nielen kostolov a fár, ale aj škôl ako záruky svojej budúcnosti. Staré katolícke školy boly zasiahnuté aj u nás vlnou reformácie a po odpade kňaza, ktorého nasledoval aspoň čiastočne aj ľud, stávaly sa reformovanými.[13])

Význam školstva v dobe reformačných otrasov chápala veľmi dobre aj cirkev, ako sa to javí aj na tridentskom sneme, kde boly dané prísne úpravy ohľadne školstva.[14])

Z rádov, ktoré v 16. st. najviac pochopily význam školstva pre obrodu celej spoločnosti, boli jezuiti. Synovia sv. Ignáca videli svoju hlavnú úlohu v školskej práci, vo výchove dobrého a spoľahlivého kléru ako aj cirkvi oddanej katolíckej laickej generácie. Musíme obdivovať húževnatosť a vynajdivosť, s akou sledovali tento svoj cieľ, lebo výsledky ich školskej činnosti nemajú tak ľahko páru, takže ani odporci im nemôžu uprieť výsledky na tomto poli ich činnosti.

Jezuiti si v plnom rozsahu osvojili smernice tridentského koncilu o školstve a stali sa pre biskupov nenahraditeľnými pomocníkmi pri prevádzaní katolíckej reštaurácie. Ba jezuiti sa neuspokojili len so smernicami Tridentína, ale vybudovali si sami svoju vlastnú dokonalú školskú organizáciu, takže jezuitská škola stala sa pojmom školy vôbec. Ich teoretické zásady a praktické skúsenosti dlhej doby vyústily v obdivuhodný systém — ratio studiorum — roku 1599, ktorý sa stal uhoľným kameňom jezuitského školstva, vybudovaného úplne v duchu zakladateľa rádu sv. Ignáca. Dbalo sa v ňom účelnosti a úmernosti štúdia. Neučilo sa mnohým veciam, ale čo sa učilo, to bolo dokonalé. Vôľa i smysly vychovávaly sa pre presnosť a aj vkus.

Keď niekto u nás, tak to bol iste Oláh, ktorý chápal význam školy. Jemu treba ďakovať, že už v jeho dobe stala sa Trnava kultúrnym stre-

---

§ 1. Et tergiversantes authoritate sua regia compellere, quo sic viris doctis in regnum conductis, scholisque erectis, divinus cultus et religio pristina passim celerius repullulet: quemadmodum maiestas sua benigne se facturam obtulit.

[11]) Walaszky, P., cit. d., str. 175.

[12]) Tamže, str. 177.

[13]) O evanjelickom školstve na Slovensku píše Ján Kvačala: Dejiny reformácie na Slovensku 1517—1711. Lipt. Sv. Mikuláš, 1935. Str. 99 a nasl.

[14]) Concilium Tridentinum, cit. vyd., str. 34 a nasl., ss. 5. de ref. caput 1 zo dňa 17. júna 1546, str. 372 ss. 23. de ref. caput 18 zo dňa 15. júla 1563.

diskom u nás. On zreorganizoval trnavské školstvo a dobudoval ho až po kňazské učilište, takže Trnava stala sa vzorom pri budovaní školstva aj v iných mestách. Tak si vysvetlíme aj to, že na Slovensku medzi prvé tlačiarne patrila trnavská tlačiareň, ktorá neskôr s trnavskou univerzitou bola ohniskom vedeckej činnosti na Slovensku.[15])

Prvou starosťou Oláhovou po jeho menovaní za ostrihomského arcibiskupa bolo postarať sa o reformu trnavskej školy. Vo svojej prezieravosti videl, že šíreniu protestantizmu môže urobiť hrádzu len škola, ktorá bude vychovávať nielen vzdelaných a horlivých kňazov, ale aj dobrých, cirkvi oddaných laikov, ktorí by boli pomocníkmi duchovenstva pri šírení katolíckej obrody. Ostrihom od r. 1543 bol v tureckých rukách a tak ostrihomskí arcibiskupi a ich kapitula preložili svoje sídlo do Trnavy, kde sa už nemuseli obávať tureckých vpádov.

R. 1553 stal sa Oláh ostrihomským arcibiskupom a už 1. januára 1554 staral sa o reformu trnavskej školy, z čoho vidno, že v Trnave škola už bola.[16]) Oláh svojou reformou trnavskú školu zmodernizoval a prispôsobil potrebám doby. Iste pôsobily pri tom na Oláha ešte spomienky na veľkovaradínsku školu a bohaté skúsenosti prinesené z Nemecka a najmä z Belgicka, kde mal možnosť pri svojich stykoch s poprednými humanistickými profesormi soznámiť sa sa programom a zriadením tamojších škôl.

Trnavská, Oláhom zreformovaná škola, má dva základné rysy: humanistické vzdelanie a apologetický ráz, lebo práve takúto školu potreboval Oláh v boji proti náboženským novotárom.[17])

Oláh už na 1. januára 1554 svolal na poradu kanonikov a zástupcov mesta Trnavy, aby sa dohodli na nových stanovách trnavskej školy.

Hneď na začiatku hovorí Oláh o potrebe reformy školy, lebo táto

---

[15]) Bucko, V.: Pohľad na dejiny kníhtlačiarstva v Trnave. Trnava, 1935. V Sborníku lit. – vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha. II. roč. č. 1.

[16]) Pösténуi, J.: Z minulosti Trnavy do prevratu 1918. Trnava, 1938. Str. 65 a nasl.

[17]) Stanovy Oláhovej školy z r. 1554 odtláčam medzi dokumentami na konci knihy. – Preto v ďalšom ich necitujem, lebo si ich každý môže prečítať v celej súvislosti: „Restauratio scholae Tyrnaviensis per Nic. Olahum a. 1554." – Originál stanov trnavskej školy z r. 1554 je v Ostrihome: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 88. – Stanovy školy z r. 1558: „Modus et ordo regendae scholae Tyrnaviensis ab Olaho Nicolao die 28. februarii 1558 institutus", nachádzajúci sa v tom istom archíve pod značkou Nro 1638, nie je asi od Mikuláša Oláha, ale z doby neskoršej, azda až Pázmanovej. Tieto stanovy z r. 1558 nie sú zachované v originále, ale len v nepotvrdenej kópii. – Obidvoje stanovy z r. 1554 i z r. 1558 uverejnil vo svojej knihe, str. 153–173, Horváth Z., uvedený už na str. 153. – Pre ich nepresné vydanie stanovy z r. 1554 odtláčam znova podľa originálu. – Stanovy z r. 1558 uverejnil aj Olgyay Béla v Magyar Sion r. 1867. – Nerozlišovanie stanov z r. 1554 a 1558 a zakladacej listiny trnavského seminára z roku 1566 viedlo u pisateľov o trnavskom školstve k omylom. – Archív mesta Trnavy pre jeho neusporiadanosť nemohol som využiť.

má význam nielen pre šírenie kresťanského náboženstva, čo musí byť prvou a poprednou povinnosťou, ale aj pre správu miest a pre riadenie štátu. Preto všetkým musí záležať na tom, aby škola riadne plnila tieto svoje úlohy. Tí, ktorí majú na škole pôsobiť, musia byť starostlive vybraní a musia byť tak hmotne zabezpečení, aby sa mohli úplne venovať škole a dosiahli takých výsledkov, aké udržovatelia školy od nich očakávajú.

Stanovy obsahujú ustanovenia o správe školy, o učebnej osnove, o učiteľoch a žiakoch a o hmotnom zabezpečení školy a školského personálu.

Na čele školy stojí kanonik lektor, ktorého úlohou je najsť zodpovedného sublektora alebo rektora školy, súceho vyučovať a vychovávať sverených žiakov. Musí to byť muž učený, katolík, podľa možnosti majster slobodných umení. Keď lektor takéhoto najde, predstaví ho arcibiskupovi, ktorému patrí najvyšší dozor nad školou. Pri bohoslužbách sublektor bol oblečený ako ostatní kanonici a mal miesto medzi kanonikmi, z čoho vysvitá, že sublektorom mohol byť len kňaz, nakoľko na synodách a aj pri iných príležitostiach bolo jeho povinnosťou kázať.

Prvým sublektorom Oláhom reformovanej trnavskej školy stal sa od r. 1555–1558 Ján Velikinus alebo Velekinus (z Veľkej?), ktorý sa potom stal mestským notárom.[18]) Od neho treba líšiť Juraja Velikinusa, ktorý bol kanonikom ostrihomským, prepoštom svätojurským a prefektom seminára.[19])

Stanovy školy vypočítavajú školské povinnosti sublektorove. Každú nedeľu a zasvätené sviatky musí vykladať žiakom evanjelium a učiť katolíckemu katechizmu, nie heretickému, aby žiakom už od malička bola vštepovaná zbožnosť a dobré mravy. V tieto dni musí sa sublektor zúčastniť so všetkými žiakmi, malými i veľkými, bohoslužieb. V robotné dni ide na sv. omšu vždy len štvrtina veľkých i malých žiakov. Žiaci účastnia sa ďalej pohrebov a procesií.

V robotné dni je sublektor povinný vyučovať. Najväčšiu pozornosť má venovať gramatike, ktorá je bránou ostatných vied, a to vo všetkých jej častiach: prozódii, pravopisu, etymológii a skladbe. Keď žiaci už ovládajú gramatiku, má sublektor s nimi čítať starých klasických básnikov: Vergilia, Horatia, Ovidia s vynechaním závadných miest a Terentia. Z rečníkov má so žiakmi čítať: Cicera a Quintiliána. Z historikov: Livia, Salustia a Caesarove Komentáre. Okrem spomenutých môže preberať so žiakmi aj iných básnikov, rečníkov a historikov, ktorí nie sú závadní, aby

---

[18]) Magyar Sion, r. 1897. Str. 884, kde ho však nesprávne menuje Jurajom. – Memoria Basilicae Strigoniensis. Pestini, 1856. Str. 142.

[19]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 1637. – Memoria Basilicae Strigoniensis, str. 144. – Kanonikom bol v r. 1563–1588.

si žiaci osvojili spôsob, pravidlá a užívanie gramatiky. Okrem gramatiky má sa učiť dialektike, retorike, aritmetike a ostatným slobodným umeniam.

Keď bude mať sublektor väčšie príjmy, má si pribrať na pomoc viac učených pomocných učiteľov, ktorí majú buď sami učiť alebo aspoň sublektorom prednesené učivo so žiakmi opakovať. Keď nemôže mať sublektor takýchto učiteľov, má si vybrať pomocníkov – starších súcich žiakov – ktorí v skupinách 5, 6, 10 alebo aj viac nešľachtických žiakov, bez ohľadu na to, či sú z Trnavy alebo vidieku, majú týchto pripravovať na úspešné skúšky. O takýchto pomocných učiteľoch hovorí už „visitatio canonica" z r. 1397.[20])

Skúšky sa majú konať často, aby sa žiaci čím viac naučili. Z celotýždňovej látky robili žiaci písomné skúšky, a to v próze alebo vo verši, ktoré práce opravoval sám sublektor alebo ním poverení učitelia. Z času na čas majú byť aj verejné dišputácie z prebratého učiva a aj na recitácie sa má pamätať.

Okrem humanistických predmetov kládol Oláh veľkú váhu na vyučovanie náboženstvu a na dobrú mravnú výchovu. Týmto sa líši Oláhova škola od doterajších škôl. Doteraz náboženská výchova bola samozrejmá. No v boji katolicizmu s novotármi treba zdôrazňovať vyučovanie náboženstvu katolíckemu, aby sa do školy nedostaly bludy. Sublektor musí dbať, aby sa žiadon blud nedostal do školy, a keby zbadal, že niektorí žiaci alebo učitelia sú podozrelí z bludu, ihneď ich má odstrániť zo školy, aby sa jemné detské duše ostatných žiakov nenakazily nejakou heretickou nepravosťou. Pri vyučovaní náboženstva mal sa klásť dôraz na apologetickú stránku, ako to vyžadovala potreba doby. Preto pri dišputáciách maly byť preberané aj apologetické otázky.

Pri vyučovaní nezabúdalo sa ani na spev. Spevu a hudbe učil succentor, ktorého prijímal sublektor čiže rektor školy, nie kanonik lektor. Succentor mal učiť žiakov gregoriánskemu i figurálnemu spevu, prípadne mohol pomáhať učiť aj iným predmetom, ak ho sublektor uznal za spôsobilého.

Na chovanie žiakov v škole i mimo školy dozeral pedel, circator. Chodil so žiakmi aj do kostola a mal zamedziť, aby sa nedopustili niečoho nedovoleného. Za to dostával za každého žiaka od rodičov týždenne po jednom viedenskom denári.

Sublektor mal využiť všetkého, čo mohlo zvýšiť vzdelanie žiakov, aby sa zbytočne nestrácal čas a námaha – „oleum et opera".

Oláh, kapitula i mesto hľadeli na svoju školu ako na svoju pýchu. Preto sa starali, aby ich škola mala najlepšiu povesť, aby mali čo najlepších učiteľov. Takýchto však bolo možno získať len tak, keď títo budú

---

[20]) Tamže. Nro 2119. – Magyar Sion, 1897, str. 884.

finančne dobre zaistení. Preto veľká časť Oláhových stanov zaoberá sa príjmami osôb pôsobiacich na škole. Tieto príjmy boly jednak pevné, jednak nahodilé, z pohrebov a iných príležitostí. Na školské výdavky prispievali arcibiskup, kapitula, farár a mesto. Neskôr stal sa mecenášom školy aj kráľ Ferdinand I. Učitelia okrem platov v hotovosti, dostávajú aj naturálne príspevky od vydržiavateľov školy. Ďalším zdrojom príjmov bolo školné, ktoré platili rodičia alebo patróni žiakov. Školné bolo odstupňované podľa toho, či išlo o žiakov šľachtických alebo nešľachtických, začiatočníkov alebo už pokračujúcich. Rodičia alebo patróni žiakov mohli dobrovoľne dať aj viac, ako bolo predpísané, aby tým boli učitelia povzbudení k väčšej starostlivosti o žiakov. Ale viac, ako bolo predpísané, nikto nemusel dať a nesmelo sa od nikoho viac žiadať.

O školskú budovu a o ubytovanie žiakov malo sa postarať mesto Trnava, aby školské budovy odpovedaly vždy potrebám vyučovacím a počtu žiakov, aby stačily pre všetkých žiakov.

Najvyšší dozor nad školou mal ostrihomský arcibiskup. Správu školy vedú generálny vikár, lektor a richtár mesta, ktorí sa starajú, aby všetci, ktorí pôsobia na škole, riadne plnili svoje povinnosti, aby dostali svoj plat. Mali sa ďalej starať o udržovanie školy v dobrom stave. Keby došlo k sporu, predložia spor arcibiskupovi k rozhodnutiu.

Oláh nechcel mať zo školy mŕtvu ustanovizeň, s ktorou neslobodno hnúť. Naopak, škola má byť pružná. Preto na konci stanov dáva možnosť, že stanovy sa môžu prispôsobovať novým potrebám a novým požiadavkám.

Oláh nestaral sa len o trnavskú školu, ale aj o školy v celej svojej diecéze, ako to ukazujú ustanovenia diecéznej synody z r. 1560.[21]) Každá

---

[21]) Péterffy, C., cit. d., II., str. 111–112, caput 25: Praecipimus, ut in qualibet parochia nostrae dioecesis, ubi communitas vel parochiani ipsi id sustinere sua vel vicinarum ecclesiarum aut villarum pecunia et sumptibus possint, catholici, modesti et honesti ludi literarii moderatores habeantur, qui cum sancta Romana et nostra Strigoniensi ecclesia in rebus atque dogmatibus fidei doctrinaque ecclesiae consentiant. Hi pueros prima literarum elementa doceant: cantum quoque, si fieri potest, sciant ecclesiasticum ad ministerium ecclesiae necessarium, atque artem scribendi ipsi ludimagistri teneant, ut bonis disciplinis eos, qui apti ad huiusmodi studia fuerint, instituere possint. Curetur etiam diligenter, ut bonis disciplinis et honestis moribus ita praediti praeceptores sint, ut exemplo suo discipulos a vitiis avocent et ad pietatem sectandam incitent. Qua ex re fiet procul dubio, ut non modo docti, sed morigeri quoque ac Deo eclesiaeque praelatis, dominis, parentibus et praeceptoribus suis obedientes atque fideles evadant. Admoneantur praeterea et solicite invigilari debet, ne sinistram aliquam doctrinam de moribus aut ecclesiasticis dogmatibus in scholam adferant, sed doctrina sanctae matris ecclesiae sint contenti. Cautum quoque sit, ut inter legendum vel alio tempore stultas ac inutiles et alias quaestiones, captum maxime

fara má mať školu alebo aspoň niekoľko súsedných obcí má mať spoločnú školu, kde majú učiť dobrí a počestní katolícki učitelia sverené dietky základom vzdelanosti, podľa možnosti aj cirkevnému spevu. Učitelia majú aj mravným životom dávať žiakom dobrý príklad. Farári majú dozerať na učiteľov, aby títo neučili nejakému bludu, či už v škole alebo mimo školy. Učitelia majú žiakom vykladať apoštolské vyznanie viery, Otčenáš, Zdrávas Mária, Desatero a iné modlitby. Ďalej majú vykladať malý katechizmus jezuitský alebo od iného katolíckeho autora. Veľký katechizmus majú vykladať farári, lebo ich povinnosťou je dôkladnejšie učiť katechizmu žiakov i dospelých. Učitelia nech sú si vedomí, že nie sú teologmi ani doktormi. Preto nemajú sa púšťať do subtílnych náboženských otázok, aby sa nedostali na bludnú cestu. Preto nech sa držia len svojho povolania a nech nevnášajú do školy nijaké luteránske alebo iné heretické knihy, katechizmy, piesne a kázne a nech ani nedovolia, aby ich tam iní prinášali. Majú učiť len podľa cirkevne schválených učebníc a pomôcok. Farári pod trestom exkomunikácie musia dbať, aby tieto predpisy učitelia dodržiavali a podľa nich vyučovali a viedli im sverenú mládež.

Ale Oláh ešte stále nemohol byť spokojný. Chýbala mu koruna školstva, kňazské učilište a seminár pre výchovu a vzdelanie kňazov, ktorí by boli schopní postaviť sa do boja proti učeniu novotárov. Dosiaľ

---

puerorum excedentes, devitent, quae non modo non aedificant, sed ingenia, maxime recentia atque iuvenilia, omnino subvertunt aut certe obruunt.

Symbolum Apostolicum, orationem Dominicam ac Angelicam, et ecclessiae, quam Salve Regina vocamus, salutationem, Decalogum, opera misericordiae temporalia et spiritualia, mensae benedictionem, gratiarum actionem et similia catholico more illis explanent: ac ut ea memoriae mandent et recitent et ad interrogata super illis respondere sciant iugem operam navent. Sciant se non esse theologos aut ecclesiae doctores, sed ludi literarii moderatores, ne aliquid sibi ipsis, quod supra eorum professionem est, inverecunde et magno etiam cum periculo arrogent. Parvum tamen catechismum Societatis Jesu aut alterius catholici, qui per nostros archidiaconos fuerit eis nominatus aut assignatus, praelegant, plenam vero maioris catechismi doctrinam catholicis pastoribus ecclesiarum relinquant. Ad illorum enim curam et officium spectat, tam magnos quam parvos, pleniorem intellectum catechismi docere.

Quapropter ludimagistri se ipsos intra terminos atque cancellos suae ipsorum vocationis continere studeant. Lutheranorum autem aliorumque haereticorum, quorum sermo ut cancer serpit et ad impietatem multum proficit, dicta, scripta, libellos, catechismos, cantiones, contiones aut alia huius farinae in scholam nullo modo adferant aut admittant, sed illa tantum tractent, quae iam diu ab ecclesia ipsa catholica admissa et approbata dignoscuntur.

Caute autem prochi et omnibus modis curare debent, sub poena excommunicationis aut alterius mulctae arbitrio nostro moderandae et applicandae, ne alia via aut ratione, quam narratum est, a quoquam ludimagistro scholae pueri et alii studiosi instituantur aut gubernentur contra studiosorum utilitatem et totius ecclesiae catholicae aedificationem et promotionem.

museli nádejní kňazi odchádzať na štúdiá do cudziny, hlavne do Nemecka. Keď však mnohé nemecké univerzity sa staly protestantskými, hrozilo týmto študentom, že nasiaknu týmito novotami a že budú tieto prinášať aj domov, ktoré obavy neskôr sa ukázaly aj správnymi, lebo mnohí, čo študovali na nemeckých univerzitách, stali sa hlásateľmi náboženských novôt po svojom návrate do vlasti.

Preto nemohlo Oláhovi nič prísť tak vhod, ako nariadenie tridentského snemu a povinnosti biskupov zriaďovať semináre pre výchovu kňazského dorastu.[22]) Cieľom týchto seminárov malo byť: kandidátov kňazstva „religiose educare et ecclesiasticis disciplinis instituere".

Podľa tohto nariadena každý biskup mal zriadiť vo svojom sídle alebo na inom vhodnom mieste seminár, do ktorého mal prijímať súcich mladíkov, ktorí vedia aspoň písať a čítať, aby už od mladosti mohli byť vychovávaní ku kňazskému povolaniu, dokiaľ ich duše nie sú ešte zmietané zlými náruživosťami a zvykmi. Do seminára môžu byť prijímaní chlapci zo zákonitého manželstva narodení, aspoň 12roční, ktorí majú vôľu venovať sa duchovnému stavu a ktorí budia nádej, že môžu byť z nich dobrí kňazi. Prednosť má byť dávaná chlapcom z chudobnejších rodičov, ale ani bohatí nemajú byť odmietnutí. Títo si však musia všetko platiť sami. Počet alumnov sa riadi podľa rozsiahlosti diecézy a podľa potreby kňazov, ako to uzná biskup za najlepšie. Alumni majú stále chodiť v duchovnom odeve, aby si odmala zvykali na cirkevnú disciplínu.

Alumni podľa pokroku vo vedomostiach majú byť rozdelení na viac skupín a vyučovaní náukám, potrebným pre kňaza: gramatike, spevu, cirkevnému kalendáru a iným osožným vedám. Majú sa dobre naučiť Písmu sv., majú poznať cirkevné knihy, sbierky kázní, majú sa naučiť vysluhovať sv. sviatosti, najmä sv. spoveď, odbavovať obrady a rozličné ceremónie. Biskup sa má postarať, aby alumni každý deň boli na sv. omši, aby sa aspoň raz za mesiac vyspovedali a pristúpili k sv. prijímaniu. Vo sviatočné dni majú v katedrále a v ostatných kostoloch prisluhovať pri sv. omši. Nesúci, odbojní a nenapraviteľní majú byť odstránení a nahradení inými. Biskup s dvomi staršími a vážnymi kanonikmi má dozerať na výchovu a vyučovanie alumnov. Profesorov vyberá biskup. Majú nimi byť doktori, magistri alebo aspoň licenciáti, aby mohli zdarne vyučovať alumnov potrebným vedomostiam.

Biskup má sa postarať o finančné potreby, spojené s udržovaním seminára. Na seminár majú prispievať rády a rozličné spolky. Keby tak nechcely robiť, môže ich biskup k tomu nútiť cirkevnými trestami, ako aj požiadaním svetskej moci. Financie vedie biskup s dvomi kanonikmi

---

[22]) Concilium Tridentinum, cit. vyd., str. 372–376, sessio 23 de ref. caput 18, zo dňa 15. júla 1563.

a s dvomi miestnymi kňazmi. Každoročne treba podať vyúčtovanie. Keby biskup nemohol sám vydržiavať pre chudobu svojho biskupstva seminár, môžu sa spojiť súsední biskupi a vydržiavať spoločný seminár. Nariadenie tridentského koncilu žiada ďalej, aby tieto semináre, ktoré nazýva snem „sanctum et pium opus", boly všade čím skôr zriadené.

Oláh z výsledkov vizitácií na diecéznych synodách zbadal nielen početný nedostatok kňazov ale aj ich osobné nedostatky. Preto mu nemohlo byť nič vítanejšie ako výzva pápeža Pia V., ktorý svojím breve zo dňa 11. februára 1566 napomína Oláha a ostatných biskupov, ktorých horlivosť mu je dobre známa, aby podľa svojich síl usilovali sa zlepšiť cirkevné pomery vo svojich diecézach. Najlepšie to môžu docieliť uskutočnením dekrétov tridentského koncilu. Medzi popredné starosti každého musí patriť zriadenie seminára, na čo ich už vyzval aj jeho predchodca pápež Pius IV. Preto aj on posiela im svojho vyslanca, aby im bol nápomocný pri tvorení týchto seminárov. Nakoniec im pápež sľubuje, že urobí všetko v ich prospech, čo bude len v jeho silách.[23])

Oláh neváhal ani chvíľu vyplniť rozkaz o zriadení seminára. Už 19. mája 1566 po porade so svojou kapitulou vydáva zakladajúcu listinu seminára v Trnave podľa intencií tridentského koncilu.[24]) Umiesťuje ho do nedávno ním postaveného domu vedľa farského humna. Budova je určená pre 10 alumnov, dvoch profesorov a sluhu, okrem kuchára a umývača. Profesormi a vychovávateľmi podľa možnosti majú byť jezuiti, ktorým už predtým odovzdal po ich príchode do Trnavy trnavskú školu.[25]) Keby nemohli byť profesormi jezuiti, majú byť miesto nich vybraní iní súci katolícki učení kňazi.

Oláh postaral sa aj o dotáciu seminára. Arcibiskupi majú prispievať ročne 250 zlatými. Podobne aj kapitula. Tieto sumy majú byť složené vo dvoch termínoch, na sv. Juraja a na sv. Michala. Okrem toho má sa aj v testamentoch pamätať na seminár. Seminár má trvať na veky. Keby sa oň nestarali arcibiskupi, má sa o seminár starať kapitula.

---

[23]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 1637. – Péterffy, C., cit. d., II. str. 185.

[24]) Originál Oláhovej zakladacej listiny trnavského seminára je v archíve ostrihomskej kapituly v oddelení: Fundationalia. Nro 5. – Opis je aj v archíve ostrihomského arcibiskupa: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 1637. – Ďalší opis je aj v archíve trnavskej apoštolskej administratúry, Archivum Ecclesiasticum Vetus, v oddelení: Fundationes ecclesiasticae. Nro 29, fasc. 1. – Zakladaciu listinu potvrdil kráľ Maximilián II. dňa 1. júla 1567: Opis je v Ostrihome: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 1639. Toto potvrdenie preberá celé znenie zakladacej listiny a dodáva iba potvrdzovaciu formulku. – Doslovné znenie listiny uverejňujem na konci knihy medzi dokumentami : Litterae fundationales seminarii Tyrnaviensis Nicolai Olahi. – Preto ju v texte necitujem.

[25]) Viď kapitolu: Oláh a jezuiti.

Správu seminárskych príjmov a výdavkov vedú dvaja prefekti z členov kapituly, ktorí sú každoročne povinní vydať počet arcibiskupovi a komisii, určenej kapitulou. Za prvých prefektov seminára menoval Oláh kanonika lektora Mikuláša Telegdiho a kanonika Mikuláša Nováka, zvolenského archidiakona, aby zbožne, správne a verne plnili svoje povinnosti v intenciách tridentského koncilu.

Zo zakladacej listiny trnavského seminára dozvedáme sa aj mená ostrihomských kanonikov a ich cirkevné funkcie, ktoré zastávali r. 1566.[26]) Mnoho z týchto mien je slovenského znenia, čo je svedectvom, že Slováci sa už vtedy veľmi dobre uplatňovali vo vysokých úradoch, teda neboli už ani vtedy menejcenným národom.

Svätiacim biskupom bol Štefan Zakalinský, šaštínsky archidiakon, neskôr lektor, svätiaci biskup a opát v Tapolce. Kanonikom bol v rokoch 1522–1568.[27]) Generálnym vikárom bol Matej Görög (Graecus), prv archidiakon nitriansky a lektor. Zomrel 1570. Kanonikom bol od r. 1548.[28]) Lektorom bol Mikuláš Telegdi, muž učený, výborný kazateľ, s menom ktorého sa pojí prvá tlačiareň v Trnave. Kanonikom bol v r. 1561–1586.[29]) Kantorom bol Juraj Kutassy, kanonik od r. 1549–1568.[30]) Kustosom bol Valentín Kalmandy, kanonik v r. 1542–1567.[31]) Prepoštom svätojurským a neskôr kustosom bol Juraj Velikinus (z Veľkej alebo Veličnej?), kanonik v r. 1563–1588.[32]) Svätoštefanským prepoštom bol Štefan Radetius zo Sibine, neskôr biskup veľkovaradínsky a jágerský a kráľovský miestodržiteľ (✝ 1584). Ostrihomským kanonikom bol v r. 1555–1569.[33]) Svätotomášskym prepoštom bol Petrus Illicinus, učený Talián zo Sieny, doktor cirkevného a rímskeho práva, pomocník Oláhov pri budovaní školstva, proti ktorému však musel Oláh nakoniec nariadiť r. 1567 cirkevný proces.[34]) Bol zbavený svojich benefícií, odišiel do Olomouca, kde sa stal koncom r. 1571 alebo začiatkom r. 1572 členom olomouckej kapituly.[35]) Ostrihomským kanonikom bol v r. 1552–1566.[36]) Nitrianskym archidiakonom bol Ján Melík,

---

[26]) Viď pozn. 24. – Menoslov je uvedený na konci zakladacej listiny trnavského seminára.

[27]) Memoria Basilicae Strigoniensis. Pestini, 1856. Str. 137–138.

[28]) Tamže, str. 140.

[29]) Tamže, str. 143.

[30]) Tamže, str. 141.

[31]) Tamže, str. 140.

[32]) Tamže, str. 144.

[33]) Tamže, str. 142.

[34]) Materiál týkajúci sa tohoto procesu je v biskupskom archíve v Trnave: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Intranea Nro 59, fasc. 44 ssq. – „Századok", r. 1895.

[35]) Navrátil, B.: Biskupství olomoucké a voľba Stanislava Pavlovského 1576–1579. Praha, 1909.

[36]) Memoria Basilicae Strigoniensis. Str. 141.

sudca cirkevného súdu, ostrihomský kanonik v r. 1562–1573.[37]) Novohradský archidiakonát bol uprázdnený. Gemerským archidiakonom bol Baltazár Melegh, neskôr vacovský biskup, ostrihomský kanonik v r. 1565–1572. Zomrel r. 1582.[38]) Hontským archidiakonom bol Ján Derečkey, neskôr archidiakon zvolenský, ktorý bol ostrihomským kanonikom v r. 1558–1581,[39]) Tekovským archidiakonom bol Juraj Konyaffalvay, neskôr prepošt svätojurský, kanonik v r. 1559–1580.[40]) Komárnanským archidiakonom bol Michal de Dobrakutja, kanonik v r. 1547–1576.[41]) Šaštínsky archidiakonát bol uprázdnený. Zvolenským archidiakonom bol Mikuláš Novák, prv archidiakon gemerský, neskôr nitriansky, prvý prefekt trnavského seminára a farár trnavský. Kanonikom bol v r. 1561–1581.[42]) Okrem týchto boli ostrihomskými kanonikmi r. 1566: František de Andreis, neskôr svätiaci biskup, kanonik v rokoch 1555–1591,[43]) Peter Škoda de Dombro, neskôr archidiakon nitriansky a farár trnavský,[44]) Benedikt de Cirquena v rokoch 1560–1572,[45]) Michal Mateič v r. 1561–1574,[46]) Pavel Garay, neskôr aj trnavský farár, v rokoch 1562–1579,[47]) Peter Šuškovič, neskôr archidiakon komárnanský, v r. 1562–1583,[48]) Michal Sirinus, neskôr kustos, v r. 1563–1569,[49]) Michal Antonovič,[50]) Michal Kapornaky, od r. 1577 lektor kapituly, v r. 1566–1605, a Ján Török.[51])

Svojou starostlivosťou o školstvo nižšie a vyššie a založením trvalého ústavu pre výchovu a vzdelanie horlivých a učených kňazov položil Oláh bezpečné základy pre nábožensko-mravnú obrodu nielen svojej diecézy, ale celého územia, ktoré bolo v rukách kráľa Ferdinanda I. Tým sa zapísal nevymazateľne do náboženských a kultúrnych dejín Slovenska, lebo bolo to práve Slovensko, kde tento veľký humanistický učenec a práve tak veľké cirkevné knieža, pôvodom Valach, mal Prozreteľnosťou určené miesto svojej bohatej všestrannej činnosti v časoch pre cirkev veľmi ťažkých.

---

[37]) Tamže, str. 144.
[38]) Tamže.
[39]) Tamže, str. 142.
[40]) Tamže, str. 143.
[41]) Tamže, str. 140.
[42]) Tamže, str. 143.
[43]) Tamže, str. 142.
[44]) Tamže, str. 143.
[45]) Tamže.
[46]) Tamže.
[47]) Tamže, str. 144.
[48]) Tamže.
[49]) Tamže.
[50]) Tamže.
[51]) Tamže.

13. Oláhov testament a smrť.

Oláh bol muž poriadku, ktorý cez celý svoj život išiel priamou cestou, čestne a bez bázne. Ako biskup a prímas usiloval sa urobiť poriadok vo svojej diecéze a k tomuto poriadku a disciplíne viedol svoj klérus i veriacich. Vedel dobre, koľko nepríjemnosti vzniká po smrti ľudí, keď si títo svoje veci nedajú do poriadku pred smrťou, keď zomrú bez testamentu. Preto žiadal od svojich kňazov, aby poučovali ľud, ako treba testament urobiť a aby si aj sami urobili testament, aby, keby ich náhle zastihla smrť, mali všetky svoje veci v poriadku.[1])

Čo žiadal od iných, to aj sám zachoval. Postaral sa, aby ho smrť neprekvapila bez testamentu. Dovršoval už sedemdesiatku svojho požehnaného života. Preto vyžiadal si od kráľa Ferdinanda povolenie urobiť testament.[2]) Keď toto povolenie dostal, vlastnoručne napísal vo Viedni svoju poslednú vôľu a podpísal ju dňa 14. septembra 1562 na sviatok Povýšenia sv. Kríža.[3])

Tento Oláhov testament dáva nám dobre nahliadnuť do celej bytosti Oláhovej. Ukazuje nám Oláha ako muža hlbokej a neochvejnej viery

---

[1]) Péterffy, cit. d., II. str. 125–126, caput 36: Pium ac religiosum est, beati Jacob patriarchae et aliorum sanctorum patrum exemplo condere testamentum... Omnes itaque, qui sui iuris sunt, ac earum, quas tunc habere iudicabuntur, facultatum fuerint domini, testamentum morituri condant, christiano homine dignum... Quod si qui huic piae rei et nostrae constitutioni contravenerint, in eos ex nunc, prout tunc, sententiam excommunicationis ferimus... Hoc autem praesens statutum pro concione vel inter missarum solennia in ecclesiis vestris per concionatores et parochos frequenter promulgari mandamus, ut cuncto populo notum fiat, quid in rebus testamenti sit faciendum, quidve vitandum.

[2]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 93. – Pod týmto číslom je všetok materiál, týkajúci sa Oláhovho testamentu. Testament začína: Testamentum meum manu mea scriptum. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen. Preces, confessio ac testamentum Nicolai Oláhi miseratione divina archiepiscopi Strigoniensis.

[3]) Tamže: Actum et factum in domo mea Wiennensi, decima quarta septembris, hoc est in festo Exaltationis sanctissimae Crucis Domini nostri, anno eiusdem millesimo quingentesimo sexagesimo secundo, archiepiscopatus mei anno decimo.

a bezvýhradnej odovzdanosti do vôle Božej. Tieto dva rysy Oláhovej bytosti sú akoby červenou niťou celého jeho života. Oláhov Listár dokazuje na mnohých miestach, že Oláh nestal sa zbožným až vtedy, keď bol menovaný za biskupa, ale cez celý svoj život, na dvoroch panovníckych ako aj v styku s humanistickými učencami, dával výraz svojej neochvejnej viere a synovskej odovzdanosti do vôle Najvyššieho, keď viera v srdciach tak mnohých bola otrasená.[4])

V úvode svojho testamentu ďakuje Oláh najprv všemohúcemu a milosrdnému Pánu Bohu, že ho stvoril a obdaril mnohými dobrodeniami duše i tela bez jeho zásluhy a že mu láskave odpúšťal vždy jeho nespočetné slabosti a hriechy. Prosí za odpustenie, ak svoje povinnosti nekonal tak, ako ich mal konať, a o to, aby ho až do posledného dychu zachoval v katolíckej viere, ktorú cez celý svoj život vyznával.[5])

---

[4]) Oláhov Listár. Str. 14 Oláh v liste zo dňa 19. júla 1529: ... dum salvus es corpore, nihil plus de te audire concupiscimus, adeo nihil nos movet rerum temporalium iactura, pro quibus amissis, si in praeceptis Dei perseveravimus, mutuam amplexi fuerimus charitatem, spem nostram universam syncera fide in Deo collocaverimus, centuplum in vita illa coelesti et saepe etiam in hac praesenti consequemur, nihil tibi aliud est curandum, quam ut confectis istic tuis rebus, cito ad nos revertere. – Str. 118–119 Oláh v liste zo dňa 11. decembra 1530: Misera certa hominis condicio, quid cuique infortunii et casuum eveniat, nemo scire potest. Momentum ipsum fert homini aliquid, quod antea vix putaras, vel aliquando, vel tam cito posse contingere. Non immerito Salvator noster hominem vigilem esse mandavit in suo evangelio omni temporis puncto... Nam hac nocte servus ipse, ni Deus ei auxilietur, procul dubio morietur... sic frater optime, ex medio pestis ex Dei auxilio cum meis evasi. Nescio, quid de me aut meis, quod Deus optimus maximus longe ex sua gratia avertat, adhuc fieri potest. – Str. 157 Oláh v liste zo dňa 15. októbra 1531: Nam quid iam facturus sim nescio, nisi spes, quam in Deo optimo maximo et eius genitrice Virgine Maria habeo amplissimam et verba serenissimae reginae meae, quae semper propitia sunt, sed nunquam in effectum dantur, me hic hactenus retinuissent, iamdudum non exivissem modo ad vos, sed advolassem. Ita me huius loci mansionis vitaeque taedet poenitetque. Deus vertat omnia in meliora et feliciora, quod spero futurum. Nam licet Deus iustus sit et hactenus pro meis delictis me castigarit, est tamen et misericors, qui poenitentibus miseretur et post emendationem tribuit refocillationem. – Podobne na str. 30, 37, 62, 65, 102–103, 108, 116, 162, atď.

[5]) Test. Ol.: Omnipotens et misericors Deus, qui me indignum famulum tuum ineffabili tua pietate ex nihilo creasti, et ex utero matris meae in hanc lucem terrenam produxisti, multisque et innumerabilibus tuis donis, beneficiis, ac corporis et animi dotibus omnibus vitae meae temporibus cumulate ornasti, multa et infinita mea super arenam maris peccata eaque maxima et gravissima misericorditer in hanc usque horam dissimulasti, ut in meliorem vitae meae frugem me converteres, ac quotiescunque peccatorum meorum paenitentia ductus: tibi et ministris ecclesiae tuae sanctae humiliter confessus ad te me converti, mihi mea omnia quantaque delicta, uti pater clementissimus, benigne remisisti. Ego reus et indignus famulus ac vermiculus tuus gratias ago tibi, quam possum maximas

Oláhova hrobka v kostole sv. Mikuláša v Trnave.

V nádeji na večnú blaženosť robí svoj testament.[6]) Svoju dušu porúča milosrdnému Bohu, aby bola u neho večne blažená. Svoje telo porúča zemi, z ktorej bolo stvorené a žiada, aby bol pochovaný skromne podľa obradov katolíckej cirkvi.[7]) Nech ho zastihne smrť kdekoľvek, má byť pochovaný v kostole sv. Mikuláša v Trnave, ktorý kostol je nateraz jeho katedrálnym chrámom. Na hrob má byť položený jednoduchý kameň, aby všetci okoloidúci si uvedomili, že všetci sme smrteľní a aby sa pomodlili za spásu jeho duše.[8]) Na hrobe prial si Oláh celkom jednoduchý nápis.[9])

---

et humillimas pro universis tuis in me piissime collatis gratiis, donis et beneficiis, et quod in hunc usque diem ab omnibus malis ac periculis corporis et animae me liberum ac immunem conservasti, meam ad te conversionem a peccatis misericorditer expectasti, Te optime Deus, patrem omnipotentem, ac Jesum Christum filium tuum unigenitum, meum et totius mundi dominum ac redemptorem, Spiritumque sanctum tuum, cum filio tuo tibi coaequalem et consubstantialem supliciter invoco, adoro et tota fide et animi mei syncero corde deprecor, ut si secundum praecepta tua in mea vocatione non ita, ut tenebar et debebam ambulavi, et illud, quod mei erat officii et ministerii vel neglexi, prout revera infinita mei vocationis opera neglexi, vel negligenter feci, Tu Domine pater omnipotens non secundum iustitiam tuam me iudica, sed omnem meam hanc negligentiam et peccata mea maxima secundum multam et incomprehensibilem misericordiam tuam, ut pater piissimus, ob merita passionis preciosique sanguinis filii tui Jesu Christi pro me et toto mundo effusi clementer condonare, ac in fide, confessione catholica, quam hactenus firmiter tenui et confessus sum atque in gremio sanctae catholicae ecclesiae tuae usque ad extremum mortis meae diem conservare, ac tandem dum tibi placitum fuerit, animam meam ad regnum tuum caeleste, vitamque beatam non meis solis, sed unigeniti filii tui Jesu Christi domini mei meritis perducere digneris. Amen.

[6]) Tamže: Quum itaque ita sim, a te ex nihilo creatus, ut per mortem corporalem in pulverem rursus redigar, et postea in spe aeternae beatitudinis consequendae in die novissima secundum tuam et Filii tui unigeniti voluntatem resusciter, mente, consilio et corpore per omnia sanus de iis rebus et bonis, quae tu post labores meos magnos mihi clementer in hoc caduco saeculo dedisti et nunc possideo, tuo et Filii et Spiritus sancti tui invocato numine tale facio et condo testamentum.

[7]) Tamže: Imprimis animam meam in manus tuas, Deus pater omnipotens humiliter commendo, ut eam ab aeterna damnatione a paenisque purgatorii ex immensa tua clementia et bonitate liberatam in tui visionem perducere digneris, eaque me perpetuo frui patiaris. Corpus vero meum hoc caducum commendo terrae matri meae, ex qua formatus sum, ac sepulturae honestae, quae decet christianum, humilem tamen, secundum vocationem tuam presbyterum, cum his altaris filii tui sacrificiis, suplicationibus, ceremoniis, et aliis omnibus, quas catholica et sancta tenet servatque mater ecclesia.

[8]) Tamže: Quod si vel hic Wiennae vel alibi ex Dei ordinatione me mori contigerit, amici, propinqui et servitores mei ducant cadaver meum Tirnauiam, et in ecclesia divi Nicolai episcopi et confessoris, quae nunc cathedralis ecclesiae

Chudobným a služobníctvu zanechal 1000 zlatých, ktoré mali dostať pri jeho pohrebe. Kapitulníkom a kanonikom, ktorí sa zúčastnia jeho pohrebu a ktorých môže byť až 25, necháva každému po 2 zlatých, aby sa za neho modlili. Prebendárom necháva 30 zlatých. Zvonárovi, aby horlive zvonil, odkázal 10 zlatých. Každoročne má byť za neho slúžená výročná sv. omša podľa zvyku a zákonov katolíckej cirkvi, jeho matky.[10]) Potom nasledujú odkazy príbuzným. Za týmito idú potom odkazy cirkevným ústavom a jednotlivým rádom.

Na prvom mieste pamätá Oláh na kolégium trnavských jezuitov, ktorých on priviedol k nám na Slovensko, necháva im 2000 zlatých. Už prv im dal na zakúpenie domu v Trnave 600 zlatých a aj ináč sa chce postarať o jezuitov.[11]) Na druhom mieste hneď pamätá na tých, ktorí sa chcú stať kňazmi. Na ich vzdelanie a vydržovanie zanecháva 1000 zlatých.[12]) Pre chudobné dievčatá siroty zanechal 1000 zlatých, aby každá

---

meae Strigoniensis vicem tenet, ante cathedram meam archiepiscopalem me sepeliant, in memoriamque sepulturae meae ut omnes praetereuntes sciant se quoque esse mortales, fabricetur lapis, non tamen sumptuosus, sed, ut videbitur dominis exequutoribus meis honestus, cum effigie et insigniis meis, non in fastum, sed memoriam, meoque cadaveri super imponatur, ut eo viso praetergressuri ex pietate christiana preces ad deum pro peccatis meis et salute animae meae fundere propter deum velint.

[9]) Tamže: Lapidi autem hoc disticon, si videbitur, insculpi potest:

Conditur hoc moriens tumulo Nicolaus Olahus
Qui praesul vivens Strigoniensis erat.
... mensis   Anno 156...

[10]) Tamže: Ad hanc autem sepulturam meam et eleemosynam ac vestituram pauperum ac etiam servitorum meorum lego in monetis Hungaricales florenos 1000. Dominus capitularibus et canonicis fratribus meis, ut Deum pro me orent, qui ad 25 esse possunt, lego unicuique duos florenos, qui faciunt florenos 50. Prebendariis chori lego, ut orent Deum, florenos 30. Campanatori lego, ut sit diligens, florenos 10. Fiat etiam commemoratio statis semper temporibus et anniversarium secundum consuetudinem, morem et leges sanctae catholicae ecclesiae matris meae.

[11]) Tamže: Legata in pecuniis. Lego collegio Jesuitarum Tirnaviensi per me incepto et per suam maiestatem caesaream aucto ac dotato ad reformationem et aedificationem eiusdem illos 1400 florenos, quos futurus praepositus de Thurocz solvere debet. Item ultra hos lego eisdem ex pecuniis aliis meis florenos 600, qui omnes in una summa faciunt in monetis florenos 2000. Jesuitis Tirnauiensibus antea quoque ex pecuniis capituli florenos 200, et ex meis propriis 400 dederam pro emenda domo Tirnauiensi. Quibus aliam etiam ordinationem et provisionem in futurum tempus feci, per successiones quasdam, sicuti id, suo tempore futuro, ex litteris superinde emanatis constabit.

[12]) Tamže: Lego ad erudiendos et alendos pauperes studiosos et adolescentes bonae indolis, eos tamen, qui sacris initiari et sacerdotes esse volunt, et non alios, in monetis hungaricales florenos 1000.

mohla dostať veno 100 zlatých.[13]) Na výstavbu chrámu sv. Mikuláša, kde má byť pochovaný, nechal 400 zlatých, ktoré nesmú byť použité na iné ciele.[14])

Trnavským františkánom v kláštore sv. Jakuba zanechal 40 zlatých, dominikánom 40 zlatých, mníškam 40 zlatých a chudobným v trnavskom chudobinci 60 zlatých.[15]) Bratislavským františkánom nechal 40 zlatých, tamojším mníškam 32 zlatých, chudobným v bratislavskom chudobinci 60 zlatých a mníchom v Mariatále 40 zlatých.[16])

Záver testamentu je dôkazom Oláhovej skromnosti a poníženosti. Prosí všetkých, cisára, kanonikov, ostatných priateľov a aj svojich služobníkov a poddaných, aby mu odpustili, ak im slovom alebo skutkom ublížil, čo však zlomyseľne nikdy nechcel urobiť. Sám všetkým, ako sa sluší na veriaceho a na kňaza, zo srdca odpúšťa. Nech sa všetci modlia za neho, ako to on robieval za svojho života a ako sa chce aj pred Bohom vo večnej blaženosti, ktorú dúfa dosiahnuť pre zásluhy Ježiša Krista, za všetkých primlúvať.[17])

Po napísaní svojho testamentu žil Oláh ešte vyše päť rokov. Usilovne a bez oddychu pracoval na svojom životnom pláne dosiahnuť plnej obrody katolíckej cirkvi v krajine a na jej vyslobodení z tureckého jarma.

---

[13]) Tamže: Lego ad maritandas decem virgines pauperes orphanas, parentibusque carentes ita, ut quelibet earum centum habeat, florenos 1000.

[14]) Tamže: Lego ad aedificationem ecclesiae beati Nicolai Tirnauiae, ubi sepeliar florenos 400. Sed cavendum est, ne cives sive vitrici, ut vocant, ecclesiae eos in usum alium convertant.

[15]) Tamže: Lego fratribus sancti Francisci Tirnauiensibus in monasterio divi Jacobi degentibus in eleemosynam florenos 40. Fratribus Dominicanus ibidem florenos 40. Dominabus sanctimonialibus ibidem florenos 40. Pauperibus ibidem in hospitali florenos 60.

[16]) Tamže: Sanctimonialibus ibidem florenos 32. Pauperibus in hospitali ibidem florenos 60. Fratribus eremitis in Tal florenos 40. – O Oláhovej starostlivosti o chudobných svedčí aj listina zo dňa 12. augusta 1566 v archíve mesta Trnavy, ktorou Oláh prenechal chudobincu niektoré desiatky.

[17]) Tamže: Hoc quoque, quod maximum est, nequapuam preterire volui, puod dominos exequutores meos tanquam fratres rogo plurimum, velint et ipsi mihi ignosscere et imprimis praefatae caesareae et regiae maiestatibus, dominis meis clementissimis meo nomine supplicare humillime, et etiam alios dominos et amicos meos, imo etiam alios servitores et subditos meos rogare, ut si aliquando a tot annis aut factis aut verbis contra eos deliquissem, meosque subditos (quod maliciose nunquam me fecisse aut iussisse memini) in aliquo gravassem, dignentur et velint propter Deum mihi ignoscere. Ego quoque in omnibus contra me per eos aut dictis aut factis, ut decet christianum hominem et sacerdotem, eis ignosco toto ex corde. Orentque pro me Deum, sicut etiam ego, et hic dum vivam, et in aeterna gloria, quam ex meritis ac passione Domini nostri Jesu Christi eiusque immensa bonitate et gratia omni desiderio expecto et spero, pro eis orabo.

Tridentský koncil usmernil prácu jeho posledných rokov a založenie trnavského seminára pre výchovu a vzdelanie horlivých a učených kňazov r. 1566 bolo korunou jeho požehnanej činnosti. Videl, že sa nepodarilo všetko, ale odchádzal spokojne na večnosť, lebo nezanedbal žiadnej príležitosti, aby nevyužil svojich síl a svojho vplyvu v prospech cirkvi a pre blaho krajiny, ktorá sa stala jeho vlasťou a ktorú by bol videl tak rád šťastnú a prekvitajúcu.

Svoj pozemský veľmi pohnutý život dokončil Oláh v Trnave v úplnej odovzdanosti do vôle milosrdného Boha, ktorému sa usiloval slúžiť verne, dňa 14. januára 1568 medzi 10.–11. hodinou večer, doplniac 75 rokov a 5 dní.[18]) Pochovaný bol podľa svojho priania v Trnave v chráme sv. Mikuláša, kde dodnes odpočíva.

Oláh zomrel, ale jeho program si osvojili jeho neskorší nástupcovia František Forgách a najmä Peter Pázman a dokončili dielo, ktoré Oláh za tak veľmi ťažkých pomerov začal.

---

[18]) Strigonium: Bibliotheca capituli. Adm. IIa, str. 944.

Dokumenty - Documenta

1. Limitatio solutionis ad concilium generale Tridentinum.[1]

Deliberatio et conclusio reverendissimi domini archiepiscopi Strigoniensis, et aliorum dominorum praelatorum, ad hoc specialiter convocatorum de mittendo aliquo ex medio eorum ad concilium generale proxime futurum, cui ad solutionem limitatio infrascripta facta est per oesdem dominos praedictos die XXIX. martii anno Domini MDLXI.

D o m i n u s a r c h i e p i s c o p u s e t e p i s c o p i:

Reverendissimus dominus archiepiscopus aureos	300
Dominus Agriensis[2]	200
Dominus Zagrabiensis[3]	60
Dominus Transsyluaniensis[4]	66
Dominus Varadiensis[5]	55
Dominus Quinqueecclesiensis[6]	100
Dominus Jauriensis[7]	100
Dominus Wesprimiensis[8]	70
Dominus Vaciensis[9]	40
	991

C a p i t u l a:

Strigoniense[10]	100
Agriense[11]	150
Jauriense[12]	32
Zagrabiense[13]	50
Posoniense[14]	12
Scepusiense[15]	12
Nitriense[16]	8
Castriferrei[17]	8
Soproniensis Cruciger[18]	4
	376

[1]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 84.

[2]) Jáger. – [3]) Záhreb. – [4]) Sedmohradsko. – [5]) Veľký Varadín. – [6]) Pätikostoly. – [7]) Ráb. – [8]) Vesprim. – [9]) Vacov. – [10]) Ostrihom. – [11]) Jáger. – [12]) Ráb. – [13]) Záhreb. – [14]) Bratislava. – [15]) Spiš. – [16]) Nitra. – [17]) Železné Mesto. – (Vasvár). – [18]) Šoproň.

Abbates:

Abbas Sancti Martini[19]) ratione trium abbatiarum aureos..	25
Sancti Gotthardi[20])	50
De Zalawar[21])	50
De Kapornak[22])...........................	25
De Borsmonostra[23])	20
De Leben[24])	2
De Gyak[25])	5
De rupibus[26])	2
Tapolczensis[27])	10
Kachensis[28]) prope Agriam	2
	191

Praepositi Regulares:

Leleziensis[29])	25
Saghensis[30])	5
Bosocensis[31])	6
De Rayk[32])	2
Chornensis[33])	5
De Papoch[34])	3
Thyrle[35])	3
	49

Praepositi seculares:

Veteris Budae[36])	8
Felhewyzyensis[37])	2
Scepusiensis[38])	20
Orodiensis[39])	2
Mislensis[40])	10
Wyheliensis[41])	6
	48

Dom. Agriensis ratione bonorum Carthusiensium aureos	8
Dominus Wesprimiensis ratione similium bonorum	5
	13

Summa aurei 1668

[19]) Sv. Martin na Pannonskej hore. – [20]) Sv. Gotthard. – [21] Zalavár. – [22]) Kapornak. – [23]) Monastarii alebo Monostor, založený grófom Borsom, v stolici Vas. – [24]) Lebény v stolici Mošonskej. [25]) Ják. – [26]) Kőhalom, (Rupe, Rupes), v stolici Šopronskej. – [27]) Tapolca. – [28]) Kács. – [29]) Lelesz. – [30]) Šahy v Malohonte. – [31]) Bzovík. – [32]) Rajka v stolici Mošonskej. – [33]) Csorna seu Chorna, v stolici Šopronskej. – [34]) Papócz. – [35]) Praepositura Beatae Mariae Virginis de Türje. – [36]) Starý Budín. – [37]) Felhévíz. – [38]) Spiš. – [39]) Arad. – [40]) Myšla pri Košiciach. – [41]) Nové Mesto nad Váhom.

Qui computati per 105 crucigeros faciunt pre 70 crucigeros computando talleros 2499. Qui similiter per 60 crucigeros computando faciunt florenos renenses 2915 denarios 40.

Ex praedicta summa Renensium florenorum 2915 denariorum 40, si ad quemlibet mensem totius anni dabuntur 200 floreni renenses, manebunt residui floreni Renenses 515 denarii 40. Deliberatum et statutum est per praedictos reverendissimos dominos, ut pecuniae istae administrentur ad manus domini Listhy Viennae,[42]) quarum curam ipse habeat, et eas secundum informationem ei per praedictos dominos dandam mittat nuncio futuro Tridentum,[43]) aut ubi concilium fuerit congregatum, quod dominus Listhius pro labore suo habebit tantum serici damasci, quantum satis fuerit ad superum vestem et unam thoracem.

Item statutum est et conclusum, ut ei, qui mittetur, dentur, ut supra scriptum est a die abitionis ex Vienna in sumptus diurnos in singulos menses floreni Renenses (per 60 crucigeros conputando) ducenti Renenses floreni 200.

Item ad itineris praeparationem Renenses floreni 100.

Item ad rationem solutionis hospitii per annum Renenses floreni 100. Actum in domo reverendissimi domini archiepiscopi Strigoniensis etc. praefati, in vigilia Dominicae Palmarum, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo primo.[44])

---

[42]) Viedeň. – [43]) Trident. – [44]) 29. marca 1561.

2. Restauratio scholae Tyrnaviensis per N. Olahum a. 1554.[1]

Reverendissimi domini Nicolai Olahi, Dei gratia archiepiscopi ecclesiae Strigoniensis, cum delegatis personis capituli, necnon adhibitis etiam iudice et civibus iuratis civitatis Thyrnauiensis super restaurationem scholae Thyrnauiensis anno Domini 1554, in die videlicet Circumcisionis Domini facta ordinatio.

De reformatione scholae.

Quoniam tam ad propagandam religionem christianam, cuius cura prima et praecipua esse debet, quam etiam ad gubernandas civitates et administrandas respublicas summe necessaria est reformatio scholae, propterea eidem domino reverendissimo archiepiscopo cum praefatis capitulo, ac iudice et iuratis civibus dictae civitatis Thyrnauiensis visum est, ut stipendium sublectoris sive rectoris scholae communi aliqua facta collatione augeretur, ampliareturque, quo minori negotio docti viri ad instituendam iuventutem undecunque advocari et conduci possint. Imprimis deliberatum est, ut cura eligendi inveniendique ipsum sublectorem sive rectorem scholae more solito sit et maneat semper penes lectorem, qui diligentem operam det et singulari cura provideat, ut ad regendam ipsam scholam et erudiendam pubem doctus, catholicus et sufficiens vir, et si quomodo poterit fieri, talis qui sit magister artium, inveniatur, tandemque inventus domino reverendissimo praesentetur.

Qui posteaquam pro sufficienti ad hoc officium acceptabitur, semper, dum in ecclesiam ad divina officia ingrediatur, sit indutus habitu sacerdotali, more aliorum canonicorum cum superpelliceo et caputio, locumque habeat in stallo more alias consueto, et in examinandis procedentibus cum vicario et succentore semper intersit.

Ut autem ipse talis sublector sufficiens minori negotio conduci possit, statutum est communi consilio, ut et capitulum, et plebanus et cives ipsi eam provisionem seu mercedem, quam hactenus ipsi sublectori facere consueverant, de caetero quoque faciant et praestent.

---

[1]) Strigonium: Archivum Ecclesiasticum Vetus. Nro 88.

Verum quia id fortasse minus est, quam quod doctus et peritus aliquis suam operam elocare vellet, propterea placuit unanimiter omnibus, ut ultra consuetum salarium aliquid amplius de novo sublectori ipsi facta communi collatione adderetur, quo minori opera, ut praemissum est, docti viri ad praedictum munus regendae scholae alliciantur.

Ante omnia opere praetium est, ut iudex et caeteri cives iurati habeant curam peculiarem aedificationis domus scolae, et habitationum in ea pro numero scholasticorum, et nunc et successivis semper temporibus, ut sit capax scholarium, et sufficientes mansiunculas habeat.

Quod autem ad mercedem ipsius sublectoris attinet, haec infrascripta pro stipendio habebit:

Imprimis dominus reverendissimus de suo proprio obtulit se ei daturum in subsidium suum in paratis pecuniis florenos viginti.

Item unum vas vini, decem urnas Posonienses continens.

Item decem cubulos Posonienses frumenti.

Item habebit ex capitulo portionem unam canonicalem ex decimis comitatuum Kys Nytra et Kys Honth, quemadmodum olim.

Item habebit aliam portionem in frumento et vinis mensalibus ab antiquo consuetam ex decimis Kysbars.

Item habebit proventus suos peccuniarios a lectore more vetustissimo, tamen secundum limitationem proventuum lectoratus modernorum.

Item alia etiam accidentia, quae sublector ipse olim a capitulo habuit, iuxta conditionem huius temporis nunc quoque habebit.

Item iudex et iurati cives nomine totius communitatis civium civitatis Thyrnauiensis promiserunt ex publico aerario ipsi sublectori quolibet anno florenos quadraginta quatuor in monetis in parata pecunia solvere.

Praeter haec habebit etiam alia accidentia et adiumenta, ut tertiam partem peccuniae funeralis, seu pro processione, quando funus in templum deducitur.

Item plebanus more consueto det eidem rectori scolae florenos annuos sex in parata pecunia et mensam honestam et quietam, ac pacatam, prebendam etiam vini puram et dabit ipse plebanus operam, ut decor atque honestas mensae in pane, vino, sermonibus ac aliis observetur, et ne iurgia fiant.

Ut autem haec ita, ut praescripta sunt, fieri possint, atque observentur, vicarius reverendissimi domini in spiritualibus pro tempore constitutus una cum lectore et iudice diligenter semper superintendant.

Item a pueris nobilium quanticunque cum parentibus vel affinibus eorum convenire poterit, eam mercedem solus ipse rector scolae pro se habebit.

Verum in filiis civium et ignobilium, sive hii sint filii civium huius civitatis Thyrnauiensis, sive exterorum, modus hic observetur:

Pro illis, qui noviter in scholas introducentur et prima elementa ceperint discere, pro primo anno non plures, quam quinquaginta denarii hungaricales solvantur.

Pro illis vero, qui iam annum in studiis excesserint, unus florenus solvatur, vel si parentes eorum plus dare volent, poterit ipse sublector plus accipere.

Quodsi autem ipse rector scholae ad aliquid amplius solvendum ultra praedictam summam pueros ipsos, aut parentes vel affines eorum cogere vellet, et in eo casu parens vel affinis pueri requirat iudicem, et sic tandem iudex ipse secundusmet vel tertius referet vicario et lectori, et quicquid hii duo iustum et aequum esse pronuntiaverint, inter magistrum scholae et parentes seu affines pueri decreverint, id ipse rector pro rato habeat et observare teneatur.

Quoniam autem sublector ad instituendos privatim singulos pueros sufficiens esse minime potest, idcirco statutum est, ut pueros ignobilium, sive hii sint filii civium huius civitatis sive exterorum, sociis scholaribus per quinos vel senos vel denos, aut maiori numero, prout ei commodius videbitur, privatim erudiendos distribuat, ut hoc pacto pueri ipsi in studiis melius valeant proficere.

Et horum mercedis dimidiam tantum partem, non plus sublector ipse pro se accipiat, alteram vero medietatem mercedis illi socii scholares habeant, qui ipsos pueros privatim exercebunt et instituent.

Sed ut etiam hii socii scholares vivere possint, habeant pro sua sustentatione duas partes funebris peccuniae, sive eius, quae datur pro processione, quando funus deducitur in ecclesiam. Tertiam autem partem, ut praemissum est, sublector accipiat.

Item pecuniam recordationum, ut vocant in civitate, soli illi socii habeant.

Item a civibus habebunt singulis septimanis libras carnium quattuor et per integrum annum vini akones quinque.

Item dominus etiam reverendissimus Strigoniensis et capitulares providebunt ipsis, pro suo quisque libito eorum, sed ita, ut cuilibet canonicorum unum proprium puerum, non extraneum instituere debeant.

Item pecunia recordationum inter dominos capitulares sit discantorum, si erunt, si non erunt, sit ipsorum sociorum in festis octavalibus et etiam aliis.

Officia sublectoris.

Inprimis die dominico et aliis etiam festivis diebus ipse rector scholae sedulam operam det, ut evangelium eius diei pueris explicet et

etiam cathechismum aliquem christianum et non haereticum addat, quo pueri ipsi statim ab ipso lacte ad pietatem et bonos mores erudiantur, ut recens illa testa puerilis pietatis gratum odorem in teneris imbibat.

Aliis vero diebus operibus dicatis omnium maxime tenerae illi aetati instillet et diligenter inculcet ostiarium omnium disciplinarum grammaticam in omnibus suis partibus, ut puta prosodia, orthographia, etimologia et syntaxi.

Deinde interpraetetur illis inter poetas Virgilium, Horatium, Ovidium exceptis quibusdam operibus lascivis, Terentium.

Item inter oratores Ciceronem, Quintilianum.

Item inter historicos Titum Livium, Salustium, Commentaria Caesaris. Et alios tam poetas, quam oratores et historicos magis probatos, in quibus artem, regulas et usum grammatices pueris ipsis sedulo ostendat.

In artibus vero addat dialecticam, rethoricam, arithmeticam et caeteras artes liberales.

Et cum ipse rector scholae ampliores et sufficientes proventus sit habiturus, curet, ut etiam alios doctos socios scholares sub se habeat, qui tam per se pueris ipsis lectiones praelegere possint, quam etiam praelectas et auditas ab ipso sublectore privatis discipulis repetere, recitare ac eos diligenter examinare exercereque possint.

Item idem rector scholae studiose curet, ut haec praemissa tam per ipsos socios diligenter fiant, quam etiam per ipsummet examinationes puerorum crebro fiendae ne omittantur, ne audita puerorum effluere possint.

Det etiam operam, ut interdum disputationes quoque de praelectis lectionibus fiant.

Declamationes item suo tempore ne negligantur.

Sermonem etiam in Coena Domini, et in festo beatae Luciae O Sapientia, et in synodo de more habeat.

Proponet etiam vel semel in hebdomada pueris themata secundum captum cuiusque, ut tam soluta oratione, quam carmine epistolas exercitationis causa conscribant, quas postea vel per se, vel per alium emendet.

Alia item quaecunque ad excolenda rite puerorum ingenia pertinere cognoscet, pro suo officio non omittat et toti scolae ita praesideat ac superintendat, nequid perperum fiat et ne pueri ipsi et alii sub eius ferula existentes simul oleum et operam, et, quo nihil praetiosius est, tempus perdant.

Hoc autem maxime caveat, ne aliqua doctrina haeretica in scholam irrepat, sed si quos scholares tales cognoverit, eos procul a schola pellat, ne tenera ingenia puerorum haeretica quapiam pravitate corrumpantur.

Et in omnibus probitatem et integritatem, pietatem ac diligentiam suam ita probare studeat, ut tam a Deo optimo maximo mercedem dignam praemiorum accipiat, quam a nobis omnibus favoribus dignus habeatur.

Ut autem debitus cultus Deo reddatur, diebus festivis cum omnibus scholaribus tam maioribus, quam minoribus in templum ingrediatur.

Aliis vero feriatis diebus non omnes scholastici ingrediantur, sed solum quarta pars tam ex maioribus, quam minoribus.

Item in deducendo funere et aliis processionibus per anni tempora celebrandis omnes scholastici interesse debeant.

Teneat autem ipse sublector etiam succentorem scholasticum, qui pueros tam in figurativo, quam etiam Gregoriano cantu doceat canere. Cui succentori annuatim solvat florenos ad minimum duodecim in monetis, mensam autem apud plebanum habeat more consueto.

Item circatorem quoque habeat, qui scholares ipsos tam in scholis ab illicitis actionibus arceat, quam etiam in processione, ut honeste se gerant et modeste incedant, diligenter dirigat. et cum illis in ecclesiam semper, ut praemissum est, ingrediatur, cui singuli pueri parentes habentes singulis septimanis pro laboribus eius singulos viennenses dare debeant.

Praeterea puerorum parentes et patroni si viderint scholares magnos in erudiendis filiis eorum diligentiam adhibituros, debent eos interdum prandio vel coena excipere, aut alio aliquo subsidio iuvare, ut eo facto praeceptores ipsi promptiores in erudiendis pueris reddantur.

Quod si quid pro conditione temporis addendum fore videbitur, vel aliquid melius, quod nunc omissum est, temporum in processu reperiretur, id quoque ad praescripta adiicere licebit. In praemissorum autem omnium testimonium et robur sigilla praefati reverendissimi domini Nicolai, archiepiscopi Strigoniensis, necnon huius civitatis Thyrnauiensis sunt impressa. Actum die et anno ut supra.

3. Litterae fundationales seminarii Tyrnaviensis Nicolai Olahi.[1]

Nicolaus Olahus miseratione divina archiepiscopus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis locique eiusdem perpetuus ac comitatus Hontensis comes, primas Hungariae, Sanctae Sedis Apostolicae legatus natus, summus et secretarius cancellarius, consiliarius, necnon in Hungaria locumtenens sacrae caesareae et regiae maiestatis etc. Ad perpetuam rei memoriam. Quoniam sacrosanctum ac universale Tridentinum concilium, nostro hoc seculo, non ita pridem Domino adiuvante celebratum, inter multa ac gravissima illa quidem religionis catholicae iuvandae negotia, quo pacto paucitati catholicorum sacerdotum consultum esse possit, summa ac vigilanti cura investigavit ac illam seminariorum instituendorum formam, de qua in decretis eiusdem concilii plenissime expressum est, huic sacerdotum inopiae tollendeae utilem fore existimavit: cum et authoritas summa concilii praedicti, ac sanctissimorum pontificum Pii quarti pie defuncti, ac Pii quinti moderni, pia sollicitudo, quorum alter per nuncios suos reverendissimos dominos Leonardum archiepiscopum Lancianensem et Petrum Guicciardinum auditorem rotae, alter per breve, tenoris infrascripti, eius rei nos commonuerit, maturo ac diligenti cum venerabilibus fratribus nostris capitulo Strigoniensi praehabito consilio, quantum huius temporis calamitas ferre potuit, cum a Thurcis regnum quotidie magis atteratur, ipsaque religio ac pietas haereticorum immanitate proscindatur: seminarium iuxta sacri concilii Tridentini formam ac regulam, Tirnauiae in domo iuxta aream domus parochialis, a nobis superioribus annis exaedificata, in personas tredecim: quem in numerum duo preceptores pro captu discentium utiles, deçem disciputi, unus servitorum, praeter cocum et lotricem computantur, gratia Dei optimi maximi fundavimus et instituimus: eidemque seminario de mensa nostra archiepiscopali ducentos quinquaginta, totidemque de mensa capituli ac portionibus dignitatum florenos, duobus in terminis, festi videlicet sancti Georgii ac sancti Michaelis, iuxta limitationem paulo post descriptam, in singulos annos, stantibus his

[1]) Strigonium: Archivum capituli. Fundationalia. Nro 5.

terminis ac quantitate proventuum permanente, dandos ac numerandos, ad usum et intertentionem eiusdem seminarii, perpetuo et irrevocabiliter decernimus ac determinamus. Tenor brevis apostolici talis est: Venerabili fratri archiepiscopo Strigoniensi, regni Hungariae primati et suffraganeis eius Pius papa V. Venerabiles fratres. Salutem et apostolicam benedictionem. Ad exequendum apostolicae servitutis officium, quod non sine timore ac tremore in spiritus humilitate, divinae vocationi obedientes, suscepimus: oportet nos omnium, qui in sollicitudinis nostrae partem vocati sunt, auxilio tanto studiosius sublevari, quanto infirmiores vires nostrae et ecclesiae graviora ac turbulentiora sunt tempora. Nullum vero occurrit nobis mentem nostram huc et illuc versantibus aliud remedium, ad ecclesiam ipsam in commodiorem et tranquilliorem statum redigendam, quam ut sacrum generale concilium Tridentinum, quod sub foelicis recordationis Pio papa quarto, praedecessore nostro, Deo autore, tandem feliciter peractum fuit, ubique servetur. Nullum enim certe est aliud remedium, quod tot et tantis ecclesiae malis adhiberi possit, nullum restat auxilium, quo possit religioni catholicae et saluti gregis Dominici subveniri. Hoc bonorum omnium votis optatum, hoc precibus a Deo semper expetitum fuit. Proinde vos in Domino salutantes obtestamur, ut officii vestri memores, cum alia, quae tam pie, tam mature, tam provide in ipso concilio statuta fuerunt, debita obedientia observare curetis, tum illud de seminario in una quaque ecclesia instituendo: quo nihil utilius, nihil his temporibus ecclesiis opportunius, neque accomodatius statui potuit. Actum de ea re audimus fuisse vobiscum, dum idem praedecessor noster viveret, a dilecto filio nostro Zacharia cardinali Deplhino et a duobus aliis Sedis Apostolicae nunciis, et vos responsum dignum vestra erga hanc sedem devotione ac reverentia, dignum vestra pietate dedisse: et speramus vos id, quod promisistis, prestituros. Sed quia vehementer optamus decretum, quod tantopere ecclesiis utile esse constat, atque adeo necessarium, sine longiore mora ad effectum ubique quacunque ratione fieri poterit, adduci: Mandavimus dilecto filio Antonio de Grosupto, ordinis praedicatorum professori, viro nobis probatissimo, ut vos ad id, quod tum polliciti fuistis, sine longiore mora praestandum, nostro nomine moneat et hortetur. Cuius orationi fidem et habeatis et ut praeclarum testimonium, quod de vobis ab eodem cardinali habuimus, re comprobetis petimus. Si quid autem ipsi a nobis requiretis, quod vobis ac vestris ecclesiis opportunum sit, desideriis vestris quantum cum Deo poterimus, satisfacere, et vos ut eximios fratres iuvare atque honorare curabimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die undecima februarii, millesimo quingentesimo sexagesimi sexto, pontificatus nostri anno primo. Antonius Florebellus Lauellinus.

Tenor vero factae limitationis ad contribuendum ita se habet. Dominus praepositus maior florenos viginti duos. Dominus lector florenos quatuor. Dominus cantor florenos sex. Dominus custos florenos decem. Dominus praepopositus Sancti Georgii florenos duos. Dominus praepositus Sancti Stephani florenos novem. Dominus praepositus Sancti Thomae florenos septem. Dominus archidiaconus Nitriensis florenos duos. Dominus archidiaconus Hontensis florenum unum. Dominus archidiaconus Gemeriensis florenos duos. Dominus archidiaconus Barsiensis florenum unum. Dominus archidiaconus Comaromiensis florenos tres. Dominus archidiaconus Sassuariensis florenos novem. Dominus archidiaconus Zoliensis florenos quatuor. Dominus archidiaconus Tornensis florenos quatuor. Altare Corporis Christi florenos quinque. Altare sanctae Catherinae florenos quinque. Altare sancti Petri et Pauli florenos duos. Simplices canonici omnes pro una canonicali portione florenos centum quinquaginta. Praeterea ut unusquisque praedictorum dominorum in capitulo, dum ex hac vita excessurus, ultimae voluntatis testamentum condiderit, simplices quidem canonici et altaristae tres, dignitarii vero sex florenos eidem seminario ex debito legare debeant: ex beneplacito vero, supra hanc legationis summam, quantum quisque voluerit. Alioquin nisi ista legaverint, praefecti seminarii possint et valeant coram nobis, vel vicario nostro pro tempore constituto de testamentorum talium invaliditate agere, et nisi executores ipsorum ex bonis defunctorum duplum refundant, testamenta ipsorum censeantur esse nulla et invalida. Qui vero testamentum vel sponte vel ex casibus subitaneis ac impremeditatis non condiderint, habuerintque res aequivalentes praemissis legatis, ut ad satisfaciendum iuxta formam praedeclaratam iidem praefecti seminarii possint agere ac de rebus eorum, qui sic intestati decesserint, eidem seminario satisfacere valeant. Nos quoque ac reverendissimi domini archiepiscopi Strigonienses successores nostri pro tempore constituti ex debito teneamur centum florenos legare: ex beneplacito vero tantum, quantum quisque volet. Constituantur autem iuxta formam concilii Tridentini a nobis et a capitulo, ac successoribus nostris duo e medio capituli praefecti, qui proventus designatos sollicite exigant, ac in usum seminarii servata iusta ratione impendant: a quibus capitulum consentientibus nobis et successoribus nostris in singulos annos per aliquot personas bonae conscientiae e medio ipsorum delectas rationem accipere teneatur. Horum praefectorum cura erit idoneas personas iuxta concilii Tridentini determinationem eligere, in quo conscientiam eorum oneramus, ac ad seminarii institutionem capitulo, si eam curam reverendissimus dominus praelatus pro tempore constitutus a se reiecerit, repraesentare. Magistri seu lectores ac curatores personarum seminarii petantur ex Societate Jesu, aut si illi nullo modo haberi poterint, alii idonei catholici et docti loco illorum coaptentur.

Praefectos huius primi anni, in quo fundatum est seminarium, eligimus venerabiles Nicolaum Telegdinum, lectorem, ac Nicolaum Novak, archidiaconum Zoliensem, quorum conscientiam onerantes committimus eis, ut omnia pie, iuste ac fideliter iuxta concilii determinationem administrent, rationem de omnibus, ut praemissum est, reddituri: a Deo optimo maximo pro fideli labore mercedem recepturi. Quocirca hanc piam ac sanctam institutionem perpetuo durare volentes, pari ac communi nostro ac capituli Strigoniensis, dignitatumque in eo existentium voto nos ipsos et successores nostros pro rata utriusque mensae, archiepiscopalis videlicet et capituli ac dignitatum in eo existentium, iuxta limitationem praeinsertam in usum ac sustentationem et conservationem dicti seminarii ultra omnes alias provisiones ac obventiones, quas a quibuscunque dignitatibus, seu ecclesiasticis in et extra diocesim et iurisdictionem nostram Strigoniensem vel nunc habet, vel deinceps habebit. Stantibus etiam his terminis et proventibus non imminutis in meliori parte ad contributionem praedictam, duobus in terminis ut supra, absque fraude, dolo, tergiversatione, versutia nos ipsos obligamus obligatosque reddimus. Si quis autem temerario ausu huic sanctae constitutioni contravenerit, aut contravenire praesumpserit, indignationem Dei omnipotentis incurrat, ac insuper, dum vixerit, infamis ipso facto existat, sanctorumque communionem tam in hoc saeculo, quam in futuro nullam habeat. In quorum omnium fidem et testimonium ad perpetuam rei memoriam praesentem hanc seminarii fundationem in formam huius privilegii authentici redegimus ac in robur et firmitatem eiusdem pendentibus duplicibus authenticis sigillis, nostro videlicet et capituli Strigoniensis, communivimus et obsignavimus. Venerabilibus in Christo fratribus Stephano Zakalynczky episcopo Scopiensi et suffraganeo Strigoniensi, Mathia Graeco praeposito maiore, Nicolao Telegdino lectore, Georgio Kutassy cantore, Valentino Kolmandy custode, Georgio Velikino praeposito Sancti Stephani, Petro Illicino praeposito Sancti Thomae, Joanne Miliciensi Nitriensi, Neugradiensi vacante, Balthasare Melegh de Perse Gemeriensi, Joanne Derechkey Honthensi, Georgio Konyaffalvay Barsiensi, Michaele Dobrakutyay Comaromiensi, Sasuariensi vacante, Nicolao Novak Zoliensi archidiaconis. Item Canonicis Francisco de Andreis, Petro Dombrensi, Benedicto Cirquennay, Michaele Matheych, Paulo Garay, Petro Suskowyth, Michaele Syrino, Michaele Anthonowyth, Michaele Kapornaky, Joanne Thörök, una nobiscum Deo famulantibus et ecclesiam hanc sollicite gubernantibus. Datum Tirnauiae, sede videlicet nostra archiepiscopali Strigoniensi, ob Turcarum tirranidem huc translata, die decima nona mensis maii, anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo sexto, archiepiscopatus nostri XIII.

Nicolaus Olahus, archiepiscopus Strigoniensis etc. manu propria. – Stephanus Radecius, secretarius etc. manu propria.

(Sigillum pendens archiepiscopi.)

(Sigillum maius capituli pendens.)

Nikolaus Oláh und seine Zeit.

(Zusammenfassung.)

Es ist die zuvorderste Aufgabe der slowakischen Geschichtswissenschaft, auf Grund des historischen Materials ein Bild der Vergangenheit des slowakischen Volkes und seiner Staatlichkeit bis in die älteste Zeit hinein zu entwerfen. Eine zwar schwere, aber desto liebere und notwendigere Aufgabe, weil unsere Geschichtsschreiber ihr Soll am Volk und Staat so am besten abtragen können. Bis heute besitzt die slowakische Geschichtsschreibung kein solch systematisches und wissenschaftlich begründetes Werk. Und in absehbarer Zeit ist an ein solches nicht einmal zu denken. Vorerst sind monographische, auf Grund des Quellenmaterials verarbeitete Werke über einzelne bedeutende Persönlichkeiten und geschichtliche Abschnitte vonnöten, was bei uns noch recht viel Forscher- und Herausgeberarbeit erheischen wird; und das umsomehr, als unsere öffentlichen und Privatarchive noch nicht gehörig durchforscht sind, was ihr Material den Geschichtsschreibern nicht leicht zugänglich macht und so ihre Arbeit beträchtlich erschwert.

Eines der bewegtesten Zeitabschnitte in der slowakischen Geschichte ist zweifelsohne das 16. Jahrhundert und das nicht nur in politischer und wirtschaftlicher, sondern vor allem in kultureller und religiöser Hinsicht. In diesem und im folgenden Jahrhundert bildete die Slowakei den Grundbestand Ungarns, wohin sie nach dem Zerfall des grossmährischen Reiches anfangs des 10. Jahrhunderts gelangte und bis zum Umsturz 1918 auch verblieb.

Das Jahr 1526 wird immer das schwarze Jahr in Ungarns Geschichte bleiben, weil der ungarische Staat gerade in diesem Jahre die schwerste Wunde erlitt, von der er sich jahrzehntelang nicht zu erholen wusste; und auch das lediglich mit fremder Hilfe. Schuld daran trug der hohe Adel, der nach dem Aussterben der einheimischen Arpadendynastie im Jahre 1301 mehr eigene als Staatsinteressen verfolgte. Es war dies die Niederlage bei Mohács am 29. VIII. 1526, in der König Ludwig II., die Erzbischöfe

von Kalocz und Gran, 5 Bischöfe und viele bedeutende Magnaten und Adelige den Tod fanden. Diese Niederlage war gefolgt vom Zerfall des ungarischen Reiches in 3 Teile: den habsburg'schen (die Slowakei im Grunde genommen), den Zápolya'schen (Ostslowakei und Siebenbürgen) und den türkischen (der grösste Teil Ungarns südlich der Donau). Die zwischen den Getreuen Ferdinands I. und J. Zápolya's entbrannten Bürgerkämpfe, die das Land noch mehr verwüsteten, wurden von den Türken zur Festigung ihrer Herrschaft in Ungarn nur zu geschickt ausgenützt. Der blutige Bauernaufstand im Jahre 1514 war nur eine spontane Kundgebung der sozialen Unzufriedenheit der unterdrückten Volksschichten.

Zu den politischen Umstürzen gesellten sich bald auch religiöse Kämpfe. Die an der Schwelle der Neuzeit wogende Welle der westeuropäischen Reformgedanken, denen König Matthias Corvinus durch Unterstützung und Einführung humanistischer und Renaissanceideale zum Teil den Boden bereitet hatte, traf auch die Slowakei und peitschte ihr bisher einheitliches, im Rahmen der katholischen Kirche, die bisher den integrierenden Faktor des öffentlichen und Privatlebens in Ungarn ausmachte, verwurzeltes religiöses Leben stark auf. Dieses Ringen der katholischen Kirche mit den Neubildungen war zwar schwer, mühevoll und erschöpfend, schliesslich aber doch siegreich.

In meiner vorhergehenden Arbeit über diesen Abschnitt der slowakischen Geschichte befasste ich mich mit den politischen und religiösen Verhältnissen in der Slowakei im 16. Jahrhundert bis zum Jahr 1564.[1]) Schon damals erkannte ich, welch grosse und wichtige Rolle der Graner Erzbischof Nikolaus O l á h in diesem bewegten Abschnitt unserer Geschichte spielte, dessen Erzdiözese sich im Grunde genommen über die Slowakei erstreckte, was seine Bedeutung für die slowakische Geschichte noch mehr hervortreten lässt und das umsomehr, als Oláh nicht nur als geistlicher Fürst eine Rolle spielte, sondern auch als Kanzler und vom Jahr 1562 als königlicher Statthalter (Locumtenens regius) der wichtigste politische Machthaber war.

Dieser bedeutende Erzhirte war eine hervorragende Persönlichkeit seiner Zeit. Er war allseitig tätig. Sein Lebensweg war äusserst bunt und gewährte ihm alle Voraussetzungen, um die verantwortungsvollsten weltlichen und kirchlichen Ämter ausüben zu können. Er war gelehrter Humanist, Freund und Mäzen der Humanisten, Politiker und Diplomat und zugleich ein grosser Kirchenfürst, ein Mann, der mit vollem Recht den Titel des Retters der katholischen Kirche in Ungarn im 16. Jahrhundert verdient. Er wusste einzigartig das Alte mit dem Neuen in sich zu ver-

---

[1]) Die Reformationsbewegung im Graner Erzbistum bis zum Jahre 1564. Pressburg, 1939.

richtig einzuschätzen, den geistigen Werten vor den materiellen, den ewigen vor den vergänglichen den Vorzug zu geben. Alles, was er gut und passend fand, nützte er aus, um die katholische Kirche in Ungarn zu stärken. Und was am meisten hervorgehoben werden muss, ist, dass er sich einen festen und unwandelbaren katholischen Glauben zu bewahren wusste in einer Zeit, in der so mancher strauchelte, abtrünnig, unschlüssig oder religiös indifferent wurde. Aus seinem ganzen Leben atmet richtige Gottesfurcht, unerschütterliches Vertrauen in die göttliche Vorsehung und Ergebenheit dem Willen Gottes. Er war ein fester Charakter zu einer Zeit und unter Umständen, die dieser Eigenschaft wenig günstig waren.

Nikolaus Oláh entstammte einem hohen walachischen Adel. Sein Vater zog nach Siebenbürgen, um ein ruhiges bürgerlichen Leben führen zu können, weil Mitglieder des hohen walachischen Adels oft Opfer politischen Mordes wurden. Nikolaus Oláh wurde am 10. Jänner 1493 in Hermannstadt (Siebenbürgen) als erstes Kind einer glücklichen Familie, Stephan und Barbara geb. Husár, geboren. Er studierte an der Grosswardeiner, vom Bischof Joh. Vitéz erbauten und vom Geiste des Humanismus durchdrungenen Kapitelschule. Nach beendigten Studien verbrachte er 6 Jahre am Hofe als Page. Über Einfluss Joh. Bornemissas, eines der Erzieher König Ludwigs II. und eines der Regenten während des letzteren Unmündigkeit, erwählte Oláh die geistliche Laufbahn und wurde Priester.

Vor der tragischen Schlacht bei Mohács wurde Oláh persönlicher Sekretär König Ludwigs II. und dessen Gattin Marie, der Schwester Kaiser Karls V. und König Ferdinands I. Nach der Mohácser Katastrophe wurde er Sekretär der Königin-Witwe und begleitete sie nach Belgien, als Kaiser Karl V. seine Schwester Marie zur Regentin dieses Landes machte. Oláh einigen, den Glauben mit der Wissenschaft, dabei verstand er es alles hat nur ungern Ungarn verlassen, um in ein unbekanntes Land zu ziehen und gewöhnte sich nur schwer an neue Verhältnisse und Menschen. Doch das langjährige Verbleiben in Belgien (1531–42) war für Oláh von grosser Bedeutung. Er wurde dort mit den bedeutendsten Männern seiner Zeit bekannt und knüpfte mit ihnen freundschaftliche Beziehungen an, besonders mit dem Humanistenfürsten Erasmus von Rotterdam, zu welchem Oláh ganz besondere Zuneigung fasste. Er wurde sein Bewunderer und Verteidiger, was ihm Geringschätzung und beinahe Entwertung seines Werkes auch durch ungarische Kirchenhistoriker einbrachte – sehr zu Unrecht. Während seines Aufenthaltes in Belgien wurde Oláh die Seele des gelehrten Humanistenkreises und Unterstützer seiner Tätigkeit. Er selbst entfaltete in dieser Zeit bedeutende schriftstellerische Tätigkeit, wovon ausser reichhaltiger und sehr wertvoller Korrespondenz die historisch-topographischen Werke: „Hungaria" und „Atila" besonders hervorzuheben sind.

Obwohl von Anfang an ergebener Anhänger und Verteidiger König Ferdinands I. gegen Joh. Zápolya, verhielt sich ersterer Oláh gegenüber nur abgemessen, ja sogar ablehnend. Trotz mehrmaligen Versprechens berief er ihn nicht auf freigewordene Bischofstühle Ungarns, was den nach breiterem Arbeitsfeld in der Heimat sich sehnenden Oláh schwer betrübte und quälte. Doch er ertrug all diese Geringschätzung mit Ergebenheit und erachtete alles als Strafe Gottes für seine Sünden.

Als Oláh im Jahre 1542 in die Kanzlei König Ferdinands I. beordert wurde, verliess er Belgien und hatte durch sein wohlerwogenes Beginnen den ihm bisher nicht gerade gewogenen König bald für sich gewonnen. Sobald sich dieser von den Fähigkeiten und von der Ergebenheit Oláhs überzeugt hatte, war er bestrebt, ihn für die bisherige Geringschätzung zu entlohnen. Im Jahre 1543 ernannte er ihn zum Bischof von Agram und gleichzeitig zum Kanzler der königlichen Kanzlei. Fünf Jahre später wurde er zum Bischof von Erlau und als 60jähriger, am 7. Mai 1553, zum Erzbischof von Gran und zum Primas der katholischen Kirche in Ungarn ernannt. Damit erreichte Oláh die höchste kirchliche Würde und auch die Möglichkeit, die grösstmöglichste Aktivität zum Wohle der Kirche und des Landes zu entfalten. Und wahrlich: beide, Kirche und Staat, benötigten diese Arbeit im höchsten Masse.

Oláh erkannte, dass Türken und religiöse Sektierer die grössten Schädlinge des Staates und der Kirche waren. Daher wurde der Kampf gegen beide zu seinem Lebensprogramm. Nicht nur daheim, sondern auch über die Grenzen hinaus rüttelte er alle zum Kampfe auf, zum Kreuzzug gegen die Türken, die gemeinsamen Hauptfeinde nicht nur Ungarns, sondern allen Christentums. Das Haupthindernis für den erfolgreichen Türkenkrieg bestand in der Selbstsucht des Adels und in den Parteikriegen zwischen Ferdinand I. und Joh. Zápolya. Aus diesem Grunde predigte Oláh nachdrücklichst die Notwendigkeit eines wahrhaftigen und dauernden Friedens und einer Einigung zwischen beiden Herrschern zum Wohle des Landes und des Gesamtchristentums.

Als Bischof und Primas machte sich Oláh die Erneuerung des religiös-kirchlichen Lebens in seiner Erzdiözese und im ganzen unter Obrigkeit König Ferdinands stehenden Lande zur Aufgabe. Als hochgebildeter und erfahrener Mann wusste er, dass Irrtümer durch Gewalt nicht auszumerzen sind. So entschied er sich zuerst für Hebung des kulturellen und sittlichen Niveaus seiner Priester, um auf diese Weise den Beginn der Wiedergeburt einzuleiten. Unter seine ersten bischöflichen Pflichten rechnete er die Errichtung von Schulen und die Erziehung guter Priester, aber auch der Laien als ihrer Helfer. Schon am 1. I. 1554 reformierte er die Tyrnauer Schule und am 19. V. 1566 gründete er in Tyrnau das erste Priesterseminar in Ungarn.

Nachdem er den Bischofstuhl zu Gran eingenommen hatte, musste er zu seinem Leidwesen feststellen, dass die Reihen seiner Geistlichkeit recht schütter waren. Und selbst von diesen standen manche keineswegs auf der Höhe ihrer Sendung. Er bemühte sich durch persönliche Untersuchung Besserung zu schaffen. Durch regelmässiges Abhalten der Diözesensynode bemühte er sich den religiös-sittlichen Stand seiner Diözese zu ermitteln und den Priestern Richtlinien für ihre Tätigkeit zu geben, um den neuen Irrlehren erfolgreich begegnen und die Gläubigen davor schützen und bewahren zu können. Als er sah, dass diese Synode nicht genügten, beschloss er Visitationen seiner Erzdiözese, damit sich seine Abgeordneten über die religiös-kirchlichen Zustände in den einzelnen Archidiakonaten und über das Leben und die Rechtgläubigkeit der Priester persönlich überzeugen konnten. Über diese kirchliche Tätigkeit Oláhs blieb uns ein sehr wertvolles Material in Synod- und Visitationsprotokollen erhalten, aus dem wir nicht nur die religiös-kirchlichen Verhältnisse bei uns in der Slowakei zur Zeit Oláhs ersehen; nein, dieses Material zeigt uns überdies die wahre Grösse und Bedeutung dieses, im 16. Jahrhundert wohl bedeutendsten Graner Erzbischofs.[2])

Oláh fand die segensreiche Tätigkeit der Jesuiten in der Schule und Pastoralarbeit bald heraus und berief die Jesuiten schon im Jahre 1561 nach Ungarn und bestimmte ihnen Tyrnau zum Sitz, ihnen die Schule und nach der Gründung des Priesterseminars (1566) auch dieses anvertrauend. Oláh verstand den Puls seiner Zeit und erwarb sich um die religiös-sittliche Wiedergeburt im Geiste des Tridenter Konzils (1545–63) ungeheure Verdienste. Er legte die Grundfesten für die erfolgreiche Restaurationstätigkeit seines späteren Nachfolgers Kardinal Peter Pázmans (1616–1637), dessen erfolggekrönte Erneuerungstätigkeit ohne die vorbereitende Arbeit Oláhs, der sein gesegnetes Leben zu Tyrnau am 16. Jänner 1568 beendete, einfach undenkbar wäre. Oláh machte aus Tyrnau, unserem slowakischen Rom, ein Zentrum der kulturellen und religiösen Wiedergeburt im 16. Jahrhundert, wofür wir Slowaken seiner dankbaren Herzens und mit Anerkennung gedenken sollten.

In vorliegender Arbeit habe ich mich bemüht, das ganze Lebenswerk dieses Retters der katholischen Kirche in Ungarn im 16. Jahrhundert zusammenhängend darzustellen, dessen erzbischöfliche Tätigkeit sich vor allem auf unsere Slowakei ausdehnte; dabei habe ich den allgemeinen Verhältnissen seiner Zeit nach Möglichkeit Rechnung tragen wollen, um

---

[2]) Das Material, betreffend die von Oláh abgehaltenen Synode, ist im Peterffy's Werk: Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae. Viennae, 1742 veröffentlicht. – Das meiste Visitationsmaterial habe ich in meiner, in der Anmerkung 1 angeführten Arbeit, S. 123–233, veröffentlicht.

seine hervorragende Persönlichkeit noch besser hervortreten zu lassen. Ich habe sein literarisches Werk und auch das seine Tätigkeit berührende und bisher unveröffentlichte und unbenützte Archivmaterial durchstudiert, welches insbesondere im Archiv des Graner Erzbistums, ferner im bischöflichen Archiv zu Tyrnau, im Nationalmuseum und in der Budapester Universitätsbibliothek, im Archiv des Pressburger Kapitels und im Pressburger Stadtarchiv aufbewahrt ist, um desto besser in die Zeit und in das Lebenswerk dieses Mannes eindringen zu können, dessen Name das vorliegende Buch betitelt.

Pramene a literatúra.

Ábel J.: Egyetemeink a középkorban. Budapest, 1881.
Albèri, Eug.: Relazioni degli ambasciatori Veneti al senato. Firenze. 1839–1862.
Allen, P. S.: Erasmi Opus epistularum. 8 sv. Oxford, 1904–1934.
Baumgarten, P. M.: Von den Kardinälen des 16. Jahrhunderts. Krumbach, 1926.
Békefi, R.: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest, 1910.
– Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése. V Századok, 1896.
– Oláh M. nagyszombati iskolájának szervezéte. V Századok, 1897.
Bél, M.: Adparatus ad historiam Hungariae, Pozonii, 1735.
Below, Georg: Die Ursachen der Reformation. V Historische Zeitschrift, München, 1916.
Benrath, K.: Bernardino Ochino von Siena. 2. vyd. Braunschweig, 1892.
Bibliotheca Erasmiana. I–X. Gent, 1897–1915.
Birkner, J.: Das Konzil von Trient und die Reform des Kardinalkollegiums unter Pius IV. V Hist. Jahb. 52, 1932.
Breznyik, J.: A selmecbányai agost. hitv. evang. egyház és lyceum története. I–III. Selmecbánya, 1883–1889.
Böhmer, H.: Studien zur Geschichte der Gesellschaft Jesu. Bonn, 1914.
Bruckner, V.: Die Oberungarischen Glaubensbekentnisse und die Confessio Augustana. Miskolc, 1930.
Buchholz, F. B.: Geschichte der Regierung Ferdinands I. Viedeň, 1831–1838.
Bucko, V.: Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1939.
– Pohľad na dejiny kníhtlačiarstva v Trnave. Trnava, 1935. V Sborníku lit.-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha. II. roč. č. 1.
Bunyitay, V.: A váradi püspökség története. I–III. Nagy-Várad, 1883–1884.
Burkhardt, J.: Die Kultur der Renaissance. Leipzig, 1860 a mnoho ďalších vydaní a prekladov.
Calepinus, A.: Dictionarium linguarum septem. Basileae, 1579.
Cedillo Conde: El cardenal Cisneros. I–III. Madrid, 1921–1928.
Celier, L.: St. Charles Borromée. 6. vyd. Paris, 1928.
Clericus: Erasmi opera. 10 sv. Leiden, 1703–6.
Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistularum, tractatum nova collectio. Freiburg, 1901 a nasl.
Corpus iuris Hungarici. Budae, 1822.
Cossa, A.: Il cardinale Gaetano e la riforma. Cividale, 1902.

Csánky, Desider: Matthias, König der Ungarn. V Ungarische Rundschau, 2. roč. (1913).
Császár, M.: Az academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony, 1914.
Czvittinger, D.: Specimen Hungariae literatae. Frankfurt, 1711.
Časopis Matice Moravské. Roč. 38. (1914).
Denifle, H.: Luther und Luthertum. Wien, 1904.
Denzinger-Umberg: Enchiridion symbolorum. Fiburgi, 1937.
Dittrich, F.: Gasparo Contarini. Braunsberg, 1885.
– Beiträge zur Geschichte der der kath. Reformation im ersten Drittel des 16. Jahrhunderts. V Hist. Jahrb., V–VI. (1884–1886).
Dobronoki, Juraj: Historia Societatis Jesu in Austria, Hungaria, Transylvania.. ab anno 1551. Rukopis je v budapeštianskej univerzitnej knižnici, v rukopisnom oddelení v „Collectio Hevenessiana".
Döllinger, J.: Reformation. Regensburg, 1846.
Dudon, P.: St. Ignace de Loyola. Paris, 1934.
Duhr, B.: Studienordnung der Gesellschaft Jesu. 1896.
Dupront, A.: D'un „humanisme chrétien" en Italie à la fin du 16-e siècle. V Revue hist., 1935.
Fabó, A.: Monumenta evangelicorum augustanae confessionis in Hungaria et Transylvania historica. I–IV. Pest, 1871–1873.
Feder, A.: Ignatius von Loyola Geistliche Übungen. Regensburg, 1926.
Fejér, G.: Jurium ac libertatum religionis et ecclesiae catholicae in regno Hungariae partibusque adnexis codicillus diplomaticus. Budae, 1847.
Fessler, I. A.: Geschichte der Ungarn. Leipzig, 1815–1825.
Forgach, Fr.: Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii. Posonii, 1788.
Fraknói, V.: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873.
Frankl, V.: Pázmány Péter és kora. Budapest, 1868.
– Pázmány Péter 1570–1636. Budapest, 1886.
Füter, E.: Geschichte des europäischen Staatensystems 1492–1559. München, 1919.
Gams, P.: Kirchengeschichte von Spaniens. Regensburg, 1879.
Gévay, A.: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im 16.–17. J. I–III. Viedeň, 1838–1842.
Getino: El maestro Fr. Francisco Vitoria. Madrid, 1930.
Gindely, A.: Über die Erbrechte des Hauses Habsbourg auf die Krone von Ungarn. (1526–1687). Viedeň, 1873.
Gorove L.: Egri története. 2. vyd. Eger, 1876.
Hammer, J.: Geschichte des osmanischen Reiches. 2. vyd. Pest, 1834–1836.
Hartfelder, K.: Erasmus und die Päpste seiner Zeit. V Hist. Taschenbuch, XI. (1892).
Hefele, C. J.: Der Kardinal Ximenes und die kirchlichen Zustände am Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts. 2. vyd. Tübingen, 1851.
Herre, P.: Europäische Politik im Cyprischen Kriege.
Hilgers, I.: Der Index der verbotenen Bücher. Freiburg, 1904.
Hóman-Szekfü: Magyar történet. I.–V. Budapest, 1938.
Horányi, A.: Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum. Bécs, 1775–1777.
Horváth Z.: A nagyszombati kath. érseki főgymnázium története. Trnava, 1895.
Huizinga-Kaegi: Erasmus. Basel, 1928.

Hunfalvy P.: Az Oláhok története. 2 sv. Budapest, 1894.
Huonder, A.: Ignatius von Loyola. Köln, 1932.
Charrière, E.: Négaciations de la France dans le Levant. (1515–1589). Paris, 1848–1860.
Istvanfi, Nic.: Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV. Viennae, 1758.
Jedin, H.: Kirchenreform und Konzilsgedanke (1550–1550). V Hist. Jahrb. 54, 1934.
Kalkoff, P.: Adrian VI. und Erasmus von Rotterdam. V Archiv für Reformationsgeschichte, V. (1908).
Katholikus Szemle. Budapest, 1887 a nasl.
Katona, I.: Historia critica regum Hungariae. 1–42. Buda 1778–1817.
Kazy, Fr.: Historia universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu. Tyrnaviae, 1738.
Kerchelich, B. A.: Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis. Záhreb.
Kissling, J. B.: Kardinal Francisco Ximenez de Cisneros. Münster, 1917.
Klanitius, M.: Christiana saeculi XVI. per Hungariam in religione tolerantia. Pestini, 1783.
Kollányi Fr.: Oláh Miklós. V Katholikus Szemle. Budapest, 1888.
Kovachich, M.: Scriptores rerum Hungaricarum minores. Tom. I. Budae, 1798.
Kröss, A.: Geschichte der böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. Wien, 1910.
Krones, Fr.: Jesuitenorden und seine Rolle im Geschichtsleben Ungarns. V „Österreichisch-ungarische Revue", Band XII., (1892) Heft 4–6.
Kuckhoff, J.: Thomas Morus und Desiderius Erasmus. V Stimmen der Zeit, 1935.
Kupelwieser, L.: Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács 1526. Wien, 1899.
Kupke, Georg: Nuntiaturberichte aus Deutschland 1533–1559. XII. (1550–1552).
Kvačala, Ján: Dejiny reformácie na Slovensku 1517–1711. Lipt. Sv. Mikuláš, 1935.
Lányi, K.-Knauz: Magyar egyháztörténelme. Esztergom, 1869.
Löscke, G.: Der Protestantismus in der österr.-ungar. Monarchie. 1909.
Lüben: Der hl. Kajetan von Thiene. 1882.
Macchiavelli: Opere. 8 sv. 1813.
Magyar Sion. Esztergom, 1863 a nasl.
Majláth, I.: Geschichte der Magyaren. Viedeň, 1828–1831.
Mansi, J. D.: Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Paris, 1901–1927.
Mariéjol, H.: L'Espagne sous Ferdinand et Isabelle. Paris, 1898.
Matoušek, J.: Turecká válka v evropské politice v letech 1592–1594. Praha, 1935.
Memoria Basilicae Strigoniensis. Pestini, 1856.
Merkle, S.: Die weltgeschichtliche Bedeutung des Tridentiner Konzils. Köln, 1936.
Mestwerdt, P.: Die Anfänge des Erasmus. Humanismus und devotio moderna. Leipzig, 1917.
Meszlényi A.: A magyar jezsuiták a XVI. században. Budapest, 1931.
Meyer A. O.: Der Usprung des jezuitischen Schulwesens. Berlin, 1904.
– Studien zur Vorgeschichte der Reformation.
Monumenta ecclesiastica tempora innoratae in Hungaria religionis illustrantia. I.–V. (1520–1551). Budapest, 1902–1912.
Monumenta historica evangelicorum in Hungaria. Confecit L. Stromp. Budapest, 1905.
Müller, J.: Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen (1541–1688). Sibiň, 1923.
Navrátil, B.: Biskupství olomoucké a voľba Stanislava Pavlovského 1576–1579. Praha, 1909.
Neustadt, L.: Ungarns Verfall am Beginn des 16. Jh. – V Ung. Revue, 1885.

Nicolini, B.: Bernardino Ochino e la riforma in Italia. Napoli, 1935.
Oláh, M.: Previorium secundum usum almae et metropolitanae ecclesiae Strigoniensis. Viennae, 1558, 1560.
– Ordo et ritus sanctae metropolitanae ecclesiae Strigoniensis. Viennae, 1560.
– Catholicae ac christianae religionis praecipua quaedam capita. Viennae, 1561.
– Chronicon. Vydal M. Bél: Adparatus.
– Hungaria et Atila. Edidit A. Fr. Kollar. Vindobonae, 1763.
Oláh Miklós levelezése. Közli Ipolyi Arnold. Budapest, 1875. – Vyšlo v Monumenta Hungariae historica, ser. I., tom. 25.
Orsenigo, C.: Vita di Carlo Borromeo. 2. sv., 3. vyd. Milano, 1929.
Ortus et progressus almae archi-episcopalis Societatis Jesu universitatis Tyrnaviensis a primis illius initiis ad annum usque 1660. Tyrnaviae, 1725.
Ortvay, Th.: Die Schlacht von Mohács, ihre Ursachen und Folgen: – V Ung. Rundschau, III. (1914).
Paedagogiai Plutarch. Budapest, 1887.
Pachtler: Ratio studiorum Soc. Jesu. 4. sv. v Monumenta Germ. paed., 1887 a 1894.
Pamiatke trnavskej univerzity. Trnava, 1935.
Paschini, P.: S. Gaetano Thiene, G. P. Garafa e le origini dei Chierici regolati Teatini. Roma, 1926.
Pastor, L.: Geschichte der Päpste. Freiburg, 1901 a nasl.
Péterffy, C.: Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae. I–II. Vienna, 1742.
Pighi, G. B.: G. M. Giberti. Verona, 1900.
Pineau, J. B.: Erasmus, sa pensée religieuse. Paris, 1923.
– Erasmus et la papauté. Paris, 1923.
Platzhoff, W.: Geschichte des europäischen Staatensystems 1559–1660. München, 1928.
Pöstényi, J.: Z minulosti Trnavy do prevratu 1918. Trnava, 1938.
Ponelle-Bordet: Saint Philippe Neri et la société romaine de son temps 1515–1595. 3. vyd. Paris, 1929.
Pray, G.: Specimen hierarchiae Hungaricae. I–II. Posonii, 1779.
– Epistolae procerum regni Hungariae. Posonii, 1806.
Premoli, O.: Storia dei Barnabiti. Bonn, 1914–1922.
Ranke, L.: Die Osmanen und die spanische Monarchie im 16. und 17. Jahrhundert. Leipzig, 1877.
– Die römischen Päpste. 3 sv. Leipzig, 1874.
Reusch, H.: Der index der verbotenen Bücher. 2. sv. Bonn, 1883–1885.
Révész I.: Mohács és a reformáció. Budapest, 1926.
Ribini, J.: Memorabilia augustanae confessionis in regno Hungariae. I.–II. Bratislava, 1787–1789.
Ritter, S.: Sadoleto. Roma, 1912.
Rodocanacchi, E.: La réforme en Italie.
Saftien, C.: Die Verhandlungen Kaiser Ferdinand I. mit Papst Pius IV. über den Laienkelch und die Einführung desselben in Österreich. 1890.
Schirrmacher, F. W.: Geschichte Spaniens. Gotha, 1898–1902.
Schmitth, N.: Episcopi Agrienses. I.–III. Tyrnaviae, 1768.
Schnürrer, G.: Kirche und Kultur im Mittelalter. 2. vyd. Paderborn.
– Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit. Paderborn, 1937.
Sík S.: Pázmány. Budapest 1939.

Slávik, J.: Dejiny zvolenského evanj. bratstva a seniorátu. B. Štiavnica, 1921.
Szederkényi N.: Heves vármegye története. II.–IV. Eger, 1890–1893.
Stöckius, H.: Forschungen zur Lebensordnung der Gesellschaft Jesu im 16. Jahrhundert. München, 1910 a nasl.
Swoboda, H.: Trient und die kirchliche Renaissance. 3. vyd., 1915.
Századok. Pest, 1867 a nasl.
Šusta, J.: Die Römische Kurie und das Konzil von Trient unter Pius IV. Band I.–III. Wien, 1909–1911.
Tacchi Venturi, P.: Storia della compagnia di Gesú in Italia. Roma, 1930.
Timon, Sam.: Epitome chronologica rerum Hungaricarum. Cassoviae, 1736.
Török, J.: Magyarország prímásai. I.–II. Pest, 1859.
Történelmi Tár. Budapest, 1878 a nasl.
Ungarische Revue. Budapest, 1881 a nasl.
Ungarische Rundschau. München, 1912 a nasl.
Utiešenovič, G.: Lebensgeschichte des Kardinals Georg Utešenovic, genannt Martinusius. Wien, 1881.
Vanyó, T. A.: Püspöki jelentések a Magyar szent korona országainak egyházmegyéiről. 1600–1850. Pannonhalma, 1933.
Varsik, Br.: Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody. Bratislava, 1932.
– Národnostný problém trnavskej univerzity. Bratislava, 1938.
Veress, A.: Matricula et acta alumnorum collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum. Budapest, 1917.
Villari, P.: Il Macchiavelli e i suoi tempi. 3. vyd. Milano, 1912–1914.
Wagner, C.: Analecta Scepusii sacri et profani. Posonii, 1776–1778.
Walaszky, P.: Conspectus rei publicae literariae in Hungaria. Budae, 1808.
Walsh, W.-Carré, H.: Isabelle la catholique. Paris, 1932.
Watrigant, H.: La genèse des exercices de St. Ignace. Amiens, 1897.
Zarncke, L.: Die exercitia spiritualia des Ignatius von Loyola. Leipzig, 1931.
Zibermayr, J. Nikolaus Cusanus und die Ordensreform in Salzburg.
Zimmermann, A.: Kardinal Pole. Regensburg, 1893.
Zinkeisen, J. W.: Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Gotha, 1855.
Zipser, S.: Dudith András a trienti zsinatom. Budapest, 1938.
Zoványi J.: A reformáció Magyarországon 1561-ig. Budapest, 1922.
Zweig, Stefan: Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam. Wien, 1935.

Index.

A

B

C

Č

D

E

F

G

H

CH

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

Š

T

U

V

W

X

Z

Ž

OBSAH

Tinereţea lui Olah (1493-1531).

Olah a fost unul din bărbaţii remarcabili, care'a închinat activitatea lui în slujba bisericii catolice, ajutând în activitatea lui pe arhiepiscopul şi cardinal Petru Pazman. Contemporanii lui, cari îl cunoşteau, îl apreciau, afară de contele Francisk Fergach. S'a născut întrb casă liniştită. Tatăl lui, unul din membrii înaltei nobilimi valahe, Stefan, sau Stojan prefera, să ducă o viaţă de cetăţean de rând dar liniştită, decât să poarte titlul de voevod şi să fie mereu periclitat şi deaceea a părăsit Valahia şi a trecut la Unguri. Aici în scurt timp a căpătat o moşie. In anul 1490 s'a căsătorit cu Varvara Hunsarova sau Husarova. Din căsătoria aceasta, s'au născut 4 copii. Dela părinţii săi au învăţat copii evlavie şi iubire către aproapele. In acest mediu a crescut viitorul apărător al bisericei catolice în Ungaria. Nicolae Olah s'a născut în ziua de 10 Ianuarie 1493, ca primul fiu. Imaginea patriei, casei din Sibiu, au avut influenţă asupra caracterului lui. Nimic nu-i plăcea mai mult decât în tihnă să se ocupe de cărţi. N'a stat mult la Sibiu. In anul 1505, familia s'a mutat în Szaszváros sau Saxopolis, unde tatăl său a fost curtean al regelui. In acelaş an, ne întâlnim cu Nicolae Olah în şcoala capitulară din Oradea Mare. In ce an, a intrat în ea, nu se poate stabili precis. A frecventat această şcoală între anii 1505-1512. Scoala în care a studiat Olah a fost condusă în spiritul renaşterii. In şcoala lui Ian Vétéz şi-a cultivat Olah dragostea pentru ştiinţă şi înclinaţia către artele frumoase. Cele mai frumoase clipe ale lui, au fost cele dedicate studiilor. Olah a fost de 17 ani, când a terminat studiile şi după rugămintea tatălui, a consimţit să intre ca paj la curtea regelui Vladislav. In anii cât a stat la curtea regală a avut prilejul să deprindă obiceiurile de acolo. Influenţat de Ian Bornemissa a prins dorul de biserică, iar viaţa de curte nu l'a influenţat în rău. La schimbarea regelui, a părăsit curtea. In anul 1516 a devenit secretarul episcopului Juraj Szakmary din Păticostolie (1505-1523), Timp de doi ani, a terminat studiile trebuitoare şi în anul 1518 a fost sfinţit ca preot. Episcopul lui, cunoscându-i sentimentele nobile, l'a numit canonic în Păticostolia. Când însă, Szakmary a devenit în 1523 arhiepiscop, a numit pe Olah canonic al şcoalei capitulare dela Estrigom şi după aceea arhidiacon. In acest an a frecventat curtea regală, unde prin ştiinţa sa, a atras atenţia familiei regale, aşa în cât în 1526 a devenit secretarul regelui şi al reginei. Secretarul tânăr a câştigat repede simpatia şi încrederea regelui şi a reginei. Când s'a aflat la Budapesta dezastrul dela Mohaci, ei au plecat în Bratislava şi de atunci soarta lui Olah a fost legată de aceea a reginei Maria.

După lupta dela Mohaci, Ungaria s'a împărţit în două părţi, fiecare având alesul ei: regele Ferdinand şi Jan Zapolia. Episcopul

./. ./.

Székesfehérvár = Alba Regală.

Stefan Podmanicky a încoronat pe amândoi candidaţii la tron în Belgrad ? Viaţa de până atunci a lui Olah şi condiţiile în care trăia, l-au determinat să se apropie de Ferdinand I. După încoronare, la care a fost şi regina Maria văduvă, regele Ferdinand a plecat la Ostrigom. Maria a plecat la Altenburg, ca apoi după aceea să părăsească definitiv Ungaria. Olah a condus-o până la Altenburg. De acolo s'a întors la Estrigom renunţând a fi secretarul reginei Maria. Olah a primit însărcinările de secretar ştiind că e drumul spre demnităţi mai mari. Nu se poate contesta, că în timpul acela tendinţa către o demnitate şi influenţă mai mare, n'a jucat la Olah un rol mai important. Tindea să fie episcop. Până acum vroia să ajungă la aceasta cu ajutorul reginei Maria, care însă după încoronarea regelui Ferdinand, a pierdut influenţa directă în Ungaria. Atunci el n'a vrut să-şi lege soarta de soarta ei aşa de nesigură. Încă un alt motiv l-a făcut să părăsească curtea. El era o fire care voia să conducă, dar nu să asculte, el voia libertate.Regele Ferdinand i-a promis solemn că îl va înălţa într'un rang superior. Episcopatul Ardealului era liber. Olah s'a dus la Ostrihoma, unde era reşedinţa regelui, însă în locul lui a fost numit Nicolae Gerendy, după rugămintea episcopului Tomas Szalahazy, a reluat ocupaţia lui de secretar pe lângă regina şi viaţa timp de trei ani în străinătate, îl nelinişteau: Ducea dorul după o viaţă tihnită consacrată studiilor şi lecturilor. Ca să potolească firberile religioase, regele Carol al V, a chemat în anul 1530 dieta dela Augsburg. Regele Ferdinand şi regina Maria au venit la dietă. Olah, care însoţea pe regina Maria, a căutat să amintească regelui Ferdinand de promisiunea de a-l face episcop însă n'a reuşit să-l convingă. Deaceea a căutat apoi liniştea în cărţi, dar n'a găsit-o. Toate acestea le privea ca pedeapsă dela Dumnezeu pentru păcatele lui. Totuşi credinţa în viitor mai bun îl liniştea.

T A B L A   D E   M A T E R I I

./.   ./.

11. Olah şi conciliul din Trident. Chemarea în conciliu. Venirea lui. Mărturisirea credinţei şi disciplinară. Atitudinea lui Olah. Realizatorul entuziast. Problema împărtăşaniei şi a celibatului. Prima bază a recatolicizării.

12. Grija lui Olah de şcoală şi cultură. Scoala la noi înainte de Olah. Reforma şcoalei din Trnava făcută de Olah în anul 1554.... Primul seminar din Slov~~enia~~acia în anul 1566. Trnava centrul cultural şi religios. Focarul recatolicizării.

13. Testamentul şi moartea lui Olah. Credinţa lui Olah şi încrederea în voia lui Dumnezeu. Sentimentele lui sociale. Inmormântarea la Trnava. Inceperea lucrului de către Olah, terminarea lui de către urmaşi.
